

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE
HUMANISTIC – SCIENTIFIC FASCICLES

ZESZYT / FASCICLE

Nr 18 (2015)

REDAKCJA NAUKOWA
LESZEK WIECZOREK

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

Humanistyczne Zeszyty Naukowe

Humanistic – Scientific Fascicles

NUMER / NUMBER

18 (2015)

REDAKTOR NAUKOWY / SCIENTIFIC EDITOR

LESZEK WIECZOREK

Katowice 2015

Redakcja jest zainteresowana artykułami prawników, pedagogów, psychologów, politologów, socjologów traktującymi o szeroko rozumianych prawach człowieka. Autor powinien dołączyć do artykułu krótkie streszczenie (1 strona) oraz informacje o sobie. Publikowane będą teksty w języku polskim, angielskim i niemieckim. Redakcja nie zwraca prac nie zamówionych.

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – PRAWA CZŁOWIEKA is an editorial series devoted to various aspects of human rights. The editorial committee welcomes submissions from lawyers, sociologists, psychologists, specialists in politics and culture. Manuscripts should be accompanied by a summary (1 page) and a short note about the author. Articles must be written in Polish, English or German. The journal does not return unsolicited manuscripts.

Publikowane prace wyrażają wyłącznie osobiste poglądy autorów, którzy odpowiadają za użyte w nich stwierdzenia i opinie.

All texts express exclusively personal views of the authors. Authors bear full responsibility for statements and opinions expressed in the published studies.

Teksty recenzowane przez recenzentów zewnętrznych.

All text reviewed by the external reviewers.

ADRES WYDAWCY I REDAKCJI:
ADDRESS OF THE EDITOR AND EDITORIAL COMMITTEE:

Humanistyczne Zeszyty Naukowe
PRAWA CZŁOWIEKA
Wydawnictwo Naukowe Centrum Usług Edukacyjnych,
Badawczych i Profilaktycznych
41-300 Dąbrowa Górnicza, ul. Korczaka 3/99
tel. 508 085 292

humanrights.com.pl

Redakcja: redakcja@humanrights.com.pl

Dystrybucja: dystrybucja@humanrights.com.pl

Publikacja wydana we współpracy z Wydawnictwem Naukowym Progres

Ukazała się dzięki współpracy z

oraz wsparciu finansowemu Fundacji Zakłady Kórnickie
i Stowarzyszenia Edukacji Społecznej i Prawnej „Ius et Ratio” w Szczecinie.

ISSN 2082-971X

Skład, opracowanie tekstu: Bogusław Reimann
Korekta: Barbara Meisner

Realizacja poligraficzna:
Wydawnictwo-Druk-Reklama

PROGRES

41-218 Sosnowiec, ul. mjr. Hubala-Dobrzańskiego 99A
tel. 32 299 75 83
www.wdrprogres.pl

KOMITET REDAKCYJNY:

redaktor naczelny – prof. Leszek Wieczorek,
zastępca redaktora naczelnego – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
sekretarz – dr Tomasz Moll

REDAKTORZY TEMATYCZNI:

prawo konstytucyjne – prof. Andrzej Bisztyga
socjologia – prof. Zbigniew Galor
prawo administracyjne – dr Tomasz Moll
historia i nauki polityczne – prof. Wojciech Saletra
prawo karne, kryminologia, penitencjarystyka, kryminalistyka – prof. Leszek Wieczorek

REDAKTOR STATYSTYCZNY:

mgr Andrzej Szafranek

REDAKTOR JĘZYKOWY:

mgr Ewelina Bachera

STALI RECENZENCI:

prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (UwB)
prof. Sabina Grabowska (UR)
prof. Radosław Grabowski (UR)
prof. Mariusz Jabłoński (UWr)
prof. Elżbieta Karska (UKSW)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (INP PAN)
prof. Anna Rakowska-Trela (UŁ)
prof. Piotr Stępniaś (UAM)
prof. Bogumił Szmulik (UKSW)
prof. Wojciech Zalewski (UG)

RADA NAUKOWA:

prof. Bogusław Banaszak (UZ, GWSH)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraina)
prof. Andrzej Bisztyga – przewodniczący (UZ)
prof. Marek Chmaj (SWPS)
prof. Jerzy Ciapała (US)
prof. Peter Cumper (Wielka Brytania)
prof. Ioan Ganfalean (Rumunia)
dr Nataliia Hendel (Ukraina)
prof. Jerzy Jaskiernia (UJK)
prof. Jiri Jirasek (Czechy)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Niemcy)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turcja)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazachstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraina)
prof. Emil W. Pływaczewski (UwB)
prof. Wiktor Rudenko (Rosja)
prof. Irena Rzeplińska (INP PAN)
prof. Wojciech Saletra (UJK)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Niemcy)
prof. Leon Tyszkiewicz (WSFiP)
prof. Leszek Wieczorek – zastępca przewodniczącego (UJK, UŚ)
prof. Roman Wieruszewski (PCPCz)
prof. Andrzej Wierzbicki (UW)

EDITORIAL COMMITTEE:

Editor-in-chief – prof. Leszek Wieczorek
Vice Editor-in-chief – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
Secretary – Tomasz Moll PhD

THEMATIC EDITORS:

Constitutional Law – prof. Andrzej Bisztyga
Sociology – prof. Zbigniew Galor
Administrative Law – Tomasz Moll PhD
History and Political Science – prof. Wojciech Saletra
Criminal Law, Criminology, Penitentiary, Forensics – prof. Leszek Wieczorek

STATISTICAL EDITOR:

Andrzej Szafranek MA

EDITORS LANGUAGE:

Ewelina Bachera MA

CONSTANTS REVIEWERS:

prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (Poland)
prof. Sabina Grabowska (Poland)
prof. Radosław Grabowski (Poland)
prof. Mariusz Jabłoński (Poland)
prof. Elżbieta Karska (Poland)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (Poland)
prof. Anna Rakowska-Trela (Poland)
prof. Piotr Stępniański (Poland)
prof. Bogumił Szmulik (Poland)
prof. Wojciech Zalewski (Poland)

SCIENTIFIC COUNCIL

prof. Bogusław Banaszak (Poland)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraine)
prof. Andrzej Bisztyga – Chairman (Poland)
prof. Marek Chmaj (Poland)
prof. Jerzy Ciapała (Poland)
prof. Peter Cumper (Great Britain)
prof. Ioan Ganfalean (Romania)
dr Nataliia Hendel (Ukraine)
prof. Jerzy Jaskiernia (Poland)
prof. Jiri Jirasek (Czech Republic)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Germany)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turkey)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazakhstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraine)
prof. Emil W. Pływaczewski (Poland)
prof. Wiktor Rudenko (Russia)
prof. Irena Rzeplińska (Poland)
prof. Wojciech Saletra (Poland)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Germany)
prof. Leon Tyszkiewicz (Poland)
prof. Leszek Wieczorek – deputy Chairman (Poland)
prof. Roman Wieruszewski (Poland)
prof. Andrzej Wierzbicki (Poland)

SPIS TREŚCI

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka nr 18 (2015)

Leszek WIECZOREK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Od Redaktora Naukowego 13

ARTYKUŁY

Diana DAJNOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

Jaka kara za uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka? –

Praktyka orzecznicza w świetle statystyk sądowych 27

Vladyslav FEDORENKO

Narodowa Akademia Służby Państwowej przy Prezydencie Ukrainy,

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Olena CHERNEZHENKO

Narodowa Akademia Spraw Wewnętrznych Ukrainy,

Prawa i wolności człowieka na Ukrainie: pojęcie, system i problemy ich

ustanawiania 45

Wojciech FILIPKOWSKI

Uniwersytet w Białymstoku

Kierunki zmian systemu pozbawiania owoców przestępstwa w ujęciu

teoretycznym i praktycznym 65

Grzegorz KRAWIEC Uniwersytet Pedagogiczny im. K.E.N. w Krakowie; Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich <i>Wybrane problemy prawne bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie niematerialnym</i>	79
Volodymyr NESTEROVYCH Ługański Uniwersytet Spraw Wewnętrznych imienia E.A. Didorenka (Ukraina) <i>Europejskie standardy regulacji lobbingu</i>	97
Grzegorz OCIECZEK Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Międzynarodowe kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową</i>	109
Justyn PISKORSKI Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Perspektywa kryminalizacji grup psychomanipulacyjnych (sekt) i grup religijnych o agresywnym światopoglądzie w prawie Unii Europejskiej.....</i>	133
Justyn PISKORSKI Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Zwierzęta i prawo karne – perspektywa antropologiczna</i>	153
Aleksandr SKRYPNIUK Koretsky Instytut Państwa i Prawa Narodowej Akademii Nauk (Ukraina) Vladyslav FEDORENKO Narodowa Akademia Służby Państwowej przy Prezydencie Ukrainy, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach <i>Zapewnienie praw socjalnych i wolności człowieka na Ukrainie – problem i doświadczenia w tym zakresie</i>	163
Magdalena SOBAS Uniwersytet Śląski w Katowicach, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich <i>Stan podwyższonej gotowości podmiotów leczniczych w przypadku katastrofy w odniesieniu do prawa człowieka do życia</i>	175
Damian SUCHOLEWSKI Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach <i>Prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności</i>	197
Emilia Magdalena TRUSKOLASKA Uniwersytet w Białymstoku Ewelina WOJEWODA Uniwersytet w Białymstoku <i>Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne ..</i>	207

Leszek WIECZOREK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Prawne i faktyczne aspekty rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej 221

RECENZJE

Krystyna Celarek: Prawne i praktyczne aspekty kontroli i nadzoru nad działalnością samorządu terytorialnego, Warszawa 2015

(recenzent Grzegorz KRAWIEC) 239

Witold Skomra: Zarządzanie kryzysowe – praktyczny przewodnik po nowelizacji ustawy, Wrocław 2010

(recenzent Katarzyna PŁONKA-BIELENIN) 249

SPRAWOZDANIA

Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego – 57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego, 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski

(Andrzej BISZTYGA, Justyna WĘGRZYN) 261

13. Objazdowy Festiwal Filmowy Watch Docs – Prawa Człowieka w Filmie, Zielona Góra, 29–30 października 2015 r.

(Justyna WĘGRZYN) 271

71. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Washington, DC 18–21 listopada 2015 r.

(Emil W. PŁYWACZEWSKI) 275

TABLE OF CONTENTS

Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights No. 18 (2015)

Leszek WIECZOREK

Jan Kochanowski University in Kielce

From Scientific Editor 19

ARTICLES

Diana DAJNOWICZ

Faculty of Law, University in Białystok,

What is the Punishment for the Abduction or Retention of a Child? –

Judicial Practice in the Light of Court Statistics 27

Vladyslav FEDORENKO

National Academy for Public Administration Under the President
of Ukraine,

Jan Kochanowski University in Kielce

Olena CHERNEZHENKO

Department of Scientific Research, National Academy of Internal Affairs
of Ukraine

*Civil (Personal) Rights and Liberties in Ukraine: Notions, System,
and Problems of their Establishing* 45

Wojciech FILIPKOWSKI

University in Białystok

*Directions of Changes in the Criminal Activity in Terms of its Presentation
of the Theoretical Framework and in Practical Terms* 65

Grzegorz KRAWIEC Pedagogical University of Cracow, Office of the Ombudsman <i>Selected Legal Issues of Unmaterial Culture's Safety</i>	79
Volodymyr NESTEROVYCH Department of Common Legal Disciplines at Luhansk State University of Internal Affairs named after E.A. Didorenka (Ukraine) <i>EU Standards for the Regulation of Lobbying</i>	97
Grzegorz OCIECZEK University of Silesia in Katowice <i>International Drug Crime Threats Including Domestic Experience</i>	109
Justyn PISKORSKI Adam Mickiewicz University in Poznań <i>European Union laws perspectives to criminalize psycho-manipulating groups (sects) and religious groups of aggressive ideology</i>	133
Justyn PISKORSKI Adam Mickiewicz University in Poznań <i>Animals and criminal law – anthropological perspective</i>	153
Aleksandr SKRYPNIUK Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Law Sciences of Ukraine Vladyslav FEDORENKO National Academy for Public Administration Under the President of Ukraine, Jan Kochanowski University in Kielce <i>Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine</i>	163
Magdalena SOBAS University of Silesia in Katowice Office of the Ombudsman <i>The State of High Alert of Entities Carrying Out Medical Activities in Case of Disaster in Respect to the Right of the Human Life</i>	175
Damian SUCHOLEWSKI Jan Kochanowski University in Kielce <i>Right to Compensation for Unlawful Deprivation of Personal Liberty</i>	197

Emilia Magdalena TRUSKOLASKA University in Białystok Ewelina WOJEWODA University in Białystok <i>Prenatal Damages – Chosen Legal Aspects</i>	207
Leszek WIECZOREK Jan Kochanowski University in Kielce <i>Legal and Factual Aspects of Family and Institutional Foster Care</i>	221

REVIEWS

<i>Krystyna Celarek: Legal and Practical Aspects of Control and Supervision over the Activities of Local Government, Warszawa 2015</i> (reviewer Grzegorz KRAWIEC).....	239
<i>Witold Skomra: Crisis Management – a Practical Guide to the Amendment of the Act, Wrocław 2010</i> (reviewer Katarzyna PŁONKA-BIELENIN)	249

REPORTS

<i>The Current Problems of the Electoral Law – 57th Constitutional Law's Departments, 17th–19th September 2015, Faculty of Law and Administration of the University of Zielona Góra</i> (Andrzej BISZTYGA, Justyna WĘGRZYN)	261
<i>13. Traveling Film Festival Watch Docs – Human Rights in Film, Zielona Góra, 29th–30th October 2015.</i> (Justyna WĘGRZYN).....	271
<i>The Annual Criminology Conference, Washington DC, 18th–21st November 2015</i> (Emil W. PŁYWACZEWSKI)	275

OD REDAKTORA NAUKOWEGO

Po raz kolejny przypadł mi zaszczyt redagowania, tym razem już 18. (2015) tomu cyklicznie ukazujących się „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” (HZNPC/HSFHR).

Tradycyjnie już numer ten składa się z trzech wyraźnych części, tj. artykułów, recenzji i not bibliograficznych oraz sprawozdań. Numer ten obejmuje 11 wyselekcjonowanych i podwójnie recenzowanych artykułów oraz 3 sprawozdania i 2 recenzje. Niestety i tym razem nie pojawiły się żadne publikacje studenckie, choć ponownie zauważyć należy coraz liczniejsze zainteresowanie publikowaniem w czasopiśmie doktorantów i praktyków. Mam nadzieję, że w przyszłości PP Studenci przejawiają większą aktywność.

Niemniej jednak – w mojej i recenzentów ocenie – jest to ponownie numer bardzo interesujący. Po raz kolejny wzmacniający pozycję Humanistycznych Zeszytów Naukowych Prawa Człowieka/Humanistic Scientific Fascicles Human Rights.

Diana Dajnowicz, doktorantka z Uniwersytetu w Białymstoku, poświęca tekst analizie danych statystycznych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczących przestępstwa określonego w art. 211 kodeksu karnego, tj. uprowadzenia lub zatrzymania dziecka albo osoby nieporadnej wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru. Zauważa przy tym, że występki ten przykuwa w ostatnich latach coraz większą uwagę społeczeństwa, co jest szczególnie dostrzegalne w kontekście intensyfikacji dokonywania porwań dzieci przez ich rodziców (czyli tzw. porwań rodzicielskich). Wzrost wiadomości na temat porwań rodzicielskich posłużył Autorce jako inspiracja do dokonania analizy praktyki orzeczniczej kształtującej się w sprawach o kwalifikacji prawnej z art. 211 k.k. W rezultacie w tekście omówiono rodzaje skazań oraz wymiar kar orzekanych wobec sprawców uprowadzenia lub zatrzymania dziecka albo osoby nieporadnej.

Zaprezentowane zostały dane liczbowe dotyczące poszczególnych rodzajów orzekanych sankcji karnych oraz wysokości niektórych z nich przy jednoczesnym uwzględnieniu różnic w poszczególnych latach – analiza bowiem objęła okres od 1 września 1998 r. do 31 grudnia 2014 r.

Vladyslav Fedorenko z Narodowej Akademii Służby Państwowej przy Prezydencie Ukrainy i Uniwersytetu Jana Kochanowskiego oraz Olena Chernenhenko z Narodowej Akademii Spraw Ukrainy w artykule pt. *Prawa i wolności człowieka na Ukrainie: pojęcie, system i problemy ich ustanawiania* analizuje system „nowoczesnych” praw i wolności obywatelskich oraz interpretacje w tym zakresie. Jak stwierdzają autorzy, warto uwagi – co należy zresztą podkreślić – jest to, iż zarówno prawa i wolności, jak i wiedza na ich temat w zakresie ich charakteru prawnego znacznie odbiegają od stanu, jaki mieliśmy w XIX i XX wieku. Geneza systemu tychże praw i wolności, jak i ich transformacja w warunkach konfliktów zbrojnych i politycznych oraz socjalno-ekonomicznych i kryzysów humanitarnych na przykładzie Ukrainy jest w pełni uzasadniona.

Z kolei Wojciech Filipkowski z Uniwersytetu w Białymstoku przedłożył opracowanie dotyczące trendów zmian w systemie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa w Polsce. Autor przedstawił skrótowo kolejne etapy wprowadzania zmian do systemu na podstawie regulacji międzynarodowych – Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej. Należą do nich odwrócony ciężar dowodu, a także konfiskata podstawowa, rozszerzona, konfiskata bez wyroku skazującego oraz w stosunku do osób trzecich. Podkreślano jednak, iż proponowane zmiany w sposób istotny naruszają podstawowe prawa człowieka oraz wolności obywatelskie, a także niektóre zasady postępowania karnego. W szczególności dotyczy to gwarantowanych w Konstytucji RP: prawa własności, zasady proporcjonalności, domniemania niewinności. Dlatego też ich wprowadzanie powinno odbywać się w kontekście krajowego systemu prawnego i to w sposób proporcjonalny. Niestety implementacja stosownych regulacji uniwersalnych lub unijnych do polskiego systemu prawnego odbywa się w sposób niewłaściwy. Wydaje się, że w opozycji do prezentowanych trendów pozostają wyniki badań empirycznych dotyczących funkcjonowania przepisów o środku karnym przepadku przedmiotów, korzyści i ich równowartości. Autor przedstawia wybrane wyniki badań ankietowych wśród sędziów i prokuratorów odnośnie do tego problemu. W większości przypadków uważają oni, że dla budowania efektywnego systemu pozbawiania sprawców owoców przestępstwa ważniejsza

od nowych instytucji prawa karnego jest poprawa stosowania istniejących rozwiązań oraz usprawnienia organizacyjno-instytucjonalne.

Grzegorz Krawiec z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie i Biura Rzecznika Praw Obywatelskich w kontekście napływu osób z Afryki i Bliskiego Wschodu do krajów europejskich poddaje analizie zachodzące obecnie zjawiska przemieszczania się ludności w aspekcie bezpieczeństwa kulturowego. Aspekty te autor skomentował w artykule pt. *Wybrane problemy prawne bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie niematerialnym*. Treści składające się na ten aspekt bezpieczeństwa kulturowego są zróżnicowane i płynne – odnoszą się do tożsamości narodu czy państwa, wyrażają wartości duchowe, istotne dla danego narodu, poparte tradycją. W artykule przedstawiono – na tle wystąpień Rzecznika Praw Obywatelskich – pewne problemy prawne związane z napływem uchodźców/imigrantów, wskazując, że ich napływ ma też konsekwencje w skali makro – dotyczące bezpieczeństwa kulturowego.

Volodymyr Nesterovych z Ługańskiego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych im. E. A. Didorenka (Ukraina) w artykule pt. *Europejskie standardy regulacji lobbingu* prezentuje właśnie te standardy podkreślając silny wzrost i koncentrację zjawiska lobbingu zarówno w Brukseli jak i Strasburgu, który jest zauważalny od czasu unifikacji i rozszerzenia Unii Europejskiej. Artykuł dotyczy następujących zagadnień: geneza regulacji zjawiska lobbingu w UE, akty prawne ustanawiające standardy regulacji lobbingu w UE, europejskie inicjatywy na rzecz przejrzystości lobbingu, rejestry dotyczące owej przejrzystości, wpływ standardów UE w zakresie regulacji lobbingu w krajach partnerskich UE.

Grzegorz Ociecek reprezentujący Uniwersytet Śląski w Katowicach w tekście pt. *Międzynarodowe kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową* z uwzględnieniem doświadczeń krajowych, poświęconym głównym zagrożeniom związanym z przemysłem narkotyków do naszego kraju, opisał kraje, z których dokonywany jest przemysł narkotyków, w tym kraje Ameryki Południowej oraz Bliskiego Wschodu. Wskazał również podstawowe dane związane zarówno z popytem i podażą na substancje odurzające. Dodatkowo zaprezentowane zostały międzynarodowe inicjatywy związane ze zwalczaniem przestępczości, w tym głównie przestępczości o charakterze narkotykowym. Nie pominięta została także tzw. Europejska Strategia Antynarkotykowa przyjęta zgodnie z Zaleceniami Rady Europy w 2013 roku na lata 2013–2020. Na zakończenie zaprezentowano wnioski dla praktyki, służące

walce z tym jakże niebezpiecznym zjawiskiem o charakterze międzynarodowym.

W nieco prowokacyjnym tekście Justyn Piskorski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zarysował „Perspektywę kryminalizacji grup psychomanipulacyjnych (sekt) i grup religijnych o agresywnym światopoglądzie w prawie Unii Europejskiej”. Niebezpieczeństwa wiążą się jego zdaniem jedynie z nagannym sposobem działania pewnych grup definiowanych szerzej jako sekty. Z tego powodu definicje tworzone na użytek aktów prawnych powinny koncentrować się na ocenie działań takich grup a nie na ocenie relacji wewnątrz takich grup. Nadto pojęcia opisujące kontrowersyjne grupy religijne powinny zostać uzupełnione o element „ideologicznej agresji”. Wskazał on także warunki penalizacji kontrowersyjnych grup religijnych. Tekst ten zyskał swoją doniosłość w świetle ostatnich zamachów terrorystycznych. Działania penalizacyjne mogłyby zdaniem naszego autora przyczynić się do zdjęcia parasola ochronnego jaki rozciąga się nad działalnością kontrowersyjnych ruchów religijnych. Wola działań na rzecz pokrzywdzonych przez takie ruchy mogłaby także wzmocnić przekonanie o potrzebie wspólnego działania na rzecz bezpieczeństwa, czy także o jedności europejskiej, która dzięki temu stałaby się odczuwalnym dla wielu faktem. W kolejnym ciekawym tekście tego samego autora dotyczącym pozycji zwierząt w prawie karnym odnaleźć możemy krytyczne uwagi dotyczące dysproporcji w zakresie ochrony zwierząt i ludzi. Justyn Piskorski uznaje, że ewentualne napięcia i dysproporcje rozwiązać można na gruncie stosownej interpretacji godności człowieka.

Aleksandr Skrypniuk z Koretsky’ego Instytutu Państwa i Prawa Narodowej Akademii Nauk (Ukraina) oraz Vladyslav Fedorenko z Narodowej Akademii Służby Państwowej przy Prezydencie Ukrainy oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach w artykule pt. *Zapewnienie praw socjalnych i wolności człowieka na Ukrainie – problem i doświadczenia w tym zakresie* analizują możliwości sukcesu dalszego rozwoju Ukrainy jako suwerennego i niezależnego, społecznego i konstytucyjnego państwa w kontekście jego zależności od wielu czynników geopolitycznych. Co istotne, autorzy wskazują także na czynniki wewnętrzne w zakresie budowy danego państwa, które według nich również odgrywają istotną rolę. Mowa przede wszystkim o zapewnieniu pracy i odpoczynku, ochronie praw socjalnych i ekonomicznych, ochronie socjalnej, prawie do odpowiedniego standardu życia, odpowiedniej opieki medycznej.

Magdalena Sobas, doktorantka z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, reprezentująca również Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, w artykule pt.

Stan podwyższonej gotowości podmiotów leczniczych w przypadku katastrofy w odniesieniu do prawa człowieka do życia omawia zagadnienia związane z prawem człowieka do życia oraz ochrony zdrowia w odniesieniu do tzw. stanu podwyższonej gotowości podmiotów wykonujących działalność leczniczą, który zgodnie z treścią art. 30 ustawy z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym wprowadzany jest przez wojewodę w sytuacji, gdy na obszarze określonego województwa dochodzi do zdarzenia nagłego i niecodziennego, takiego jak katastrofa naturalna czy awaria techniczna bądź gdy w ocenie lekarza koordynatora ratownictwa medycznego skutki zdarzenia mogą implikować stan nagłego zagrożenia zdrowotnego znacznej liczby osób. Ponadto wskazane zostały główne mankamenty systemowe i organizacyjne Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne, w celu podkreślenia potrzeby zagwarantowania faktycznych warunków realizacji założeń legislacyjnych, by podejmowane działania ratownicze były szybkie, natychmiastowe, racjonalne, a przede wszystkim efektywne, co w szczególności wymaga doprecyzowania poszczególnych regulacji zawartych w ustawie o Państwowym Ratownictwie Medycznym.

Damian Sucholewski w tekście pt. *Prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności* według norm międzynarodowych analizuje czym jest ludzka wolność i jej ochrona przed bezprawnym naruszeniem. O tym, czy pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem, decydują przepisy danego kraju. Wskazuje na fakt, że na szczególną uwagę zasługują przepisy Konwencji Praw Człowieka, gwarantujące najszerszą ochronę prawa do wolności.

Emilia Magdalena Truskolaska i Ewelina Wojewoda, doktorantki z Uniwersytetu w Białymstoku, w artykule pt. *Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne* wskazują, że w polskim ustawodawstwie nowelizacją przepisów k.k. oraz ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, z dnia 8 lipca 1999 r., dokonano penalizacji zachowania polegającego na uszkodzeniu ciała dziecka poczętego lub spowodowaniu rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu. Owe rozwiązanie nie jest niczym nowym dla polskiego porządku prawnego, przepis o tej samej treści istniał także w poprzedniej ustawie karnej. Regulacja ta ma ogromne znaczenie, ponieważ dobrem chronionym przez przepis art. 157a k.k. jest zdrowie człowieka w fazie prenatalnej, zapewnia ona zatem ochronę dziecka od poczęcia aż do chwili narodzin. Przystępstwo to zagrożone jest karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Problematyka tego występku nie jest tylko przedmiotem zainteresowania dogmatyki prawa karnego, przestępstwo to popełniane jest bowiem znacznie częściej niż moglibyśmy przy-

puszczać. Przedmiotem artykułu jest wskazanie wybranych aspektów prawnych tego czynu zabronionego, poprzez przedstawienie jego znamion oraz aspektów kryminologicznych zjawiska. Autorki opisały skalę występowania tego problemu poprzez zaprezentowanie danych statystycznych dotyczących liczby przestępstw stwierdzonych i prawomocnych skazań, do których doszło na podstawie art. 157a k.k.

Leszek Wieczorek – piszący te słowa – w swoim tekście pt. *Prawne i faktyczne aspekty rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej* zaprezentował prawne formy opieki zastępczej w Polsce. Omówione zostały w nim instytucjonalne i rodzinne formy tej opieki. Opisano prawne i faktyczne wybrane podstawy funkcjonowania placówek opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych oraz interwencyjnych ośrodków preadaptacyjnych. Wskazano na dom dziecka jako placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu socjalizacyjnego, młodzieżowe ośrodki wychowawcze (resocjalizacyjne dla młodzieży intelektualnie niedostosowanej społecznie oraz resocjalizacyjno-rewalidacyjne dla młodzieży intelektualnie niedostosowanej społecznie, która jest upośledzona umysłowo w stopniu lekkim) i zakłady poprawcze. Wyróżniono formy rodzinnej pieczy zastępczej (rodziny zastępcze spokrewnione, rodziny zastępcze niezawodowe, rodziny zastępcze zawodowe, rodziny zastępcze zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego, rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne oraz rodzinny dom dziecka) oraz stosunkowo nową formę wsparcia dla opiekunów zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka – rodzinę pomocową. Artykuł ten stanowi przyczynek do przygotowywanego do publikacji w kolejnym numerze „Humanistycznych Zeszytów Naukowych Prawa Człowieka” tekstu nt. przystosowania do życia pełnoletnich wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej po jej opuszczeniu.

Wydaje się, że również i tym razem warto wyrazić nadzieję, że kierowane do Szanownych Czytelników w niniejszym numerze „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” artykuły, recenzje i noty bibliograficzne oraz sprawozdania spotkają się (tak, jak to było w przypadku poprzednich numerów) z zainteresowaniem i będą stanowiły asumpt do dalszych rozważań i dociekań naukowych.

Leszek WIECZOREK

FROM SCIENTIFIC EDITOR

It is an immense honor for me to edit 18th number (2015) of Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights.

As has become the tradition, this number of the „Human Rights” can basically be divided into three parts: articles, reviews and autobiographical notes, reports. This scientific journal comprises 11 articles, 3 reviews and 2 reports.

Unfortunately, we did not have any articles written by students. On the other hand, „Human Rights” is attracting ever-growing interest from PhD students and practitioners more and more.

Nevertheless in my opinion and in the opinion of the reviewers, this issue of Human Rights is very interesting.

Diana Dajnowicz, Ph. D. Student (University of Białystok) in her article analyses statistical data of the Department of Statistics of the Ministry of Justice referred to in 211 of the Criminal Code (removal or retention of the child). She notes in this context that, over the last years, these problem draws greater attention of the society, what is particularly evident in the context of the increased number of kidnapping of children by their parents.. This article discusses the penalties imposed for this type of crime. The author presents the figures for the types of criminal penalties in view of the differences between September 1st 1998 to December 31 st 2014.

Vladyslav Fedorenko (National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Jan Kochanowski University in Kielce) and Olena Chernenchenko (National Academy in Ukraine) in their article about social rights and freedoms in Ukraine, analyse the system of modern substantive and procedural standards within the civil rights and related interpretations. The authors conclude that both rights and freedoms as well as the knowledge of that issue is far different than the one we had in XIX and XX centuries. The origin of such rights and freedoms and their

transformations in the setting of military and political conflicts and social and economic crises in the context of Ukraine is fully justified.

Wojciech Filipowski (University of Białystok) describes the changes in the system of depriving criminals of the proceeds of their crimes in Poland. The author analyses procedural changes introduced to the Polish legal system on the basis of international regulations – those of United Nations Organization and European Union. These include: reversing the burden of proof, primary confiscation, extended confiscation and confiscation without a court order and with respect to third parties. It is emphasized that the proposed changes materially breach the basic human rights and civil freedoms and certain rules of criminal proceedings. This pertains in particular to ownership right, proportional rule and assumption of innocence guaranteed in the Polish Constitution. Therefore, implementing such changes should respect domestic legal system and be proportional. Unfortunately, the implementation of international and European regulation into the Polish legal system is not done properly. It seems that the results of empirical research regarding current practices of applying regulations on deprivation of property, profits or their equivalents remain in opposition to the presented trends. The author presents the results of his research run among judges and prosecutors with regards to this issue. Majority of them is convinced that the effective system of depriving the criminals of the fruits of their crimes will be better by improvement of existing solutions and more efficient organizational methods instead of implementing new institutions.

Grzegorz Krawiec (The Pedagogical University in Krakow, Ombudsman's Office), in his article, analyses the migration of people in the context of security of culture (focusing on intangible nature of this issue). The items constituting the intangible nature of security of culture are varied and fluctuating. They refer to the identity of a nation or a country, express spiritual values important for a given nation and supported by tradition. The article present certain legal problems related to the inflow of immigrants indicating that it has consequences in macro scale – regarding the cultural security.

Volodymyr Nesterovych (University of E.A. Didorenka in Ukraine) in his article describes the process of regulating lobbying in European Union. The author notes that lobbying has increased since the enlargement of the EU. The article deals with the lobbying in EU, the legal instruments governing the procedures for the lobbying in EU, the European transparency

initiative for lobbying, register for such transparency and impact of EU standards on lobbying regulations in EU countries.

Grzegorz Ociecek (Silesia University in Katowice) in his article describes International threats coming from drug-related crime, his main focus is on the countries from which drug trafficking is performed. The author points out the relevant data on in trading in narcotic substances. He also describes international initiatives related to fighting such types of crimes. He also discusses the European Strategy on Drugs 2013-2020. The article completes with conclusions for practitioners aimed at efficient fight with such dangerous international activities.

In this slightly provocative text Justyn Piskorski from the University of Adam Mickiewicz in Poznań has presented "Perspectives for criminalization of sects and religious groups with aggressive attitude in laws of European Union". Dangers could be, in his opinion, connected only with reprehensible manner of operation of certain groups defined broadly as sects. Therefore, the definitions created for the purpose of language of legal acts should concentrate on evaluation of operation of such groups and not on internal relations among their members. Also, the terms describing controversial religious groups should be supplemented by the "ideological aggression" element. The author indicated directions of penalizing of controversial religious groups. His text gained its importance in the light of recent terrorist attacks. The penalization could, in the author's opinion, remove a protective umbrella that is held over activities of controversial religious movements. Undertaking steps to the benefit of people damaged by such movements could also increase social conviction that common effort for the security and European unity is necessary and thus, such security and unity would become a fact recognized by many people. In another text by the same author, dealing with animals in view of the criminal law, we may find critical comments on disproportion in protection of animals and people. Justyn Piskorski states, that possible tensions and disproportions can be solved with proper interpretation of human dignity.

Aleksander Skrypniuk and Vladyslaw Fedorenko in their article analyze the possibility of development of the Ukraine as independent, self-sustaining, social and constitutional State in the light of its dependence on various geopolitical factors. Moreover, the author points out also internal external factors that are very important, like guaranteeing work

and repose, social security, right to certain standard of life and proper medical care.

Magdalena Sobas (Ph. D. Student, Silesia University in Katowice, Ombudsman's office), in Her article describes issues of fundamental right to life and health care in relation to entity carrying out any of medical care in circumstances of crisis or a catastrophe. This relates mainly to the content of Art. 30 of the law of 8 September 2006 on State Medical Rescue Services. This law provides for possibility to introduce state of increased emergency for medical facilities that is exercised by a voivode when an unexpected and unusual circumstances occur such as natural catastrophe, technical breakdown or if consequences of such circumstances may imply sudden threat to health of greater number of people. The author also clearly indicates shortcomings of medical emergency services in order to emphasizes the need to guarantee necessary conditions for implementation of legal indications, to achieve urgent and fast medical attention, the effectiveness of medical care.

Damian Sucholewski in his article describes the right to be compensated for the unlawful imprisonment. He analyses the issue of „human freedom”. He points to the provisions of the European Convention on Human Rights.

Emilia Magdalena Truskolaska and Ewelina Wojewoda (Ph. D. Students, University in Białystok) in their article discuss issues of penalizing of acts that may lead to injury of a child or threaten its life in context of prenatal phase of human life. The analysis is based on the , current legal system. This article point out Article 157 of Criminal Code which protects human life from its conception to the birth. Acts prohibited by the indicated regulation is subject to penalty of a fine, limited personal freedom or imprisonment up to 2 years. The related issues are not only within the interest of the theory of law, because such crimes are committed much more often than it could be expected. The article indicates selected legal aspects of the prohibited acts by identification of its criteria and criminology. The authors present the problem in the context of statistical data for identified and penalized acts on the basis of Art. 157 of the Criminal Code.

Leszek Wiczorek in his article describes very important issue: the forms of foster family. This article presents legal forms deals with the types of foster family care in Poland. It outlines the institutional forms of care and foster family care centres. The author describes among other things: the legal baseis of operation offor the institution providing therapeutic and

educational care institutions (Childrens's Homes, Youth Care Centers, correctional facilities). Childrens' Homes were indicated as institutions aimed mainly at socialization, youth care centers were indicates as resocialization and correction facilities for young people that are disabled socially and mentally disabled. This article also covers different types of Foster Family Care, like: kinship foster families, professional surrogate parents, family emergency, Foster Family House and relatively new form of support for surrogate custodians and running foster family houses – a support family. What is important, this article makes an important contribution to the next number (19/2015) of Humanistic Scientific Fascicles - Human Rights which will present issues regarding adaptation of adults raised by surrogate parents and foster families.

Let us hope that the number 16 (2013) of Humanistic Scientific Fascicles - Human Rights will be received with a great interest and constitute impulse to further considerations.

Leszek WIECZOREK

ARTYKUŁY

ARTICLES

Diana DAJNOWICZ

JAKA KARA ZA UPROWADZENIE LUB ZATRZYMANIE DZIECKA? – PRAKTYKA ORZECZNICZA W ŚWIECIE STATYSTYK SĄDOWYCH¹

Słowa kluczowe: statystyki sądowe, uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego, sprawca porwania, rodzina i opieka

WSTĘP

Wszelkie działania polskich instytucji opieki społecznej, sądów, organów władzy administracyjnej oraz organów ustawodawczych muszą być realizowane z poszanowaniem dobra dziecka oraz w sposób zabezpieczający jego interesy. Skuteczna ochrona nad dzieckiem i dbałość o jego dobro powinny jednocześnie uwzględniać prawa i obowiązki rodziców małoletniego (bądź opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych) i w tym celu konieczne jest podejmowanie stosownych kroków ustawodawczych oraz administracyjnych. Wspomniane zobowiązania wynikają z art. 3 Konwencji o Prawach Dziecka ratyfikowanej przez Polskę w dniu 7 czerwca 1991 r.² i pełnią bardzo ważną rolę w obszarze ochrony praw dziecka. Kon-

¹ Artykuł niniejszy powstał w wyniku finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki projektu naukowego pt. „Porwania rodzicielskie w świetle polskiego orzecznictwa karnego – aspekty prawne i kryminologiczne” (nr 2014/15/N/HS5/02688). Projekt naukowy realizowany jest pod opieką naukową prof. zw. dr. hab. Emila W. Pływaczewskiego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku przez kierownika projektu mgr Dianę Dajnowicz.

² Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.

sekwencją wspomnianej regulacji jest m.in. konieczność stworzenia dziecku jak najkorzystniejszych warunków rozwoju, które zgodnie z treścią Preambuli konwencji najskuteczniej gwarantuje rodzina, będąca podstawową komórką społeczną i naturalnym środowiskiem wszystkich jej członków.

Polski ustawodawca, chcąc zapewnić dziecku oraz instytucji rodziny jak najpełniejszą i najefektywniejszą ochronę, sformułował w tym celu szereg przepisów. Normy realizujące funkcję ochronną wobec dziecka i jego rodzinnego środowiska odnaleźć można na gruncie prawa rodzinnego i opiekuńczego, cywilnego, a nawet prawa pracy. O doniosłości zadania, jakim jest zapewnienie ochrony i opieki dziecku i jego rodzinie, świadczą także postanowienia sformułowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej określające m.in. uprawnienie rodziny do pozostawania pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej (art. 18), prawo każdego do ochrony prawnej życia rodzinnego (art. 47), jak również zobowiązanie organów państwowych do zapewnienia ochrony praw dziecka, a zwłaszcza jego ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (art. 72)³.

Wymienione gałęzie prawa oraz akty prawne nie wyczerpują katalogu instrumentów prawnych służących zabezpieczeniu dobra dziecka i rodziny. Również na gruncie prawa karnego odnaleźć można wiele przepisów, których głównym celem jest ochrona małoletniego oraz życia rodzinnego. Potwierdzeniem tego jest wyodrębniony przez prawodawcę XXVI rozdział kodeksu karnego określający przestępstwa godzące w dobro prawne, jakim jest rodzina oraz instytucja opieki⁴. W rozdziale tym określono takie czyny zabronione jak: bigamia (art. 206), znęcanie się (art. 207), rozpijanie małoletniego (art. 208), uchylanie się od alimentów (art. 209), porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 210), porwanie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 211) i organizowanie nielegalnej adopcji (art. 211a).

Każde z wymienionych wyżej przestępstw w sposób pośredni lub bezpośredni dotyka sfery rodzinnej i ochrony małoletniego. W przestrzeni prawno-karnych unormowań dotyczących rodziny prowadzone są ożywione debaty ukazujące złożoność zagadnienia. Szczególnie często poruszany tematem o prawnokarnym i kryminologicznym charakterze są porwania dzieci (zwłaszcza przez rodziców) – świadczą o tym liczne inicjatywy podejmowane m.in.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553.

przez organy ścigania⁵, środowisko naukowe⁶ oraz przedstawiciele polityki⁷. W kontekście intensyfikacji prowadzonych w polskiej przestrzeni publicznej⁸ dyskusji o porwaniach dzieci, a szczególnie porwaniach rodzicielskich, warto zatem poświęcić temu zagadnieniu więcej uwagi.

STATYSTYKI SĄDOWE DOTYCZĄCE SKAZAŃ ZA WYSTĘPEK OKREŚLONY W ART. 211 K.K.

Jak wspomniano w poprzedzających akapitach, porwanie dziecka stanowi przestępstwo stypizowane w art. 211 k.k. Przepis ten określa, iż za uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wbrew woli osoby powołanej do opieki bądź nadzoru, grozi kara pozbawienia wolności do 3 lat⁹. Dane

⁵ Jedną z najbardziej aktualnych inicjatyw jest projekt „Widzę, słyszę, reaguję”, będący owocem współpracy Komendy Głównej Policji oraz operatora telefonii komórkowej T-Mobile Polska w ramach systemu Child Alert, zob. szerzej: „Widzę, słyszę, reaguję” – wspólny projekt Komendy Głównej Policji oraz firmy T-mobile Polska, <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/121342,Widze-slysze-reaguje-wspolny-projekt-Komendy-Glownej-Policji-oraz-firmy-T-Mobile.html?search=32354>, dostęp – 16.10.2015 r.

⁶ Jako przykład inicjatyw podejmowanych w obszarze porwań dzieci wskazać można działania podejmowane na Wydziale Prawa uniwersytetu w Białymstoku, gdzie w dn. 6 maja 2015 r. odbyła się konferencja pt. „Wybrane aspekty porwań w Polsce”, podczas której debatowano m.in. o porwaniach rodzicielskich.

⁷ M. Sekuła-Szmajdzińska, *Interpelacja nr 27004 do ministra sprawiedliwości w sprawie porwań rodzicielskich dokonywanych przez rodziców posiadających pełnię praw rodzicielskich*, https://mojepanstwo.pl/dane/sejm_interpelacje/31389,interpelacja-nr-27004-sprawie-porwan-rodzicielskich-dokonywanych-rodzicow-posiadajacych, dostęp – 16.10.2015 r.; A. Górczyński, M. Stolarski, *Interpelacja nr 6396 do ministra sprawiedliwości w sprawie postępowań sądów rodzinnych/opiekuńczych w sytuacji tzw. porwań rodzicielskich dokonywanych przez jednego z rodziców, w aspekcie krajowym*, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=06E98C9F&view=null>, dostęp – 16.10.2015 r.

⁸ Zob. m.in.: 25 maja – Międzynarodowy Dzień Dziecka Zaginionego, <https://mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13319,25-maja-Miedzynarodowy-Dzien-Dziecka-Zaginionego.html>, dostęp – 15.10.2015 r.; Trzyletni Fabian z Radomia porwany. Policja uruchamia Child Alert, a ojciec dziecka dzwoni do radia, <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/506427,policja-poszukuje-trzyletniego-fabiana-uruchomiono-child-alert.html>, dostęp – 15.10.2015 r.; RPO i RPD: Porwania rodzicielskie powinny podlegać karze, <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/863682,rpo-i-rpd-porwania-rodzicielskie-powinny-podlegac-karze.html>, dostęp – 15.10.2015 r.; J. Kuraś, *Porwania rodzicielskie: przybywa wadliwych orzeczeń*, <http://www.rp.pl/artykul/1199286-Wadliwych-orzeczen-ws-uprowadzen-rodzicielskich-coraz-wiecej.html>, dostęp – 15.10.2015 r.

⁹ Przepis art. 211 k.k. odnosi się także do osoby nieporadnej z uwagi na jej stan psychiczny lub fizyczny. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż porwania osób nieporadnych zdarzają się zdecydowanie rzadziej niżeli porwania dzieci. Potwierdzają

statystyczne Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁰ ukazują jednak, iż w praktyce sądowej za popełnienie przedmiotowego występkę wymierzana jest zazwyczaj kara łagodniejsza, co przedstawiają dane liczbowe w poniższej tabeli.

Tabela 1.

Lata	Ogółem skazania	Kara pozbawienia wolności	Ograniczenie wolności	Grzywna samoistna	Środki karne samoistne
1998	20	13	1	6	0
1999	20	16	1	3	0
2000	22	21	0	1	0
2001	33	24	3	5	1
2002	32	27	2	3	0
2003	31	25	2	4	0
2004	51	39	3	9	0
2005	45	37	2	4	2
2006	48	45	2	1	0
2007	30	25	4	1	0
2008	30	24	4	2	0
2009	30	23	1	5	1
2010	19	16	0	3	0
2011	20	10	6	4	0
2012	22	15	0	7	0
2013	22	16	3	3	0
2014	34	30	0	4	0
Suma	509	406	34	65	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

to dotychczas zrealizowane badania akt spraw karnych z art. 211 k.k. przeprowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu. W wyniku zrealizowanych badań aktowych, przeprowadzonych w Sądach Rejonowych w Białymstoku, Warszawie, Olsztynie, Lublinie, Łodzi i Kielcach, ustalono 58 spraw o kwalifikacji prawnej z art. 211 k.k., przy czym tylko 1 z nich dotyczyła uprowadzenia lub zatrzymania osoby nieporadnej.

¹⁰ Ministerstwo Sprawiedliwości gromadzi dane statystyczne o działalności sądów powszechnych i wojskowych grupowane według dziedzin prawa, instancji orzecznictwa, struktury resortu oraz podziału administracyjnego kraju. Informacje statystyczne pozyskiwane są w ramach statystyki publicznej na podstawie ustawy z dnia 29 czerwca 1995 roku o statystyce publicznej, Dz.U. nr 89, poz. 439 z późn. zm., <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>, dostęp – 2.10.2015 r.

Tabela 1. przedstawia liczbową charakterystykę osądzeń w przedmiocie ujawnionych przestępstw określonych w art. 211 k.k. w latach 1998–2014¹¹. Charakterystykę praktyki orzeczniczej w przedmiocie przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej poprzedzić jednak należy doprecyzowaniem pewnych pojęć, którymi na gruncie niniejszego opracowania posługuje się autorka. Z tabeli 1. wynika, że w konsekwencji popełnienia przedmiotowego występkę, w okresie od 1 września 1998 r. do 31 grudnia 2014 r., doszło do 508. skazań na podstawie art. 211 k.k. Zgodnie z definicją sformułowaną w art. 1 pkt a) Konwencji o przekazywaniu osób skazanych, skazanie oznacza jakąkolwiek karę lub środek polegający na pozbawieniu wolności, orzeczone przez sąd na czas określony lub nieokreślony, za popełnienie przestępstwa¹². Polski ustawodawca na gruncie kodeksu karnego wykonawczego¹³ niejako doprecyzował to pojęcie poprzez sformułowanie elementów definiujących skazanego jako podmiotu praw i obowiązków w postępowaniu wykonawczym. Z przepisów kodeksu karnego wykonawczego wynika, iż pojęcie skazanego obejmuje osobę, w stosunku do której wszczęto postępowanie wykonawcze (art. 9 k.k.w.), zaś przedmiotem tego postępowania jest wykonywanie orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym (bądź też w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe, wykroczenia skarbowe, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, a także kary porządkowej lub środka przymusu skutkujących pozbawieniem wolności)¹⁴.

Definicje określone jak wyżej stanowią punkt wyjścia dla przedstawienia kompletnej i dokładnej relacji praktyki orzeczniczej w obszarze postępowań o przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego bądź osoby nieporadnej. Porównując dane liczbowe dotyczące poszczególnych rodzajów orzekanych kar, dostrzec można, że kara pozbawienia wolności była najczęściej orzekaną sankcją na przestrzeni okresu 1998–2014. Należy jednak podkreślić, iż dane liczbowe mieszczące się w kolumnie „Kara

¹¹ Dane dotyczące 1998 r. obejmują informacje o skazaniach zapadłych w okresie od 1 września do 31 grudnia 1998 r., czyli od chwili wejścia w życie uchwalonego rok wcześniej kodeksu karnego.

¹² Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu dnia 21 marca 1983 r., Dz.U. z 1995 r., nr 51, poz. 279.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557; dalej: k.k.w. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

¹⁴ K. Postulski, *Status skazanego w postępowaniu przed sądem*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1–2, s. 203.

pozbawienia wolności” obejmują zarówno kary orzeczone w zawieszeniu, jak i bez zawieszenia ich wykonania (szczegółowa prezentacja relacji pomiędzy tymi dwiema odmianami kary pozbawienia wolności umiejscowiona została w dalszej części opracowania).

Zgodnie ze statystykami sądowymi, w pierwszych dwóch latach okresu objętego badaniem, liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności nie przekroczyła 20 – w 1998 r. orzeczono taką karę 13 razy, zaś w roku 1999 – 16 razy. W późniejszym czasie liczba orzeczonych kar pozbawienia wolności stopniowo wzrastała. W 2000 r. karę pozbawienia wolności orzeczono 21 razy, w 2001 r. – 24 razy, zaś w 2002 r. – 27 razy. W roku 2003 odnotowano nieznaczny spadek liczby orzeczonych kar pozbawienia wolności do 25, jednak zaledwie rok później – w 2004 – na karę tego rodzaju skazano już 39-krotnie, zaś w roku 2005 – 37-krotnie. W 2006 r. na karę pozbawienia wolności skazano aż 45 sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. – w żadnym kolejnym roku nie orzeczono już tak wysokiej liczby kar pozbawienia wolności. W 2007 r. skazań na karę pozbawienia wolności było 25 i przez pozostały okres objęty analizą liczba ta stopniowo malała – w 2008 r. było ich już 24, w 2009 – 23. W 2010 r. liczba skazań tego rodzaju spadła poniżej 20 i wyniosła 16. Tendencja spadkowa utrzymywała się przez trzy lata – w 2011 r. karę pozbawienia wolności orzeczono 10, w 2012 – 15, zaś w 2013 – 16. Dopiero w 2014 r. nastąpił ponowny wzrost liczby skazań na karę pozbawienia wolności do 30.

Dane statystyczne w przedmiocie kary ograniczenia wolności wobec skazanych za przestępstwo określone w art. 211 k.k. prezentują się zgoła odmiennie. Zgodnie z materiałem statystycznym udostępnionym przez Ministerstwo Sprawiedliwości i przedstawionym w tabeli 1., na przestrzeni okresu od 1 września do 31 grudnia 1998 r., ograniczenie wolności orzeczono wobec 1 tylko skazanego. Identycznie sytuacja wyglądała w roku następnym – w 1999 r. w związku z porwaniem dziecka lub osoby nieporadnej wolność ograniczono tylko wobec 1 sprawcy. W 2000 r. na karę tego rodzaju nie skazano nikogo. W 2001 r. sytuacja uległa pewnej zmianie – wobec 3 skazanych orzeczono bowiem karę ograniczenia wolności. W 2002 r. skazań tego rodzaju było 2, w 2003 r. również 2, zaś w 2004 r. liczba ta nieznacznie wzrosła i wyniosła 3. W 2005 r. ponownie karę ograniczenia wolności wobec uprowadzającego lub zatrzymującego małoletniego orzeczono 2 razy i taka sama sytuacja powtórzyła się w 2006 r. W 2007 r. w związku z porwaniem dziecka wolność ograniczono wobec 4 sprawców. W 2008 r. sytuacja się powtórzyła i ponow-

nie miejsce miały 4 skazania tego rodzaju. W 2009 r. skazań w postaci ograniczenia wolności było tylko 1, a w 2010 r. żadnego. W 2011 r. ograniczenie wolności orzeczono natomiast wobec 6 sprawców. W roku następnym wynik ten się nie powtórzył – w 2012 ani razu nie orzeczono tego rodzaju kary. Odmienne natomiast wyglądała sytuacja w 2013 r., kiedy to omawianych skazań było 3. W 2014 r. ponownie jednak doszło do sytuacji, iż za uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego bądź osoby nieporadnej ani razu nie orzeczono kary ograniczenia wolności.

Z prezentowanych danych liczbowych wynika, iż w przedmiocie przestępstwa stypizowanego w art. 211 k.k. najczęściej orzekano karę pozbawienia wolności, zaś najrzadziej – karę ograniczenia wolności. Co interesujące, niemal dwa razy częściej niż ograniczenie wolności, wobec sprawcy porwania dziecka lub osoby nieporadnej, orzekano karę grzywny samoistnej. W okresie od 1 września do 31 grudnia 1998 r. karę tej kategorii orzeczono wobec aż 6 skazanych. W roku 1999 grzywnien samoistnych orzeczono o połowę mniej, bowiem tylko 3. Rok 2000 przyniósł ponowny spadek liczby orzekanych grzywnien samoistnych – na takowe wówczas skazano jedynie 1 sprawcę porwania. Natomiast już rok później, w 2001, liczba ta wzrosła do 5. W 2002 r. grzywnien samoistnych orzeczono 3, zaś w 2003 r. – 4. W 2004 r. grzywnę samoistną orzeczono najwięcej razy w całym badanym okresie, bowiem aż 9-krotnie. Rok później, w 2005, kara tego typu wymierzona została już tylko 4 razy, zaś w 2006 i 2007 r. tylko po razie. Na karę grzywny samoistnej w 2008 r. skazano 2 razy sprawców czynu określonego w art. 211 k.k. W 2009 r. liczba ta wzrosła do 5, jednak w 2010 r. ponownie zmalała – tym razem do 3 skazań danego rodzaju. W roku następnym, w 2011, grzywnę samoistną orzeczono 4 razy, zaś w 2012 – 7 razy. W 2013 r. miejsce miał ponowny spadek liczby orzeczonych kar przedmiotowego typu. Skazano wówczas na grzywnę samoistną 3 osoby. W 2014 r. przedmiotowych skazań było 4.

Ostatnią kategorię rozstrzygnięcia w sprawach o kwalifikacji prawnej z art. 211 k.k. stanowią środki karne orzeczone samoistnie. Dolegliwość tego rodzaju, wymierzana wobec sprawcy przedmiotowego występkę, była kilkukrotnie orzekana zamiast kary. Zgodnie z sądowymi danymi statystycznymi, na przestrzeni badanego okresu 1998–2014, środki karne samoistne orzeczone zostały tylko 4-krotnie. Dbając jednak o rzetelność, kompletność i dokładność przedmiotowego opracowania, należy również odnieść się do tego sporadycznie orzeka-

nego rozstrzygnięcia. W roku 2001 środek karny samoistny orzeczono wobec tylko 1 sprawcy uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego. Dolegliwość tego rodzaju na gruncie spraw z art. 211 k.k. orzeczono wówczas po raz pierwszy. Następne orzeczenie środka karnego samoistnego miejsce miało dopiero w 2005 r. – wówczas tego typu reakcja na przedmiotowy występki zastosowana była 2 razy. Ostatni raz środek karny orzeczono samoistnie w 2009 r. i zastosowano go wobec tylko 1 skazanego. W pozostałych latach analizowanego okresu środki karne samoistne nie były orzekane.

W tym miejscu dodać należy, iż w sytuacji, gdy sprawcą przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego albo osoby nieporadnej był rodzic dziecka albo działalność tego sprawcy lub jego zawód powiązane były z opieką bądź nadzorem nad innymi, jako najwłaściwsze i najtrafniejsze środki karne do zastosowania wskazuje się: zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej, zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi, obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktu z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca bez zgody sądu¹⁵.

Podsumowując opisane statystyki sądowe dotyczące skazań za występki określony w art. 211 k.k., zaakcentować należy, iż skazań na karę pozbawienia wolności w okresie od 1 września 1998 r. do 31 grudnia 2014 r. orzeczono najwięcej, bowiem aż 406. Liczba ta stanowi tym samym 79,9% wszystkich skazań, które orzeczono wobec sprawców czynu zabronionego określonego w art. 211 k.k. Kary pozbawienia wolności stanowią zatem znakomitą większość sankcji karnych orzekanych wobec porywaczy dzieci.

Statystyki sądowe ukazują, iż karę ograniczenia wolności oraz grzywny samoistnej orzeczono wobec znacznie mniejszej liczby osób. Dolegliwością karną najrzadziej zaś stosowaną był samoistnie orzekany środek karny. Kara ograniczenia wolności na przestrzeni blisko 17-letniego okresu objętego analizą orzeczona została wobec jedynie 34 skazanych

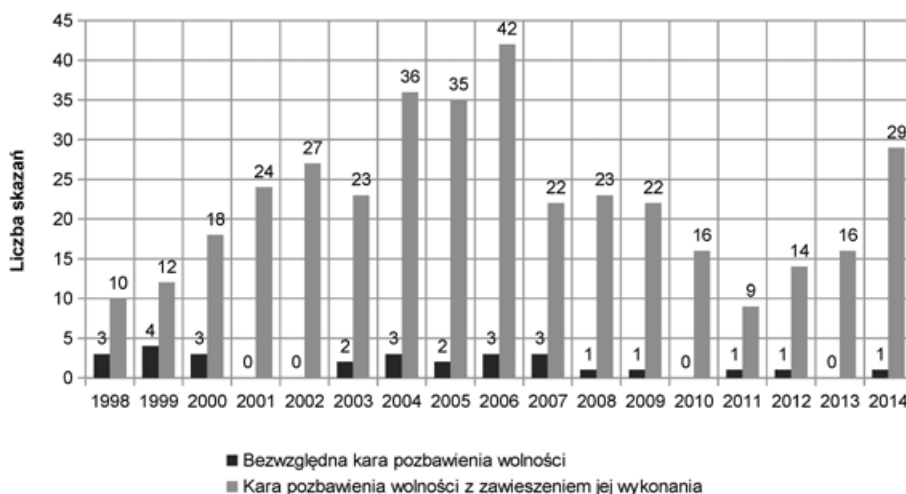
¹⁵ V. Konarska-Wrzošek, *Uprowadzenie lub zatrzymanie osoby małoletniej lub nieporadnej*, (w:) J. Warylewski (red.), *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012, s. 998.

– liczba ta stanowi 6,6% wszystkich skazań na podstawie art. 211 k.k. W przypadku zaś grzywny samoistnej skazań tego rodzaju w badanym okresie miało miejsce 65. Taka liczba orzeczonych grzywn samoistnych stanowiła 12,7% wszystkich skazań zapadłych w sprawach z art. 211 k.k. Odnosząc się zaś do ostatniego rodzaju skazań, należy wskazać, iż samoistnych środków karnych orzeczono jedynie 4, co stanowiło zaledwie 0,8% wszystkich skazań zapadłych wobec sprawców przestępstwa uprowadzenia bądź zatrzymania małoletniego.

CHARAKTERYSTYKA SKAZAŃ NA KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Informacje statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości umożliwiły wyodrębnienie szczegółowych wiadomości o skazaniach sprawców porwań dzieci na karę pozbawienia wolności. W przedmiocie tego rodzaju kary statystyki sądowe wyodrębniają informacje jak wiele z tych skazań stanowiły kary bezwzględnej pozbawienia wolności oraz jaką liczbę przedmiotowej kary orzeczono z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Proporcje te obrazuje mieszczący się poniżej wykres 1.

Wykres 1. Charakterystyka skazań na karę pozbawienia wolności za występki określony w art. 211 k.k.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Statystyki sądowe umożliwiły scharakteryzowanie struktury skazań na karę pozbawienia wolności za popełnienie czynu zabronionego określonego w art. 211 k.k. z wyszczególnieniem na poszczególne lata analizowanego okresu. Na wykresie 1. tendencją najsilniej widoczną jest liczbową przewaga skazań na karę pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania nad skazaniami na bezwzględne pozbawienie wolności. W roku 1998 bezwzględne pozbawienie wolności orzeczono wobec 3 sprawców, zaś w zawieszeniu – wobec 10. Rok później, w 1999, kara pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania orzekana była 12-krotnie, zaś bezwzględna kara pozbawienia wolności jedynie 4-krotnie. W 2000 r. zawieszona kara pozbawienia wolności orzekana była 18 razy, zaś bezwzględna tylko 4 razy. Co interesujące, w latach 2001 i 2002 na bezwzględną karę pozbawienia wolności nie skazano ani razu. Inaczej sytuacja kształtowała się wówczas w przypadku pozbawienia wolności z zawieszonym wykonaniem, gdyż w 2001 r. karę tego rodzaju orzeczono wobec sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. 24 razy, natomiast rok później, w 2002, aż 27 razy. W 2003 r. liczba skazań na pozbawienie wolności w zawieszeniu spadła do 23, zaś liczba skazań na bezwzględną karę pozbawienia wolności wzrosła do 2. W 2004 r. nastąpił ponowny wzrost liczby skazań na ten rodzaj kary – w odniesieniu do pozbawienia wolności w zawieszeniu liczba ta wyniosła 36, natomiast w przypadku bezwzględnego pozbawienia wolności jedynie 3. W roku kolejnym bezwzględną karę pozbawienia wolności wymierzono 35 razy, zaś 2 razy zawieszono jej wykonanie. W 2006 r. przedmiotowy rodzaj kary orzeczono najwięcej razy w całym okresie objętym analizą. Na pozbawienie wolności z zawieszonym wykonaniem tej kary skazano 42 sprawców, zaś bezwzględne pozbawienie wolności orzeczono wobec 3 osób. W 2007 r. pozbawiono wolności w zawieszeniu niemalże o połowę mniej sprawców, ponieważ było ich zaledwie 22. Pozbawienie wolności w postaci bezwzględnej wymierzono 3 razy. W kolejnym roku przedmiotową represję prawnokarną z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wymierzono wobec 23 osób, zaś wobec 1 zastosowano jej bezwzględną realizację. W 2009 r. warunkowe zawieszenie kary pozbawienia wolności orzeczono 22 razy, zaś jej bezwzględny rodzaj tylko 1 raz. W 2010 roku miejsce miał ponowny spadek liczby orzekanych kar pozbawienia wolności wobec sprawców uprowadzeń lub zatrzymań małoletnich bądź osób nieporadnych – w zawieszeniu orzeczono 16 wyroków skazujących i żadnego bezwzględnego. Karę pozbawienia wol-

ności z warunkowym zawieszeniem orzeczono w 2011 r. 9 razy i tylko 1 raz w postaci bezwzględnej. W następnym roku przedmiotową karę bez warunkowego zawieszenia jej wykonania orzeczono również tylko 1 raz, zaś z warunkowym zawieszeniem 14 razy. W 2013 r. warunkowe zawieszenie kary pozbawienia wolności zastosowano wobec 16 sprawców. Co interesujące, ani razu nie wydano wówczas wyroku skazującego na bezwzględną formę tej represji prawnokarnej. Sytuacja ta zmieniła się nieznacznie w 2014 r., gdy na bezwzględne pozbawienie wolności skazano 1 osobę, a warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary zastosowano wobec 29 skazanych.

Zgodnie z przytoczonymi powyżej danymi liczbowymi na przestrzeni okresu od 1 września 1998 roku do 31 grudnia 2014 roku karę pozbawienia wolności w zawieszeniu orzeczono wobec 378 skazanych, zaś karę pozbawienia wolności w postaci bezwzględnej zaledwie wobec 28. Pierwsza wymieniona postać kary pozbawienia wolności (czyli z zawieszeniem jej wykonania) stanowi 93% wszystkich kar tego rodzaju orzeczonych w stosunku do osoby uprowadzającej bądź zatrzymującej osobę małoletnią albo nieporadną. Tym samym postać bezwzględna przedmiotowej represji prawnokarnej wystąpiła w zaledwie 7% wyroków skazujących na podstawie przepisu art. 211 k.k.

CHARAKTERYSTYKA SKAZAŃ NA KARĘ GRZYWNY SAMOISTNEJ

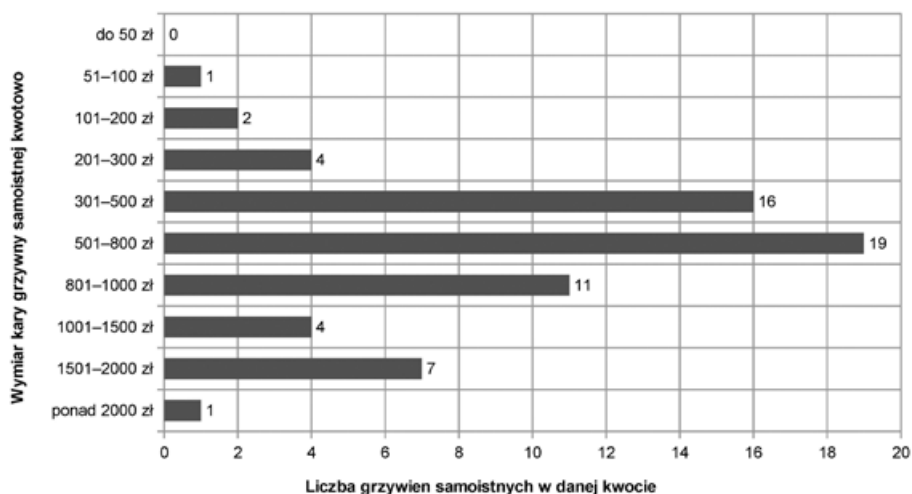
Poza karą pozbawienia wolności, drugą najczęściej orzekaną represję prawnokarną w stosunku do sprawców występków porwania dziecka bądź osoby nieporadnej ze względu na stan psychiczny lub fizyczny, stanowi grzywna samoistna. Zgodnie z nadmienionymi wyżej danymi statystycznymi Ministerstwa Sprawiedliwości na karę grzywny samoistnej w okresie 1998–2014 sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. skazano 65 razy.

Polski ustawodawca, chcąc uszczegółowić dyspozycję przepisu art. 32 k.k., określił w art. 33 k.k. zasady wymiaru kary grzywny w ten sposób, iż wymierzane są one w stawkach dziennych, którymi określa się liczbę stawek wraz z wysokością jednej stawki. O ile ustawa nie stanowi inaczej, najniższa liczba stawek wynosi 10, a najwyższa 540. Orzekając w przedmiocie kary grzywny sąd bierze pod uwagę dochody sprawcy, jego warunki osobiste, rodzinne, stosunki majątkowe i możliwości zarobkowe.

Co istotne, stawka dzienna nie może być niższa od 10 złotych ani też przekraczać kwoty 2000 złotych.

Karę grzywny wymierza się w sposób dwuetapowy – sąd orzekający w sprawie na pierwszym etapie określa liczbę stawek dziennych, zaś na drugim etapie wyznacza wysokość stawki dziennej. Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości prezentuje dane liczbowe dotyczące finalnej wysokości kary grzywny, nie wyszczególniając liczby stawek i wartości pojedynczej stawki. Również w przedmiocie czynu zabronionego polegającego na porwaniu małoletniego lub osoby nieporadnej statystyki sądowe prezentują finalne wysokości kary grzywny samoistnej. Znajdujący się poniżej wykres ukazuje ten rodzaj kary, z kwotowym uwzględnieniem jej wysokości, orzekanej wobec skazanych za przestępstwo określone w art. 211 k.k.

Wykres 2. Kara grzywny samoistnej orzekana za przestępstwo określone w art. 211 k.k.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Za popełnienie przestępstwa określonego w art. 211 k.k. na karę grzywny samoistnej skazano 65 razy. Wśród skazań na tego rodzaju represję ani razu nie orzeczono grzywny, która byłaby niższa niż kwota 50 zł. Tylko 1 raz (1,5% wszystkich skazań na karę grzywny samoistnej) wymierzono taką karę w kwocie mieszczącej się w przedziale od 51 do 100 zł. Niewiele więcej razy, bo zaledwie 4-krotnie (6% skazań na grzywnę), finalną wysokość grzywny samoistnej określano

na kwotę znajdującą się w przedziale od 201 do 300 zł. Odmienne sytuacja ukształtowała się w przypadku kary grzywny mieszczącej się w zakresie od 301 do 50 zł – skazań na grzywnę samoistną w takiej wysokości miało miejsce 16 razy (24% orzeczonych grzywien samoistnych). Najczęściej jednak wobec sprawcy porwania dziecka lub osoby nieporadnej orzekana była sankcja pieniężna w wysokości od 501 do 800 zł – grzywnę w takiej kwocie określono w przypadku aż 19 skazań (stanowiło to 28,5% wszystkich orzeczonych grzywien za przestępstwo określone w art. 211 k.k.). Grzywny o wysokości od 801 do 1000 zł orzekano rzadziej niż te poniżej 800 zł, bowiem w okresie 1998–2014 było ich 11 (16,5% wszystkich skazań na samodzielną sankcję pieniężną). Kwota plasująca się w zakresie od 1001 do 1500 zł orzekana była w ramach kary grzywny samoistnej 4-krotnie (co tym samym stanowiło 6% skazań za popełnienie przedmiotowego występk). Co interesujące, grzywna o wartości wahającej się od 1501 do 2000 zł orzeczona została wobec uprowadzających bądź zatrzymujących 7 razy (10,5% wszystkich orzeczonych grzywien samoistnych). Ponad 2000 zł zapłacić musiał w ramach orzeczonej sankcji pieniężnej tylko 1 skazany (1,5% grzywien).

Przytoczone oraz opisane powyżej dane pozwalają stwierdzić, iż grzywna samoistna nie stanowi dominującej sankcji podczas orzekania w przedmiocie przestępstwa określonego w art. 211 k.k. W okresie od 1 września 1998 r. do 31 grudnia 2014 r. miejsce miało dokładnie 509 skazań za porwanie małoletniego albo osoby nieporadnej. Wśród tych skazań jedynie w 65 przypadkach orzeczono samodzielną sankcję pieniężną – liczba ta stanowi zaledwie 13% wszystkich skazań za popełnienie przedmiotowego występk. Sytuacja może nasuwać wątpliwości co do słuszności takiej praktyki orzeczniczej, zwłaszcza biorąc pod uwagę, iż kara grzywny nie izoluje sprawcy od społeczeństwa (co jest szczególnie istotne w przypadku uprowadzeń rodzicielskich), zaś jej wykonanie nie generuje dla państwa kosztów, ale wręcz zwiększa jego dochody.

ZAKOŃCZENIE (WNIOSKI)

Ochrona dziecka i instytucji rodziny traktowana jest priorytetowo przez polskiego ustawodawcę. Potwierdzenie tego odnaleźć można m.in. na gruncie przepisów prawa karnego, a zwłaszcza XXVI rozdziału kodeksu karnego określającego przestępstwa godzące w dobro rodziny oraz

instytucję opieki. Jednym z przestępstw znajdujących się w tym rozdziale jest porwanie dziecka, o którym stanowi art. 211 k.k. Powołany przepis wskazuje, iż za uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego albo osoby nieporadnej przewidziano karę pozbawienia wolności do lat 3. Dane statystyczne Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości ukazują jednak, iż w praktyce orzeczniczej za popełnienie przedmiotowego występku wymiar kary jest znacznie łagodniejszy, a przede wszystkim nie ogranicza się tylko do wspomnianej sankcji prawnokarnej.

Statystyki sądowe dotyczące skazań za przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego bądź osoby nieporadnej są jednoznaczne – na podstawie art. 211 k.k. w okresie od 1998 do 2014 roku skazano 509 osób. Dane liczbowe wskazują, że kara pozbawienia wolności była najczęściej orzekaną sankcją prawnokarną, gdyż zastosowano ją aż 406 razy. Co interesujące, odmiennie prezentują się dane statystyczne przedstawiające informacje o karze ograniczenia wolności – zgodnie z materiałem statystycznym udostępnionym przez Ministerstwo Sprawiedliwości na przestrzeni okresu od 1 września 1998 r. do 31 grudnia 2014 r., ograniczenie wolności orzeczone zostało zaledwie wobec 34 skazanych. Niemal dwa razy częściej niż ograniczenie wolności, wobec sprawcy porwania dziecka lub osoby nieporadnej, orzekano karę grzywny samoistnej. W okresie 1998–2014 karę tej kategorii orzeczono wobec aż 65 skazanych. Ostatnią kategorię rozstrzygnięć stanowiły środki karne orzeczone samoistnie – tego rodzaju dolegliwość wobec sprawcy przedmiotowego występku orzekana była na przestrzeni badanego okresu tylko 4-krotnie.

Informacje statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości umożliwiły wyodrębnienie szczegółowych wiadomości jak wiele spośród skazań na karę pozbawienia wolności stanowiły kary bezwzględne pozbawienia wolności oraz jaką liczbę przedmiotowej kary orzeczono z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Proporcje we wskazanym przedmiocie ukształtowały się na przestrzeni okresu od 1998 roku do 2014 roku w ten sposób, że karę pozbawienia wolności w zawieszeniu orzeczono w stosunku do 378 skazanych, zaś karę pozbawienia wolności w postaci bezwzględnej zaledwie wobec 28. Pierwsza wymieniona postać kary pozbawienia wolności (czyli z zawieszeniem jej wykonania) stanowi zatem 93% wszystkich kar tego rodzaju orzeczonych wobec osoby uprowadzającej bądź zatrzymującej osobę małoletnią

albo nieporadną. Postać bezwzględna przedmiotowej represji prawno-karnej wystąpiła w zaledwie 7% wyroków skazujących na podstawie przepisu art. 211 k.k.

Drugą najczęściej orzeczaną represję prawno-karną w stosunku do sprawców występków porwania dziecka bądź osoby nieporadnej stanowi grzywna samoistna. Statystyki sądowe wskazują, iż na ten rodzaj kary w okresie 1998–2014 skazano 65 sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. Najczęściej w stosunku do sprawcy porwania dziecka lub osoby nieporadnej określana była sankcja pieniężna w kwocie od 501 do 800 zł – grzywnę w takiej wysokości orzeczono wobec 19 skazanych (co stanowiło 28,5% wszystkich orzeczonych grzywn za przestępstwo określone w art. 211 k.k.). Z kolei najrzadziej karę grzywny samoistnej orzekano w kwocie mieszczącej się w przedziale od 51 do 100 zł (1 raz, który stanowił 1,5% wszystkich skazań na karę grzywny samoistnej) oraz w kwocie powyżej 2000 zł (orzeczona także 1 raz).

Przywołane i omówione dane statystyczne jednoznacznie wskazują, że kary orzekane wobec skazanych za popełnienie przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego albo osoby nieporadnej nie są surowe ani nie charakteryzują się wygórowaną dolegliwością. Częściową tego przyczyną jest fakt, iż większość przestępstw określonych w art. 211 k.k. stanowią tzw. porwania rodzicielskie. Ten rodzaj porwania dzieci oceniany jest zazwyczaj przez sądy jako czyn o nieznacznej szkodliwości społecznej, który zamiast na sali rozpraw powinien swój finał znaleźć w zaciszu domowym rodziny dotkniętej problemem. Niemniej jednak konieczne jest podkreślenie, iż czyn zabroniony polegający na porwaniu dziecka może mieć długofalowe i negatywne skutki dla funkcjonowania małoletniego oraz jego rodziny. Co prawda przedmiotem ochrony przepisu art. 211 k.k. jest osoba uprawniona do opieki lub nadzoru nad małoletnim bądź osobą nieporadną, jednak nie można zignorować faktu, iż przedmiotem bezpośredniego oddziaływania sprawcy jest właśnie osoba małoletnia poniżej 15 roku życia albo osoba nieporadna ze względu na jej fizyczny lub psychiczny stan¹⁶.

¹⁶ M. Szewczyk, *Komentarz do art. 211 k.k.*, (w:) A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz LEX*, Warszawa 2013, s. 920.

BIBLIOGRAFIA

1. Górczyński Artur, Stolarski Marek, *Interpelacja nr 6396 do ministra sprawiedliwości w sprawie postępowań sądów rodzinnych/opiekuńczych w sytuacji tzw. porwań rodzicielskich dokonywanych przez jednego z rodziców, w aspekcie krajowym*, <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nnsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=06E98C9F&view=null>, [dostęp – 16.10.2015 r.].
2. Postulski Kazimierz, *Status skazanego w postępowaniu przed sądem*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1–2.
3. Sekuła-Szmajdzińska Małgorzata, *Interpelacja nr 27004 do ministra sprawiedliwości w sprawie porwań rodzicielskich dokonywanych przez rodziców posiadających pełnię praw rodzicielskich*, https://mojepanstwo.pl/dane/sejm_interpelacje/31389,interpelacja-nr-27004-sprawie-porwan-rodzicielskich-dokonywanych-rodzicow-posiadajacych, [dostęp – 16.10.2015 r.].
4. Warylewski Jarosław (red.), *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012.
5. Zoll Andrzej (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, LEX, Warszawa 2013.

AKTY PRAWNE:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.
2. Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.
3. Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu dnia 21 marca 1983 r., Dz.U. z 1995 r., nr 51, poz. 279.
4. Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 roku o statystyce publicznej, Dz.U. nr 89, poz. 439 z późn. zm.
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557.
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

1. 25 maja – Międzynarodowy Dzień Dziecka Zaginionego, <https://mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13319,25-maja-Miedzynarodowy-Dzien-Dziecka-Zaginione.html>, [dostęp – 15.10.2015 r.].
2. Kuraś Jagoda, *Porwania rodzicielskie: przybywa wadliwych orzeczeń*, <http://www.rp.pl/arttykul/1199286-Wadliwych-orzeczen-ws-uprowadzen-rodzicielskich-coraz-wiecej.html>, [dostęp – 15.10.2015 r.].

3. *RPO i RPD: Porwania rodzicielskie powinny podlegać karze*, <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/863682,rpo-i-rpd-porwania-rodzicielskie-powinny-podlegac-karze.html>, [dostęp – 15.10.2015 r.].
4. *Trzyletni Fabian z Radomia porwany. Policja uruchamia Child Alert, a ojciec dziecka dzwoni do radia*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/506427,policja-poszukuje-trzyletniego-fabiana-uruchomiono-child-alert.html>, [dostęp – 15.10.2015 r.].
5. *„Widzę, słyszę, reaguję” – wspólny projekt Komendy Głównej Policji oraz firmy T-Mobile Polska*, <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/121342,Widze-slysze-reaguje-wspolny-projekt-Komendy-Glownej-Policji-oraz-firmy-T-Mobile.html?search=32354>, [dostęp – 16.10.2015 r.].

SUMMARY

Diana DAJNOWICZ

WHAT IS THE PUNISHMENT FOR THE ABDUCTION OR RETENTION OF A CHILD? – JUDICIAL PRACTICE IN THE LIGHT OF COURT STATISTICS

Keywords: court statistics, abduction of a minor, the perpetrator of the abduction, the family and care

This article was devoted to the analysis of statistical data relating to an offense defined in Article 211 of the Criminal Code (removal or retention of a child or a person inept against the will of the people for the care or supervision). Statistical data was compiled by Statistical Management Information Department of the Ministry of Justice. In recent years this iniquity catches more and more public attention, which is particularly visible in the context of the intensification of kidnapping of children by their parents (called parental kidnapping). The increase in news on parental abduction served as an inspiration to analyze the judicial practice of the emerging issues of the legal qualification of art. 211 of the Criminal Code. As a result, in the text below the author discusses the types of convictions and length of sentences pronounced against the perpetrators of the abduction or retention of a child or a person inept. Presented figures for the different types of pronounced criminal sanctions and the height of some of them while taking into account the differences in individual years – because the analysis covered the period from 1st September 1998 to 31st December 2014.

Vladyslav FEDORENKO
Olena CHERNEZHENKO

CIVIL (PERSONAL) RIGHTS AND LIBERTIES IN UKRAINE: NOTIONS, SYSTEM, AND PROBLEMS OF THEIR ESTABLISHING

Keywords: human rights and freedoms, natural human rights and freedoms, civil (personal) rights and freedoms, human right to life

INTRODUCTION

The present day challenges Ukraine and other European countries with extremely urgent problems, long forgotten after the end of World War II, which are related to local war conflicts, increased migration of citizens from the countries, suffering from wars, terrorism and radical Islamism. A number of scientists and experts highlight the most urgent European problem of the XXI century: the threat that in the nearest future countries will be unable to protect all human rights and liberties, stipulated in national constitutions and numerous international human rights agreements.

However, while currently it looks like an awful futurological forecast for EU member-states, after the annexation of the Crimea, the intrusion into some districts of the Donetsk and Luhansk regions and fatal degradation of economy, budget and finance system, massive violations of constitutional rights and liberties of people have become bitter nowadays for Ukraine. Neither state, nor local authorities, nor numerous advocacy NGO and NPO can guarantee Ukrainians any enforcement of their right to proper living standard, to housing, to employment, to free medicine, etc.

The last bastion in the system of human constitutional rights and liberties in Ukraine is personal or civil (in Ukrainian legal tradition) rights and liberties of people – the right to live, the right to liberty, the right to dignity, and so on. At present it is extremely important for civil society and Ukrainian state to preserve these very rights in the full scope, as due to them a human being becomes a Person. Having protected civil (personal) rights and liberties, Ukraine will be capable of ascertaining and guaranteeing all other kinds of rights and liberties – political, economic, social, cultural, informational, and ecological ones.

At the same time the system of modern civil (personal) rights and liberties and ideas of scientists on their sense and content have witnessed considerable progress. These rights and liberties as well as the knowledge about their legal nature and mechanisms of their implementation are significantly different from the knowledge, which was available to us both in XIX and XX centuries. This article dwells upon the current status of establishing and protecting civil (personal) rights and liberties of people, using the example of Ukraine.

PRESENTATION OF THE MAIN INFORMATION

The priority element in the system of basic human rights and liberties is civil rights, sometimes called personal rights due to the fact that they are individual, natural, occurring since the time of birth of a person, regardless of citizenship, and cannot be abolished or terminated by anybody. Most natural human rights, according to part 1, Article 64 of the Constitution of Ukraine, cannot be limited even in conditions of a military situation or emergency.

There are various interpretations of the „civil rights and liberties” category in different legal traditions. For instance, American scientists distinguish between civil rights and civil liberties. In their opinion, civil liberties are guaranteed for individuals and proclaim something that the state cannot do. As for civil rights, they declare something that the state is to provide for a person and to protect from iniquities of state authorities or other individuals.

Here the interpretation of civil rights in the American tradition is considerably different from the Ukrainian legal tradition. In particular, the Constitution of the USA and the amendments thereto define such civil rights as the right to free exercise of faith, the right to assemble peaceably and to petition the government, the right to bear arms, the rights of

individuals, facing criminal charges, etc. In its turn, the US Civil Rights Act of 1964 amended these rights with the right to non-discrimination in public accommodations and the right to equal employment opportunities, based on equality values¹.

The Ukrainian constitutional and legal tradition views civil rights and liberties, considered to be mutually supportive forms of human behavior and activity, as personal rights and liberties of natural law origin, first and foremost.

Thus, **civil rights and liberties of a person are prioritized natural opportunities of a person to utilize inalienable benefits of personal life and individual freedom, recognized and guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine.** They are notable both for general features (fundamental nature, significance, regularity, universality, special mechanism of protection), and special features (priority, natural origin, stability, generality, individual character)².

The essential human right, primary by its origin and significance, is **the right to live**, which originates from the very birth (Article 27)³. The right to live cannot be abolished or limited by anybody. Pursuant to the request of the Council of Europe, Ukraine ratified the corresponding Protocol of the 1950 European Convention on Human Rights to abolish death penalty as capital punishment. The 2001 Criminal Code of Ukraine abolished death penalty as punishment for a crime.

The calls of some political forces in Ukraine regarding the renewal of death penalty contradict international obligations of Ukraine and taint Ukraine's reputation in the international democratic community. It is noteworthy that as of 2016 death penalty is valid in such countries as China, Iran, Iraq, Saudi Arabia, North Korea, and others. Full-fledged comeback of medieval atrocities was witnessed in mass public executions by Islamic State fighters in 2014–2016. In response to this event Pope Francis, the head of the Catholic church, called for death penalty abolishment in the

¹ Трудным путем демократии: процесс государственного управления в США / К. Джанда, Д.М. Бери, Д. Голдман, К.В. Хула; пер. с англ. – М.: «Российск. полит. энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – С. 460–461.

² Шумак І. О., *Громадянські права і свободи людини за Конституцією України* / І.О. Шумак: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2000. – С. 12.

³ In many countries the legislation stipulates that the human right to live originates from the moment of conception. In particular, in Japan the age of a person is calculated from the moment of his or her conception. A nasciturus (unborn child) has a number of personal and property rights, mainly protected in private law.

whole world at the beginning of this year, and announced the Year of Mercy in 2016.

The abuse of human life contradicts legal and spiritual traditions of Ukrainians who believe that only God can grant and take life. In modern Ukraine human life is recognized as the highest social value, and the state assumes the responsibility of protecting this right. In addition, each person has a right to protect his or her life and health and other people's life and health from unlawful endeavors.

A person is not under any legal obligation to anybody for his or her birth and life, and the infringement of his or her physical intactness may not be justified by any purposes and interests of significance for the community or the state. Moreover, the guarantee of the right to live is one of the most important prerequisites of the development and functioning of a legal state and civil society.

The essence of the right to live envisages the opportunity for a person to act or refrain from actions at his or her own discretion, makes it impossible to willfully deprive someone of his or her life, vests a person with the exclusive right to protect his or her life and other people's lives, and allows a person to be in command of his or her life at his or her own discretion, first and foremost, to use all the legal means and resources to prevent premature death, etc.

A component of the right to live is the right of everyone to protect his or her life and health and other people's lives and health from unlawful endeavors. In particular, this right was reflected in the provisions of the Criminal Code of Ukraine. For instance, pursuant to Article 36 of this Code each person has a right to required protection, regardless of the possibility, to avoid a socially dangerous infringement or to turn for help to other people or state authorities.

Another civil right is **the right of everyone to respect for his or her dignity** (Article 28). Considering the interpretation of this right in the light of Article 21 of the Constitution, one may state that the category of „dignity” is a basic notion for the constitutional and legal status of a person as a whole. This has also been confirmed by the name of the latest revolution in modern history – the Revolution of Dignity, which united civil society to protect human dignity as the highest humanitarian value of the state.

Human dignity is an inalienable inner attitude of a person to himself or herself as a unique integral personality, a productive member of the

community. Nobody shall be subjected to torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

This constitutional right is in good agreement with international standards in the sphere of human rights, stipulated in Article 5 of the 1984 UN Universal Declaration of Human Rights against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, and so on.

The Constitutional right of each person to respect for his or her dignity was also developed in the applicable legislation of Ukraine. For instance, Article 297 of the Civil Code of Ukraine normalizes the personal non-property right of an individual which ensures his or her social life, the right to respect for dignity and honor, which a person is entitled to for the term of his or her life.

The Constitution, part 3, Article 28 also guaranteed that no person shall be subjected to medical, scientific and other experiments against his or her free will. The participation in such experiments may be grounded only on a voluntary basis and on condition of the scientific character of these studies. These provisions are reflected in the criminal and legal prohibition, stipulated in Article 142 of the Criminal Code of Ukraine, which envisages responsibility for unlawful experiments on humans.

Another civil right, guaranteed by the Constitution of Ukraine, is **the right of each person to liberty and personal security** (Article 29). This right envisages that nobody shall be arrested or kept under detention other than pursuant to the motivated court judgment and only on the terms and in the order, stipulated by the law. It means that since the moment of detention or arrest each person has the right to legal protection and appeal to the court about his or her detention or arrest, about which the relatives of the detained or arrested person should be notified immediately. Proper guarantees for this human right are set in the new Criminal Procedural Law of Ukraine.

However, the right to liberty and personal intactness is not absolute. The Constitution states that in case of an urgent need to prevent a crime or to stop it the authorized bodies may use the detention of a person as a temporary preventive measure, the reasonability of which should be verified in court in the course of seventy-two hours. If the substantiated court decision is unavailable for seventy-two hours, a detained person is discharged immediately. Usually such detention of a person is done to prevent extremely severe and serious crimes.

It should be noted that the right of each person to liberty has a wider interpretation as well. In Western legal tradition, liberty is a purpose and result of person's exercising his or her natural rights. In particular, Lars Fr. H. Svendsen wrote in his book *A Philosophy of Freedom* (2014), „Freedom should certainly be understood as the possibility to have control over one's own life to shape this life. Then the scale of one's freedom is a matter of both current negative limitations and available positive alternatives – both potential and present”⁴.

Interpellating the views of M. Nussbaum, the abovementioned Norwegian thinker believes that freedom is achieved via the following human possibilities to have free and appropriate life: 1) the possibility to live complete life of normal duration; 2) the possibility to have good health, sufficient nutrition and decent living conditions; 3) the possibility to move freely, to be protected from any infringement, to have the possibility of sexual satisfaction and freedom of choice in the issues of having children; 4) the possibility to express one's feelings and thoughts in a „purely human” way, characterized by the possibility of getting proper education, to create religious, literary and musical works freely; 5) the possibility to be attached to surrounding things and people, to love, to feel sad, to feel grief, gratitude and substantiated anger; 6) protection of freedom of speech and faith; 7) independence: a) the possibility to live with others and among others and to take part in different forms of social interaction (freedom of assembly and political expression); b) to have social grounds for self-respect and not to have any humiliation or discrimination because of race, gender, sexual orientation, nationality, religion, origin, etc.; 8) the possibility to take care of and to feel affection for animals, plants and nature as a whole; 9) the possibility to smile, to play and entertain oneself; 10) to have control over one's own environment: a) political environment – to participate in taking political decisions, to enjoy the freedom of assembly; b) material environment – to have the right of property and to possess something (real estate, etc), to have the right to legal employment, to have meaningful relations of mutual recognition with colleagues⁵. It is evident that the suggested philosophical model of human freedom and

⁴ Свендсен Л. Фр. Г., *Філософія свободи* / Ларс Фр. Г. Свендсен; пер. з норвезьк. – Львів: Вид-во Анетти Антоненко; К.: Ніка Центр, 2016. – С. 150.

⁵ Свендсен Л. Фр. Г., *Філософія свободи* / Ларс Фр. Г. Свендсен; пер. з норвезьк. – Львів: Вид-во Анетти Антоненко; К.: Ніка Центр, 2016. – С. 200–202.

legal means of achieving it in general is in agreement with the content of the Universal Convention of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, other universal law enforcement international treaties.

The human right to freedom is also related to such constitutional freedoms of people as freedom of thought and speech, freedom of free expression of one's views and beliefs, freedom of movement, freedom of world outlook and faith, and so on. However, in our case the interpretation of the right to freedom, similar to any other constitutional right, should correspond to the principle of legal certainty. That is, it should be defined in the Constitution and laws of Ukraine.

The right to inviolability of the home (Art. 30) is everyone's right to state-guaranteed protection of one's home from any invasion, intrusion and other infringements on the part of any subjects of constitutional legal relations. In particular, Article 30 of the Constitution of Ukraine protects the right of owners, legal tenants or renters of some accommodation or some other property from the intrusion into the building or some other property, from their inspection or search other than pursuant to the substantiated court decision.

In emergency cases, related to saving people's life or property or to direct pursuit of individuals, suspected of committing a crime, there is a possibility for another order of penetrating a building or some other property of a person, conducting their inspection and search, stipulated in the law. In particular, this order is set by the Law of Ukraine „On Operational Search Activity”, dated February 18, 1992, and other laws of Ukraine in law enforcement sphere. For instance, the Law of Ukraine „On Operational Search Activity” defines the obligation of operational departments (the National Police, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service, the State Border Service, the State Guard Department, the authorities of revenues and duties, the authorities and institutions of punishment execution, the National Anti-Corruption Bureau) to comply with the principle of legality and respect for human rights and freedoms.

Alternatively, illegal search, performed by an official, is subject to criminal responsibility of the guilty party pursuant to Article 162 of the Criminal Code of Ukraine. In this case the individuals who have suffered from illegal investigation or court proceeding of a criminal case, in particular, a search or caption, have the right to reimbursement of damage,

inflicted by illegal actions, in the order, stipulated by the Law of Ukraine „On the Order of Reimbursing the Damage, Inflicted upon a Citizen by Illegal Actions of the Bodies of Inquiry, Pre-Trial Investigation, Public Prosecutor’s Office and Court”, dated December 1, 1994.

Another right, related to the right to inviolability of the home, is **the right to privacy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence**, defined by Article 31 of the Constitution of Ukraine. This right is guaranteed by the norms of administrative and criminal legislation of Ukraine, which define legal responsibility for the infringement of the right to privacy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence.

The exceptions may be made only pursuant to court decisions, in the order, stipulated by the law, with the purpose of preventing a crime or determining the truth during the criminal investigation, if it is impossible to obtain information in any other way. These cases are regulated by the provisions of the Law of Ukraine „On Operational Search Activity”, dated February 18, 1992, and the Law of Ukraine „On Security Service of Ukraine”, dated March 25, 1992, and other laws of Ukraine.

In case of violating the privacy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence, transmitted via communication services or via computer, the guilty party may face criminal responsibility pursuant to Article 163 of the Criminal Code of Ukraine.

An important kind of civil human rights is **the right to privacy**. The essence and guarantees of the latter are greatly dependent on moral and ethical norms, notable for a specific civil society. A direct reason for the establishment of the right to privacy concept was the case when at the end of the XIX century one of Boston’s newspapers (USA) published the details of one particular wedding. In response, the exasperated father of the bride, a lawyer, S. Warren and his colleague substantiated a concept of the right to one’s private life, free from the infringement of others, having defined it as „the right to be let alone”⁶.

Later on, after World War II, the right to respect for one’s private life and its non-infringement was secured in the Universal Declaration on Human Rights (Article 12), the International Covenant on Civil and

⁶ Конституційні права, свободи і обов’язки людини і громадянина в Україні / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – С. 59.

Political Rights (Article 17), the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (part 1, Article 8) and other international documents.

Ukrainian legal scholars substantiate new theoretical approaches to understanding of the **human right to privacy**. In the most general sense it is a socially conditioned and guaranteed way of one's possible behavior, defined by legal norms, which is to ensure one's autonomy in private life to satisfy one's own needs and interests regarding solitude and private communication⁷.

Providing the insight into the essence of this fundamental human right, Article 32 of the Constitution reads that nobody shall sustain any intrusion into one's personal and family life, except for cases, stipulated in the Constitution of Ukraine. In particular, there shall be no collecting, keeping, using and disseminating confidential information about a person without one's consent, except for cases, stipulated in the law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights. This confidential information includes the information about adoption, monetary contributions, testaments, health condition, personal relations of a person, etc.

If inaccurate information about a person and one's family members has been disseminated, the state guarantees judicial protection of the right to rebut such information, to remove it and to have reimbursement of moral and material loss, incurred due to collecting, keeping and disseminating inaccurate information. Usually it relates to the information, tainting one's personal and business reputation and that of one's family members.

In addition, the Constitution of Ukraine confers the citizens' right to acquaint themselves with the information about them, which is not state or any other secret, protected by the law, in the state authorities, local authorities, institutions and organizations. To exercise this constitutional human right central and local public authorities, their officials and corporate officers, informational systems, containing the information about a person, are to provide it without any impediment and free of charge on request of individuals the information is related to, except for cases, which may be defined only by the laws of Ukraine (subordinate legislation does not allow restricting person's access to the information).

⁷ Серьогін В. О., *Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: Монографія*. – Х.: ФІНН, 2010. – С. 153.

Subjects, collecting information about citizens, are to take thorough measures to prevent unsanctioned access to it. The Law of Ukraine „On Protection of Personal Data”, dated June 1, 2010, governs the relations, connected to the protection of personal data during their processing, defines general and special requirements to processing of personal data, the conditions of their use, etc. Later the Decree No. 1085 of the President of Ukraine, dated December 9, 2010 defined a specially authorized central body of the executive branch in the protection of human personal data – the State Service of Ukraine for the Personal Data Protection.

Further on the Law of Ukraine „On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine about Improvement of the System of Personal Data Protection”, which came into force on January 1, 2014, vested the function of citizens’ personal data protection with the Human Rights Ombudsman in the Verkhovna Rada of Ukraine. Having done it, Ukraine fulfilled international obligations and adjusted the constitutional legislation in accordance with the 1981 Convention of the Council of Europe about the protection of individuals due to automated processing of personal data, which was ratified by this country in 2010.

At the same time the problem of personal data protection in Ukraine, which has been ranked in the top of the so called List 301 pursuant to the estimates of the International Intellectual Property Alliance (IIPA) for several years, is still urgent. This problem is getting more severe due to so called „information wars” in the territory of Ukraine during ATO in 2014–2016, the element of which is numerous violations of citizens’ right to protection of their personal data.

Another civil right of a person and a citizen is **the right to free movement, free living and free departure from the territory of Ukraine** (Article 33). Some scholars refer this right to political rights which does not quite correspond to the reality, as the right to free movement, free living and free departure from the territory of Ukraine does not belong to the political sphere of social relations and does not influence their status and quality. In addition, this right covers all the individuals, who legally reside in the territory of Ukraine regardless of their citizenship, age, profession, etc.

The right to free movement, free living and free departure from the territory of Ukraine is relatively new for domestic constitutional theory and practice, as this right was not just overlooked, but even prohibited in Soviet times. One of the positive results of its normalization in the

Constitution of Ukraine of 1996 was the elimination of the archaic institute of residence permit. At present the only reason for the registration of one's place of residence is this person's statement about the registration of his or her place of residence.

It should be noted that pursuant to part 2, Article 64 of the Constitution of Ukraine one's right to freedom of free movement and free choice of residence may be limited by the law regarding both certain territories, and certain categories of individuals. The former case refers to limiting the freedom of movement in the frontier zone, in the territory of military objects, along private land plots, etc., and the latter one – freedom of movement is limited for individuals, to whom preventive measures have been applied, envisaging limitations or detention; individuals, who serve their sentence in the form of imprisonment or deprivation of freedom; individuals who are under administrative surveillance pursuant to legislation, etc. Freedom of movement may also be limited in other cases, stipulated by legislation.

Free choice of place of residence is also limited by the legislation in force according to the territory and the circle of individuals. The limitation according to the territory refers to frontier lines, territory of military objects, limited access zones, private land plots, territory with introduced military or emergency status, etc., and the limitation according to the circle of individuals means minor individuals, individuals to whom preventive measures, related to detention or deprivation of freedom have been applied pursuant to legislation, and so on.

The constitutional right to free movement, free living and free departure from the territory of Ukraine was reflected in the Law of Ukraine „On Freedom of Movement and Free Choice of Place of Residence in Ukraine”⁸. This law regulates relations, connected to freedom of movement and free choice of a place of residence in Ukraine which are guaranteed by the Constitution of Ukraine and are confirmed by the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and protocols thereto, other international acts, and defines the

⁸ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.

procedure of exercising freedom of movement and free choice of a place of residence and determines the cases of their limitation.

The procedure of Ukrainian citizens' exercising their right to free departure from Ukraine and entry to Ukraine is regulated by the Laws of Ukraine „On Procedure of Departure from Ukraine and Entry to Ukraine by Citizens of Ukraine”, dated January 21, 1994, „On Border Control”, dated November 5, 2009, and other regulatory legal acts.

At the same time military and political realities of Ukraine in 2014–2016 conditioned the correction of exercising the constitutional right to free movement, free living and free departure from Ukraine's territory with the consideration of the annexation of AR Crimea and temporary invasion of some districts of Donetsk and Luhansk regions (IDD&L). The specificities of exercising this constitutional right are also remarkable for districts, located in the ATO zone, and are governed by military-civil administrations pursuant to the Law of Ukraine „On Military-Civil Administrations”, dated February 3, 2015.

The right to freedom of thought and speech should also be referred to civil rights and freedoms (Article 34) along with **the right to freedom of world outlook and faith** (Article 35). Still there is a common belief among law scholars that **the right to freedom of thought and speech** should be referred to cultural rights of a person and a citizen, as this right defines the degree of possible behavior in the cultural (spiritual) sphere of social relations proper.

However, it is evident that the constitutional right to freedom of thought and speech is of personal nature. This right envisages that each person has an inalienable right to define his or her own system of moral, ethical, world outlook, spiritual and other ideas and ideals, as well as to disclose and stand for one's own thoughts and views in all the spheres of social and state life freely and without any ideological or other control.

The right to freedom of world outlook and faith (Article 35 of the Constitution) is of dual nature and may equally be referred both to personal and spiritual human rights and freedoms. At the same time the right to freedom of world outlook and faith is an important prerequisite of the development of civil society and acts as a unique safeguard against any features of totalitarianism.

The right to freedom of world outlook is in agreement with Article 15 of the Constitution which reads that social life in Ukraine is based on ideological variety and no ideology may be declared as obligatory one.

Such civil society foresees a community of people, who are united by common universal values, but have different world outlook and respect outlook values and beliefs of other people.

The world outlook is understood as the system of general ideas, principles, views, estimates and beliefs about the world, surrounding a person, and mutual relations of a person and other individuals, the society in general, the state and the interaction of a person with other phenomena of social life. World outlook is perceptual and intellectual core of behavior and activity of a person, including his or her legal activity. The freedom of world outlook conditions human freedom, freedom of his or her legal position and activity.

A significant place in the world outlook system of each person has always been attributed to one's religious beliefs. Actually, agnosticism may be perceived as world outlook, binary to religious outlook. The constitutional right to freedom of faith correlates with the provisions of the 1981 Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief; it states that each person has a right to exercise any religion or not to exercise any (be an atheist), to celebrate religious cults and rituals personally or in community with others freely, to have religious activity, except for restrictions, stipulated by the legislation, in the interests of civil order, health and morality of the population or to protect rights and freedoms of other people.

Here the state, state authorities and their officials cannot give any preference to certain confessions and religious communities, or tolerate certain denominations more than others. The freedom of faith was first normalized in the constitutional law as far as in the first and second provisions of the First Amendment to the Constitution of the USA (1791), which prohibited the Congress: a) to adopt laws, aimed at establishing a state religion (*establishment clause*); b) to adopt laws, prohibiting the exercise of any religion (*free-exercise clause*).

The state is to be equidistant from all denominations, but to use considerable spiritual potential of religious communities for the purpose of national state formation and right-conferring. It is especially relevant for the interaction of the state and patriotic confessions who manifested their high spirituality in supporting ATO fighters and internally displaced persons from the Crimea and the East of Ukraine in 2014–2016.

It is noteworthy that being a multi-denominational state, Ukraine declares itself to be a secular state, where the church is separated from

the state and the school is separated from the church. So one's affiliation to a certain religious organization does not confer any immunity from discharging constitutional responsibilities. The exception is found in members of religious organizations, who fulfill their military obligations via alternative military service due to their religious beliefs (religious prohibition to carry arms).

Civil rights of a person also include the rights, related to the possibility of judicial protection of one's constitutional legal status. First of all, it refers to the inalienable **right of a person to judicial protection of one's fundamental rights and freedoms**.

The right to fair judicial protection was first stated as far back as in *Magna Carta* of 1215 and transformed into the basic principle of European constitutionalism. Its essence consisted in timely protection of a person in fair and independent courts from willful infringement of one's natural rights (the right to freedom, the right to property, etc.). Over time the right for judicial protection was confirmed in first constitutions and constitutional acts.

For instance, the Sixth Amendment to the Constitution of the USA, ratified on December 15, 1791, reads that in any criminal investigation the accused person has a right to fast and public court of impartial jury of the state and county, preliminary defined by the law, where the crime has been committed. In this case the accused person has a right to be made aware of the essence and reasons of the accusation, the right to face-to-face interrogation with witnesses, testifying against him or her, the right to have compulsory process for obtaining witnesses in his or her favor and to attorney's help for his or her protection.

In its turn the Constitution of Ukraine, part I, Article 55, states that the rights and freedoms of a person and a citizen are protected by the court. In its decision No. 9-zp, dated December 25, 1997, the Constitutional Court of Ukraine stated that the refusal of the court to admit legal and other claims, letters of complaint, executed in accordance with the legislation in force, is the violation of a human right to judicial protection, which cannot be restricted pursuant to Article 64 of the Constitution of Ukraine⁹. Therefore, the Constitutional Court of Ukraine defined the guarantees of

⁹ Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп (справа за зверненням жителів міста Жовті Води) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 25.

a human right to judicial protection of one's interests and distinguished this right as an inalienable right of each person – a citizen, a foreigner, a person without citizenship, a refugee, everyone, whose staying in the territory of Ukraine is legal.

The Constitution also confirms the principle of presumption of innocence in Article 62: „A person is considered innocent of committing a crime and shall not be subject to criminal responsibility until his or her guilt has been proven in good faith and determined by a guilty verdict of the court”¹⁰. As such, this statement prohibits both punishing a person without any court proceeding and even calling him or her a criminal prior to a guilty verdict of the court.

A human right to legal counsel, envisaging free and equal access of individuals to free counsel in cases, stipulated by legislation, or to the attorney's services, is considered to be extremely important, especially in the period of legal transformations and reforms. At the end of XX century this human right was confirmed in the international law. In particular, the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. 78(8), dated March 2, 1979, „On Legal Aid and Advice” reads that providing legal aid is regarded not as charity, but as an obligation of the community to a person.

In the opinion of Ukrainian law scholars, legal aid is state-guaranteed qualified aid for a person by subjects, defined by the law, to perform legal proceedings (actions), required to acquire, change or terminate subjective rights and responsibilities. The main forms of such aid are as follows: 1) public legal aid; 2) private legal aid, and the means of its realization are: a) representation in a legal process for a person, who needs legal aid; b) preparation of documents, required to ensure the participation in the legal process; c) provision of information of legal character (advice) to a person in need of legal aid for his or her participation in the legal process¹¹.

The order of providing free legal aid is currently regulated by the Law of Ukraine „On Free Legal Aid”, dated June 2011. For instance, Article 7 of this law envisages providing citizens with primary legal aid as a special

¹⁰ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

¹¹ Шрамко Ю. Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання: автореф. дис. на здоб. ... к.ю.н. / Ю. Т. Шрамко. – К., 2016. – С. 7–8.

kind of state guarantee, which consists in informing a person about his or her rights and freedoms, the order of exercising them, their restoration in case of their violation and the procedure of appealing against actions or failure to act on the part of state authorities, local authorities, officials and corporate officers. Article 9 of the law defines subjects of free legal aid as follows: a) bodies of executive branch; b) bodies of local government; c) individuals and legal entities of private law; d) specialized institutions.

Rather efficient free legal aid in Ukraine is provided by the Coordinating Center for Legal Aid Providing, established at the Ministry of Justice of Ukraine, and by the network of regional and local centers for providing secondary legal aid (over 100 centers) and the network of attorneys who provide free legal aid¹².

Part 2 of Article 59 of the Constitution also envisages the citizens' using the potential for defense against the accusation and provision of legal aid during the resolution of a case in court and other state bodies of Ukraine. The activity of advocateship is defined by the Law of Ukraine „On Advocateship and Advocacy Activity” dated July 5, 2012.

Another right, related to the abovementioned human rights to judicial and legal protection is **the right to reimbursement at the expense of the state or bodies of local government for material or moral losses, incurred due to illegal decisions, actions or failure to act on the part of state authorities, bodies of local government, their officials and corporate officers while performing their official duties**. Exercising this constitutional right of a person and a citizen is of right-restoring character along with reimbursing material loss, incurred due to illegal activity of corresponding subjects (delinquents).

In the opinion of the researchers of this problematics, the essence of the constitutional right to reimbursement for losses is the possibility for a person affected to obtain and use material and moral results (benefits), related to the reimbursement of the loss, at the expense of state authorities, their officials and corporate officers¹³.

¹² Координаційний центр з надання правової допомоги // Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalaid.gov.ua/ua/>. – назва з екрана.

¹³ Баран С. О. Конституційне право людини і громадянина на відшкодування шкоди та його забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. О. Баран. – К., 2013. – С. 16.

CONCLUSION

It is evident that the mentioned civil or personal rights and freedoms of a person are not exhaustive. The present day makes us rethink their nomenclature and look ahead, revealing new human needs and possibilities. In particular, special significance is being attributed to so called „biological” human rights and freedoms¹⁴, such as the right to life from the moment of conception, the right to voluntary death (euthanasia), the right to donorship, the right to cloning, the right to voluntary termination of pregnancy, the right to willful change of gender, etc.

At present these and other novel rights and freedoms of a person have ceased being a mere creation of scientific work and are confirmed in such international documents as Resolutions of PACE about gene engineering of 1982, the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine of 1997, the General Declaration on the Human Genome of 1997, etc.

At the same time novel civil (personal) rights and freedoms of a person cannot substitute corresponding fundamental human rights, such as the right to life, the right to dignity, the right to equality, the right to be free, the right not to be subjected to tortures and inhuman treatment, etc. Unfortunately, recent events in Ukraine and EU member-states raise doubts about inviolability of these rights and the firmness of their guarantees. Thus, one may anticipate that the main trend in human rights activities will be actual guarantee of existing civil (personal) rights and freedoms of people instead of multiplying new ones.

REFERENCES

1. Baran S. O., *Konstytutsiynе pravo liudyny i hromadianyna na vidshkoduvannia shkody ta yoho zabezpechennia v Ukrayini*: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / S. O. Baran. – K., 2013. – 19 p.
2. *Konstytutsiyni prava, svobody i oboviazky liudyny i hromadianyna v Ukrayini* / Edited by full member of NAN of Ukraine Yu. S. Shemshuchenko. – K.: Yurydychna dumka, 2008. – 252 p.

¹⁴ Тиріна М. П. Особливості функціонування та проблема реалізації прав і свобод людини і громадянина нового покоління у сучасній державі (на прикладі біологічних): автореф. дис... канд. юрид. наук / М. П. Тиріна. – Маріуполь, 2013. – С. 14–15.

3. Konstytutsia Ukrainy: pryiniata na piatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 1996. – No. 30. – P. 141.
4. Coordinating Centre for Legal Aid Providing // Official web-site. [Digital resource]. – Access mode: <http://www.legalaid.gov.ua/ua/>. – name from the screen.
5. Pro svobodu peresuvannia ta vilnyi vybir mistsia prozhyvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 11 hrudnia 2003 r. // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 2004. – No. 15. – P. 232.
6. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy vid 25 hrudnia 1997 r. no. 9-zp (sprava za zvernenniam zhyteliv mista Zhovti Vody) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 1998. – No. 1. – P. 25.
7. Svendsen L. F. R. H., *A Philosophy of Freedom* / Lars. Fr. H. Svendsen; transl. from Norwegian. – Lviv: Anetta Antonenko Publishing House; K.: Nika Center, 2016. – 336 p.
8. Seriohin V. O., *Pravo na nedotorkannist pryvatnoho zhyttia v konstytutsiynopravoviy teorii ta praktytsi: Monograph.* – Kh.: FINN, 2010. – 607.
9. Tyrina M. P., *Osoblyvosti funktsionuvannia ta problema realizatsiyi prav i svobod liudyny i hromadianyna novoho pokolinnia u suchasniy derzhavi (na prykladi biolohichnykh): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk* / M. P. Tyrina. – Mariupol, 2013. – 19 p.
10. *The Challenge of Democracy: Government in America* / K. Janda, J. M. Berry, J. Goldman, K. W. Hula; transl. from English. – M.: „Russian Political Encyclopedia” (ROSSPEN), 2006. – 658 p.
11. Shramko Yu. T., *Konstytutsiynе pravo na pravovu dopomohu v Ukraini: aktualni pytannia zakonodavchoho rehuliuvannia: avtoref. dys. na zdob. ... k.yu.n.* / Yu. T. Shramko. – K., 2016. – 18 p.
12. Shumak I. O., *Hromadianski prava i svobody liudyny za Konstytutsiyeyu Ukrainy* / I.O. Shumak: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. – K., 2000. – 17 p.

STRESZCZENIE

Vladyslav FEDORENKO
Olena CHERNEZHENKO

PRAWA I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA NA UKRAINIE: POJĘCIE, SYSTEM I PROBLEMY ICH USTANAWIANIA

Słowa kluczowe: prawa i wolności człowieka, prawo człowieka do życia

Autorzy w tekście analizują system „nowoczesnych” praw i wolności obywatelskich oraz interpretacje w tym zakresie. Podkreślają, że wartym uwagi jest to, iż zarówno prawa i wolności, jak i wiedza na ich temat w zakresie ich charakteru prawnego znacznie odbiega od jej stanu, jaki mieliśmy w XIX i XX wieku. Geneza systemu tychże praw i wolności, jak i ich transformacja w warunkach konfliktów zbrojnych i politycznych oraz socjalno-ekonomicznych i kryzysów humanitarnych na przykładzie Ukrainy jest w pełni uzasadniona.

Wojciech FILIPKOWSKI

KIERUNKI ZMIAN SYSTEMU POZBAWIANIA OWOCÓW PRZESTĘPSTWA W UJĘCIU TEORETYCZNYM I PRAKTYCZNYM

Słowa kluczowe: prawo karne, proces karny, przepadek, konfiskata

WSTĘP

Efektywność walki z przestępczością w aspekcie finansowym od wielu lat jest przedmiotem zainteresowania decydentów politycznych na całym świecie, w tym również w Polsce. Jednym z jej podstawowych elementów składowych jest sprawnie funkcjonujący system pozbawiania sprawców owoców przestępstw. Z tego też powodu pojawiają się nowe inicjatywy bądź to w kraju, bądź w postaci konwencji międzynarodowych lub aktów prawa unijnego.

Jednym z takich rozwiązań było wprowadzenie np. tzw. odwróconego ciężaru dowodu. Występuje on w takich konwencjach jak:

- Konwencja Narodów Zjednoczonych z 1988 r. o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi¹
 - art. 5 ust. 7 powyższej konwencji stanowi, że państwa-strony mogą ustanowić obowiązek udowodnienia, że mienie lub korzyści, mogące podlegać przepadkowi, mają legalne pochodzenie.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych z 2000 r. przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej² – art. 13 ust. 7 zawiera sugestię

¹ Dz.U. z 1995 r., nr 15, poz. 69.

² Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 158.

skierowaną do państw-stron, aby wprowadzić tzw. odwrócony ciężar dowodu przy pozbawianiu sprawców owoców przestępstwa.

- Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z 2003 r.³ – art. 31 ust. 8 stanowi, że państwa-strony mogą rozważyć obciążenie sprawcy ciężarem udowodnienia legalnego pochodzenia majątku⁴.

Jednak nie są to jedyne rozwiązania. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej⁵ wprowadza cztery kolejne instrumenty walki z przestępczością w aspekcie finansowym: konfiskatę podstawową, rozszerzoną, bez wyroku skazującego oraz w stosunku do osób trzecich⁶.

Również polscy projektodawcy starali się wprowadzić powyższe lub zbliżone rozwiązania prawne do polskiego systemu prawnego. Na pewno krokiem milowym była nowelizacja⁷ art. 45 kodeksu karnego⁸, wprowadzająca w 2003 domniemania przestępczego pochodzenia mienia sprawcy lub osoby trzeciej⁹. Pojawiły się także inicjatywy poselskie, które po-

³ Dz.U. z 2006 r., nr 84, poz. 563.

⁴ E. Zielińska, *Konfiskata dochodów z przestępstwa w świetle Konwencji Antykorupcyjnej ONZ z 2003 r. a przepisy polskiego prawa dotyczącego przepadku przedmiotów lub korzyści z przestępstwa*, Warszawa 2004, s. 4. – raport dostępny na stronie internetowej Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości: <http://www.iws.org.pl/pliki/files/badania/raporty/raporty04/E%20Zieli%C5%84ska%20Konfiskata%20dochod%C3%B3w%20z%20przest%C4%99pstwa%20w%20%C5%9Bwietle%20Konwencji%20Antykorupcyjnej%20ONZ%202004.pdf> [dostęp w dniu 01.07.2015].

⁵ Dz.Urz. UE L 127 z 2014 r., str. 39.

⁶ Zob. także wcześniejsze w tym względzie Wspólne działanie 98/699/WSiSW z dnia 3 grudnia 1998 r. przyjęte przez Radę na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie prania brudnych pieniędzy, identyfikacji, wykrywania, zamrażania, zajmowania i konfiskaty narzędzi oraz zysków pochodzących z przestępstwa (Dz.U. L 333 z 9.12.1998, s. 1) oraz następujące decyzje: Decyzję ramową Rady 2001/500/WSiSW z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie prania brudnych pieniędzy oraz identyfikacji, wykrywania, zamrożenia, zajęcia i konfiskaty narzędzi oraz zysków pochodzących z przestępstwa (Dz.U. L 182 z 5.7.2001, s. 1), Decyzję ramową Rady 2003/577/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie wykonania w Unii Europejskiej postanowień o zabezpieczeniu mienia i środków dowodowych (Dz.U. L 196 z 2.8.2003, s. 45), a także Decyzję ramową Rady 2006/783/WSiSW z dnia 6 października 2006 r. w sprawie stosowania zasady wzajemnego uznawania do nakazów konfiskaty (Dz.U. L 328, 24.11.2006, s. 59).

⁷ Dz.U. z 2003 r., nr 111, poz. 1061.

⁸ Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 ze zm. – dalej cytowany jako k.k.

⁹ Por. E. W. Plywaczewski, *Forfeiture under Art. 44 and Art. 45 of The Penal Code De Lege Lata and De Lege Ferenda*, *Studies in Logic*, „Grammar and Rhetoric”, 2012,

twierdząc globalny trend multiplikowania instrumentów zawierających ułatwienia w orzekaniu przypadku przedmiotów, korzyści lub ich równowartości¹⁰ czy też wprowadzania do systemów prawnych konfiskaty¹¹.

Wydaje się jednak, że powyższe rozwiązania prawne mogą naruszać prawa człowieka i wolności obywatelskich¹² – prawa własności (art. 64 Konstytucji RP¹³), zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), domniemanie niewinności (art. 5 kodeksu postępowania karnego¹⁴). Krajowi projektodawcy, tworząc kolejne projekty, skupili się na stworzeniu regulacji – w ich mniemaniu – efektywnej dla całościowego systemu pozbawiania owoców przestępstwa, jednocześnie odbyło się to kosztem gwarancji, które powinny istnieć w demokratycznym państwie prawa¹⁵. Ponadto, zapominają o tym, że np. wyżej wymienione konwencje zawierają zwykle zastrzeżenie, iż wprowadzenie tego typu rozwiązań nie powinno łączyć się z naruszeniem podstawowych zasad systemu prawa wewnętrznego lub z istotą postępowania sądowego, właściwego w sprawach pozbawiania owoców przestępstwa¹⁶.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż żadne z uzasadnień projektów poselskich nie powołuje się na wyniki jakichkolwiek badań empirycznych czy

nr 31(44), s. 30 i nast. oraz N. Kłaczyńska, R. Korczyński, *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przepadek korzyści majątkowej)*, (w:) L. Bogunia (red.), *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. 15, Wrocław 2004, s. 39 i nast.

¹⁰ Zwłaszcza jeżeli chodzi o walkę z przestępczością zorganizowaną, zob. J. Brylak, *Znaczenie przepadku korzyści majątkowej w walce z przestępczością zorganizowaną*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8, s. 29 i nast.

¹¹ Zob. Druk sejmowy nr 640 z dnia 22 lutego 2008 r. oraz nr 241 z dnia 25 listopada 2011 r.

¹² Por. A. Sakowicza, *Opinia z dnia 12 czerwca 2012 r. do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny skarbowy, ustawy – Kodeks postępowania karnego, oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy* (druk nr 241), C. Kulesza, P. Starzyński, *Powrót do konfiskaty mienia?*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3, s. 35 i nast., E. W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, *Odbieranie sprawcom przestępstw wartości majątkowych. Ocena proponowanych zmian art. 45 kodeksu karnego* (wersja projektu na dzień 18. września 2006 r.), (w:) A. Szymaniak, W. Ciepiela (red.), *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, tom II, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 125 i nast. oraz K. Polit, *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa – odwrócony ciężar dowodu*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 7–8, s. 217 i nast.

¹³ Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 – dalej cytowana jako Konstytucja RP.

¹⁴ Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555, ze zm. – dalej cytowany jako kpk.

¹⁵ Zob. T. Hachoł, B. Olszewski, *Konfiskata rozszerzona w świetle unormowań prawnych*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, „Zeszyty studenckie” 2009, nr 2, s. 347 i nast.

¹⁶ Ibidem, s. 349.

dorobek nauki prawa karnego lub kryminologii w tym zakresie. Dominującym argumentem jest poszukiwanie skuteczniejszych ułatwień dla stosowania środka karnego przepadku oraz zobowiązania międzynarodowe naszego kraju. Truizmem jest twierdzenie, że podstawą zmian prawnych powinna być pogłębiona refleksja i dogłębne zbadania stanu bieżącego przepisów prawa oraz praktyki jego stosowania. Powinno się identyfikować problemy, które mogą mieć unikalny krajowy charakter, wtedy to żadne – nawet najlepsze rozwiązania międzynarodowe – nie będą miały szansy na podniesienie efektywności funkcjonowania całego systemu. Podobnie ma się kwestia w przypadku oceny i szacowania prawdopodobieństwa występowania negatywnych skutków ubocznych wprowadzanych regulacji.

W przypadku instytucji związanych z pozbawianiem sprawców owoców przestępstwa oczywistym jest konflikt z wymienionymi wyżej prawami człowieka i wolnościami obywatelskimi, jak również z niektórymi zasadami procesu karnego. Tym bardziej nowo wprowadzane regulacje powinny zawierać rozwiązanie minimalizujące te negatywne skutki uboczne, ewentualnie dające szansę na zwiększoną kontrolę stosowania tychże rozwiązań. Kluczowa wydaje się tutaj kwestia skorzystania z zasady proporcjonalności. Można sobie zadać pytanie: czy są inne sposoby podnoszenia efektywności systemu pozbawiania owoców przestępstwa, które to albo w ogóle, albo w niewielkim stopniu naruszają prawa człowieka i wolności obywatelskie?

WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH DOTYCZĄCE EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU POZBAWIANIA SPRAWCÓW OWOCÓW PRZESTĘPSTWA

Należy docenić, iż punkt wyjścia dla proponowanych powyżej zmian legislacyjnych jest słuszny i dotyczy podniesienia efektywności stosowania środka przepadku¹⁷. Był to także punkt wyjścia do – w zasadzie dwóch – znaczących badań empirycznych w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstw¹⁸. Ich wyniki powinny były stanowić pierwszy etap

¹⁷ Trudno jest stwierdzić na podstawie uzasadnień, skąd projektodawcy mają takie informacje, czy jest to może jedynie przeświadczenie wsparte populizmem penalnym lub celami aktualnej walki politycznej.

¹⁸ Zob. K. Buczkowski, *Skuteczność odzyskiwania korzyści majątkowych uzyskanych przez sprawców przestępstwa — analiza przypadków orzeczonych na podstawie art.*

przygotowania projektu zmian – diagnozę rzeczywistości, praktyki stosowania istniejących rozwiązań.

W latach 2009–2011 zespół badawczy Katedry Prawa Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku realizował projekt badawczy własny pt. „Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa” (N N110 104935), finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Jeden z jego problemów badawczych dotyczył właśnie poprawy efektywności pozbawiania sprawców owoców przestępstwa. W jego ramach przeprowadzono m.in. badania ankietowe na dwóch grupach respondentów – 1257 prokuratorów i 617 sędziów, czyli łącznie 1874 osoby¹⁹. Prawie wszyscy z nich spotkali się z instytucją przepadku w swojej pracy zawodowej.

Respondenci z tychże dwóch grup badawczych zostali zapytani m.in. o to, co ich zdaniem poprawiłoby efektywność systemu pozbawiania sprawców owoców przestępstw. Było to pytanie otwarte, każdy z respondentów mógł podać to, co sam uważał za najważniejsze. W obu grupach na to pytanie odpowiedziało po około 40% respondentów²⁰. W obu grupach odpowiedzi dotyczyły przede wszystkim kwestii prawnych i organizacyjnych, aczkolwiek z różną intensywnością.

Odpowiedzi sędziów można podzielić na cztery grupy w zależności od odsetka respondentów opowiadających się za daną kwestią:

1. 29% sędziów, które odpowiedziały na to pytanie, napisało, że odpowiednio wcześniej przeprowadzone zabezpieczenie majątkowe w trak-

45 k.k., (w:) A. Siemaszko (red.), *Prawo w działaniu. Sprawy karne*, tom 8, Warszawa 2010, s. 221 i nast. oraz E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012. Ze względu na kompleksowość zakresu badań zostaną przedstawione wybrane wyniki badań zawarte w drugiej z wymienionych pozycji.

¹⁹ Całościowe rezultaty projektu zostały opublikowane w pracy zbiorowej E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012, s. 555. O szczegółach metodyki badań zob. W. Filipkowski, E. M. Guzik-Makaruk, K. Łaskowska, G. B. Szczygieł, E. Zatyka, *Metodyka badań*, (w:) E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012, s. 15 i nast.

²⁰ W. Filipkowski, Rozdział VI. *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa na podstawie badań*. 2.5 *Efektywność i charakter instytucji pozbawiania sprawców owoców przestępstw oraz współpraca z wybranymi instytucjami w aspekcie zwalczania przestępczości. Opinie sędziów i prokuratorów*, (w:) E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadki przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012, s. 481 i 482.

- cie postępowania przygotowawczego podniosłoby efektywność systemu pozbawiania owoców przestępstw;
2. około 13% sędziów postulowało:
 - a. dostęp do szczegółowych informacji o stanie majątkowym sprawcy;
 - b. przyspieszenie procedowania w kwestii zabezpieczenia majątkowego na etapie postępowania przygotowawczego;
 3. od 9% do 5% sędziów opowiadało się za:
 - a. sprawniejszą współpracą z podmiotami posiadającymi informacje o składnikach majątkowych sprawcy;
 - b. podniesieniem efektywności pracy organów skarbowych i egzekucyjnych;
 - c. utworzeniem wyspecjalizowanych komórek w urzędach skarbowych lub w organach ścigania, które zajmowałyby się poszukiwaniem mienia sprawców;
 4. około 3% sędziów za:
 - a. przywróceniem kary konfiskaty mienia;
 - b. rozszerzeniem stosowania domniemań z art. 45 kk.

Na identyczne pytanie odpowiedziało również 40% ankietowanych prokuratorów. Podawane przez nich sugestie były liczniejsze, bardziej zróżnicowane, ale dotyczyły one także prawnych i organizacyjnych aspektów systemu pozbawiania owoców przestępstw. Można ująć je w trzy grupy:

1. blisko 18% spośród prokuratorów, którzy odpowiedzieli na to pytanie, opowiedziało się za:
 - a. podniesieniem efektywności działań służb i instytucji związanych z ustalaniem składników majątkowych sprawców na etapie postępowania przygotowawczego;
 - b. dostępem do informacji takich instytucji jak: banki, urzędy skarbowe, Generalny Inspektor Informacji Finansowej (w szczególności dostęp do ich baz danych);
2. od 8% do 4% respondentów tej grupy badawczej opowiedziało się za:
 - a. podniesieniem efektywności i szybkości procedur związanych z zabezpieczeniem majątkowym oraz następującej po skazaniu egzekucji z majątku sprawcy;
 - b. zwolnieniem z kosztów i opłat komorniczych;
 - c. przeniesieniem ciężaru dowodu legalnego pochodzenia na sprawcę;
 - d. zwiększeniem uprawnień prokuratorów w zakresie dostępu do tajemnicy bankowej;

3. sporadycznie wymieniano 13 różnorodnych postulatów, jednym z nich było także wprowadzenie konfiskaty mienia.

Dopiero w dalszej kolejności w ankiecie znalazło się polecenie dotyczące oceny ważności wybranych elementów strategii pozbawiania sprawców owoców przestępstw, które interesowały prowadzących badania²¹. W ten sposób uniknięto sytuacji zasugerowania respondentom jakichkolwiek odpowiedzi. Poniżej dokonano uszeregowania elementów strategii pozbawiania sprawców owoców przestępstw pod względem ilości odpowiedzi pozytywnych, oceniających je jako „ważne” lub „bardzo ważne”, dla każdej z grup badawczych oddzielnie.

Tabela 1. Zestawienie ocen ważności elementów strategii pozbawiania sprawców owoców przestępstw.

l.p.	Sędziowie	Prokuratorzy
1.	Podniesienie efektywności pracy komorników sądowych w zakresie poszukiwania składników majątkowych	Bezpośredni dostęp do elektronicznych baz danych prowadzonych przez uprawnione podmioty zawierających informacje o stanie majątkowym sprawy
2.	Podniesienie efektywności pracy urzędów skarbowych w zakresie wykrywania nielegalnych źródeł pochodzenia składników majątkowych	Podniesienie efektywności pracy urzędów skarbowych w zakresie wykrywania nielegalnych źródeł pochodzenia składników majątkowych
3.	Bezpośredni dostęp do elektronicznych baz danych prowadzonych przez uprawnione podmioty zawierających informacje o stanie majątkowym sprawy	Podniesienie efektywności pracy komorników sądowych w zakresie poszukiwania składników majątkowych
4.	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach urzędów skarbowych jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach urzędów skarbowych jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców
5.	Intensywniejsza współpraca międzynarodowa w zakresie ujawnienia składników majątkowych za granicą	Intensywniejsza współpraca międzynarodowa w zakresie ujawnienia składników majątkowych za granicą

²¹ Poniższe elementy zostały opracowane przez prowadzących badania na podstawie dostępnej literatury, wcześniej prowadzonych badań oraz rozmów z praktykami. Należy także podkreślić, iż niektóre z nich występowały już w swobodnych wypowiedziach respondentów, które były ich postulatami w zakresie poprawy efektywności pozbawiania sprawców owoców przestępstw.

l.p.	Sędziowie	Prokuratorzy
6.	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach Komendy Głównej Policji jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach Komendy Głównej Policji jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców
7.	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach prokuratury jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców	Przywrócenie konfiskaty mienia w całości lub części
8.	Przywrócenie konfiskaty mienia w całości lub części	Wprowadzenie tzw. rozszerzonego przepadku podmiotów (np. włączając do tego mienie uzyskane przed popełnieniem przestępstwa)
9.	Orzekanie o przepadku nie w postępowaniu karnym, ale w odrębnym, następczym postępowaniu cywilnym	Organizacyjne wyodrębnienie w strukturach prokuratury jednostek zajmujących się poszukiwaniem i zabezpieczaniem majątku sprawców
10.	Wprowadzenie tzw. rozszerzonego przepadku podmiotów (np. włączając do tego mienie uzyskane przed popełnieniem przestępstwa)	Orzekanie o przepadku nie w postępowaniu karnym, ale w odrębnym, następczym postępowaniu cywilnym

Źródło: W. Filipkowski, *Rozdział VI. Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa* ..., op. cit., s. 491.

Należy zwrócić uwagę na dwa z dziesięciu przedstawionych do oceny elementów: przywrócenie konfiskaty mienia w całości lub części oraz wprowadzenie tzw. rozszerzonego przepadku podmiotów. Wyniki wskazują, że nie są to pierwszoplanowe, najważniejsze elementy strategii pozbawiania sprawców owoców przestępstw²². Respondenci w obu grupach widzieli potencjał w istniejących rozwiązaniach prawnych i organizacyjno-instytucjonalnych. Należało jedynie podnieść efektywność: ujawniania składników majątkowych i ich egzekucji, współpracy między krajowymi i międzynarodowymi (obcymi) instytucjami, dostępu do baz danych zawierających informację o składnikach majątku sprawcy. Po raz kolejny należy wskazać, iż wypowiadały się na ten temat osoby mające praktykę w ściganiu przestępstw oraz wymierzaniu kar i środków karnych (w tym też i przepadku). Dlaczego więc nie skorzystać z ich wiedzy i doświadczenia zawodowego?

²² O szczegółowych wynikach badań zob. W. Filipkowski, *Rozdział VI. Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa* ..., op. cit., s. 496–497.

ZAKOŃCZENIE

Niniejsze opracowanie stanowi jedynie przyczynek do dyskusji nad proponowanymi kierunkami zmian w szeroko rozumianym prawie karnym. Postawiono w nim szereg pytań, na które często nie jest łatwo znaleźć jednoznaczne odpowiedzi. Nie zwalnia to jednak z konieczności podjęcia tego typu wysiłku intelektualnego. Należy podkreślić, iż cieszą kolejne inicjatywy legislacyjne, które odnoszą się do próby podniesienia efektywności systemu pozbawiania owoców przestępstwa. Jest to problem ważny i w polskich warunkach nie doczekał się skutecznego rozwiązania. Można w tym względzie wzorować się na rozwiązaniach obcych, a także standardach określanych przez Unię Europejską lub Organizację Narodów Zjednoczonych.

Szkoda, że proponowane zmiany są jednorodne, a sposób implementacji prawa unijnego nie jest prawidłowy. Należy wyrazić pogląd, iż wprowadzane ułatwienia są zbyt daleko idące. Można wręcz stwierdzić, iż jest to droga „na skróty”, która dodatkowo narusza podstawowe prawa człowieka i wolności obywatelskie oraz zasady procesu karnego.

Ustawodawca powinien więcej uwagi skupić na doskonaleniu praktyki stosowania istniejących regulacji prawnych oraz kwestii organizacyjno-instytucjonalnych. Powinno się to wiązać z prawidłowo przeprowadzoną uprzednią diagnozą sytuacji wolną od populizmu penalnego. Powinna ona obejmować nie tylko stan regulacji, ale także opinie, doktryny i praktyków, funkcjonujących w systemie pozbawiania owoców na co dzień. Ważną rolę mają tutaj do odegrania także naukowcy i ich badania, które powinny dostarczać szerokie spektrum informacji dotyczących problemu właściwego ukształtowania systemu pozbawiania sprawców owoców przestępstwa w Polsce. Powinny one stanowić element podstawowy dla racjonalnie podejmowanych decyzji z zakresu polityki karnej. Jak zostało to przedstawione, istnieją stosowne badania, które wielopłaszczyznowo analizowały system od strony teoretycznej i praktycznej. Wydaje się, że pozostają one jednak w opozycji do trendów w zakresie opisywanego systemu.

BIBLIOGRAFIA

1. Brylak J., *Znaczenie przypadku korzyści majątkowej w walce z przestępczością zorganizowaną*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8.
2. Buczkowski K., *Skuteczność odzyskiwania korzyści majątkowych uzyskanych przez sprawców przestępstwa – analiza przypadków orzeczonych na podstawie art. 45 k.k.*, (w:) A. Siemaszko (red.), *Prawo w działaniu. Sprawy karne*, tom 8, Warszawa 2010.
3. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E. M., Laskowska K., Szczygieł G. B., Zatyka E., *Metodyka badań*, (w:) E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012.
4. Filipkowski W., *Rozdział VI. Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa na podstawie badań. 2.5 Efektywność i charakter instytucji pozbawiania sprawców owoców przestępstw oraz współpraca z wybranymi instytucjami w aspekcie zwalczania przestępczości. Opinie sędziów i prokuratorów*, (w:) E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012.
5. Guzik-Makaruk E. M., *Rozdział VI. Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa. 2.3 Trudności w stosowaniu przypadku, stosowanie art. 44 i 45 k.k.*, (w:) E. M. Guzik-Makaruk (red.), *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, Warszawa 2012.
6. Hachoł T., Olszewski B., *Konfiskata rozszerzona w świetle unormowań prawnych*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyty studenckie 2009, nr 2, s. 347 i nast.
7. Kłaczyńska N., Korczyński R., *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przepadek korzyści majątkowej)*, (w:) L. Bogunia (red.), *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. 15, Wrocław 2004.
8. Kulesza C., Starzyński P., *Powrót do konfiskaty mienia?*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3.
9. Nowak K., *Wybrane zagadnienia dotyczące działalności tzw. szupów w ramach zorganizowanych grup przestępczych dopuszczających się oszustw podatkowych w związku z obrotem wyrobami stalowymi*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 10.
10. Pływaczewski E. W., Filipkowski W., Rau Z., *Odbieranie sprawcom przestępstw wartości majątkowych. Ocena proponowanych zmian art. 45 kodeksu karnego (wersja projektu na dzień 18. września 2006 r.)*, (w:) A. Szymaniak, W. Ciepiela (red.), *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, tom II, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
11. Pływaczewski E. W., *Forfeiture under Art. 44 and Art. 45 of The Penal Code De Lege Lata and De Lege Ferenda. Studies in Logic*, „Grammar and Rhetoric” 2012, nr 31(44).

12. Polit K., *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa – odwrócony ciężar dowodu*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 7–8, s. 217 i nast.
13. Pracki H., *Przestępstwa gospodarcze w nowym kodeksie karnym*, (w:) *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*, z. 15, Warszawa 1998.
14. Sakowicz A., *Opinia z dnia 12 czerwca 2012 r. do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny skarbowy, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy* (druk nr 241).
15. Zielińska E., *Konfiskata dochodów z przestępstwa w świetle Konwencji Antykorupcyjnej ONZ z 2003 r. a przepisy polskiego prawa dotyczące przepadku przedmiotów lub korzyści z przestępstwa*, Warszawa 2004.

SUMMARY

Wojciech FILIPKOWSKI

DIRECTIONS OF CHANGES IN THE CRIMINAL ACTIVITY IN TERMS OF ITS PRESENTATION OF THE THEORETICAL FRAMEWORK AND IN PRACTICAL TERMS

Keywords: penal law, criminal procedure, forfeiture, confiscation

This paper refers to trends in the changes of the system of depriving the perpetrators of criminal proceeds in Poland. The author presents briefly consecutive phases which have introduced changes to the system basing on the United Nations' and the European Union's regulations. These include the reversed burden of proof, as well as the primary and extended confiscation, as well as confiscation without a conviction and in relation to third parties.

However, it is emphasized, that the proposed changes significantly violate basic human rights and civil liberties, as well as some of the rules of criminal procedure. In particular, guaranteed by the Polish Constitution: the right to property, the principle of proportionality, the presumption of innocence. Therefore, their implementation should take place in the context of the national legal system and in a proportionate manner. Unfortunately, the implementation of relevant UN's or EU's regulations into the Polish legal system has been done improperly.

It seems that the results of empirical studies on the functioning of the Polish provisions regarding forfeiture of items, benefits and equivalent are in the opposition to the presented trends. The author presents selected results of surveys among judges and prosecutors regarding this problem. In most of the cases, respondents have expressed opinions that it is more important to improve the use of existing laws, as well as to apply some organizational and institutional improvements in order to build an effective system rather than to introduce new institutions of criminal law.

Grzegorz KRAWIEC

WYBRANE PROBLEMY PRAWNE BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO W ASPEKCIE NIEMATERIALNYM

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo kulturowe, prawo, uchodźcy, imigranci, globalizacja, Rzecznik Praw Obywatelskich

I.

Na podstawie decyzji Rady Unii Europejskiej z września 2015 r. (nr 2015/1523 i 2015/160) Polska zobowiązała się przyjąć na swoje terytorium łącznie 6182 cudzoziemców. Akcja tzw. relokacji cudzoziemców oraz generalnie problem uchodźców/imigrantów wywołuje niezwykle duże poruszenie społeczne, powodując wręcz prawie powszechny sprzeciw.

Warto jednak poddać analizie zachodzące obecnie zjawiska przemieszczania się ludności w kontekście bezpieczeństwa kulturowego. Rzecz jasna, wskazując na problem bezpieczeństwa kulturowego, odnieść się można do materialnych dóbr kultury i ich ochrony przed zagrożeniami (np. przed trzęsieniem ziemi, powodzią, kradzieżą, terroryzmem, aktami wandalizmu itd.) – jest to materialny aspekt bezpieczeństwa kulturowego. Poniżej skoncentruję się jednak na innym aspekcie bezpieczeństwa kulturowego i jego zagrożeń – chodzi o aspekt niematerialny. Treści składające się na ten aspekt bezpieczeństwa kulturowego są zróżnicowane i płynne – odnoszą się do tożsamości narodu czy państwa, wyrażają wartości duchowe, istotne dla danego narodu, poparte tradycją.

W literaturze wskazuje się na kilka istotnych dla tej kategorii elementów: zachowanie tożsamości kulturowej, czystości języka, kultury, istotnych dla narodów zwyczajów i religii. Jak się podaje, podkreśla się tu znaczenie wolności myśli, stylu życia, praw przynależności etnicznej, płci; są tu także prawa do kultury i inne¹. Istnieje zatem ścisły związek między tymi wartościami, składającymi się na bezpieczeństwo kulturowe, a wolnościami i prawami człowieka.

W kontekście takich zjawisk, najbardziej typową cechą współczesnego świata jest globalizacja². W literaturze dostrzega się zarówno pozytywne jak i negatywne strony globalizacji. Z jednej strony stwarza ona bowiem „nowe możliwości podnoszenia stopy życiowej, rozwoju ekonomicznego i społecznego oraz zwiększenia efektywności praw człowieka, z drugiej – pociąga za sobą groźbę ich naruszania”³.

Natomiast w literaturze globalizacja opisywana jest także w kontekście rywalizacji z innymi zjawiskami, m.in. z tzw. glocalizacją⁴. Glocalizacja to obrona własnej tożsamości i kultury przed wpływami zewnętrznymi – konflikt między globalizacją a glocalizacją wyraża się m.in. w konfrontacji zwykle katolickich i przywiązanych do własnych religii i tradycji społeczeństw Europy Wschodniej z próbami ich przymusowej laicyzacji oraz narzucenia im obcych norm dotyczących życia rodzinnego czy seksualnego przez kraje zachodnie⁵. W takim znaczeniu (zamykanie się wspólnot lokalnych i ich konsolidacja wokół tradycyjnych wartości) glocalizacja występuje w literaturze socjologicznej⁶. Zauważyć jednak należy, że w literaturze przedmiotu „glocalizacja” ujmowana jest także w innym kontekście; wskazuje się mianowicie, iż „globalizacja to proces pełen paradoksów, który obecnie ma silne sprzężenie zwrotne z lokalizmem i rozwojem regionalnym. Odzwierciedla to coraz częściej używane pojęcie

¹ J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008, s. 34.

² Na temat globalizacji por. m.in.: Kleer J., *Globalizacja a państwo narodowe i usługi publiczne*, Warszawa 2006; Peeters A., *Globalizacja zachodniej rewolucji kulturowej. Kluczowe pojęcia, mechanizmy działania*, Warszawa 2010; Stiglitz J., *Globalizacja*, Warszawa 2004; Błaś A., *Administracja publiczna w obliczu globalizacji*, AUWr 2002; Lipowicz I., *Administracja wobec wyzwań globalizacji*, (w:) Z. Cieślak, I. Lipowicz, Z. Niewiadomski, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Warszawa 2000.

³ J. Symonides, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60. latach od jej przyjęcia)*, PiP, z. 12/2008, s. 4.

⁴ L. Morawski, *Podstawy filozofii prawa*, Toruń 2014, s. 21.

⁵ Tamże, s. 22.

⁶ Por. Z. Bauman, *Glocalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja*, „Studia Socjologiczne” 1997, nr 3.

«glokalizacji»⁷. W literaturze podaje się również, że jednym z czynników, jakie zdecydowały o tworzeniu wartości krajobrazów kulturowych Polski są czynniki kulturowe, będące przejawem stopniowego kulturowego dojrzewania społeczeństw, a szczególnie ważną grupę stanowią tu czynniki religijne, określające chrześcijańskie tło krajobrazu kulturowego Polski. Obecnie w działaniu czynników kulturowych rośnie udział procesów globalizacyjnych, a ich lokalnym produktem staje się globalizacja⁸. W literaturze prawniczej podkreśla się również, że m.in. globalizacja jest jedną z nowych koncepcji powstających w obszarze prawa publicznego, które wspierają ideę współdziałania jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami niepublicznymi⁹.

Napływ nowych wartości, opisywany jako spór między globalizacją a glokalizacją, w literaturze z zakresu nauki prawa (w tym administracyjnego) opisywany jest w kategoriach bezpieczeństwa kulturowego, stanowiącego element szerszego pojęcia bezpieczeństwa państwa¹⁰, przy czym bezpieczeństwo kulturowe wyróżnione jest ze względu na kryterium przedmiotowe¹¹. I tak, D. R. Kijowski – powołując się na A. Łopatkę¹² – wskazuje, że brak zagrożeń dla tożsamości duchowej społeczeństwa przez niekontrolowany napływ obcych ideologii, zwyczajów duchowych itd. postrzegać należy w kategoriach bezpieczeństwa kulturowego¹³. W literaturze jako zagrożenia czyhające na bezpieczeństwo kulturowe wymienia się m.in. regionalizację, która niesie ze sobą nie tylko korzyści, ale

⁷ B. Guziejewska, *Glokalizacja – oksymoron czy wyzwanie dla samorządu terytorialnego?*, „ST” nr 7–8 z 2008 r., s. 5.

⁸ U. Myga-Piątek, *Ocena wartości i zagrożeń krajobrazów kulturowych Polski. Perspektywa Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*, „ST” nr 14 z 2014 r., s. 11.

⁹ A. Ziółkowska, A. Gronkiewicz, *Współpraca administracji samorządowej z organizacjami pozarządowymi jako forma współdziałania jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami niepublicznymi*, (w:) *Formy współdziałania jednostek samorządu terytorialnego*, pod red. B. Dolnickiego, Warszawa 2012, s. 40.

¹⁰ Pojęcie bezpieczeństwa w sferze prawnej (a konkretnie w języku prawnym) oznacza „stan podlegający ochronie prawnej. Uznać można też, że jest ono również najwyższą wartością, obok życia i zdrowia oraz środowiska, chronioną konstytucyjnie” (S. Pieprzny, *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie administracyjnym*, Rzeszów 2007, s. 18).

¹¹ H. Zięba-Załucka, *Konstytucyjne aspekty bezpieczeństwa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22, s. 423.

¹² A. Łopatka, *Kryteria jakości prawa*, (w:) *Jakość prawa*, A. Wasilkowski (red.), Warszawa 1996, s. 36.

¹³ D.R. Kijowski, *Kryteria oceny jakości prawa administracyjnego*, (w:) *Kryzys prawa administracyjnego? Tom I. Jakość prawa administracyjnego*, Warszawa 2012, s. 66.

także niebezpieczeństwa (np. osłabienie związków z krajami sąsiadującymi z Polską na Wschodzie, zmiana wartości konstytuujących tożsamość Polaków, np. patriotyzm, moralność, religijność); wśród zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego wymienia się także właśnie globalizację¹⁴.

Poniżej omówię jedno z istotnych zagrożeń dla tego bezpieczeństwa, jakie może (ale wcale nie musi) łączyć się z napływem uchodźców/imi-grantów. Przede wszystkim wskazać należy, że do Polski napływają osoby z różnych kierunków świata. Są to np. osoby polskiego pochodzenia, zamieszkujące na Wschodzie (w Polsce obowiązują przepisy o ich repatriacji). Z drugiej strony napływają lub mogą napływać uchodźcy/imigranci z Afryki i Azji.

II.

Jeżeli chodzi o problem repatriacji, to zgodnie z preambułą ustawy z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji¹⁵ powinnością Państwa Polskiego ma być umożliwienie repatriacji Polakom, którzy pozostali na Wschodzie, a zwłaszcza w azjatyckiej części Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, i na skutek deportacji, zesłań i innych prześladowań narodowościowych lub politycznych nie mogli w Polsce nigdy się osiedlić. Koncepcja tej ustawy powstała na skutek refleksji na temat zebranych doświadczeń, które wykazały, że szereg zagadnień o dużej doniosłości praktycznej pozostaje poza regulacją prawną lub – co gorsza – jest uregulowanych niewłaściwie¹⁶.

Ustawę o repatriacji ocenia się jednak jako nieefektywną i nie odpowiadającą oczekiwaniom Polaków¹⁷. Główne zarzuty w tym zakresie odnoszą się do niewystarczającej pomocy, zarówno instytucjonalnej, jak i finansowej, jaką otrzymują osoby przyjeżdżające do Polski w ramach repatriacji. Zarzuty takie pojawiają się także w skargach kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich. Najczęstsze z nich dotyczą warunków panujących w lokalach mieszkalnych, zapewnianych repatriantom przez gminy, niewystarczającej pomocy finansowej na pokrycie kosztów

¹⁴ Por. G. Tokarz, *Bezpieczeństwo kulturowe III Rzeczypospolitej – przegląd zagrożeń*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2009/2010, s. 197. Autor powołuje się na pracę J. Czai, *Kulturowe czynniki...*, s. 54–55.

¹⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2014., poz. 1392 ze zm.

¹⁶ Uzasadnienie do projektu ustawy o repatriacji, nr druku: 1204, Sejm RP III kadencji.

¹⁷ Por. wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 października 2015 r., nr V.532.2.2015.MS.

remontów i adaptacji mieszkań czy braku niezbędnego wsparcia w poszukiwaniu zatrudnienia. Zdarzają się także uwagi co do braku rzetelnej informacji na temat uwarunkowań imigracji do Polski czy panującej w Polsce sytuacji, w tym np. sytuacji na rynku pracy¹⁸. Jednak problemy, podnoszone w wystąpieniach Rzecznika Praw Obywatelskich do organów centralnych, nie spotkały się ze zrozumieniem. I tak, przykładowo w piśmie 10 lutego 2015 r., jeden z przedstawicieli ówczesnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zaznaczył, że zarzut dotyczący niewystarczającej pomocy zarówno instytucjonalnej jak i finansowej, jaką otrzymują osoby przyjeżdżające do Polski w ramach repatriacji, nie jest uzasadniony. Wskazał on, że procedura repatriacyjna jest precyzyjnie opisana, zaczyna się z chwilą złożenia przez zainteresowanego wniosku o wydanie wizy w celu repatriacji we właściwym według miejsca zamieszkania konsulacie RP. Konsul wydaje decyzję o polskim pochodzeniu wnioskodawcy. Następnie wniosek wraz z całością akt przesyłany jest do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w celu uzyskania zgody na wydanie przedmiotowej wizy. Przed wydaniem postanowienia w zakresie przedmiotowej zgody minister opiniuje wniosek pod względem bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego. Wniosek jest także szczegółowo opiniowany przez wojewodę, w zakresie przewidzianych dla wnioskodawcy warunków do osiedlenia się. Podano także, że szczegółowe informacje na temat warunków do osiedlenia się są zawsze przedstawiane repatriantom jeszcze przed ich przyjazdem do Polski. Z posiadanych informacji przez Ministerstwo wynika, że gminy wywiązują się ze swoich gwarancji. Mieszkania przeznaczone dla repatriantów są wyremontowane oraz wyposażone w niezbędne urządzenia i sprzęty AGD i RTV oraz rzeczy codziennego użytku. Są to lokale o standardzie zapewniającym godne warunki życia. Podkreślenia wymaga, że gminy zawierają z repatriantami umowy najmu lokalu mieszkalnego na czas nieokreślony. Władze gminy podejmują starania w celu zapewnienia zatrudnienia przynajmniej jednej osobie z rodziny. Natomiast do czasu podjęcia pracy przez repatrianta gmina otacza rodziny opieką (często również finansową) i służy pomocą w adaptacji po przyjeździe do Polski.

W powyższym piśmie wskazano także, że sprawa pomocy finansowej, jaka przysługuje repatriantom, jest szczegółowo uregulowana – po przy-

¹⁸ Por. sprawa RPO nr V.532.3.2014 – wystąpienie do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 stycznia 2015 r.

byciu do Polski wszyscy repatrianci obligatoryjnie otrzymują jednorazową pomoc finansową ze środków budżetu państwa na każdego członka rodziny, na pokrycie kosztów podróży i przewozu mienia, na zagospodarowanie i bieżące utrzymanie oraz zasiłek szkolny na każde dziecko objęte obowiązkiem szkolnym. Przysługują im również inne formy pomocy, co w sumie ma gwarantować repatriantom pewność zatrudnienia i stałość w zakresie umów najmu lokali mieszkalnych. Przepisy prawne gwarantują zatem stosunkowo wysoki poziom bezpieczeństwa socjalnego, jaki gminy muszą zapewnić repatriantom. Z tego więc powodu niewiele gmin decyduje się na podjęcie zobowiązań wobec repatriantów. Gminy powstrzymuje od zaangażowania się w akcję repatriacyjną trudna sytuacja na rynku pracy i brak możliwości zapewnienia stabilnego źródła utrzymania dla rodzin repatriantów.

Przedstawiciel Ministerstwa w ww. piśmie widzi zaś konieczność wprowadzenia zmian w przepisach prawnych, których celem winna być m.in. realizacja promes wiz repatriacyjnych.

W kolejnym wystąpieniu do Prezesa Rady Ministrów¹⁹ Rzecznik Praw Obywatelskich zaznaczył, że obowiązująca ustawa o repatriacji w ocenie Rzecznika jest nieefektywna i nie odpowiada oczekiwaniom Polaków. Potwierdzeniem tego zarzutu jest fakt, że w latach 2009–2013 przyjechało do Polski w ramach repatriacji jedynie 947 osób. Wsparcie, jakie gminy mogą otrzymać z budżetu państwa na zapewnienie repatriantom warunków do osiedlenia się, okazuje się niewystarczające. Brak efektywności repatriacji wynika nie tylko z ograniczeń finansowych i braku zainteresowania ze strony potencjalnych zapraszających. Powodem są też niejasności samej procedury repatriacyjnej, a zwłaszcza postępowania prowadzonego przez konsula RP zmierzającego do uznania osoby starającej się o repatriację do Polski za osobę polskiego pochodzenia. Zdaniem Rzecznika należałoby doprecyzować przepisy ustawy o repatriacji tak, aby osoby, które chcą potwierdzić swoje polskie pochodzenie, wiedziały, jakie konkretnie przesłanki muszą spełnić. Pożądaną zmianą byłoby zniesienie obowiązku wykazywania przez wnioskodawcę swojego związku z polskością. Osoby zainteresowane repatriacją często przez dziesięciolecia funkcjonowały w innej rzeczywistości językowo-kulturowej i nawet gdy kultywowały polską mowę, mogą mieć trudności z biegłym posługiwaniem się językiem polskim. Osoby przyjeżdżające do Polski w ramach repatriacji na-

¹⁹ Wskazane wyżej wystąpienie z 22 października 2015 r.

leży objąć kompleksowym i zindywidualizowanym programem integracyjnym, na podobnych zasadach jak realizowane na podstawie ustawy o pomocy społecznej programy integracyjne dla cudzoziemców, którzy uzyskali w Polsce status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą. Rzecznik Praw Obywatelskich zwraca się o zmianę polityki państwa wobec repatriantów i osób polskiego pochodzenia zamieszkujących na Wschodzie.

Minister Spraw Wewnętrznych (w piśmie z dnia 4 listopada 2015 r.) przedstawił przebieg procedury repatriacyjnej, wskazując na rozwiązania ułatwiające osiedlenie się na terytorium RP cudzoziemcom polskiego pochodzenia. Poinformował także o przedstawionym w dniu 16 października 2015 r. Wieloletnim Programie Rządowym dla Repatriantów „Powrót do domu”. Główne założenia Programu dotyczą objęcia repatriantów indywidualnymi, realizowanymi w miejscu osiedlenia programami adaptacyjnymi, ujednolicenia zasad wsparcia dla samorządów angażujących się w akcję repatriacyjną i zwiększenia maksymalnej kwoty pomocy finansowej na pokrycie kosztów wynajmu mieszkania oraz objęcia aktywizacją zawodową również małżonków repatriantów. Podstawowym celem programu adaptacyjnego jest usamodzielnienie się rodziny repatrianta.

Reasumując część dotyczącą repatriacji, stwierdzić można, że istnieje wola polityczna, a także przyzwolenie społeczne na sprowadzenie osób pochodzenia polskiego do Polski. W sprowadzaniu takich osób nie dostrzega się zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego. Wysoki poziom bezpieczeństwa społecznego powoduje natomiast, że niewiele gmin jest chętnych do przyjmowania takich osób. A zatem to kwestie ekonomiczne mogą być istotną przeszkodą w akcji repatriacyjnej.

III.

Rzecznik Praw Obywatelskich podejmował również działania dotyczące problemu uchodźców/imigrantów z innych kręgów kulturowych (z Afryki, Azji). W swoim wystąpieniu z dnia 5 października 2015 r.²⁰, skierowanym do Prezesa Rady Ministrów, Rzecznik zaproponował stworzenie tzw. mapy drogowej dla władz publicznych odpowiedzialnych za przygotowanie i wdrożenie polityki migracyjnej państwa. Mapa ta ma na celu wskazanie kierunków działań organów władzy w celu „godnego przyjęcia migrantów”. W opinii rzecznika, samo przyjęcie migrantów czy nawet sprawne rozpatrzenie składanych przez nich wniosków o nadanie statu-

²⁰ Nr V.543.9.2015.

su uchodźcy czy wniosków pobytowych, nie jest jedynym wyzwaniem; władze publiczne powinny bowiem dołożyć wszelkich starań, aby osoby te zachęcić do pozostania w Polsce, stworzyć im warunki do integracji z polskim społeczeństwem, zapewnić możliwość nauki języka polskiego, otworzyć ścieżki edukacji i kariery zawodowej. Wskazuje on na konieczność wypracowania właśnie takiego podejścia, które określa jako „kulturę przyjęcia”.

Rzecznik wskazuje na konieczność opracowania długofalowej strategii sprzyjającej godnemu przyjęciu tych osób, zapewnieniu im niezbędnej pomocy i sprawnemu przeprowadzeniu koniecznych procedur związanych z udzieleniem ochrony międzynarodowej, legalizacją pobytu lub powrotem do kraju pochodzenia.

Przechodząc do konkretnych problemów związanych z przyjęciem uchodźców/imigrantów, Rzecznik wskazuje na możliwość obniżenia standardów obsługi interesantów w Urzędzie do Spraw Cudzoziemców i wydłużenia czasu oczekiwania na załatwienie sprawy w tym Urzędzie. Ten sam problem, w przypadku zwiększonego napływu migrantów, którzy nie będą zainteresowani uzyskaniem ochrony międzynarodowej, dotyczyć może urzędów wojewódzkich, właściwych do prowadzenia postępowań w sprawach legalizacji pobytu cudzoziemców na terytorium Polski.

Wskazać należy, że organy administracji publicznej mają określony przez prawo czas na załatwienie sprawy – w przypadku, gdy sprawa taka kończy się wydaniem decyzji administracyjnej, jest to maksymalny termin jednego miesiąca (art. 35 § 3 kodeksu postępowania administracyjnego). Szybkość postępowania organów administracji publicznej jest jednym z podstawowych elementów decydujących o sprawności działania administracji²¹.

Rzecznik wskazuje również na problem pomocy socjalnej osób ubiegających się o status uchodźcy. Wszyscy cudzoziemcy poszukujący ochrony międzynarodowej, którzy trafiają do Polski, zyskują prawo do pomocy socjalnej w wymiarze określonym w przepisach ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²². Ustawa ta przewiduje różne formy pomocy; w rozdziale 5 przewidziano pomoc dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie sta-

²¹ Szerzej: G. Łaszczyca (w:) G. Łaszczyca, Cz. Martysz, A. Matan, *Postępowanie administracyjne ogólne*, Warszawa 2003, s. 143 i nast.

²² Dz.U. z 2012 r., poz. 680 ze zm., dalej jako: u.u.c.o.

tusu uchodźcy. Zgodnie z art. 70 u.u.c.o. zapewnia się im pomoc socjalną i opiekę medyczną oraz można zapewnić:

- 1) pomoc w dobrowolnym powrocie do kraju, do którego mają prawo wjazdu;
- 2) pomoc w przypadku przeniesienia cudzoziemca do innego państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o nadanie statusu uchodźcy na podstawie rozporządzenia Rady (WE) nr 343/2003.

Pomoc socjalna – na podstawie art. 71 ust. 1 tej ustawy – obejmuje:

- 1) pomoc udzielaną w ośrodku, w tym:
 - a) zakwaterowanie,
 - b) całodienne wyżywienie zbiorowe lub ekwiwalent pieniężny w zamian za wyżywienie,
 - c) kieszonkowe na drobne wydatki osobiste,
 - d) stałą pomoc pieniężną na zakup środków czystości i higieny osobistej,
 - e) jednorazową pomoc pieniężną lub bony towarowe na zakup odzieży i obuwia,
 - f) naukę języka polskiego i podstawowe materiały niezbędne do nauki tego języka,
 - g) pomoce dydaktyczne dla dzieci korzystających z nauki i opieki w publicznych placówkach, szkołach podstawowych, gimnazjach lub szkołach ponadgimnazjalnych,
 - h) pokrycie, w miarę możliwości, kosztów zajęć pozalekcyjnych i rekreacyjno-sportowych dzieci,
 - i) finansowanie przejazdów środkami transportu publicznego:
 - w celu wzięcia udziału w postępowaniu w sprawie nadania statusu uchodźcy,
 - w celu leczenia lub poddania się szczepieniom ochronnym,
 - w innych szczególnie uzasadnionych przypadkach albo
- 2) pomoc udzielaną poza ośrodkiem, polegającą na wypłacie świadczenia pieniężnego na pokrycie we własnym zakresie kosztów pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z wyłączeniem kosztów opieki medycznej.

Cudzoziemcom otrzymującym pomoc socjalną w postaci świadczenia pieniężnego przysługuje na podstawie art. 71 ust. 4 u.u.c.o.:

- 1) pomoc w formie nauki języka polskiego i podstawowych materiałów niezbędnych do nauki tego języka;

- 2) pomoce dydaktyczne dla dzieci korzystających z nauki i opieki w publicznych placówkach, szkołach podstawowych, gimnazjach lub szkołach ponadgimnazjalnych;
- 3) pokrycie, w miarę możliwości, kosztów zajęć pozalekcyjnych i rekreacyjno-sportowych dzieci.

Świadczenie pieniężne (art. 72 ust. 1 u.u.c.o.) może przysługiwać w przypadku, gdy wymagają tego względy organizacyjne albo jest to niezbędne do:

- 1) zapewnienia bezpieczeństwa cudzoziemcowi, z uwzględnieniem szczególnej sytuacji samotnych kobiet;
- 2) ochrony porządku publicznego;
- 3) ochrony i utrzymania więzi rodzinnych;
- 4) przygotowania cudzoziemca do prowadzenia samodzielnego życia poza ośrodkiem, po otrzymaniu decyzji o nadaniu statusu uchodźcy albo decyzji o odmowie nadania statusu uchodźcy, w której udzielono ochrony uzupełniającej.

Z kolei forma pomocy w postaci opieki medycznej obejmuje świadczenia opieki zdrowotnej w zakresie, w jakim osobom objętym obowiązkowym lub dobrowolnym ubezpieczeniem zdrowotnym przysługuje prawo do świadczeń na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, z wyłączeniem leczenia uzdrowiskowego albo rehabilitacji uzdrowiskowej (art. 73 ust. 1 u.u.c.o.).

Z kolei art. 89e u.u.c.o. odnosi się do cudzoziemca, który posiada status uchodźcy lub korzysta z ochrony uzupełniającej; udziela mu się pomocy w celu wspierania procesu jego integracji ze społeczeństwem, w trybie i na zasadach określonych w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Jak wskazuje Rzecznik w powyższym wystąpieniu, pomoc udzielana będzie w 11 otwartych ośrodkach dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy lub poza tymi ośrodkami, w formie świadczeń pieniężnych. Rzecznik ma jednak wątpliwości, czy obecny system pomocy socjalnej zagwarantuje cudzoziemcom realne wsparcie na czas trwania postępowań uchodźczych. Z informacji Urzędu do Spraw Cudzoziemców wynika, że w 11 ośrodkach wolnych jest jedynie 431 miejsc. Urząd może zwiększyć tę liczbę, otwierając nowe ośrodki i wyznaczając miejsca rezerwowe, łącznie do 2 tysięcy, co może nie zaspokoić rzeczywistych po-

trzeb²³. Problemem jest także lokalizacja ośrodków. Większość placówek tego typu znajduje się bowiem w województwach wschodnich, w niewielkich miejscowościach, oddalonych od dużych ośrodków miejskich. W takich warunkach – jak podkreśla Rzecznik – trudno o kompleksową pomoc i pełną integrację. Poważnie ograniczony jest bowiem dostęp do pomocy prawnej czy jakichkolwiek form aktywizacji zawodowej. Trudno również o znalezienie zatrudnienia, do czego cudzoziemcy starający się o status uchodźcy, zgodnie z art. 36 ust. 1 u.u.c.o. mają prawo w przypadku, gdy po upływie 6 miesięcy od dnia złożenia wniosku o nadanie statusu uchodźcy nie zostanie wydana decyzja w pierwszej instancji, a przyczyna niewydania decyzji nie będzie leżeć po stronie cudzoziemca.

Rzecznik podkreślił również, że możliwość skorzystania z pomocy socjalnej w formie świadczeń pieniężnych na pokrycie kosztów zamieszkania poza ośrodkami nie daje cudzoziemcom lepszych perspektyw. Jest to związane m.in. z wysokością wypłacanego świadczenia, które stosownie do § 6 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 listopada 2011 r. w sprawie wysokości pomocy dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy²⁴ wynosi obecnie od 25 zł do 12 zł 50 gr na dzień, w zależności od liczby członków rodziny przebywających w Polsce razem z cudzoziemcem. Kwoty te nie gwarantują cudzoziemcom godnego standardu życia: nie pozwolą bowiem na zaspokojenie wszystkich potrzeb, począwszy od wynajęcia lokalu mieszkalnego, kończąc na kosztach codziennego utrzymania. Rzecznik swoje stanowisko uzasadnia orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wskazując na wyrok w sprawie C-79/13 (sprawa rodziny Saciri), w której Trybunał stwierdził, że przyznawana cudzoziemcom pomoc pieniężna musi być wystarczająca do zapewnienia godnego poziomu życia odpowiedniego dla stanu zdrowia osób ubiegających się o ochronę oraz ich utrzymania. W przypadku, gdy zakwaterowanie nie jest cudzoziemcom dostarczane w naturze, wypłacany zasiłek, zdaniem Trybunału, musi w razie potrzeby być wystarczający do tego, aby umożliwić cudzoziemcowi zapewnienie sobie zakwaterowania na prywatnym rynku. Powołując się na wytyczne Trybunału, Rzecznik postuluje więc, aby wyso-

²³ Takie dane podano w informatorze „Uchodźcy w Polsce. Więcej wiedzy, mniej strachu”, opublikowanym na stronie internetowej Urzędu do Spraw Cudzoziemców (www.udsc.gov.pl).

²⁴ Dz.U. z 2011 r., nr 261, poz. 1564.

kość wypłacanych cudzoziemcom świadczeń po pierwsze dostosowywać do ich indywidualnych potrzeb, a po drugie, podwyższyć do poziomu umożliwiającego cudzoziemcom wynajem i utrzymanie mieszkania.

Odnosząc się do uwag Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczących godnego standardu życia uchodźców/imigrantów, stwierdzić można, że zadaniem pomocy społecznej nie jest zaspokojenie wszystkich potrzeb osób potrzebujących. Jedną z zasad pomocy społecznej jest zasada uwzględniania potrzeb osób i rodzin korzystających z pomocy, jeżeli odpowiadają celom i mieszczą się w możliwościach pomocy społecznej. Jak wskazuje S. Nitecki, jest to jedna z najważniejszych zasad pomocy społecznej. Jest ona tym ważniejsza, im państwo znajduje się w trudniejszej sytuacji budżetowej i ma ograniczone środki na cele pomocy społecznej²⁵. Z powodu ograniczeń budżetowych i braku środków finansowych, wysokość pomocy społecznej świadczona na podstawie ustawy o pomocy społecznej (szczególnie w przypadku decyzji w sprawie zasiłków celowych, które mają charakter uznaniowy) nigdy nie była duża; trudno zatem oczekiwać, by i uchodźcom/imigrantom przyznać pomoc pozwalającą na zaspokojenie wszystkich potrzeb. Przyznanie pomocy zaspokajającej wszystkie ich potrzeby, w sytuacji, gdy potrzeby innych osób i rodzin nie są zaspokajane w takiej samej skali, stanowić może dyskryminację tych ostatnich.

Rzecznik proponuje zatem, by uchodźcy/imigranci „rozplynęli się” w społeczeństwie, powodując, że przestanie być ono monokulturowe. Jednak brak szczegółowych informacji o uchodźcach/imigrantach oraz to, że pochodzą oni z innego kręgu kulturowego, stanowić może zagrożenie dla bezpieczeństwa kulturowego społeczeństwa. Dodatkowo zaś wskazać należy, że lokalizacja uchodźców w dużych miastach spowodować może komplikacje z perspektywy zagospodarowania przestrzennego. Jedną z podstaw planowania i zagospodarowania przestrzennego jest przestrzeganie ładu przestrzennego, rozumianego jako takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne (art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym²⁶). Jak wskazuje się w orzecznictwie

²⁵ S. Nitecki, *Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2008, s. 102.

²⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 199 ze zm.

sądowym definicja ładu przestrzennego jest definicją z obszaru doktryny urbanistycznej i w konsekwencji nie zawiera jednoznacznych normatywnych treści²⁷. Wskazuje się również, że źródłem wymagań ładu przestrzennego są przede wszystkim przepisy prawa budowlanego. Prawo budowlane zajmuje się bowiem również sprawami zagospodarowania, choć odnoszącymi się tylko do działek budowlanych lub terenów realizowanych inwestycji. Odnosi się to zwłaszcza do wymagań art. 5 i 6 ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane²⁸ oraz do rozwijających je przepisów wykonawczych określających warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane. Ponadto, ustawodawca zaznaczył, że uwzględniając wymagania ładu przestrzennego, bierze się pod uwagę m.in. wymagania urbanistyki i architektury. Do wymagań architektury zaliczyć należy normy techniczno-budowlane przewidziane w art. 5 ustawy – Prawo budowlane i znajdujące się w wydanych na podstawie art. 7 ustawy – Prawo budowlane rozporządzeniach wykonawczych. Wymagania te niejednokrotnie zaliczyć należy również do wymagań urbanistyki – przykładowo art. 6 ustawy – Prawo budowlane przewidujący m.in. wymóg odpowiedniego zagospodarowania działki budowlanej. Normy dotyczące usytuowania budynków, stanowiące część powołanych wyżej norm techniczno-budowlanych, zaliczyć można również do wymagań urbanistyki w zakresie ochrony ładu przestrzennego. Odwołanie się przez ustawodawcę do wymagań urbanistyki i architektury stanowi również konieczność odniesienia się do zasad i ocen o pozaprawnym pochodzeniu. Zatem przepis nakazujący uwzględnianie wymagań ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, rodzi również w tym zakresie obowiązek przestrzegania także norm technicznych i na przykład estetycznych. Ponieważ w pojęciu ładu przestrzennego mieszczą się również pojęcia urbanistyka i architektura, należy przyjąć, że obok tego, iż głównym źródłem wymagań w tym zakresie są przepisy prawa budowlanego, to uwzględnianie szczegółowych wymagań urbanistyki i architektury dotyczy fachowych opracowań autorskich i wiedzy zawodowej²⁹. Niemniej jednak pojęcie ładu przestrzennego odnosi się w pewnej mierze także do przestrzeni kulturowej i społecznej; jest to o tyle istotne, iż „wielość kultur w społe-

²⁷ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 4 listopada 2009 r., IV SA/Po 477/09, LEX nr 589417.

²⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1409 ze zm.

²⁹ Por. wyrok WSA w Krakowie z dnia 8 września 2011 r., II SA/Kr 830/11 (www.orzeczenia.nsa.gov.pl).

czeństwie wielokulturowym nie tylko wzbogaca kulturową przestrzeń, ale może także wywoływać kontrowersje, a nawet gwałtowny konflikt. Jest to proces nieunikniony, ponieważ kultura posiada zdolność nie tylko do scalania, ale i różnicowania, a różnorodność sprzyja napięciom zarówno realnym, jak i w sferze symbolicznej. W konkretnej przestrzeni społecznej dochodzi bowiem do sąsiedztwa odmiennych systemów aksjologicznych i normatywnych³⁰. Uwzględniając w procesach planowania i zagospodarowania przestrzennego potrzeby ładu przestrzennego, należy mieć na względzie także kontekst społeczny i kulturowy.

Tak naprawdę wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z 5 października 2015 r. dotyczy praw osób przybywających do Polski z państw afrykańskich i azjatyckich, obcych kulturowo. Już sama zapowiedź ich przybycia do Polski spotkała się z ostrym i stanowczym sprzeciwem wielu członków polskiego społeczeństwa/narodu. W wystąpieniu do Komendanta Głównego Policji z dnia 8 października 2015 r. zauważono, że podczas takich zgromadzeń zachowania, w tym niektóre wypowiedzi uczestników demonstracji, mogą przekraczać granice wolności słowa, a nawet wypełniać znamiona czynu zabronionego. Brak szybkiej i adekwatnej reakcji ze strony właściwych organów państwowych na zdarzenia motywowane nienawiścią sprzyja narastaniu wrogich postaw, utrwalaniu negatywnych stereotypów i uprzedzeń. W ocenie Rzecznika konieczne jest wzmoczenie wysiłków w celu przeciwstawienia się rosnącej fali nienawiści wobec migrantów. Szczególna odpowiedzialność spoczywa w tym zakresie na organach ścigania, zobowiązanych do zapewnienia bezpieczeństwa wszystkim osobom przebywającym na terytorium naszego kraju, w tym odpowiedniego reagowania na przestępstwa dyskryminacyjne. Rzecznik zwrócił się z prośbą o przedłożenie informacji, czy podczas wykonywanych przez funkcjonariuszy Policji czynności służbowych odnotowano zdarzenia, które wypełniały znamiona czynu zabronionego, o liczbie postępowań, które wszczęto w wyniku podjęcia odpowiednich działań przez funkcjonariuszy Policji, jak również o wskazanie, czy podejmowane są działania mające na celu zapewnienie oczekiwanej skuteczności ze strony tej służby w zakresie ochrony osób przebywających już na terytorium Polski i tych, których przyjazd jest planowany.

³⁰ A. Śliz, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival caravan czy wielokulturowe street party?* „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4, s. 10.

Komendant Główny Policji (w piśmie z dnia 2 listopada 2015 r.) zapewnił w odpowiedzi, że każda manifestacja antymigracyjna jest poddawana gruntownej analizie ryzyka, która pozwala na wskazanie obszarów zagrożeń, w tym związanych z popełnianiem przestępstw na tle nienawiści. Przedstawił dane z komend wojewódzkich na temat zorganizowanych na terenie poszczególnych województw zgromadzeń i stwierdzonych podczas nich zdarzeń posiadających znamiona czynu zabronionego. Przekazał również informacje o działaniach prowadzonych przez Policję, mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa migrantom. Podkreślił także rolę, jaką w procesie wewnętrznej edukacji w Policji odgrywa Pełnomocnik Komendanta Głównego Policji ds. Ochrony Praw Człowieka oraz analogiczni pełnomocnicy przy każdym Komendancie Wojewódzkim/Stołecznym Policji.

IV.

Sama zapowiedź przyjęcia określonej liczby osób z obcego kręgu kulturowego wywołała opór społeczny. Widać pewien podział na osoby, które są za ich przyjęciem (uzasadniając to m.in. argumentami humanitarnymi i religijnymi), i osoby, które temu przyjęciu są kategorycznie przeciwnie. W rzeczywistości, jak się wydaje, to odprysk szerszego konfliktu, widocznego także w innych sferach życia. Chodzi tu m.in. o spór między osobami promującymi konieczność dokonywania zmian społecznych, uzasadniając to postępową koniecznością dziejową, a osobami o nastawieniu tradycyjnym, które siłę społeczeństwa widzą w trzymaniu się tradycji. Spór taki, w kontekście płci człowieka, opisałem w odrębnej pracy³¹, gdzie problematykę płci przedstawiono w kontekście ścierania się dwóch stanowisk: progresywnego (rewizjonistycznego), opartego w dużej mierze na ideologiach feministycznych i operującego pojęciem płci społeczno-kulturowej (gender), ze stanowiskiem tradycjonalistycznym (zachowawczym), przez oponentów określanym jako fundamentalistyczne, które preferuje koncepcję płci biologicznej. Przedstawiciele stanowiska progresywnego pragną zmiany społecznej, w tym obyczajowej, a posługiwanie się koncepcją płci społeczno-kulturowej (gender) może ułatwić wprowadzenie takich zmian; natomiast zwolennicy drugiego stanowiska pragną zachowania dotychczasowego porządku, a „ideologię gender” traktują jako główną

³¹ Por. G. Krawiec, *Koncepcje płci człowieka a prawo administracyjne*, Warszawa 2015, *passim*.

przyczynę rozkładu dotychczasowego porządku społecznego, w tym tradycyjnego modelu rodziny i małżeństwa.

Organy władzy publicznej, w tym szczególnie organy stojące na straży wolności i praw człowieka i obywatela (jak Rzecznik Praw Obywatelskich) nie powinny opowiadać się po żadnej ze stron tego sporu. Powinny zaś prezentować bezstronne i koncyliacyjne podejście. Istotne jest to, że organy takie mają czuwać nad przestrzeganiem wolności i praw człowieka i obywatela – chodzi tu o wolności i prawa wszystkich osób. Pewna płynność praw człowieka, ich niestałość, nie zmienia faktu, że stanowią one istotny element kształtujący relacje między państwem a obywatelem (społeczeństwem) we współczesnym demokratycznym państwie prawnym. Właściwa ochrona tych praw może przyczynić się także do zapewnienia większego poziomu bezpieczeństwa kulturowego. Bezpieczeństwo to oparte jest w dużej mierze na pewnych stałych i dawnych instytucjach (społecznych, prawnych itd.), stąd też podważanie tych instytucji przez przedstawicieli obozu postępowego łączy się z obawami przedstawicieli drugiego obozu o swoje bezpieczeństwo. W tym sporze, organy władzy publicznej nie powinny opowiadać się kategorycznie po żadnej ze stron, ale przedstawiać rzeczowe i merytoryczne argumenty. Nie ulega wątpliwości, że uchodźcom/imigrantom przysługują wolności i prawa człowieka, rzecz jednak w tym, by zapewniając im należną ochronę, zachować pewną równowagę i nie narażać się na zarzut ograniczania praw innych osób. Napływ osób z Bliskiego Wschodu i Afryki może mieć doniosłe konsekwencje polityczne, gospodarcze i społeczne oraz kulturowe, a także w sferze praw człowieka, dlatego też w realiach demokratycznego państwa prawa, jakim jest Rzeczypospolita Polska, konieczne jest prowadzenie rzetelnej i merytorycznej dyskusji.

SUMMARY

Grzegorz KRAWIEC

SELECTED LEGAL ISSUES OF UNMATERIAL CULTURE'S SAFETY

Keywords: Culture's safety, law, refugees, immigrants, globalisation, ombudsman

In the article was presented a problem of culture's safety in context of immigrants and refugees. The announcement to take a specific number of people with a foreign cultural background sparked social resistance. Refugees have rights (and they are human rights), but also natives of incoming countries have such rights. authorities, guarding rights, should maintain a healthy balance. Proper protection of these rights can also contribute to ensuring a greater level of safety culture. In this dispute, public authorities should not advocate categorically on either side, and present factual and substantive arguments. The influx of people from the Middle East and Africa can have significant implications political, economic, social and cultural, as well as in the sphere of human rights, therefore, in the realities of a democratic state of law, which is the Republic of Poland, it is necessary to conduct thorough and substantive discussion.

Volodymyr NESTEROVYCH

EU STANDARDS FOR THE REGULATION OF LOBBYING

Keywords: European Union, standards, regulation, lobbying, transparency

INTRODUCTION

The deepening of European integration has contributed to the creation of supranational structures of the European Union. This in turn greatly influenced to level of the shape and volume of regulation of social relations in Europe. EU starts to regulate more areas of public life in the Member States of European Union. As a result, EU governments were in the midst reverse the impact of the various economic and social groups. One form of such reverse impact was the lobbying that intensified at EU level in the second half of the 80s of the XX century¹. Moreover, a strong increase and concentration of lobbying activities in both Brussels and Strasbourg has been observed with the unification process and European Union enlargement.

At 1992 there were approximately 3000 special interest groups of varying types in Brussels, with up to 10 000 employees working in the lobbying sector. Within this total there are more than 500 European and international federations. In addition, there are 50 offices in Brussels representing regional and local authorities. There are more than 200 individual firms with direct representation, and about 100 consultants

¹ Weindelfeld W., Wessels W., *Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration* / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – S. 267–268.

(management, and public relations) with offices in Brussels and many others dealing with Community affairs. There are 100 law firms in Belgium specializing in Community law and many more in other countries². Today, it is estimated that over 15 000 special-interest groups are active in Brussels, more than 2600 of which have their permanent offices there and perform lobbying activities with the EU institutions³. The promotion of the practice of lobbying in government institutions of the European Union quite naturally raised the question of regulating this activity.

1. GENESIS OF REGULATION OF LOBBYING REGULATION IN THE EU

The first step to towards specialized regulation of lobbying in the European Union was a Written Question tabled by Alman Metten, in 1989. In 1991, Marc Galle, Chairman of the Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities, was appointed to submit proposals for a code of conduct and a register of lobbyists. Galle's proposals included: a code of conduct with minimalist standards aimed at preventing abuse (such as prohibiting selling on documents and use of institutional premises); the establishment of 'no go' areas in the Parliament's buildings including members' offices and library facilities; examination of the role of lobbying with intergroups; and, taking an idea from the United States, the registration of lobbyists on an annual basis, spelling out the rights and obligations of those on the register, and specifying penalties for failure to comply. A final, and contentious, proposal required MEPs annually to state their financial interests and those of their staff, on a separate register⁴.

Next step towards specialized regulation of lobbying in the European Union was Communiqué of Commission of the European Communities of 4 March 1993. This Communication aimed to implement the commitment

² An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups: Commission of the European Communities (93 /C 63 /02) // Official Journal of the European Communities. – 1993. – Volume 36. – P. 2.

³ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of European Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 2.

⁴ Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. – P.36.

contained in the Commission's work programmer for 1992, indicating that relations between the Community's institutions and interest groups, useful though they are, must be more clearly defined. Consideration was therefore given to the preparation of a code of conduct designed to govern relations with those organizations set up with the specific purpose of liaising with the Commission⁵. After the 1994 elections, a second attempt at regulating lobbying was undertaken by the Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities, which, by letter of 10 August 1994, requested authorisation to draw up a report on lobbying in the European Parliament (Glyn Ford was later appointed rapporteur) and on the declaration of Members' financial interests (rapporteur: Jean-Thomas Nordmann)⁶.

Therefore, among the EU institutions, it was the European Parliament that considered and endorsed first proposals, in 1996, for rules on lobbying in Parliament and member's financial interests. By way of Rules of Procedure 9 (1 and 2), a lobbying registry was set up, together with the College of Quaestors responsible for the implementation of these rules and the issuance of passes to «persons who wished to enter Parliament frequently with a view to supplying information to members within the framework of their parliamentary mandate». These rules became «the cornerstone of the Parliament's policy to regulate the interaction of members of Parliament and private interests»⁷. Of course implementing lobbying rules in the European Parliament were a compromise, which took into account the interests of potential EU lobbyists.

Since 1999, the European Commission has undertaken a series of transparency-related measures regulating its own administration. They include the access-to-documents legislation (Regulation 1049/2001) and a register of documents; public access to databases on consultative bodies and experts advising the Commission; wider consultation and impact assessment prior to legislative steps; the Code of Good Administrative

⁵ An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups: Commission of the European Communities (93 /C 63 /02) // Official Journal of the European Communities. – 1993. – Volume 36. – P. 2.

⁶ Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxembourg: European Parliament, 2003. – P.37.

⁷ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 7.

Behaviour and the Code of Conduct for Commissioners. The so-called CONECCS (Consultation, the European Commission and Civil Society) was put in place to provide a basis for the voluntary registration of civil society organisations (such as trade unions, business associations and NGOs) willing to take part in the consultative process. However, it is estimated that no more than 7% of all lobbyists have effectively registered⁸.

A big role for improving of lobbying regulations had a Green Paper on the European Transparency Initiative was published in May 2006 and public consultation ended in August 2006. The Green Paper are defined «lobbying» like all activities carried out with the objective of influencing the policy formulation and decision-making processes of the European institutions. Accordingly, «lobbyists» are defined as persons carrying out such activities, working in a variety of organisations such as public affairs consultancies, law firms, NGOs, think-tanks, corporate lobby units («in-house representatives») or trade associations. Moreover, the Green Paper had two significant positions: 1. Lobbying is a legitimate part of the democratic system, regardless of whether it is carried out by individual citizens or companies, civil society organisations and other interest groups or firms working on behalf of third parties (public affairs professionals, think-tanks and lawyers). 2. Lobbyists can help bring important issues to the attention of the European institutions. In some cases, the Community offers financial support in order to ensure that views of certain interest groups are effectively voiced at European level (e.g. consumer interests, disabled citizens, environmental interests etc.)⁹.

2. EU LEGAL ACTS THAT ESTABLISH STANDARDS FOR EU REGULATION OF LOBBYING

EU standards for the regulation of lobbying is based on series of articles of founding EU treaties and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. According to the Treaty of Lisbon:

⁸ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of European Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 8.

⁹ A Green Paper on the European Transparency Initiative (COM(2006) 194 final) / Commission of the European Communities. – Brussels, 2006. – P. 5.

- 1) the functioning of the Union shall be founded on representative democracy. Every citizen shall have the right to participate in the democratic life of the Union. Decisions shall be taken as openly and as closely as possible to the citizen (Article 8A);
- 2) the institutions shall, by appropriate means, give citizens and representative associations the opportunity to make known and publicly exchange their views in all areas of Union action. The institutions shall maintain an open, transparent and regular dialogue with representative associations and civil society. The European Commission shall carry out broad consultations with parties concerned in order to ensure that the Union's actions are coherent and transparent (Article 8B)¹⁰.

The ability to lobby the European Union also follows from the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The Charter contains those rights and freedoms which are the basis for lobbying in the EU:

- 1) everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. The freedom and pluralism of the media shall be respected (Article 11);
- 2) everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association at all levels, in particular in political, trade union and civic matters, which implies the right of everyone to form and to join trade unions for the protection of his or her interests (Article 12);
- 3) workers or their representatives must, at the appropriate levels, be guaranteed information and consultation in good time in the cases and under the conditions provided for by Community law and national laws and practices (Article 27);
- 4) workers and employers, or their respective organisations, have, in accordance with Community law and national laws and practices, the right to negotiate and conclude collective agreements at the appro-

¹⁰ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (2007/C 306/01) [English edition] // Official Journal of the European Union. – 2007. – December 17. – Volume 50. – P. 15.

- priate levels and, in cases of conflicts of interest, to take collective action to defend their interests, including strike action (Article 28);
- 5) every person may write to the institutions of the Union in one of the languages of the Treaties and must have an answer in the same language (Article 41);
 - 6) any citizen of the Union, and any natural or legal person residing or having its registered office in a Member State, has a right of access to European Parliament, Council and Commission documents (Article 42);
 - 7) any citizen of the Union and any natural or legal person residing or having its registered office in a Member State has the right to refer to the Ombudsman of the Union cases of maladministration in the activities of the Community institutions or bodies, with the exception of the Court of Justice and the Court of First Instance acting in their judicial role (Article 43);
 - 8) any citizen of the Union and any natural or legal person residing or having its registered office in a Member State has the right to petition the European Parliament (Article 44)¹¹.

3. EUROPEAN TRANSPARENCY INITIATIVE

The European Transparency Initiative was launched in 2006, when it was adopted on the Green Paper. It was quite a significant step forward in improving the practice of lobbying in the EU. In its ETI Green Paper, the Commission suggested a new framework for lobbying activities which would be based on: 1) a voluntary registration system with incentives for lobbyists to register. The incentives would include automatic alerts of consultations on issues of known interest to the stakeholders; 2) a common code of conduct for all lobbyists, or at least common minimum requirements; 3) a system of monitoring, and sanctions to be applied in the event of incorrect registration and/or breach of the code of conduct¹².

However, European transparency initiative faced strong opposition by business associations and law firms who conduct lobbying in Brussels. A critical moment was reached in late August 2007 when the European Public Affairs Consultancies Association (EPACA), representing 38

¹¹ Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C364/01) [English edition] // Official Journal of the European Communities. – 2000. – December 18. – P. 11–19.

¹² A Green Paper on the European Transparency Initiative (COM(2006) 194 final) / Commission of the European Communities. – Brussels, 2006. – P. 5.

major companies, announced that it would boycott the proposed European Commission's voluntary register which it labelled as „discriminatory and unworkable”. It further claimed that a requirement to disclose „commercially sensitive financial information” (such as client fees) was in breach of EU competition law. Many law firms also said they opposed the register. Moreover, in July 2007, the European ombudsman officially reprimanded EU Trade Commissioner Peter Mandelson for his refusal to name the lobbyists he had met¹³.

After difficult consultations between European Commission and lobbyists the first European Commission lobby register was set up on 23 June 2008. The necessity and importance to Register is explained on Transparency Portal. The Portal noted since decisions taken by the EU affect millions of European citizens, they must be taken as openly as possible. The EU institutions interact with a wide range of groups and organisations representing specific interests. This is a legitimate and necessary part of the decision-making process to make sure that EU policies reflect citizens' real needs. The decision-making process must be transparent to allow for proper scrutiny and to ensure that the Union's institutions are accountable. The European Parliament and the European Commission are committed to being open about the groups and organisations with which they interact¹⁴.

Key dates of improving of the Transparency Register:

2011 – Interinstitutional Agreement on a common Transparency Register.

2011 – First Transparency Register launched; Interinstitutional Agreement.

2012 – Commission's Transparency portal launched.

2013 – Review process.

2014 – European Parliament decision modifying the Interinstitutional Agreement on the Transparency Register.

2014 – Revised Interinstitutional Agreement on the Transparency Register.

2015 – New version of Transparency Register launched.

¹³ Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – P. 8.

¹⁴ Why a transparency register? // The Transparency Portal. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://bit.ly/21D9Nem>

4. STRUCTURE AND STATISTICS OF THE TRANSPARENCY REGISTER (ON 29/02/2016)

№	Sector	Number
I.	Professional consultancies/law firms/self-employed consultants	1,085
	Professional consultancies	666
	Law firms	101
	Self-employed consultants	318
II.	In-house lobbyists and trade/business/professional associations	4,710
	Companies & groups	1,664
	Trade and business associations	2,217
	Trade unions and professional associations	548
	Other organisations	281
III.	Non-governmental organisations	2,329
	Non-governmental organisations, platforms and networks and similar	2,329
IV.	Think tanks, research and academic institutions	664
	Think tanks and research institutions	473
	Academic institutions	191
V.	Organisations representing churches and religious communities	40
	Organisations representing churches and religious communities	40
VI.	Organisations representing local, regional and municipal authorities, other public or mixed entities, etc.	437
	Regional structures	120
	Other sub-national public authorities	109
	Transnational associations and networks of public regional or other sub-national authorities	53
	Other public or mixed entities, created by law whose purpose is to act in the public interest	155
VII.	Total	9265

5. INFLUENCE OF EU STANDARDS FOR THE REGULATION OF LOBBYING FOR EU PARTNER COUNTRIES

EU standards for the regulation of lobbying influence not only on the EU Member States. These standards also extend to EU Partner Countries for helping these countries bring national legislation in accordance with European Union Law. In particular, the adoption and ratification of the Association Agreement between Ukraine and the European Union opened a new breath for the legislative regulation lobbying in Ukraine and the study of its practices in EU countries. According to Article 444 of the Agreement the Parties shall promote dialogue and cooperation between

civil society stakeholders from both sides as an integral part of EU-Ukraine relations, by means of:

- (a) strengthening of contacts and mutual exchange of experience between civil society organisations in the EU Member States and in Ukraine, in particular through professional seminars, training, etc;
- (b) facilitating institution-building and consolidation of civil society organisations, including, amongst others, advocacy, informal networking, visits, workshops, etc;
- (c) enabling the familiarisation of Ukrainian representatives with the process of consultation and dialogue between social and civil partners in the EU, with a view to integrating civil society into the policy process in Ukraine¹⁵.

The regulation of lobbying in Ukraine is very important, especially in light of Anti-corruption strategy. NGOs noted that in the past the Government did not conduct systemic and regular work with the business sector to promote self-regulation and anti-corruption measures. Similarly discussion of anti-corruption or business legislation was not meaningful. Large companies continued lobbying their interests in legislation drafting through business associations and other lobbying structures; in some cases their proposals were submitted through MPs. Small and medium business in reality had no avenues to influence legislation. An example of lack of proper consultations with business entities was drafting of a Tax Code in 2010, first draft of which resulted in public protests from companies and business associations¹⁶.

Therefore, Parliament of Ukraine was adopted Law of Ukraine «On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (the Anti-Corruption Strategy) for 2014–2017». According to Section 6 of the Law to implement the Anti-Corruption Strategy, it is envisaged to draft and approve a number of laws, in particular, on: creating legal foundations

¹⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року: ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Том 1. – Ст. 2125.

¹⁶ Anti-Corruption Reforms in Ukraine: Round 3 Monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan / The Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris, 2015. – P. 177.

of lobbying¹⁷. The adoption of the Anti-Corruption Strategy was the result of Ukraine's implementation of the roadmap for the integration into the European Community. According to the Anti-Corruption Strategy in Ukraine has begun the process of drafting the Law of Ukraine on Lobbying.

CONCLUSION

Lobbying in the European Union is an integral and important part of decision-making in the EU. From year to year lobbying regulation in the EU is constantly improving and the number of lobbyists are increases. The main standards for regulating of lobbying in the European Union are: 1) democracy; 2) the rights and freedoms of man and citizen; 3) transparency of decision-making in the EU; 4) good governance; 5) ethical rules of conduct for public officials; 6) the using of electronic tools. EU standards for the regulation of lobbying has influence on the legislative regulation of lobbying in the EU Member States and EU Partner Countries.

BIBLIOGRAPHY

1. Weindelfeld W., Wessels W., *Europa von A to Z. Taschenbuch der europäischen Integration* / Institut für Europäische Politik. – Bonn: Europa Union Verlag, 2002. – 464 s.
2. An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups: Commission of the European Communities (93 /C 63 /02) // Official Journal of the European Communities. – 1993. – Volume 36. – P. 2–7.
3. Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying): Report Committee on Economic Affairs and Development of 5 June 2009 / Council of Europe Parliamentary Assembly. – Strasbourg, 2009. – 16 p.
4. Lobbying in the European Union: Current Rules and Practices. Working Paper / Constitutional Affairs Series; Wilhelm Lehmann, Lars Bosche. – Luxemburg: European Parliament, 2003. – 58 p.
5. A Green Paper on the European Transparency Initiative (COM(2006) 194 final) / Commission of the European Communities. – Brussels, 2006. – 17 p.
6. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007

¹⁷ Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: затверджено Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 87. – Ст. 2473.

- (2007/C 306/01) [English edition] // Official Journal of the European Union. – 2007. – December 17. – Volume 50. – 271 p.
7. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C364/01) [English edition] // Official Journal of the European Communities. – 2000. – December 18. – 22 p.
 8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року: ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Том 1. – Ст. 2125.
 9. Anti-Corruption Reforms in Ukraine: Round 3 Monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan / The Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris, 2015. – 264 p.
 10. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: затверджено Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 87. – Ст. 2473.

STRESZCZENIE

Volodymyr NESTEROVYCH

EUROPEJSKIE STANDARDY REGULACJI LOBBINGU

Słowa kluczowe: Unia Europejska, standardy, regulacje, lobbying, transparentność

W artykule zaprezentowano standardy dotyczące regulacji Unii Europejskiej w zakresie lobbyingu. Podkreślono silny wzrost i koncentrację zjawiska lobbyingu zarówno w Brukseli jak i Strasburgu, który jest zauważalny od czasu unifikacji i rozszerzenia Unii Europejskiej. Artykuł dotyczy następujących zagadnień: geneza regulacji zjawiska lobbyingu w UE, akty prawne ustanawiające standardy regulacji lobbyingu w UE, europejskie inicjatywy na rzecz przejrzystości lobbyingu, rejestr dotyczący owej przejrzystości, wpływ standardów UE w zakresie regulacji lobbyingu w krajach partnerskich UE.

Grzegorz OCIECZEK

MIĘDZYNARODOWE KIERUNKI ZAGROŻENIA PRZESTĘPCZOŚCIĄ NARKOTYKOWĄ

Słowa kluczowe: narkotyki, przemyt, przestępczość zorganizowana, kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową

Niniejsza publikacja w dużej mierze opiera się na osobistych doświadczeniach autora zdobytych w zakresie zwalczania przestępczości narkotykowej w naszym kraju jak również za granicą. Część materiałów uzyskana została podczas pobytu w krajach tzw. dużego ryzyka, w tym m.in. w Kolumbii, Chile, Peru, Ekwadorze oraz Afganistanie. Istotną kwestią wydaje się wskazanie kierunków związanych z zagrożeniami o charakterze międzynarodowym, dotyczącymi handlu narkotykami. Narkomania jak wiemy nie jest zjawiskiem nowym, lecz oceniana jest jako jedna z najgroźniejszych współczesnych patologii społecznych. Z narkomanią jako problemem społecznym borykają się także inne kraje, głównie te, które są ich największym producentem, a następnie eksporterem. Dlatego istnieje konieczność zaprezentowania tych krajów, w celu unaocznienia skąd w głównej mierze bierze początek źródło tego jakże niebezpiecznego zjawiska.

I. MIĘDZYNARODOWE KIERUNKI ZAGROŻEŃ NARKOTYKOWYCH

1. Państwa Ameryki Łacińskiej i Dalekiego Wschodu. (Geneza zjawiska)

Najbardziej zagrożonymi rejonami związanymi z produkcją, a co za tym idzie w dalszej kolejności dystrybucją narkotyków, są m.in. kraje Ameryki Południowej (Kolumbia, Chile, Peru, Ekwador), jak również kraje dalekiego wschodu (Afganistan, Pakistan). Związane to jest zarówno z położeniem geograficznym umożliwiającym uprawę, jak również z kwestiami związanymi z ustawodawstwem oraz niewydolnością organów administracji państwowej, w tym głównie organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Zagrożenia te mają bezpośredni wpływ na sytuację dotyczącą „biznesu” narkotykowego w naszym kraju, a to z tej prostej przyczyny, iż jesteśmy jednym z odbiorców m.in. kokainy czy też marihuany.

Wydarzenia, jakie zanotowane zostały w połowie lat 2000 w obrębie występujących w Ameryce Łacińskiej organizacji gospodarczych (CAN¹, MERCOSUR²), uprawniają do twierdzeń, iż w miarę upływu czasu dochodzi w tamtejszych regionach do dezintegracji ekonomicznej tamtejszego kontynentu. Związane jest to z faktem, iż z jednej strony Kolumbia, Peru, Ekwador i Chile zdecydowały się na strukturalne połączenie z systemem gospodarczym Stanów Zjednoczonych, z drugiej zaś strony pozostałe państwa kontynentu odwróciły się od tzw. rozwiązań zachodnich, szukając rozwiązań gospodarczych w ramach swoich własnych możliwości. Rozwiązania te nie zawsze są zbieżne z celami gospodarczymi państw Unii Europejskiej, a czasami dochodzi do pewnych wypaczeń, skutkujących swoistymi patologiami społecznymi.

¹ CAN – *Comunidad Andida de Naciones*. Powołane w 1969 r. przez Boliwię, Kolumbię, Ekwador, Chile oraz Peru ugrupowanie gospodarcze zwane Wspólnotą Andyjską. Celem Wspólnoty było utworzenie wspólnego rynku oraz przyspieszenie rozwoju gospodarczego. Poza tym Wspólnota chciała się uniezależnić od innych państw. Siedziba Wspólnoty znajduje się w Limie, [www. organizacjeameryka.republika.pl](http://www.organizacjeameryka.republika.pl) (data dostępu: 6.08.2015).

² MERCOSUR – *Mercado Común del Cono Sur*. Powołana w 1985 r. organizacja o charakterze gospodarczym, która jest jednym z partnerów handlowych dla Unii Europejskiej. Głównymi celami są m.in.: wolny przepływ dóbr, usług i czynników produkcji pomiędzy krajami poprzez m.in. zniesienie cel oraz innych ograniczeń dotyczących przepływu towaru, harmonizacja prawa, [www. organizacjeameryka.republika.pl](http://www.organizacjeameryka.republika.pl) (data dostępu: 6.08.2015).

1.1. Kolumbia

Od ponad 40 lat w Kolumbii utrzymuje się wewnętrzny konflikt. Początkowo miał on znamiona o charakterze społeczno-gospodarczym, natomiast w ostatnich latach przekształcił się i ma on charakter działań terrorystycznych. Głównymi ugrupowaniami przestępczymi są: FARC³, ELN⁴ oraz AUC⁵. Wszystkie ww. ugrupowania paramilitarne zajmują się produkcją i handlem narkotykami. W licznych konfrontacjach zbrojnych rocznie ginie około 3,5 tys. osób.

Podejmowane próby rozwiązania konfliktu z użyciem kolumbijskich Sił Zbrojnych i Policji jak dotąd nie przyniosły zakładanych rezultatów. Najbardziej niebezpiecznym w chwili obecnej problemem jawi się kwestia o charakterze społecznym i politycznym. Akty zbrojne oddziałów partyzanckich oraz podejmowanie działań sprzecznych z prawem, w tym produkcja i handel narkotykami, prowadzą do redukcji roli państwa i osłabiania jego struktur i instytucji demokratycznych. Oblicza się, że liczba zmuszonych do opuszczenia swych domostw sięga około 7 mln osób. Rozrastanie się kompleksu narko-militarnego (związanego w głównej mierze z dystrybucją kokainy) zagraża nie tylko Stanom Zjednoczonym, lecz także Europie (w tym naszemu krajowi). Zaznaczyć należy, iż w walce z uprawami i handlem narkotykami USA wystąpiły z inicjatywą stworzenia tzw. *Planu Kolumbia*, który obok bezpośredniej walki z produkcją i handlem narkotykami przewiduje działania zmierzające do osiągnięcia porozumienia pokojowego z organizacjami partyzanckimi, intensyfikację rozwoju gospodarczego kraju, poprawę warunków życia ludności oraz umacnianie instytucji państwowych. Na początku lat 90. Stany Zjednoczone wprowadziły preferencje handlowe dla niektórych państw Wspólnoty Andyjskiej (Kolumbia, Boliwia, Ekwador, Peru), które obok sprzyjania tworzeniu nowych miejsc pracy dla osób dotąd trudniących się handlem narkotykami miały na celu utworzenie tzw. Strefy Wolnego

³ FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – utworzona w 1964 r. jako zbrojne skrzydło Kolumbijskiej Partii Komunistycznej, jako Rewolucyjne Siły Zbrojne Kolumbii. Obecnie liczą około 18 tys. partyzantów zajmujących się przede wszystkim handlem narkotykami oraz tzw. przestępczością zorganizowaną, w tym porwaniami dla okupu, „The Guardian”, kwiecień 2016.

⁴ ELN – Union Camilista – Armia Wyzwolenia Narodowego Kolumbii, licząca ok. 4 tys. członków (źródło: dane własne uzyskane z DAS).

⁵ AUC – Autodefensas Unidas de Colombia – Zjednoczone Siły Samoobrony Kolumbii, obecnie w fazie rozbrajania (źródło: dane własne uzyskane z DAS).

Handlu Obu Ameryk. Szeroko dyskutowana była także kwestia dotycząca problemu przekazywania sądownictwu amerykańskiemu osób związanych z produkcją i handlem narkotykami.

Niszczenie upraw liści koki w Kolumbii odbywa się za pomocą różnych narzędzi. Jednym z nich jest stosowanie oprysków. W celu uzupełnienia lotniczego opryskiwania nielegalnych upraw, rząd stworzył tzw. Zespół Usuwania Ręcznego Upraw, który wynajmuje ludzi (głównie rolników) do ręcznego usuwania i niszczenia krzaków koki. Obecnie w Kolumbii istnieją 64 Zespoły Ręcznego Usuwania Upraw, działające w 30 z 32 departamentów Kolumbii. Osoby wchodzące w skład zespołów zarabiają około 7 USD dziennie wraz z dodatkami zdrowotnymi i emerytalnymi. Dzięki istnieniu ww. zespołów Kolumbia usunęła do 2006 r. 23 000 ha upraw liści koki, co stanowi wynik największy na świecie. Oczywiście negatywnymi konsekwencjami są ofiary, związane z używaniem przez organizacje terrorystyczne zajmujące się uprawą liści koki tzw. min lądowych. W 2006 r. zginęło 28 osób a 56 zostało rannych z uwagi na użycie min pułapek. Wyjątkowo dużym problemem, z jakim boryka się rząd Kolumbii, jest werbowanie dzieci, które pomagają m.in. przy uprawach liści koki przez nielegalne grupy zbrojne. Kolumbijski Instytut na Rzecz Dobra Rodziny (ICFB) udziela werbowanym dzieciom niezbędnej pomocy. Od 1999 r. do połowy 2000 r. udzielono już pomocy 2940 dzieciom. Przy czym 77,41% dzieci, którym udzielono pomocy, dobrowolnie zaprzestało udziału w przestępczym procederze związanym z narkobiznesem. W celu zminimalizowania upraw liści koki zapewnia się rolnikom tzw. uprawy alternatywne. Przykładowo 185 000 ha byłych upraw koki, zastąpiono uprawami roślin przynoszących stałe zyski. W połowie 2000 r. z tego rodzaju upraw o charakterze alternatywnym skorzystały ponad 22 000 rodzin. Rodziny uczestniczące w programach rozwoju alternatywnego otrzymują pomoc rządu Kolumbii, sektora prywatnego oraz innych organizacji pozarządowych w zakresie komercjalizacji produktów rozwoju alternatywnego. Produkty te są promowane w Kolumbii i za granicą jako tzw. produkty pokoju, z łatwo identyfikowalnym logo i przesłaniem, aby programy rozwoju alternatywnego pozostały trwałe. W latach 1995–2005 zredukowano popyt kokainy o 4,4%, dostawy o 55,3%, jak również zwiększono alternatywne programy rozwojowe o 10%⁶.

⁶ Źródło: dane własne uzyskane z organizacji: Kolumbijskie Obserwatorium Narkotyków.

W połowie 2000 r. bezpośrednie i pośrednie koszty walki z narkotykami w Kolumbii wyniosły 1,35% PKB. Stanowi to roczny koszt rzędu 1100 mln euro. Przykładowo odpowiednik 1,35% PKB w Niemczech wyniósł 29 500 mln euro, zaś w Wielkiej Brytanii osiągnął rząd 21 900 mln euro⁷.

Handel surowcami niezbędnymi do wytwarzania narkotyków na terenie Kolumbii jest zdaniem policji kolumbijskiej większym biznesem niż sam handel kokainą. Przykładowo w ciągu ostatnich lat kolumbijska dżungla „widziała” płynący jej rzekami i ścieżkami cement w ilościach wystarczających do budowy średniej wielkości miasta. Tym, o czym wiele osób nie wie, jest bowiem fakt, iż cement jest jednym z prekursorów chemicznych używanych do przetwórstwa liści koki na bazę kokainy. Na każdy obsiany hektar potrzebne jest przy procesie transformacji około 658 kg mieszanki gliny i materiału wapnistego. Doświadczenie Policji Antynarkotykowej w zakresie zwalczania handlu prekursorami przyniosło bardzo dobre efekty. Przykładowo w połowie 2000 r. zdolano skonfiskować ponad 1313 tzw. stałych środków produkcji i 760 280 galonów płynnych prekursorów, niezbędnych do produkcji narkotyków. Poza tym do końca 2004 r. opryskano środkami chemicznymi 131 473 ha liści koki i 3060 ha maku. Ponadto ujawniono i zniszczono 498 nielegalnych laboratoriów, skonfiskowano 892 sztuki broni, 99 samolotów, 1021 pojazdów oraz 275 statków, służących do przemytu narkotyków. Oficjalne dane statystyczne władz kolumbijskich wskazują, iż przez granice państwa przepływa rocznie około miliarda pesos z handlu narkotykami. Dyrektor Policji kolumbijskiej gen. bryg. Jorge Daniel Castro, dokonując analizy wyników walki z handlem narkotykami, oświadczył, iż największe szkody działalność ta przynosi w sektorze społecznym⁸.

Jedną z największych agencji zajmujących się zwalczaniem przemytu narkotyków na terenie Kolumbii była Kolumbijska Agencja Bezpieczeństwa DAS, zlikwidowana w 2011 r. Była to jednostka strukturalnie zbliżona do polskiej Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, odpowiadająca także za wywiad i kontrwywiad. W 2007 r. Biuro DAS poczyniło wydatki operacyjne mające także na celu walkę z przemytem na łączną kwotę 128 000 000 USD⁹.

⁷ Op. cit.

⁸ A. Bernardo Trujillo, Bogota 2005, *passim*.

⁹ Dane uzyskane w trakcie spotkania z dyrektorem DAS w marcu 2007 r.

Poniżej zaprezentowano przykładowe metody przemytu narkotyków w państwach Ameryki Południowej.

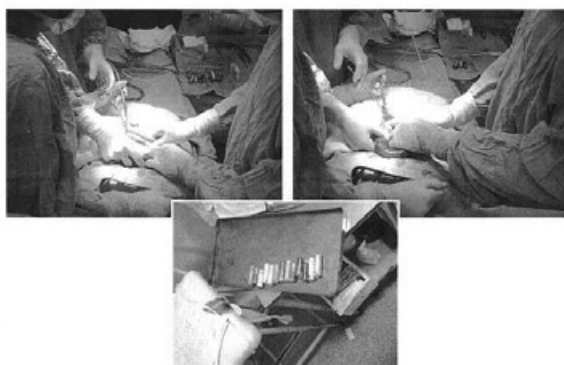
FORMAS DE OCULTAMIENTO

BRIGADA ANTINARCOTICOS AEROPUERTO

Zdjęcie nr 1. Narkotyki ukryte w obuwiu (dane własne, źródło: Brygada Antynarkotykowa Chile).

FORMAS DE OCULTAMIENTO

BRIGADA ANTINARCOTICOS AEROPUERTO

Zdjęcie nr 2. Operacja usunięcia narkotyków ukrytych w żołądku (dane własne, źródło: Brygada Antynarkotykowa Chile).

FORMAS DE OCULTAMIENTO

BRIGADA ANTINARCOTICOS AEROPUERTO

Zdjęcie nr 3. Narkotyki (ecstasy) ukryte w bieliźnie (dane własne, źródło: Brygada Antynarkotykowa Chile).

1.2. Peru i Ekwador

Peru jest drugim na świecie, po Kolumbii, producentem kokainy. W państwie tym produkuje się rocznie 32% światowej kokainy. Wg danych, średnio rocznie przemycą się za granicę, w tym do Europy, do 180 ton kokainy o wartości 4,1 mld USD. Wg Biura ONZ, zajmującego się zwalczaniem handlu narkotykami oraz związanymi z tym przestępstwami, areał upraw liści koki w Peru zmniejszył się w 2005 r. z 50,3 tys. ha do 48,2 tys. ha. W rejonach szczególnie zagrożonych uprawą liści koki stosuje się tzw. uprawy alternatywne. Program Alternatywnego Rozwoju (PAD) jest finansowany głównie przez Stany Zjednoczone oraz Unię Europejską i Japonię. Program ten obejmuje swoim zasięgiem około 30,8 tys. rodzin. W odpowiedzi na działania peruwiańskich władz, na rzecz likwidacji upraw liści koki, kartele narkotykowe zmieniają formy upraw, wykorzystując m.in. środki chemiczne, w tym nawozy sztuczne i środki owadobójcze. W niektórych rejonach kraju zwiększono nawet dziesięciokrotnie liczbę krzewów, przypadających na 1 ha. Inną metodą upraw liści koki jest umiejscawianie upraw w rejonach szczególnie trudno dostępnych (w prowincji Alto Huallaga, dolinach Apurimac, Ene i Aguaytia). Przemycane narkotyki ukrywane są zazwyczaj w kontenerach, a ładunki kokainy wynoszą nierzadko do 2 ton. Działania takie stwarzają kartelom narkotykowym znacznie większe możliwości niż w przypadku startują-

cych z dżungli małych samolotów. W ostatnich latach w Peru nasiliły swoją aktywność międzynarodowe kartele narkotykowe, głównie z Meksyku (kartel z Tijuany oraz Sinaloa), które zajmują się przemytem narkotyków także do Europy. Jeżeli chodzi o konsumpcję kokainy w Peru, to w ostatnich latach notowane jest jej podwojenie, w związku z czym władze Peru zainteresowane są pogłębianiem międzynarodowej współpracy w dziedzinie zwalczania produkcji i przemytu kokainy. Jeśli chodzi o podstawowe dane, to:

- Roczna produkcja liści koki z upraw na terenie kraju wynosi około 110 000 ton.
- Cena liści koki wzrosła w ostatnich latach z 1.70 USD do 2.80 USD za kilogram na obszarach o dużej ilości upraw.
- 32% kupowanej na świecie kokainy pochodzi z Peru.
- Cena czystego narkotyku na obszarach ich produkcji wynosi około 800 USD za kg.
- Podczas 7751 akcji policyjnych w 2006 r. skonfiskowano łącznie 21 079 385 kg narkotyków, w tym:
 - 14 704 121 kg chlorowodoru kokainy,
 - 4 984 291 kg pasty kokainowej,
 - 1 284 186 kg marihuany,
 - 104 641 kg mleczka makowego,
 - 1706 kg heroiny.
- W 2006 r. zlokalizowano i zlikwidowano 713 laboratoriów do produkcji pasty kokainowej oraz 11 laboratoriów do produkcji kokainy¹⁰.

Zaprezentowane powyższe dane w sposób jednoznaczny świadczą o wyjątkowo dużym problemie natury prawnej jak również organizacyjnej ze strony rządu peruwiańskiego, który nie jest w stanie bez poniesienia dodatkowych nakładów finansowych rozwiązać kwestii przemytu kokainy do państw Ameryki Północnej oraz Europy.

Z problemami o podobnym charakterze co Peru boryka się również Ekwador. Niezbędna do tworzenia właściwych programów prewencyjnych jest znajomość głębokich przyczyn problemu. W Ekwadorze brakuje jednak pogłębionych, rzetelnych prac w zakresie podstaw działań prewencyjnych, a dostępne publikacje nie gwarantują odpowiedniego poziomu naukowego, zaś przede wszystkim nie odpowiadają praktycznym i teoretycznym potrzebom związanym z tworzeniem programów prewen-

¹⁰ Dane uzyskane z Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Peru w 2007 r.

cyjnych. Jednym z projektów było utworzenie tzw. Ekwadorskiego Obserwatorium Problemu Narkotyków (OED). Celem OED jest uzyskanie statusu centrum informacji o narkotykach oraz wzbogacenie metod użytkowania informacji.

Dostępność narkotyków w Peru jest wyznacznikiem ich obecności w środowisku uczniowskim, w tym głównie w szkołach średnich. Narkotykiem o największej dostępności jest marihuana, a o najmniejszej heroina. Poniższa tabela prezentuje opinię uczniów szkół średnich na temat procentowej dostępności narkotyków.

Tabela nr.1 Dostępność narkotyków wśród uczniów szkół średnich (oprac. własne; źródło: Krajowa Rada Ekwadoru do Spraw Kontroli Środków Odurzających i Substancji Psychotropowych).

Marihuana	8%
Kokaina	73%
Pasta kokainowa	51%
Ecstasy	66%
Heroina	42%

Jeżeli chodzi o wiek spożycia narkotyków, to wg uzyskanych danych największe spożycie narkotyków ma miejsce pomiędzy 15. a 20. rokiem życia (średnio 17%). Najczęstszymi zaś zażywanyymi narkotykami w kolejności są:

- marihuana (średnio 16%),
- inhalanty (średnio 5,7%),
- kokaina (średnio 5%),
- pasta kokainowa (średnio 2,8%),
- ecstasy (2,6%)¹¹.

1.3. Boliwia

Boliwia obok Kolumbii oraz Peru jest jednym z krajów Ameryki Południowej, gdzie liście koki uprawiane są na tzw. skalę produkcyjną tzn. miejscowi rolnicy uprawiają liście koki na obszarze 13 400 hektarów, co stanowi około 8,5% ogólnej powierzchni upraw w tzw. regionie andyjskim. Według rządu boliwijskiego około 200 mln osób (5% populacji) w wieku od 15. do 64. r. życia zażyło co najmniej raz nielegalny narkotyk. Dla przykładu liczba osób palących marihuanę w przybliżeniu waha się

¹¹ Źródło: Krajowa Rada Ekwadoru do Spraw Kontroli Środków Odurzających i Substancji Psychotropowych.

w granicach 16 mln osób, natomiast około 34 mln osób zażywa amfetaminę, zaś 11 mln osób zażywa heroinę. Z kolei roczna ilość światowych rekwirowanych produktów, będących pochodną koki (pasta kokainowa, chlorowodurek kokainy) wynosi około 166 000 ton metrycznych pasty kokainowej oraz 75 266 ton metrycznych chlorowodoru kokainy. Z kolei w rejonie andyjskim (Kolumbia, Peru, Boliwia) ilość konfiskat waha się w granicach 210 158 ton metrycznych.

Zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o Zwalczaniu Nielegalnego Obrotu Środkami Odurzającymi i Substancjami Psychotropowymi z 1961 r. liście koki umieszczone zostały na wykazie zakazanych substancji, tym samym zabraniając ich uprawy. Z kolei, co warto podkreślić, zdaniem rządu Boliwii przedmiotowa konwencja oparta została na podstawie nienaukowego i mało rzetelnego badania, z którego wynikało, iż zażywanie liści koki jest szkodliwe dla zdrowia. Nadto w oparciu o tradycje, wolą rządu boliwijskiego, zgodnie z przyjętą strategią dekriminalizacji liści koki i walki z handlem narkotykami, jest odejście od nieprawdziwych poglądów związanych z zażywaniem liści koki i oparcie przekonań na dowodach kulturowych, antropologicznych i naukowych. Co istotne, rząd Boliwii zamierza „przywrócić poszanowanie i utracone dobre imię liściom koki w celu ukazania ich wartości kulturalno-historycznej” oraz doprowadzenie do zmiany statusu prawnego upraw w konwencjach międzynarodowych.

Zgodnie z przyjętą międzynarodową strategią zewnętrzną związaną ze zwalczaniem narkobiznesu, zdaniem rządu boliwijskiego nastąpiło wiele niepowetowanych szkód w postaci:

- zabójstw,
- pogwałcenia praw człowieka,
- utraty suwerenności i zewnętrznej integracji,
- korupcji i malwersacji,
- wywołania konfliktów społecznych i braku stabilizacji politycznej i ekonomicznej,
- zaostrzenia konfliktu pomiędzy organami cywilnymi, policyjnymi oraz wojskowymi,
- pogwałcenia państwa prawa,
- wzrostu wydatków,
- szkód w środowisku naturalnym związanych ze stosowaniem środków chemicznych w procesie likwidacji upraw liści koki i nieekologicznej likwidacji skonfiskowanych substancji i in.

Poza tym zdaniem tamtejszych decydentów, zachodnie strategie antynarkotykowe (zero koki) spowodowały 33 ofiary śmiertelne wśród producentów liści koki, 576 rannych, 639 zatrzymanych oraz 27 ofiar śmiertelnych wśród żołnierzy i policjantów.

W przeciwieństwie do działań państw zachodnich, boliwijska strategia dekryminalizacji liści koki i walki z handlem narkotykami opiera się na stopniowej redukcji potencjału produkcji kokainy za pomocą tzw. kontroli produkcji. Nadwyżki liści koki przeznaczone zostaną na wytworzenie produktów o charakterze odżywczym i medycznym¹².

Przytoczone powyżej podejście rządu boliwijskiego do kwestii związanych ze zwalczaniem procederu upraw liści koki wskazuje na fakt całkowitego niezrozumienia problemu związanego z kwestiami narkotykowymi. Jest to o tyle istotne, gdyż w pierwszej kolejności należy zmierzać do zmiany mentalności decydentów, później zaś podejmować dalsze kroki związane z walką z tym jakże niebezpiecznym procederem. W przeciwnym bowiem wypadku będziemy mieli do czynienia ze swoistą opisaną „walką z wiatrakami”.

Wśród podstawowych czynników wpływających oraz umożliwiających wzrost przestępczości w tym tzw. przestępczości narkotykowej w państwach Ameryki Łacińskiej wymienia się:

- bezkarność instytucji i osób odpowiedzialnych za naruszenia podstawowych praw człowieka,
- terytorialną kontrolę władz lokalnych przez organizacje przestępcze,
- zwyczajowe akceptowanie aktów przemocy i przestępczości w okresie przedłużających się konfliktów,
- niestabilność organów wymiaru sprawiedliwości,
- kryzysy gospodarcze.

Narkobiznes jest więc jedną z przyczyn wzrostu przestępczości, korupcji oraz przemocy, a co za tym idzie wpływa destabilizująco na system prawny państw tamtego regionu.

1.4. Afganistan

Afganistan stanowi jeden z głównych regionów światowej produkcji opium. Dopiero w 2001 r. odnotowano znaczny spadek produkcji opium, czego główną przyczyną było zmniejszenie powierzchni nielegalnych

¹² Narodowa Rada ds. Walki z Nielegalnym Handlem Narkotykami, strategia dekryminalizacji liści koki i walki z handlem narkotykami 2007–2010.

plantacji maku. Było to bezpośrednią konsekwencją upadku Talibów i wydania przez nowe władze całkowitego zakazu upraw maku. Z szacunkowych danych wynika, iż na świecie znajdują się obecnie 144 tys. ha upraw maku. Udział Afganistanu w światowej produkcji wynosi aktualnie 35% (spadek w stosunku do roku 2000, kiedy to Afganistan produkował około 91% opium wytwarzanego na świecie). Według najnowszych danych przedstawionych przez władze afgańskie, w kraju tym znajduje się obecnie około 7,6 tys. ha upraw maku. Głównymi obszarami upraw były prowincje: Helmand, Badahsthan, Samangan, Maynamar oraz Nangarhar. Potencjał produkcji opium w Afganistanie wynosi aktualnie nieco powyżej 185 ton rocznie (w roku 2000 potencjał ten wahał się w granicach 3200 ton). Pomimo wspomnianego całkowitego zakazu upraw maku, wprowadzonego przez administrację Afganistanu 17 stycznia 2002 r., zaobserwowano w ostatnim czasie systematyczny wzrost powierzchni upraw, który aktualnie wynosi w granicach 45–65 tys. ha. Biorąc pod uwagę, iż przeciętnie z jednego ha upraw można wyprodukować około 41 kg opium, w połowie 2000 r. wyprodukowano około 2700 ton tego narkotyku. Cena 1 kg opium w Afganistanie wynosiła w latach 90. około 39 USD. Znaczny wzrost cen tego narkotyku zaobserwowano na przełomie lat 90. i 2000, kiedy to za 1 kg opium płacono około 430 USD. W porównaniu 1 kg kokainy w Kolumbii kosztuje w granicach 2500 USD.

Należy dodać, iż powstanie Talibów w znacznym stopniu utrudniło walkę z przemytem i handlem narkotykami na terenie Afganistanu. Na początku lat 2000, Afganistan i wspierające go kraje ustaliły pięcioletni plan związany z kontrolą nad uprawami maku. Jednakże dostrzec było można, iż wraz z nasileniem walk na terenie tego kraju wzrastały systematycznie uprawy maku. Zdaniem analityków ważnym zagadnieniem jest zerwanie powiązania pomiędzy narkotykami dającymi władzę talibskim powstańcom a lokalnymi mieszkańcami uprawiającymi mak lekarski.

Jeden z przedstawicieli Biura ONZ ds. Narkotyków, Gary Lewis, stwierdził, iż narkotyki za granicę Afganistanu trafiają głównie przez obszary kontrolowane przez rebeliantów, powiązanych głównie z Al-Kaidą. Z kolei coraz większa ilość opium z Afganistanu jest przetwarzana do formy morfiny i heroiny już w samym Afganistanie¹³.

¹³ E-mailowy wywiad G. Lewisa dla agencji IANS.

Tabela nr 2. Średnie ceny opium w USD za 1 kg. W poszczególnych krajach (dane własne, źródło: Jednostka strategiczna ds. Europy, Azji i Afryki).

Kraj	Cena (kg)
Armenia	1000 USD
Uzbekistan	1050 USD
Singapur	900 USD
Indonezja	2400 USD
Rosja	2700 USD
Wlk. Brytania	1560 USD
Szwecja	8240 USD

Na początku XXI w. skonfiskowano w trakcie prób przemytu 75 ton heroiny. Jego szlaki przerzutowe biegną głównie przez południowo-zachodnie kraje Azji. Obecnie największym szlakiem przerzutowym heroiny do Europy jest tzw. szlak bałkański, choć obserwuje się także wzrost aktywności grup przestępczych zajmujących się tym procederem na szlaku wiodącym przez kraje Azji Centralnej.

II. MIĘDZYNARODOWE INICJATYWY ZWIĄZANE ZE ZWALCZANIEM PRZESTĘPCZOŚCI, W TYM GŁÓWNIE PRZESTĘPCZOŚCI NARKOTYKOWEJ

Zaprezentowane poniżej inicjatywy o zasięgu międzynarodowym pozwolą unaocznić międzynarodową skalę problemu, jak również czynione wysiłki związane ze współpracą pomiędzy poszczególnymi krajami, głównie wchodzącymi w skład struktur UE, w kwestiach związanych ze zwalczaniem oraz przeciwdziałaniem obrotowi narkotykami.

1.1. Interpol

Pierwszą międzynarodową organizacją policyjną, zajmującą się ściganiem przestępczości o zasięgu międzynarodowym (w tym przestępczości o charakterze narkotykowym), była utworzona w 1923 r. na Międzynarodowym Kongresie Policji Kryminalnych w Wiedniu Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnej. Przedstawiciele polskiej policji uczestniczyli w 1923 r. w kongresie założycielskim. Po II wojnie światowej reaktywowano Międzynarodową Komisję Policji Kryminalnej podczas konferencji w Brukseli. Podjęto wówczas decyzję o przeniesieniu jej siedziby do Paryża. Po zerwaniu przez Polskę w 1952 r. współpracy ze strukturami Interpolu, na skutek uwarunkowań politycznych, dopiero w 1990 r. powróciła ona na stałe do jej struktur podczas sesji Zgromadzenia Ogólnego

Interpolu, które odbyło się w Ottawie. Aktualnie organizacja ta skupia 186 krajów, w tym Polskę. Struktura organizacyjna Interpolu opiera się na sieci tzw. Krajowych Biur Interpolu, których prace koordynuje Sekretariat Generalny, odpowiedzialny przed Zgromadzeniem Ogólnym i Komitetem Wykonawczym Interpolu.

Kluczowymi obszarami działalności Interpolu są:

- zwalczanie przestępczości narkotykowej i zorganizowanej,
- zwalczanie przestępczości ekonomicznej,
- poszukiwanie zbiegłych przestępców,
- zwalczanie terroryzmu,
- zwalczanie handlu ludźmi.

W chwili obecnej Interpol współpracuje z innymi organizacjami o charakterze międzynarodowym, w tym m.in. z Organizacją Narodów Zjednoczonych (od 2004 r.), Europolem (od 2001 r.), UNESCO (od 2003 r.) i in.¹⁴.

1.2. EUROPOL

Kolejną organizacją o charakterze międzynarodowym, zajmującą się współpracą w zakresie zwalczania przestępczości, jest powołany na mocy traktatu w Maastricht w 1992 r., jak również na podstawie konwencji o Europolu z 1995 r., ratyfikowanej w 1998 r. przez członków Unii Europejskiej, Europol (Europejskie Biuro Policji). Jego celem jest poprawa skuteczności i współpracy między kompetentnymi władzami państw członkowskich w sferze zapobiegania i zwalczania terroryzmu, nielegalnego handlu narkotykami i innych poważnych form przestępczości o charakterze międzynarodowym¹⁵.

Na czele Europolu stoi Dyrektor, który wybierany jest jednogłośnie decyzją Rady Unii Europejskiej. Od 2009 r. jest nim Rob Wainwright z Wielkiej Brytanii. W związku z rozwijającą się przestępczością o charakterze międzynarodowym wyeksponowano pięć najważniejszych sfer przestępczości będących w zainteresowaniu Europolu. Wśród nich znalazła się:

- przestępczość narkotykowa, obejmująca także produkcję tzw. narkotyków syntetycznych,
- terroryzm,

¹⁴ Pływaczewski E., (red.) *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 350.

¹⁵ Op. cit, s. 354.

- nielegalna imigracja oraz handel ludźmi,
- fałszowanie pieniędzy,
- pranie pieniędzy.

W Europolu znajduje się tzw. wydział narkotyków, do zadań którego należy m.in.:

- ustalenie i identyfikacja powiązań i zależności przy przejściach narkotyków i miejscach ich produkcji,
- inicjowanie wymiany informacyjnej,
- inicjowanie nowych dochodzeń,
- wspieranie wybranych działań państw członkowskich.

Przykładowo w przypadku przejścia przez państwo członkowskie narkotyku o charakterze syntetycznym w postaci ecstazy, metodologia pracy przedstawia się w sposób następujący:

Kraje członkowskie oraz partnerzy zagraniczni zobowiązani są przekazać informację o dokonanym przejściu narkotyku Wydziałowi ds. narkotyków Europolu za pośrednictwem krajowych oddziałów Europolu. Standardowe wymagania informacyjne raportu obejmują dane nieosobowe dotyczące przejścia, informacje na temat miejsca przechwycenia i ilości przejętego narkotyku wraz z jego logo. Według ekspertów z zakresu kryminalistyki, podstawowe dane muszą zawierać: logo, udział procentowy substancji aktywnych oraz wymiary tabletek.

Wstępne badanie o charakterze nieprocesowym za pośrednictwem katalogu ecstazy prowadzone jest w oparciu o podstawowe kryteria zgodności z wymaganiami zawartymi w formularzu raportu Europolu dotyczącego narkotyków syntetycznych. W celu powiązania zabezpieczonych tabletek z konkretną wytwórnią niezbędne są badania zarówno zabezpieczonych tabletek, jak również urządzeń formujących i prasujących tabletki. Przykładowo analiza tabletek z logo Mitsubishi w latach 1999–2001, przeprowadzona przez Europol, pozwoliła na ujawnienie wielu wariantów logo Mitsubishi. W katalogu logo wzory kategoryzowane są według symboli, które zawierają np. ptaki, symbole handlowe, serca itp. W zbiorze zarejestrowano 1547 typów logo, z czego 525 to podstawowe wzory logo oraz 180 modyfikacji. Dodatkowo w bazie znajduje się ponad 730 wzorów form tabletek. Zasadniczym celem katalogu logo jest zachęcenie krajów członkowskich do przekazywania do Europolu informacji i raportów o przechwyceniach znacznych transportów ecstazy, co z kolei skutkuje możliwością przeprowadzania badań porównawczych, a następnie przekazywania zwrotnych informacji krajom członkowskim. Należy

jednak zaznaczyć, iż ustalono, że logo samo w sobie nie jest znacznikiem konkretnych substancji aktywnych. Często ustalano bowiem, iż tabletki noszące szereg mniej lub bardziej popularnych oznaczeń zawierały różne substancje aktywne, np. ketaminę, PMA, PCP, sterydy anaboliczne i in.

Poza tym zaznaczyć należy, iż w grudniu 2002 r. Rada ds. Kontroli Międzynarodowej Przestępczości Narkotykowej Organizacji Narodów Zjednoczonych zainicjowała program śledzenia maszyn tabletkujących. Europol zaś jest europejskim punktem kontaktowym, do którego spływają wszelkie informacje o przejętych maszynach tabletkujących oraz matrycach stemplujących. Powyższe dane trafiają z kolei do tzw. katalogu nielegalnych laboratoriów (EILSC).

Poza ww. organizacjami, których celem jest m.in. zapobieganie i zwalczanie przemysłu narkotykowego, w ramach Unii Europejskiej wyróżniamy ponadto:

- Horyzontalną Grupę ds. Narkotyków, działającą w Sekretariacie Generalnym UE;
- Dyрекję Generalną ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych Komisji Europejskiej;
- Komitet ds. Prekursorów Komisji Europejskiej;
- Eurojust (powołany do życia decyzją Rady UE, składający się z przedstawicieli krajowych, wyznaczonych przez państwo członkowskie. W jego skład wchodzi głównie prokuratorzy, sędziowie oraz funkcjonariusze policji. Posiada kompetencje związane z koordynacją postępowań transgranicznych oraz realizacją wniosków o pomoc prawną)¹⁶;
- EMCDDA – Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii¹⁷.

1.3. Traktaty i konwencje

Polska jest stroną Konwencji ONZ z dnia 12 grudnia 1988 r., zwaną Konwencją Wiedeńską przeciwko Niedozwolonemu Handlowi Narkotykami i Substancjami Psychotropowymi. Polska ratyfikowała konwencję w dniu 30 kwietnia 1994 r. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa Biuro ONZ do Spraw Środków Odurzających i Przestępczości. Przedmiotowa konwencja przewiduje udzielanie wzajemnej pomocy pomiędzy członkami,

¹⁶ E. Pływaczewski, op. cit, s 356.

¹⁷ M. Jędrzejko (red.), *Patologie Społeczne*, Pułtusk 2006, passim.

podczas przejmowania i konfiskaty wpływów lub dóbr pochodzących z handlu narkotykami¹⁸.

Poza tym w maju 2004 r. Polska została członkiem tzw. Grupy Dublińskiej, państw koordynujących pomoc w zakresie zwalczania narkotyków. Głównymi celami prac grupy jest:

- wymiana informacji oraz ocena polityk narkotykowych i problemów na poziomie UE,
- poprawa koordynacji działań podejmowanych przez państwa członkowskie w ramach Unii a także poza nią,
- przygotowywanie projektów strategii narkotykowych, jak również planów działania UE w zakresie narkotyków.

W pracach grupy uczestniczą także reprezentanci tzw. Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA), Europejskiego Urzędu Policji – Europol, jak również właściwych w sprawach narkotyków komórek organizacyjnych Komisji Europejskiej¹⁹.

1.4. Europejska strategia antynarkotykowa

Zgodnie z zaleceniami Rady Europy w 2013 r. przyjęta została tzw. strategia antynarkotykowa UE na lata 2013–2020. Zgodnie z pkt. 2. opiera się ona przede wszystkim na podstawowych zasadach prawa UE i pod każdym względem przestrzega zasad leżących u podstaw Unii, takich jak szacunek dla godności ludzkiej, wolność, demokracja, równość, solidarność, państwo prawne i prawa człowieka. Ma na celu ochronę i podniesienie poziomu dobrostanu społeczeństw i jednostek, ochronę zdrowia publicznego, zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa publicznego i przyjęcie zrównoważonego, zintegrowanego i opartego na dowodach podejścia do problemu narkotyków.

Ponadto ma ona na celu przyczynienie się do ograniczenia popytu na narkotyki oraz ich podaż na terytorium UE, jak również ograniczenie ryzyka, szkód zdrowotnych oraz społecznych, których przyczyną są narkotyki. Poza tym wszelkie strategie opierają się na realizacji wcześniejszych strategii antynarkotykowych UE oraz związanych z nimi planów działania.

¹⁸ Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r., Dz.U. z dnia 20 lutego 1995 r.; B. Szukalski, *Narkotyki. Kompendium wiedzy o środkach uzależniających*, Warszawa 2005, s 11 i n.

¹⁹ Źródło: www.emcdda.europa.eu (data dostępu: 6.08.2015).

Poza tym w strategii uwzględnione zostały pewne cele oraz widoczne trendy związane z tym także niebezpiecznym zjawiskiem.

Wśród nich na pierwszy plan wysuwają się takie jak:

- coraz bardziej widoczna skłonność w kierunku zażywania wielu substancji jednocześnie, w tym łączenia substancji legalnych, takich jak alkohol i kontrolowane leki wydawane na receptę, z substancjami nielegalnymi,
- trendy w kierunku zażywania narkotyków niebędących opiatami, a także pojawienie się i rozpowszechnienie nowych substancji psychoaktywnych,
- potrzeba zapewnienia i poprawy dostępu do kontrolowanych leków wydawanych na receptę,
- potrzeba poprawy jakości, zasięgu i dywersyfikacji usług nakierowanych na ograniczenie popytu na narkotyki,
- ciągle częste występowanie chorób przenoszonych przez krew, w szczególności wirusowego zapalenia wątroby typu C, wśród osób przyjmujących narkotyki iniekcyjnie oraz potencjalne zagrożenia wystąpieniem nowych ognisk zakażeń HIV i innych chorób przenoszonych przez krew, a mających związek z iniekcyjnym przyjmowaniem narkotyków,
- ciągle występowanie w UE wysokiej liczby zgonów spowodowanych zażywaniem narkotyków,
- potrzeba walki z zażywaniem narkotyków poprzez zintegrowane podejście do opieki zdrowotnej, które zajmie się – między innymi – współzachorowalnością psychiatryczną,
- dynamika rynków nielegalnych narkotyków, obejmująca między innymi zmiany szlaków przemytniczych, transgraniczną przestępczość zorganizowaną i korzystanie z nowych technologii komunikacyjnych jako ułatwień w dystrybucji nielegalnych narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych,
- potrzeba zapobiegania przenikaniu prekursorów, preprekursorów i innych substancji chemicznych niezbędnych do nielegalnego wytwarzania narkotyków z legalnego obiegu na nielegalny rynek oraz wprowadzania na nielegalny rynek niektórych substancji chemicznych stosowanych jako środki zmniejszające zawartość czystej substancji.

Szczegółowe cele strategii antynarkotkowej opisane zostały w pkt. 9 zaleceń UE, zgodnie z którym ma ona na celu:

- przyczynić się do wymiernego ograniczenia popytu na narkotyki, skali uzależnienia od nich oraz wynikających z ich używania zagrożeń i szkód zdrowotnych i społecznych,
- przyczynić się do dezorganizacji rynku nielegalnych narkotyków i do wymiernego zmniejszenia dostępności nielegalnych narkotyków,
- zachęcić do koordynacji działań poprzez aktywne rozmowy i analizę rozwoju wydarzeń i wyzwań w obszarze narkotyków na szczeblu unijnym i międzynarodowym,
- bardziej zintensyfikować dialog i współpracę w kwestiach walki z narkotykami między UE a państwami trzecimi oraz organizacjami międzynarodowymi,
- przyczynić się do lepszego rozpowszechniania wyników monitorowania, badań i ocen oraz do lepszego rozumienia wszelkich aspektów związanych ze zjawiskiem narkotyków i lepszego rozumienia skutków podejmowanych działań w celu zapewnienia rzetelnego i kompleksowego oparcia strategii i działań na wiedzy.

Zaznaczyć należy, iż jednym z założeń prezentowanej strategii jest przede wszystkim ograniczenie zarówno popytu jak również podaży na narkotyki. Cele te mogą zostać osiągnięte poprzez podjęcie takich działań jak:

- poprawa osiągalności, dostępności i zasięgu skutecznych i zróżnicowanych środków obniżania popytu na narkotyki, promowanie korzystania z najlepszych praktyk i ich wymiany oraz opracowanie i wprowadzenie w życie standardów jakościowych w odniesieniu do prewencji (środowiskowej, uniwersalnej, selektywnej i wskazującej), wczesnego wykrywania i wczesnej interwencji, ograniczania ryzyka i szkód, leczenia, rehabilitacji, reintegracji społecznej i wyjścia z nałogu;
- poprawa osiągalności i skuteczności programów prewencyjnych (od początkowego wpływu do trwałego działania) oraz uświadamianie ryzyka związanego z zażywaniem nielegalnych narkotyków i innych substancji psychoaktywnych i związanych z tym konsekwencji. W tym celu środki prewencyjne powinny obejmować wczesne wykrywanie i wczesną interwencję, promowanie zdrowego stylu życia i profilaktykę ukierunkowaną (np. selektywną i wskazującą), przeznaczoną również dla rodzin i społeczności;
- powiększenie skali i wypracowanie skutecznych środków służących ograniczeniu popytu, aby zareagować na wyzwania takie jak: jednoczesne zażywanie wielu substancji, w tym łączenie substancji legalnych i nielegalnych, niezgodne z przeznaczeniem stosowanie kon-

trolowanych leków wydawanych na receptę oraz zażywanie nowych substancji psychoaktywnych;

- inwestowanie w skuteczne środki ograniczania ryzyka i szkód i prowadzenie dalszych poświęconych temu badań mających na celu znaczne obniżenie liczby zgonów pośrednio i bezpośrednio związanych z narkotykami i przypadków chorób zakaźnych przenoszonych przez krew, związanych z zażywaniem narkotyków, ale nie ograniczonych tylko do przypadków HIV i wirusowego zapalenia wątroby, a także chorób przenoszonych drogą płciową i gruźlicy;
- poprawa osiągalności, dostępności i zasięgu skutecznych i zróżnicowanych form leczenia osób zażywających narkotyki problemowo i uzależnionych narkomanów w UE, w tym osób zażywających substancje inne niż opiaty, tak aby każdy, kto pragnie poddać się leczeniu uzależnienia z narkotyków, mógł je rozpocząć, zgodnie z odpowiednimi potrzebami;
- zwiększenie skali rozwoju, osiągalności i zasięgu środków służących ograniczaniu popytu na narkotyki w warunkach więziennych, w stosownych przypadkach i w oparciu o właściwą ocenę sytuacji zdrowotnej i potrzeb więźniów w celu osiągnięcia opieki o jakości odpowiadającej jakości zapewnionej w społeczności i zgodnie z prawem do opieki zdrowotnej i do poszanowania godności ludzkiej, co zapisano w europejskiej konwencji praw człowieka i Karcie praw podstawowych UE;
- rozwijanie i poszerzanie zintegrowanych modeli opieki, obejmujących potrzeby związane z problemami zdrowia psychicznego i fizycznego, rehabilitacją i wsparciem społecznym w celu poprawy i polepszenia sytuacji zdrowotnej i społecznej, reintegracji społecznej i wyjścia z nałogu osób zażywających narkotyki problemowo i uzależnionych narkomanów, w tym osób dotkniętych współzachorowalnością;
- opracowanie skutecznych i zróżnicowanych środków służących ograniczeniu popytu na narkotyki, których celem jest zmniejszenie lub opóźnienie zjawiska rozpoczynania zażywania narkotyków i które są adekwatne do potrzeb konkretnych grup, wzorców zażywania narkotyków i okoliczności, przy zwróceniu szczególnej uwagi na grupy znajdujące się w trudnej sytuacji i zmarginalizowane;
- zapobieganie lokalnym i regionalnym epidemiom związanym z zażywaniem narkotyków, które mogą zagrozić zdrowiu publicznemu

w UE, przez zapewnienie skoordynowanych i skutecznych wspólnych podejść;

- ograniczenie wewnątrzunijnej i transgranicznej produkcji, przemytu, handlu, dystrybucji i sprzedaży nielegalnych narkotyków i ułatwianie takich działań, a także ograniczenie przenikania na nielegalny rynek prekursorów narkotykowych i innych podstawowych substancji chemicznych stosowanych w nielegalnej produkcji narkotyków;
- skuteczne reagowanie na ewoluujące trendy, takie jak wprowadzanie do nielegalnego obiegu niektórych substancji chemicznych jako środków zmniejszających zawartość czystej substancji w nielegalnych narkotykach oraz dostarczanie narkotyków dzięki zastosowaniu nowych technologii;
- poświęcenie uwagi nowym technologiom łączności, które pełnią ważną rolę, ułatwiając produkcję, wprowadzanie do obrotu, handel i dystrybucję narkotyków (w tym nowych substancji psychoaktywnych wydawanych na receptę);
- położenie nacisku na egzekwowanie prawa w oparciu o dane wywiadowcze, czego celem mają być działania wymierzone w produkcję narkotyków i handel nimi na dużą skalę. W dalszym ciągu należy wzmacniać koordynację i współpracę między organami ścigania w obrębie państw członkowskich i między nimi, a także z Europolem;
- tworzenie w ramach UE doraźnych inicjatyw lub platform współpracy regionalnej, aby przeciwdziałać pojawiającym się zagrożeniom spowodowanym zmianami narkotykowych szlaków handlowych i powstawaniem nowych centrów przestępczości zorganizowanej. Należy to robić przez skoordynowane działania operacyjne. Działania takie muszą być kompatybilne z istniejącymi ustaleniami prawnymi i operacyjnymi na szczeblu UE i muszą się uzupełniać oraz muszą opierać się na ocenach i analizach zagrożeń. Takie struktury współpracy powinny być elastyczne, mogą być zawiązywane na różne okresy w zależności od przyszłego rozwoju zagrożenia, którego dotyczą, i działać w bliskiej współpracy z wszystkimi odpowiednimi agencjami i platformami unijnymi, a zwłaszcza z Europolem;
- wzmocnienie, w razie potrzeby, unijnej współpracy w obszarze narkotyków między organami wymiaru sprawiedliwości i organami ścigania i intensyfikacja korzystania z aktualnych praktyk poprzez ustanowienie szybszych i dokładniejszych trybów reagowania. Wsparcie działań

- w ramach współpracy organów wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania oraz wymiana informacji i danych wywiadowczych;
- ukierunkowane zgodnie z potrzebami wzmocnienie ram ustawodawczych Unii Europejskiej mające na celu zwiększenie zdolności UE do reagowania na nowe trendy, dopilnowanie, by wysiłki na rzecz współpracy były komplementarne względem siebie, dzięki czemu możliwe będzie rozbijanie transgranicznych zorganizowanych grup przestępczych, konfiskowanie dochodów z przestępczości związanej z narkotykami poprzez pełne wykorzystanie unijnej sieci biur ds. odzyskiwania mienia i w ten sposób skuteczniejsze reagowanie na handel narkotykami. Można zbadać ewentualność dalszego rozwoju odpowiednich instrumentów egzekwowania prawa;
 - wzmocnienie oceny polityk i analizę służącą lepszemu zrozumieniu rynków narkotyków i przestępstw związanych z narkotykami oraz poprawę skuteczności reakcji organów ścigania w związku z narkotykami;
 - zwiększenie wydajności i skuteczności wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych przy jednoczesnym zapewnieniu proporcjonalności. UE powinna zachęcać, w stosownych przypadkach, do stosowania, monitorowania i skutecznej realizacji strategii i programów antynarkotykowych, w tym kierowania aresztowanych do służb socjalnych i stosownych alternatyw dla sankcji przymusowych (takich jak edukacja, leczenie, rehabilitacja, opieka kuratora i reintegracja społeczna) dla zażywających narkotyki osób, które popełniły przestępstwo.

Wydaje się, iż sprawne realizowanie ww. zaleceń z całą pewnością skutecznie przyczyni się do znacznej redukcji problemu narkotykowego w państwach UE, w tym głównie w naszym kraju²⁰.

Poza wyszczególnionymi wyżej inicjatywami Polska jest także członkiem Grupy Zadaniowej ds. Zwalczenia Przestępczości Zorganizowanej w regionie Morza Bałtyckiego, która założona została w 1996 r. Celem tej grupy jest podejmowanie kroków dotyczących zwalczania przestępczości zorganizowanej, handlu narkotykami, przemytu, prania brudnych pieniędzy oraz pornografii dziecięcej w regionie Morza Bałtyckiego²¹.

²⁰ Zalecenia. Strategia antynarkotykowa UE na lata 2013–2020, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dnia 29.12.2012 r.

²¹ Źródło: BMWP KGP, Komitet Strategiczny Grupy Zadaniowej Państw Regionu Morza Bałtyckiego ds. Zwalczenia Przestępczości Zorganizowanej, [www. Policja.pl](http://www.Policja.pl) (data dostępu: 6.08.2015).

III. WNIOSKI DLA PRAKTYKI

Problem związany z kwestią zwalczania handlu narkotykami nie jest problemem nowym. Większość krajów zarówno wysoko rozwiniętych jak również uboższych przez cały czas boryka się z tym zagadnieniem, szczególnie, iż na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, iż głównym odbiorcą narkotyków jest młode pokolenie, które winno być w sposób szczególnie „zabezpieczone” i chronione.

Istotne z punktu widzenia współpracy międzynarodowej w zakresie zwalczania przestępczości narkotykowej jest podejmowanie szeregu inicjatyw o charakterze globalnym. Obecnie, prawie we wszystkich krajach istnieją odpowiednie systemy monitorowania związanego m.in. z dynamiką zmian wskaźników rozpowszechniania problemu narkomanii oraz co za tym idzie rozwijającej się przestępczości z tym związanej. Wydaje się, iż każdy kraj, który zetknął się ze zjawiskiem przestępczości narkotykowej, prowadzi swoją „politykę narkotykową”, zmierzającą do minimalizacji tego problemu o charakterze społecznym. Zgodzić się należy, iż ważnym aspektem jest wypracowanie swoistej metodologii działania dostosowanej do zróżnicowanych sposobów działania sprawców tego typu przestępstw.

Poza tym, istnieje konieczność wypracowania kanałów łączności i wymiany informacji pomiędzy przedstawicielami odpowiednich służb w krajach będących eksporterem a krajami do których trafiają narkotyki. Wydaje się także, iż słusznym postulatem jest konieczność zawierania porozumień bilateralnych bezpośrednio pomiędzy odpowiednimi służbami zajmującymi się zwalczaniem przestępczości narkotykowej różnych krajów. Z całą pewnością przyczyni się to do przyspieszenia wymiany informacji, głównie o charakterze operacyjnym, co z kolei umożliwi podjęcie stosownych działań procesowych. Być może zintensyfikowania wymagają także prace Międzynarodowej Rady Kontroli Narkotyków (*International Narcotic Control Board*), powołanej w 1968 r., której głównym celem jest czuwanie nad wywiązywaniem się państw z zobowiązań traktatowych w zakresie nadzoru nad przepływem środków odurzających oraz zapobiegania wprowadzaniu ich do nielegalnego wykorzystania.

W zakresie doświadczeń krajowych ważna jest także stała profilaktyka, przede wszystkim wśród młodego pokolenia, która winna odbywać się głównie w ich „naturalnym” środowisku, czyli w szkołach, jak również systematyczne prowadzenie kampanii społecznych w tym zakresie.

SUMMARY

Grzegorz OCIECZEK

INTERNATIONAL DRUG CRIME THREATS INCLUDING DOMESTIC EXPERIENCE

Keywords: drugs, smuggling, organized crime, drug crime threats

This paper is dedicated to the major threats arising from drug smuggling to our country. The Author describes the countries from which drug are smuggled, including South America and Middle East. He also presented the main data relating to the demand for and supply of sedatives.

Moreover, international initiatives on combating crime, mainly drug-related offences are discussed. The European Strategy on Drugs is also mentioned, which was adopted in 2013 pursuant to the Council of Europe's Recommendations for the years 2013–2020.

Finally, practical conclusions are presented aiming to fight that dangerous phenomenon of international nature.

Justyn PISKORSKI

PERSPEKTYWA KRYMINALIZACJI GRUP PSYCHOMANIPULACYJNYCH (SEKT) I GRUP RELIGIJNYCH O AGRESYWNYM ŚWIATOPOGLĄDZIE W PRAWIE UNII EUROPEJSKIEJ

Słowa kluczowe: sekty, psychomanipulacja, islam, patologie społeczne, anomia, kryminalizacja

WPROWADZENIE

W ostatnich latach coraz częściej media eksponują działalność sekt. Nie ma w tym nic dziwnego. Jest to jedynie refleks dynamicznie wzrastającej liczby sekt. W 1980 r. szacowano, że jest ich ok. 22 tysięcy. Na początku wieku XX miało ich być tylko ok. 2 tys.¹ W Polsce przyglądamy się temu z zaciekawieniem. Z poczuciem pewnej wyższości, lecz z dużym zainteresowaniem egzotyką. Nawet bowiem informacje o grupach czysto polskich są dla większości atrakcyjnym ciekawym „newsem”. Z sektami stykamy się nie tylko poprzez media. W czasie wakacji docierają one do miejsc, w których przebywają liczni turyści, aby dokonywać tam werbunku. Często organizują targi, wystawy czy koncerty, których naczelnym zadaniem jest wzbudzenie ciekawości. Rzadziej stykamy się z rodzinami tych, którzy stracili kontakt z najbliższymi w sektach.

¹ I. Kamiński, *Badania nad sektami i nowymi ruchami religijnymi. Statystyka, literatura i inne źródła wiedzy o sektach*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty. Obrona czy tolerancja?*, Toruń-Olsztyn 2008, s. 9–10.

Jeszcze bardziej egzotycznie i atrakcyjnie traktujemy informacje o działalności sekt międzynarodowych. Niekiedy dowiemy się czegoś o religii celebrytów – czyli scjentologii. Niekiedy dowiemy się o masowych zaślubinach udzielanych w Korei Płd. przez wielebnego Moona. Informacje te nie kształtują jednak naszych wyobrażeń o sektach w taki sposób, aby były one rzeczywiste. Co więcej, zjawiska krańcowe porównywane są przez komentatorów do działalności tradycyjnych i legalnych kościołów i związków wyznaniowych.

Jeszcze mniej wiemy o działalności muzułmanów w krajach Europy Zachodniej. Niekiedy ta sytuacja jest nam prezentowana w mediach jako kłopot organizacyjny niektórych miast państw zachodnich. Mówi się o zamieszkach na obrzeżach Paryża, o trudnej sytuacji w Mediolanie, o przestępcach marokańskiego pochodzenia w Neapolu. Czasem zobaczyć można reportaż o młodych muzułmanach w szkołach Berlina. Charakterystyczne jest, że fragmenty tej mozaiki nigdy nie łączą się w całość. Efektem jest niski społeczny poziom wiedzy na temat sekt². Sam problem religijności, intensywnego zaangażowania duchowego, przestaje być właściwie odczytywany w społecznościach zachodnich, cechujących się zaawansowanym rozpadem więzi międzyludzkich. Sytuacja ta skutkuje pojawieniem się atomizacji, agnostycyzmu, anarchii i anomii. Społeczności pozbawione wspólnotowej spójności, społeczności bez „Boga, ładu, prawa” z trudem radzą sobie z nieznanymi im zachowaniami³.

Czy jednak jest uprawnione zestawianie islamu z Ruchem pod Wezwaniem Ducha Świętego dla Zjednoczenia Chrześcijaństwa Światowego (Kościół Sun Myung Moona)? Czy istnieją instytucje prawne, których celem miałyby być zabezpieczenie społeczności europejskiej przed infiltracją takich związków wyznaniowych?

Niektóre działania motywowane religijnie wstrząsają opinią publiczną. A UE wszak obejmuje swoim działaniem także wspólną politykę bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Ciężar niniejszego tekstu skoncentrowany zatem zostanie na zagadnieniach związanych z możliwościami zapewnienia stosownego zwalczania patologicznych sekt i ruchów religijnych w prawie UE. Takie zakreslenia tematyki dokonano także ze względu na to, iż w polskiej literaturze wstępna ocena możliwości kryminalizacji zo-

² Zob. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2004, s. 878.

³ Por. B. R. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, Warszawa 2007, s. 260–261; A. G. Jamieson, *Wiara i miecz*, Kraków 2009, s. 255 i nast.

stała już dokonana⁴. Rzadziej jednak odnoszono się do problemu ponadpaństwowego wymiaru działalności sekt.

DEFINICJE

Trudno jest w czasach powszechnie przyjmowanej wolności religijnej, deklarowanej też przez liczne kościoły, pisać o sektach. Pojęcie to ma wydźwięk pejoratywny osiągany przez skojarzenia z fanatyzmem religijnym, charyzmą liderów religijnych czy też izolacją wyznawców od społeczeństwa⁵. Tymczasem słownikowe definicje sekt wskazują także na neutralny sposób definiowania tego pojęcia. Uznają, że sekta to „grupa religijna, która oderwała się od któregoś z wielkich kościołów panujących i przyjęła własne zasady organizacyjne; odłam wyznaniowy jakiejś religii”⁶,

⁴ Karnopravna i kryminologiczna problematyka sekt wzbudza coraz szersze zainteresowanie. Wiodące publikacje dotyczące tej sfery przedstawili m.in. P. Chrzczonowicz, *Karnopravna ochrona wolności sumienia i wyznania w prawie polskim. Problematyka sekt*, (w:) P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński (red.), *Spoleczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, Toruń 2003; E. M. Guzik-Makaruk, *Sekty religijne w Polsce*, Warszawa 2004; E. M. Guzik, *Międzynarodowe inicjatywy przeciw negatywnym przejawom sekt religijnych*, „Jurysta” 2000, nr 3; eadem, *Przynależność do sekt w aspekcie wiktyologicznym. Ocena psychologiczna i etyczna*, „Jurysta” 2000, nr 9; eadem, *Prawne aspekty działalności sekt religijnych w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 3; M. Konarzewska, *Sekty i nowe ruchy religijne a ryzyko popełniania przestępstw*, (w:) B. Ledwoch (red.), *Wybrane problemy psychologii sądowej*, Lublin 2011; E. Nowicka, *Środki prawne przeciwdziałania i zwalczania sekt*, „Prokuratura i prawo” 2011, nr 7–8; M. Pytlak, *Rozpoznać sektę. Kryminologia sekt*, Lublin 2002; R. Paprzycki, *Prawnokarna analiza satanizmu w Polsce*, Kraków 2002; M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008; eadem, *Bilans zysków i strat potencjalnej kryminalizacji czynów związanych z działalnością sekt destrukcyjnych*, (w:) T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, Warszawa 2010; M. Romańczuk, *Charakterystyka przestępczości i niezgodnej z prawem działalności destrukcyjnych sekt religijnych ze szczególnym uwzględnieniem kryminogennego charakteru grup działających w Polsce*, (w:) W. Bednarek, S. Pikulski (red.), *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, Olsztyn 2000; eadem, *Etiologiczne aspekty destrukcyjnych sekt religijnych*, „Przegląd Policyjny” 2001, nr 3; eadem, *Problem destrukcyjnych sekt religijnych a realizacja kryminalistycznej funkcji rozpoznawczej*, (w:) V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*, Toruń 2004; M. Szostak, *Sekty destrukcyjne: studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2001.

⁵ Zob. M. Szostak, *Sekty ...*, s. 431–445. D. Kuncewicz, *Kontrowersyjne grupy religijne*, Tychy 2005, s. 11.

⁶ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2000, s. 452; por. też. *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, T. 10, Warszawa 1967, s. 437.

ale też „grupa społeczna izolująca się od reszty społeczeństwa, mająca własną hierarchię wartości, zespół norm zachowania się, silnie akcentująca rolę przywódcy”. Przypomnieć tu także można, że sekciarstwo było jednym z pojęć, którym operowano wewnątrz marksistowskiego ruchu robotniczego. Określano nim „postawę wynikającą z dogmatyzmu, polegającą na nieumiejętności wcielania w życie zasad marksizmu-leninizmu w zmienionych warunkach historycznych”⁷.

W starszych opracowaniach encyklopedycznych wskazywano jednak, że termin „sekta” używany był pierwotnie w znaczeniu właśnie pejoratywnym. Organizacje kościelne miały narzucać je na oznaczenie „odszczepiających się” grup religijnych. To współczesne badania w dziedzinie socjologii, socjologii religii i religioznawstwa nadały pojęciu sekty szersze znaczenie opisowe, niezabarwione emocjonalnie. W tym znaczeniu sekta oznacza grupę społeczną, dla której charakterystyczne są: ostra izolacja świadomościowa, przejawiająca się w negacji istotnych celów, środków i norm akceptowanych w zewnętrznym wobec sekty środowisku społecznym oraz w wytwarzaniu własnej hierarchii wartości; wykształcenie zespołu norm ujednolicających zachowanie członków; rozbudowanie wewnętrznej hierarchii ról ze szczególną rolą przywódcy o charakterze charyzmatycznym. Cechy te sprawiać mają, że sekta staje się jedyną i bezkonkurencyjną więzią społeczną swych członków z całą właściwą takiej więzi nadbudową przerostów lojalności i fanatyzmu⁸. W takim, opisowym i informacyjnym charakterze, pojęcie sekty używane jest w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Europejskiej Komisji Praw Człowieka⁹.

Podnieść należy, że pojęcie sekty jest różnorodnie definiowane, ze względu na dyscyplinę naukową w ramach której jest tworzone. Definicje tworzone w naukach prawnych i psychologicznych częściej odwołują się do kwestii potencjalnych zagrożeń niż te tworzone na gruncie socjologii i religioznawstwa¹⁰. Uderzająca jest trudność odróżnienia sekty od religii

⁷ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, T. III, Warszawa 1981, s. 191–193.

⁸ *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, tamże.

⁹ Zob. I. Kamiński, *Sekty w wybranych orzeczeniach organów strasburskich Rady Europy: Europejskiego trybunału Praw Człowieka i Europejskiej Komisji Praw Człowieka*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 127.

¹⁰ Por. J. K. Frankowiak, *Specyfika pojęcia „sekta”*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 20–21.

czy kościoła, bez przywołania tych elementów, które uznajemy za patologiczne¹¹.

Często dla złagodzenia negatywnego odium jakie ściąga używanie pojęcia sekta wprowadza się pojęcia odmienne, mówi się np. o nowych ruchach religijnych. Max Weber wprowadzał nawet pojęcia wartościujące sekty pozytywnie. Pisał mianowicie o sektach racjonalnych, czyli służących jedynie „sprawie”, a pomijających interesy emocjonalne czy afektywne. Zastrzegał jednak, że z takimi sektami „mamy do czynienia oczywiście tylko w szczególnych przypadkach”¹². Przeciwnie, dla zastrzeżenia odbioru używa się pojęć „kontrowersyjne ruchy religijne”, „sekty kryminogenne” lub „sekty destrukcyjne”¹³. Te pojęcia wskazywać mają na zagrożenia niesione przez pewne grupy społeczne.

Zaznaczyć tu jeszcze należy, że występującym w piśmiennictwie polskim terminem zbliżonym do pojęcia sekty jest „kult”. Najczęściej jest on stosowany w tłumaczeniach z języka angielskiego.

Same sekty uciekają natomiast od tego pojęcia. Używają nazw takich jak „kościół”, „zbór”, „stowarzyszenie”, „związek”, „organizacja”, „szkoła”, „centrum”, „instytut” czy w końcu „religia”¹⁴.

W każdym przypadku pisanie o sprawach wiary innych ludzi napotyka na barierę stosowności. Zachować trzeba bowiem umiar i delikatność w ocenie tak osobistych kwestii¹⁵. Zagadnienie to stwarza realny problem dla osób oceniających zjawiska religijne z punktu widzenia prawa karnego. Tu bowiem zachowanie nadmiernie delikatne wywołać może efekt braku precyzji lub trudność w zdefiniowaniu potencjalnych patologii towarzyszących życiu religijnemu.

ZAGROŻENIA

Już pisząc o problemach definicyjnych związanych z pojęciem sekt zwrócić można było uwagę na kilka zarzutów dotyczących tych ruchów. Na

¹¹ Zob. J. Kulwicka-Kamińska, *Pojęcie „sekty” – rozważania terminologiczne*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 25.

¹² M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo*, Warszawa 2002, s. 31.

¹³ D. Kuncewicz, *Kontrowersyjne...*, s. 12–13; M. Romańczuk-Grącka, *Bilans zysków i strat potencjalnej kryminalizacji czynów związanych z działalnością sekt destrukcyjnych*, (w:) T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, Warszawa 2010, s. 252.

¹⁴ J. Kulwicka-Kamińska, tamże.

¹⁵ Por. M. Gajewski, Słowo wstępne do wydania drugiego w: M. Gajewski (red.), *Abc o sektach*, Tychy 2004, s. 9–13.

czoło wysuwać może się kilka różnych płaszczyzn niosących zagrożenie. Zmieniają się one w zależności od punktu widzenia, od przekonań danego obserwatora. Zwraca uwagę fakt, że inaczej oceniają sekty przedstawiciele Kościoła, wielkich religii, wszyscy ci, którzy spoglądają na nie przez pryzmat własnego wyznania. Odmienne spojrzenie na sekty pochodzić będzie od naukowców opisujących sekty (czy to na sposób socjologiczny, czy też psychologiczny lub ekonomiczny)¹⁶. Jeszcze inaczej sekty traktowane będą przez ludzi, którzy zetknęli się z ich działalnością. Z tego też powodu trudno jest jednoznacznie wskazać na jedno obiektywne kryterium oceny czy sposobu wartościowania tych zjawisk. Dla dalszego wywodu konieczne jest jednak dokonanie choćby pobieżnego przeglądu zagrożeń przypisywanych sektom. Bez tej wiedzy niemożliwe jest bowiem dokonywanie uogólnień co to stopnia patologii występujących w sektach i konsekwentne wiązanie z tym pewnych ocen w dziedzinie polityki kryminalizacyjnej.

Sektom zarzuca się najczęściej pozostawanie w sprzeczności z obowiązującym prawem, godzenie w porządek społeczny poprzez patologiczny sposób funkcjonowania, „w szczególności ze względu na totalitarny i wyłączny charakter ideologii, działania zmierzające do wyegzekwowania hierarchicznego podporządkowania i ścisłego posłuszeństwa” i, co stanowi większą nowość, działania te mają być prowadzone „poprzez stosowanie technik psychomanipulacji”¹⁷. Psychomanipulacja definiowana jest jako sterowanie drugim człowiekiem, który nie zdaje sobie sprawy z instrumentalnego traktowania¹⁸. Tego typu definicje mogą jednak sprawiać wrażenie, że sprowadzają patologiczną działalność sekt tylko do jednego wymiaru, do wymiaru manipulacji psychologicznych. Tymczasem sens przytoczonej definicji w dużo większym stopniu oddają elementy „sprzeczności z obowiązującym prawem i godzenia w porządek społeczny”.

Do problemów identyfikowanych w obrębie sekt, a relewantnych dla oceny ich patologii, zalicza się: stosowanie technik psychomanipulacji, wymóg bezwzględnej lojalności i posłuszeństwa, nadrzędność interesu grupy, kontrolę wielu sfer życia osób zaangażowanych w działanie sekt,

¹⁶ Por. M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne...*, s. 21–24.

¹⁷ M. Romańczuk-Grącka, *Bilans...*, s. 252.

¹⁸ A. Zwoliński, *Sekty ... Dlaczego?*, Warszawa 1998, s. 122–123; M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne...*, s. 89.

destrukcyjność, zależność materialna od grupy, elitaryzm i izolację oraz zachowywanie tajemnicy co do celów istnienia sekty¹⁹. Cele te mogą być osiągnane przez sekty przy użyciu licznych dalszych metod, które mogą być nawet wprost zachowaniami o znamionach czynów zabronionych. W sferze psychomanipulacji mogą to być oddziaływania polegające zarówno na nauczaniu grupowym, mającym na celu stworzenie poczucia rzeczywistości nauczanego programu, narzucaniu form życia społecznego w sekcie czy manipulację emocjami, ale także stosowanie dla tego celu środków halucynogennych i narkotyków²⁰.

Szczególnym problemem jest werbunek do sekt osób nieletnich. Werbunek taki jest dla organizatorów sekt łatwiejszy. Niesie ze sobą dużo głębsze skutki niż w przypadku nęcenia ludzi dorosłych²¹. Tere-
nem działań takich grup stają się często szkoły, kluby młodzieżowe, dyskoteki itp²².

W sektach zdarzać się mogą także inne poważne przestępstwa, jak zabójstwa, namawianie i pomoc do samobójstwa, spowodowanie uszczerbków na zdrowiu, pozbawienia wolności, groźby karalne, gwałty, wykorzystywanie seksualne obejmujące także małoletnich, znęcanie się, porwania czy oszustwa. Odrębną kwestią pozostaje efektywność ścigania karnego takich czynów, w tak zamkniętych strukturach jakimi są sekty²³.

Nie można tracić z pola widzenia okoliczności umiędzynaradawiania się ruchów sekciarskich. Wyrażną pomocą w działalności takich grup jest Internet. Dostęp do sieci umożliwia nie tylko szerokie kontakty, ale także transfer informacji na serwery położone za granicą, aby skutecznie utrudnić działania organów państwa²⁴.

¹⁹ K. Wojciechowska, *Psychomanipulacja w sektach*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 50–56.

²⁰ M. Gajewski, *Kilka słów o przyczynach wstępowania do sekt*, (w:) M. Gajewski (red.), *Abc...*, s. 17.

²¹ Zob. np. P. Hoffman, *Sekty i inne patologie na tle kryzysu polskiej rodziny*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 63–72; M. Płodowski, *O wychowaniu w rodzinie w kontekście wstępowania młodzieży do sekt*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 79–85.

²² Por. P. T. Nowakowski, *Sekty. Oblicza werbunku*, Tychy 2001, s. 110–120.

²³ M. Romańczuk-Grącka, *Bilans...*, s. 253.

²⁴ Por. np. relację o przeniesieniu forum polskich satanistów na serwery położone w Słowacji. M. Gajewski, *Kilka słów o przyczynach wstępowania do sekt*, (w:) M. Gajewski (red.), *Abc...*, s. 18–19.

W każdym jednak przypadku nadmierne szerzenie się sekt w danej społeczności jest dowodem, że państwo zawodzi swoich obywateli, nie będąc w stanie zachować własnego systemu wartości²⁵.

PODSTAWA KRYMINALIZACJI

Już w tym miejscu powtórzyć należy, że wiele zachowań powtarzalnych w sektach można też odnaleźć w działaniach innych grup społecznych. Mechanizmy psychomanipulacji odnajdziemy w sferze wszelkiego rodzaju marketingu. Przykładem pozytywnie ocenianej psychomanipulacji może być oddziaływanie pedagogiczne, realizowane w takich formach w szkole, w grupach pozaszkolnych (np. w klubach sportowych czy związkach harcerskich), a niekiedy także w rodzinie. Psychomanipulacja nastawiona najczęściej na osiągnięcie celu poprawy moralnej może być też realizowana w różnego rodzaju grupach religijnych. W grę wchodzi tu nie tylko legalnie funkcjonujące kościoły i denominacje. Przeciwnym obszarem działań patologicznych może być aktywność o charakterze czysto przestępczym, np. w zorganizowanych grupach przestępczych czy w grupach terrorystycznych. Operują one tymi samymi metodami psychomanipulacji co sekty²⁶. Nadto zwrócić uwagę należy na istotny, acz rzadko ujawniany kontekst aksjologiczny. Działalność sekt nie jest przecież potępiana jedynie ze względu na metody oddziaływania na adeptów, ale także ze względu na osiąganą cele. Zarzuty zerwania więzi społecznych, utraty zdolności racjonalnego działania, zaangażowanie po stronie nieakceptowanego szerzej światopoglądu, to przecież nic innego jak oceny zachowań nieakceptowanych ze względu na twierdzenia moralne (wartości), zgodnie z którymi żyjąc w społeczeństwie należy utrzymywać z nim kontakt, a niekiedy wręcz angażować się na rzecz określonej społeczności, w postępowaniu należy kierować się pobudkami racjonalnymi, a wyznawane poglądy powinny co najmniej nie naruszać powszechnych społecznych odczuć co do sprawiedliwości czy wolności. Naruszanie tych reguł rodzi społecznie negatywne zjawiska, opisywane w teoriach kryminologicznych jak naruszenie lub zniszcze-

²⁵ Zob. P. G. Zimbardo, *What Messages Are behind Today's Cults?*, (w:) P. T. Nowakowski (red.), *The Phenomenon of Cults from a Scientific Perspective*, Kraków 2007, s. 26; Por. też M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne...*, s. 71.

²⁶ Por. W. Bożejewicz, *Sekty – zagrożenie etyczno-moralne*, (w:) M. Jędrzejko (red.), *Patologie społeczne*, Pułtusk 2006, s. 44.

nie struktury społecznej, prowadzące w skrajnych sytuacjach do anomii, a dalej do powstawania patologii.

Niemniej jednak pojęcie psychomanipulacji wydaje się jedynie wytrychem, mającym służyć do nazwania i potępienia zachowań nieakceptowanych społecznie. Jest próbą uzyskania społecznej zgody dla przeciwdziałania pewnym zachowaniom, których nie jesteśmy w stanie ująć inaczej, bez wchodzenia w obszar potencjalnego konfliktu dotyczącego zakresu wolności. W końcu do sekt przystępują w większości ludzie zdadni do podejmowania czynności prawnych. Czynią to dobrowolnie. Ze względu na bezdyskusyjność tego stanu, skupiono się na próbie odnalezienia „jądra” niebezpieczeństwa. Wskazanie psychomanipulacji jest ciekawym intelektualnie rozwiązaniem, jednak całkowicie nieskutecznym w dziedzinie zapobiegania patologii.

Trzeba też zwrócić uwagę, że wśród wielu zagrożeń związanych z działalnością grup religijnych pojawia się także niebezpieczeństwo radykalnej interpretacji założeń religijnych. Tylko w niektórych przypadkach uznać można, że radykalizacja niewielkiej grupy funkcjonującej w wielkim ruchu wyznaniowym ma charakter wyjątkowy.

Dlatego pamiętać należy, że elementy potencjalnie szkodliwe i destrukcyjne pojawiać się w niektórych przypadkach trwale. Do zjawisk tego typu zaliczyć można postępujący islam. Tę religię wyznaje w Europie już ponad 20 mln osób. Niektóre szacunki zbliżają tę liczbę do 30 mln. Niepewność związana jest z tym, że wiele krajów nie bada relacji wyznaniowych swoich obywateli. Stąd dane te mają charakter szacunkowy. Wewnątrz tej wspólnoty także realizuje się wiele metod psychomanipulacyjnych. Efektem jest przemoc, tzw. „przemoc miejska”, pobicia, groźby, samobójstwa itp.²⁷. Najjaskrawsze jednak stają się zamachy terrorystyczne.

Zjawiska te przynajmniej częściowo mają swoje źródło w doktrynie. Islam zakłada wśród swych twierdzeń fundamentalnych potrzebę prowadzenia wojny. Wojnę należy prowadzić przeciw wszystkiemu co neguje prawdę i narusza harmonię. Idea ta zakłada okazjonalne prowadzenie wojny jako jednego z podstawowych obowiązków rytualnych przepisanych przez szariat. Ma to być nieustanna wojna prowadzona przez każ-

²⁷ O trudnościach katolików, którzy dokonali konwersji z islamu mówił francuski bp M. Dubost. Wskazywał na ich ciągle zagrożenie śmiercią w związku ze „zdradą” własnej grupy religijnej. Por. G. Erlandson (red.), 2009 *Catholic Almanac*, s. 35.

dego muzułmanina przeciwko złu i siłom rozbijającym go od wewnątrz²⁸. Rozróżnia się wprawdzie dwa rodzaje dżihadu. Jeden z nich wprost odnosi się do przemocy. Drugi to zmaganie się z samym sobą dla osiągnięcia cnoty i podniesienia moralności, czysto wewnętrzne zbliżanie się do Boga. Jednak w sposób oczywisty, choćby ten „mały dżihad” wprost odnosi się do walki zbrojnej przeciw wrogom islamu²⁹. Dżihad jest obowiązkiem każdego muzułmanina w świecie podzielonym na terytorium islamu i terytorium wojny. Wspólnota muzułmańska ma obowiązek udziału w dżihadzie, tak aby terytorium islamu mogło objąć cały świat, aby cała ludzkość mogła się cieszyć życiem w sprawiedliwym porządku społeczno-politycznym³⁰.

To twierdzenie zestawić można z licznymi przykładami angażowania się muzułmanów w konflikty we współczesnym Świecie. Oczywiście nie dotyczy to ani całego muzułmańskiego świata, ani wszystkich wyznawców islamu. Jednak dyskryminacja i zwalczanie innych religii w krajach islamskich przy pomocy metod oficjalnych, jak i pospolitej przestępczości jest faktem³¹. To samo dotyczy krajów europejskich. Populacja muzułmańska nie zamieszkuje Europy równomiernie. Jednak w większości państw problem muzułmański stał się zauważalny. W brytyjskich badaniach zamieszkali tam muzułmanie deklarowali brak poczucia lojalności wobec państwa, w którym zamieszkują w 26%, deklarowali wsparcie wprowadzenia szariatu w 40%, 13% deklarowało akceptację ataków na żołnierzy i cywili brytyjskich. Podobnie we Francji i Hiszpanii ok. 15% populacji muzułmańskiej dopuszcza stosowanie przemocy wobec ludności cywilnej „w imię islamu”. Ponad 30% muzułmanów niemieckich uważa, że islam powinien zostać religią państwową w każdym państwie. Nadto 56% uważa, że muzułmanie nie powinni adaptować się do kultury państw zachodnich³². Ciekawy jest fakt, że dla większości osadzonych w zakładach karnych islamskich terrorystów bohaterami z dzieciństwa były postaci religijne jak prorok czy Abdullah Azzam (radykałny islamista wahabicki, słynący ze stworzenia religij-

²⁸ Zob. Seyyed Hossein Nasr, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988, s. 114.

²⁹ M. Levitt, Hamas. *Polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008, s. 12.

³⁰ Por. M. Sageman, *Sieci terroru*, Kraków 2008, s. 2.

³¹ Zob. G. Kucharczyk, *Pod rządami półksiężyca*, Poznań 2006.

³² Więcej A. Schulman, *Stockholm Syndrome: Radical Islam and the European Response*, Hum. Rights Rev., 2009 nr 10, s. 471 i nast.

nych podstaw rozszerzających konflikt afgańsko-sowiecki na wszystkich muzułmanów i wciągnięcia do wojny wielu młodych Arabów, którzy przyłączyli się do dżihadu przeciw Sowietom)³³. Przykłady takie można oczywiście mnożyć. Ważne jednak jest stwierdzenie istotnych podobieństw europejskiego islamu do wielu działających tu sekt. Nadto jego wyróżnikiem jest ideologia agresji. Oczywiście staje się tymczasem to, że islam staje się, przynajmniej w części, religią dezorganizującą europejski system społeczny.

Aby jednak ujednolicić terminologicznie tok dalszego wywodu, pojęcia sekt i islamu złączone zostaną w pojęciu kontrowersyjnych grup religijnych, czyli grup religijnych wyróżniających się stylem funkcjonowania wobec uznanych wzorców społecznych³⁴.

Poszukiwanie tożsamości grup kontrowersyjnych nie może pomijać jeszcze jednego istotnego aspektu. Są one w większości hermetyczne. Ograniczenie dostępu do nich tylko dla wybranych w znaczącym stopniu utrudnia stosowanie klasycznych metod śledczych. Ograniczone staje się też zwalczanie wspomnianych wyżej przejawów przestępczości, jaką można obserwować w tych grupach. Państwo powinno dla skutecznej prewencji rozlicznych patologii towarzyszących kontrowersyjnym ruchom religijnym domagać się ujawnienia zasad doktrynalnych oraz organizacyjnych, na jakich opiera się ruch oraz weryfikacji, czy nie zawierają one postanowień o charakterze agresywnym. Potrzebne wydaje się choćby potencjalne dopuszczenie obserwacji czynności związanych z wykonywaniem kultu.

Dalsze rozważania oparte będą na założeniu, że propozycja posługiwania się pojęciem psychomanipulacji była jedynie próbą zredefiniowania zagrożeń związanych z sektami. Jednak zarówno pojęcie psychomanipulacji, jak i pojęcie sekty nie spełniają warunków, jakich wymaga proces kryminalizacji, ze specyficznymi dla prawa karnego zasadami określoności czynu zabronionego. Psychomanipulacja jest przecież akceptowalna w wielu dziedzinach życia społecznego. Dlatego zakreślenie tej sfery psychomanipulacji, która byłaby niemożliwa do zaakceptowania, a w dalszym ciągu karygodna, wydaje się wyjątkowo trudne. Przyczyny tych trudności nie dają się sprowadzić wyłącznie do problemu techniki legisla-

³³ Zob. J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008, s. 110; M. Sageman, *Sieci...*, s. 3–4.

³⁴ Por. D. Kuncewicz, *Kontrowersyjne...*, s. 13.

cyjnej. Innym ważnym czynnikiem jest to, że legalne potwierdzenie istnienia psychomanipulacji, „prania mózgu” czy technik „paraliżowania” cudzego myślenia godzi w założenia fundamentalne dla całego systemu prawnego. Godzi w założenia o istnieniu wolnej woli. Godzi w założenia o znaczeniu ludzkiej woli dla podejmowania decyzji³⁵. Wydaje się, że dużo czasu musi jeszcze upłynąć do momentu, kiedy techniki manipulacji jednostkami i społecznościami zostaną prawnie zakazane.

Patologie towarzyszące sektom stwarza niejawność funkcjonowania (środków) i niejawność celów. Za środek do przewyciężenia patologii w sektach uznać należy pełne ujawnienie celów i zasad funkcjonowania danej grupy. Kreowanie (organizowanie), kierowanie i działanie w ramach grup o utajnionych celach, bądź środkach podlegałoby karze. Rozwiązanie takie nie stanowiłoby całkowitego remedium na działania psychomanipulacyjne, jednak z pewnością w znaczącym stopniu by je ograniczyło. Przynajmniej częściowo społeczeństwo uzyskałoby kontrolę nad formalną stroną działalności grup religijnych. Potencjalni kandydaci dowiadywaliby się o celach funkcjonowania grupy już w momencie przystąpienia do niej. Brak jawności rodziłby karalność. Ujawnione dane podlegałyby także dalszemu badaniu co do ich zgodności z prawem i obyczajami właściwymi w miejscu, gdzie grupa chciałaby działać. Karalności podlegałoby prowadzenie działalności religijnej wbrew zakazowi sformułowanemu przez kompetentny organ i ewentualnie także prowadzenie działalności niezgodnie z deklarowanymi zasadami.

Takie rozwiązanie zaliczyć należy do form kryminalizacji zastępczej. Bezpośrednio zmierza ono do zachowania jawności życia religijnego. Celem dalszym jest jednak zachowanie wolności w sferze psychicznej i emocjonalnej. W jeszcze odleglejszej perspektywie widzieć należy także zachowanie porządku publicznego (przez eliminację wyznań zmierzających do obalenia ładu społecznego).

PRAWO KARNE EUROPEJSKIE W ZWALCZANIU PATOLOGII TOWARZYSZĄCYCH KONTROWERSYJNYM GRUPOM RELIGIJNYM

O umiędzynarodowieniu działalności sekt przesądza wiele czynników. Pamiętać należy, że zdecydowana większość sekt to grupy niewielkie,

³⁵ Por. D. Winn, *Manipulowanie umysłem*, Wrocław 2003, s. 226.

o ograniczonym, lokalnym zasięgu geograficznym. Jednak pewna ich część (ponad 20%) to ruchy o charakterze międzynarodowym. Podejmując zatem refleksję dotyczącą możliwości oddziaływania wobec kontrowersyjnych ruchów religijnych przy pomocy prawa karnego należy zwrócić uwagę na oddziaływanie przekraczające ramy pojedynczych państw. Czynnikiem umiędzynaradawiającym kontrowersyjne działania jest z pewnością Internet. Internet nie tylko globalizuje niektóre zjawiska (jak džihad), ale stwarza też wizję szczególną. W Internecie społeczności religijne stają się „czyste”. Wirtualna wspólnota religijna jest doskonała, jest sprawiedliwa i wolna od „ziemskich” naleciałości³⁶. Nie występują w niej negatywne następstwa kontaktu realnego. Nie ma tam wyzysku, zepsucia i prześladowań. Świat realny, niedoskonały w stosunku do wirtualnego „raju” w tej sytuacji staje się obiektem agresji. W pierwszej kolejności agresji skierowanej przeciw domniemanym wrogom i spiskowcom³⁷.

Problemem europejskim jest wizja integrowania w ramach jednej wspólnoty kulturowej innych, niejednokrotnie całkowicie obcych tradycji politycznych i religijnych. Trzeba przy tym brać pod uwagę fakt, że sekty niosą ze sobą liczne własne wizje porządku społecznego, państwowego i moralnego. Problem sekt nie może być interpretowany jedynie w kontekście zagrożenia jednostek do nich wstępujących. Na poziomie państwa refleksją trzeba objąć także elementy ładu społecznego. Liczne nowe ruchy mogą sprzyjać naruszeniu podstaw państwowości. W tym znaczeniu wiodącą rolę wiedzie islam. Nie ma w zasadzie wątpliwości co do tego, że Unia Europejska nie jest w stanie zintegrować go skutecznie z własnymi, licznymi tradycjami³⁸. Próba powstrzymania rozwoju kontrowersyjnych ruchów religijnych musi być zatem postrzegana jako reakcja odpornościowa Europy, jako wspólnoty kulturowej, na zewnętrzne zagrożenie.

Organy UE kilkakrotnie już podnosiły kwestie związane z zagrożeniem sektami. Pierwszym z nich był tzw. Raport Cotrella, przygotowany dla Parlamentu Europejskiego 2.04.1984 r. Był to raport dotyczący rozwoju sekt i nowych ruchów religijnych w krajach UE. M.in. definiował on zagrożenia ze strony tych ruchów jako godzące w prawa obywatela i czło-

³⁶ Por. P. Siuda, *Cyberreligia – powstanie religijnych społeczności wirtualnych*, (w:) M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner (red.), *com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2010, s. 284–293.

³⁷ M. Sageman, *Sieci...*, s.198–203.

³⁸ Por. R. de Mattei, *Turcja w Europie*, Kraków 2009, s. 107.

wieka oraz wpływające na pogorszenie społecznej sytuacji tych, którzy ulegli ich wpływom. W kolejnych latach sporządzono kolejne raporty dotyczące sekt (skutkujące przyjęciem w 1996 r. rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie ruchów kultowych w Europie). Podobne raporty powstawały na potrzeby Rady Europy³⁹.

Unia Europejska, w traktacie lizbońskim, stanowi wspólną przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. W art. 67 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu UE czytamy, że Unia dokłada starań, aby zapewnić wysoki poziom bezpieczeństwa za pomocą środków zapobiegających przestępczości, rasizmowi i ksenofobii oraz zwalczających te zjawiska, a także za pomocą środków służących koordynacji i współpracy organów policyjnych i sądowych oraz innych właściwych organów, a także za pomocą wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych w sprawach karnych i, w miarę potrzeby, przez zbliżanie przepisów karnych. Istotnym wyzwaniem jest więc podniesienie zwalczania patologicznych ruchów religijnych w oparciu o mechanizmy harmonizacyjne.

W ramach działań harmonizacyjnych, na podstawie art. 83 TfUE Parlament Europejski i Rada, stanowiąc w drodze dyrektyw zgodnie ze zwykłą procedurą ustawodawczą, mogą ustanowić normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie poważnej przestępczości o wymiarze transgranicznym, wynikające z rodzaju lub skutków tych przestępstw lub ze szczególnej potrzeby wspólnego ich zwalczania. Powyższe dziedziny przestępczości są następujące: terroryzm, handel ludźmi oraz seksualne wykorzystywanie kobiet i dzieci, nielegalny handel narkotykami, nielegalny handel bronią, pranie pieniędzy, korupcja, fałszowanie środków płatniczych, przestępczość komputerowa i przestępczość zorganizowana (ust. 1). W zależności od rozwoju przestępczości Rada może jednak przyjąć decyzję określającą inne dziedziny przestępczości spełniające kryteria, o których mowa w niniejszym ustępie. Rada stanowi jednomyślnie po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego (ust. 2).

Stwierdzić można, że tylko niektóre czyny popełniane wewnątrz sekt mieszczą się w katalogu wymienionym w art. 83 ust. 1. Szczególne

³⁹ W postaci raportu Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy dotyczącego sekt i nowych ruchów religijnych z 1991 r. i komunikatu Komitetu Ministrów Rady Europy z 1994. Zob. też I. Kamiński, *Dokumenty na temat sekt oraz nowych ruchów religijnych – próba ich klasyfikacji i charakterystyki. Prezentacja międzynarodowych dokumentów europejskich*, (w:) I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty...*, s. 144–181.

miejsce może znaleźć tu zwalczanie ideologii terroryzmu czy też handlu ludźmi, w tych grupach, które utrzymują się z procederu werbunku do domów publicznych lub obrotem narządami i tkankami ludzkimi. Jednak psychomanipulacja i głoszenie agresywnego światopoglądu nie mieści się w tym katalogu. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby objąć kontrowersyjne ruchy religijne środkami, o których mowa w ust. 2. W przypadkach grup działających transgranicznie, wywołujących poważne problemy społeczne, niekiedy w wielu państwach jednocześnie, możliwa jest aktywność UE.

Rozwiązanie takie pozostaje ponadto w zgodzie z powszechnie przyjmowanymi założeniami o laickości państwa. Nie widać przyczyn, dla których prawo ponadpaństwowe i międzynarodowe miałyby od niej odstępować. Tzw. reguły Hassemera dotyczące relacji prawa karnego z religią i światopoglądem określają, że 1) prawo powstrzymuje się od określania, która religia jest prawdziwa, 2) każda religia i światopogląd jest traktowana przez prawo równo, 3) normy prawa karnego obejmują jedynie skutki zachodzące „na ziemi”, 4) przestępstwa religijne mogą być penalizowane tylko wtedy, gdy są faktycznie karygodne, a ich ściganie przez prawo karne jest konieczne⁴⁰.

Ściganie działalności tajnej, ukrytej lub szkodliwej społecznie mieści się w pełni w tych granicach. Dążenie do ustalenia jawności działań grupy nie ma nic wspólnego z wartościowaniem jej funkcjonowania. Zakaz prowadzenia działalności nawołującej do zaburzenia ładu społecznego dotyczy wyłącznie skutków społecznych narzucanego przez daną grupę światopoglądu. Ostatnie z tych postulatów narzucają także potrzebę przefiltrowania sformułowanej tutaj propozycji kryminalizacyjnej przez zasady stanowienia prawa UE. Obejmują one m.in. kontrolę proporcjonalności nakazującą zachowanie odpowiedniej relacji między efektem regulacji a ciężarem nałożonym na jednostkę⁴¹. Ciężar w postaci ujawnienia pewnych informacji i zapewnienia, choćby ograniczonego, dostępu do miejsc kultu z możliwością jego obserwacji jest ciężarem niewielkim, szczególnie w zestawieniu z innymi obowiązkami nakładanymi przez państwo.

⁴⁰ Szerzej zob. W. Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010, s. 121 i nast.

⁴¹ O zagadnieniach tych pisała szerzej M. Romańczuk-Grącka, *Bilans...*, s. 251–270.

WNIOSKI

Niebezpieczeństwa niesie jedynie naganny sposób działania pewnych grup definiowanych szerzej jako sekty. Z tego powodu definicje tworzone na użytek aktów prawnych powinny obejmować przede wszystkim te działania. Nadto pojęcia opisujące kontrowersyjne grupy religijne powinny zostać uzupełnione o element „ideologicznej agresji”.

Penalizacji powinna zostać poddana niejawną działalność grup religijnych. Działalności grup niosących ze sobą zagrożenie dla porządku publicznego (głównie w postaci nawoływania do agresji) powinny zostać zakazane. Naruszenie zakazu powinno zostać poddane penalizacji.

Nie ma przeszkód, aby tego typu penalizacja została wskazana w dyrektywach UE stanowiących normy minimalne.

Działania te mogłyby przyczynić się do zdjęcia swoistego parasola ochronnego jaki roztacza się nad działalnością kontrowersyjnych ruchów religijnych⁴². Wola działań na rzecz pokrzywdzonych przez takie ruchy mogłaby także wzmocnić przekonanie o potrzebie wspólnego działania na rzecz bezpieczeństwa, czy także o jedności europejskiej, która dzięki temu stałaby się odczuwalnym dla wielu faktem. Główną przeszkodą może być oczywiście uznanie pełnej, niczym nieograniczonej wolności wyznania jako zasady nadrzędnej. Przedstawione propozycje jednak w niczym jej nie naruszają. Jednak ich przyjęcie zderzyć się musi ze tezą M. Webera, zgodnie z którą sekty są zawsze najbardziej konsekwentnymi i autentycznymi reprezentantami żądania „wolności sumienia”⁴³.

WYKAZ LITERATURY:

1. B. R. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, Warszawa 2007.
2. W. Bożejewicz, *Sekty – zagrożenie etyczno-moralne*, (w:) M. Jędrzejko (red.), *Patologie społeczne*, Pułtusk 2006.
3. P. Chrzczonowicz, *Karnoprawna ochrona wolności sumienia i wyznania w prawie polskim. Problematyka sekt*, (w:) P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński (red.), *Spółczesność inwigilowana w państwie prawa*, Toruń 2003.
4. E. M. Guzik-Makaruk, *Sekty religijne w Polsce*, Warszawa 2004.

⁴² Zob. też np. I. Kamiński, *Status sekt i nowych ruchów religijnych w polskim systemie prawnym* (w:) M. Gajewski (red.), *Abc...*, s. 122; M. Romańczuk-Grącka, *Bilans...*, s. 262.

⁴³ M. Weber, *Gospodarka...*, s. 903.

5. E. M. Guzik, *Międzynarodowe inicjatywy przeciw negatywnym przejawom sekt religijnych*, „Jurysta” 2000, nr 3.
6. E. M. Guzik, *Przynależność do sekt w aspekcie wiktymologicznym. Ocena psychologiczna i etyczna*, „Jurysta” 2000, nr 9.
7. E. M. Guzik, *Prawne aspekty działalności sekt religijnych w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 3.
8. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2004.
9. J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008.
10. A. G. Jamieson, *Wiara i miecz*, Kraków 2009.
11. W. Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010.
12. M. Konarzewska, *Sekty i nowe ruchy religijne a ryzyko popełniania przestępstw*, (w:) B. Ledwoch (red.), *Wybrane problemy psychologii sądowej*, Lublin 2011.
13. I. Kamiński, M. Płodowski (red.), *Sekty. Obrona czy tolerancja?*, Toruń-Olsztyn 2008.
14. G. Kucharczyk, *Pod rządami półksiężyca*, Poznań 2006.
15. D. Kuncewicz, *Kontrowersyjne grupy religijne*, Tychy 2005.
16. M. Levitt, Hamas. *Polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008.
17. R. de Mattei, *Turcja w Europie*, Kraków 2009.
18. S. H. Nasr, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988.
19. P. T. Nowakowski (red.), *The Phenomenon of Cults from a Scientific Perspective*, Kraków 2007.
20. E. Nowicka, *Środki prawne przeciwdziałania i zwalczania sekt*, „Prokuratura i prawo” 2011, nr 7–8.
21. R. Paprzycki, *Prawnokarna analiza satanizmu w Polsce*, Kraków 2002.
22. M. Pytlak, *Rozpoznać sektę. Kryminologia sekt*, Lublin 2002.
23. M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008.
24. M. Romańczuk-Grącka, *Bilans zysków i strat potencjalnej kryminalizacji czynów związanych z działalnością sekt destrukcyjnych*, (w:) T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, Warszawa 2010.
25. M. Romańczuk, *Charakterystyka przestępczości i niezgodnej z prawem działalności destrukcyjnych sekt religijnych ze szczególnym uwzględnieniem kryminogennego charakteru grup działających w Polsce*, (w:) W. Bednarek, S. Pikulski (red.), *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, Olsztyn 2000.

26. M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty destrukcyjnych sekt religijnych*, „Przegląd Policyjny” 2001, nr 3;
27. M. Romańczuk, *Problem destrukcyjnych sekt religijnych a realizacja kryminalistycznej funkcji rozpoznawczej*, (w:) V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*, Toruń 2004.
28. M. Sageman, *Sieci terroru*, Kraków 2008.
29. A. Schulman, *Stockholm Syndrome: Radical Islam and the European Response*, Hum. Rights Rev., 2009 nr 10.
30. P. Siuda, *Cyberreligia – powstanie religijnych społeczności wirtualnych*, (w:) M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner (red.), *com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2010
31. M. Szostak, *Sekty destrukcyjne: studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2001.
32. D. Winn, *Manipulowanie umysłem*, Wrocław 2003.
33. A. Zwoliński, *Sekty ... Dlaczego?*, Warszawa 1998.

ABSTRACT

Justyn PISKORSKI

EUROPEAN UNION LAWS PERSPECTIVES TO CRIMINALIZE PSYCHO-MANIPULATING GROUPS (SECTS) AND RELIGIOUS GROUPS OF AGGRESSIVE IDEOLOGY

Keywords: cults, psycho-manipulation, Islam, social pathologies, anomy, criminalization

The terms „sect” and „psycho-manipulation” do not comply with requirements of rational criminalization. The term „sect” seems too broad and defined in so many various ways and also applied so differently that it is not suitable to be introduced to legal language. Psycho-manipulation does not allow for precise distinction of pathological behavior from socially acceptable behavior. In such situation the author suggest to use the term „religious groups of controversial beliefs” for the purposes of describing pathologies related to sects. Religious groups acting in democratic society may be required to reveal their purposes and operation methods. The author considers possibility of undertaking law making initiatives aimed at introducing obligation of transparency of public cults and content of their teaching. It is the secret (non-public) sphere of activities of religious groups that should be penalized. The activities of groups threatening social order (mainly by provoking and

promoting aggression) should be prohibited. There are no obstacles to include that type of penalization in EU directives providing for minimum regulations.

Justyn PISKORSKI

ZWIERZĘTA I PRAWO KARNE – PERSPEKTYWA ANTROPOLOGICZNA

Słowa kluczowe: prawa zwierząt, etyka, godność człowieka, prawo karne, kryminalizacja, zbalansowana wymiana

„I widziałem jeszcze pod słońcem: na stolicy sędziowskiej – nieprawość, na stolicy prawa – bezprawie.

Powiedziałem sobie: „Bóg osądzi sprawiedliwego i bezbożnego, gdyż jest czas na każde zamierzenie i na każde działanie”.

Powiedziałem sobie o synach człowieczych: „Bóg chce, by pojęli i ujrzeli, że sami przez się są tylko zwierzętami”.

Ten sam jest bowiem los synów człowieczych, co i zwierząt; jednaki jest ich los, jednaka śmierć jednego i drugiego, jednakie tchnienie u obu; nie ma więc człowiek przewagi nad zwierzęciem, gdyż marnością jest wszystko.

Wszystko zdąża do jednego miejsca: wszystko wywodzi się z prochu i wszystko znowu w proch się obraca.

Któż wie, czy dech życia synów człowieczych ulatuje ku górze, a dech życia zwierząt zstępuje w dół ku ziemi?

I widziałem, że nie ma nic lepszego dla człowieka nad to, by radował się ze swych dzieł, gdyż to jest jego dział.

Któż bowiem pozwoli mu ujrzeć, co dzieć się będzie po nim?”

(Księga Koheleta, 3,16–22)¹

¹ M. Peter, M. Wolniewicz (red.), Pismo Święte. Stary i Nowy Testament w przekładzie z języków oryginalnych, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 935.

1. WPROWADZENIE, METODA

W przeszłości, na zaproszenie prof. K. Ilskiego, zajmowałem się w ramach cyklu „Człowiek w świecie zwierząt – zwierzęta w świecie człowieka” problematyką zwierząt w prawie karnym. W systematycznym opisie wskazałem zarówno akty prawne dotyczące zwierząt i wprowadzające sankcje karne za różnorodne czyny ich dotyczące, ale także przytoczyłem pewne typy relacji, w jakich prawodawca posługuje się prawem karnym. Nie chcąc przytaczać, czy powtarzać kwestii, które zostały już opublikowane, przypomnę jedynie, że za istotne dla takiej systematyki uznałem ochronę ludzi przed niebezpieczeństwem pochodzącym ze strony zwierząt, ochronę zwierząt przed działalnością człowieka oraz ochronę zwierząt przed innymi zwierzętami. Przypomnę także, że zwierzęta mogą występować w polskim prawie karnym bądź jako narzędzia przestępstwa, bądź jako przedmiot ochrony. W pierwszym znaczeniu występują po stronie sprawcy i może być w stosunku do nich realizowany środek karny w postaci orzeczenia ich przepadku. W drugim – lokują się w zależności od perspektywy, w kategoriach ofiar lub inaczej: dóbr prawnie chronionych.

Muszę także wspomnieć, że ochrona zwierząt przez prawo karne w Polsce jest niezwykle szeroka, służy jej szereg aktów prawnych o różnym charakterze. Wśród przyczyn kryminalizacji wskazać można wolę zachowania różnorodności biologicznej, dążenie do utrwalenia pewnego stanu przyrody lub jego poprawę, dążenie do zachowania porządku i bezpieczeństwa publicznego czy względy humanitarne. Najistotniejszą rolę odgrywa prawo karne zwierząt na płaszczyźnie symbolicznej, wytyczając nowe standardy postępowania ze zwierzętami. W przywołanym tekście posłużyłem się klasyczną dogmatyczną metodą analizy tych relacji².

Obecnie chciałbym spojrzeć na te same regulacje i ich systematykę używając innej metody, metody antropologicznej. Założenie to wymaga jednak kilku wstępnych wyjaśnień, dotyczących zarówno rozumienia samej antropologii, jak i jej specyfiki i odmienności od metody dogmatycznej.

² J. Piskorski, *Zwierzęta i prawo karne. Próba systematyzacji problemu*, (w:) K. Ilski (red.), *Człowiek w świecie zwierząt – zwierzęta w świecie człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012, s. 119 i nast.

Antropologia, jako nauka interdyscyplinarna, roszcząca sobie ambicje holistycznego opisu społeczeństwa, jest szczególną dziedziną wiedzy³. Stosowanie jej w nauce prawa karnego umożliwia przydanie mu perspektywy postronnego obserwatora, niezaangażowanego świadka. Perspektywa ta umożliwia właściwe odczytanie celu prawa i zrozumienie go w perspektywie kultury. Antropologia umożliwia również rozwinięcie refleksji nad strukturą władzy i przemocy w życiu człowieka⁴. Nie trzeba chyba dodawać, że jest to perspektywa niezwykle cenna. Tymczasem dogmaty cy prawa rzadko korzystają z instrumentów antropologicznych, formułując założenia wręcz hamujące tego typu refleksję w obrębie teorii prawa (np. w postaci założenia o racjonalności prawodawcy w procesie wykładni prawa). Ciekawe może być jednak także wstrzemięźliwe traktowanie prawników przez antropologów, czego przykładem może być szczególnie sceptycyzm B. Malinowskiego wobec „mentalności prawniczej”⁵.

Niezależnie od wzajemnych abominacji, perspektywa antropologiczna w prawie wydaje się zbyt cenna, aby przywiązywać do nich większą wagę. Zawdzięczamy przecież B. Malinowskiemu szczególne podkreślenie miejsca prawa w kulturze, obok innych jej przejawów (religii, ekonomii itp.)⁶. W poniższym tekście wspomniane wyżej dziedziny stosowania prawa karnego w sprawach zwierząt poddane zostaną analizie właściwej antropologii.

2. ANTROPOLOGIA PRAW ZWIERZĄT

Zastrzec należy, że prawa zwierząt w ich obecnym kształcie trudno ująć w definicjach prawa właściwych antropologom pokolenia B. Malinowskiego, dla którego wiodącym podmiotem prawa był człowiek. Już samo zatem upodmiotowienie, polegające nawet na zmianie prawnej pozycji zwierząt może dowodzić zmiany wrażliwości współczesnej kultury. W tym akcie upodmiotowienia dokonuje się istotna przemiana paradygmatu antropologii, jakim jest zasada wzajemności. W społeczeństwie organicznym ma

³ C. Hann, *Antropologia społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 253 i nast.

⁴ J. M. Donovan, H. E. Anderson, III, *Anthropology & Law*, Berghahn Books, New York, Oxford 2006, s. 4 i nast.

⁵ P. Bielarczyk, *Antropologia prawa Bronisława Malinowskiego*, *Studia Iuridica* XLI/2003, s. 27.

⁶ B. Malinowski, *Zwyczaj i zbrodnia w społeczności dzikich*, *Dzieła*, t. 2, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980.

miejsce znaczna liczba relacji opartych na zasadzie wzajemnej wymiany dóbr. To splątanie różnorodnych zobowiązań wpływa na postępowanie jednostki. Jednak taka wizja wskazywać może jedynie na zwierzęta jako na przedmiot własności, jako na dobro, do którego ktoś (jednostka) może rościć prawo. Istota zmiany polega na ostrej zmianie ocen. Deklaratywny przepis ustawy o ochronie zwierząt mówi: „Zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą”. Jest w tym przywołaniu frazy z piśmiennictwa I. Lazari-Pawłowskiej w tekście prawnym wyraźny rys wyzwolenia, rys pewnej magii, która wbrew stosunkom społecznym miałyby spowodować, że w następstwie tej deklaracji zwierzęcia nie będzie można posiadać, tak jak w przeszłości posiadano niewolników⁷. Rzymski niewolnik nie miał osobowości (*Servus non habet personam*). Określenie *persona* określało prawdziwą naturę jednostki. W dłuższym procesie niewolnik mógł uzyskać duszę w następstwie chrystianizacji, ale dużo trudniej uzyskiwał ciało. Nie sposób nie zauważyć, że w procesie oderwania osoby (*persona*) od jednostki w jej psychofizycznej integralności istotnie uczestniczyli rzymscy prawnicy⁸.

Nie nadano jeszcze zwierzętom pełni cech osoby rozumianej jako byt psychiczny, ale wyraźny jest rys antropomorfizacji stosunków ze zwierzętami. Jest to o tyle ciekawe, że w literaturze filozoficznej poszukiwano na różne sposoby cech odróżniających zwierzęta od ludzi, czy też czyniących zwierzę ludzkim człowiekiem. Kryteria te znajdowano bądź w przekonaniu, że wyłącznie człowiek jest w stanie łamać prawa natury, że wyłącznie on jest w stanie fanatycznie poświęcić się ideałowi prawdy itp. W ustawie o ochronie zwierząt podkreślono, że zwierzę jest istotą zdolną do odczuwania cierpienia. W literaturze prawniczej pojawiają się dążenia do zadekларowania, że zwierzęta posiadają prawa podstawowe, a ich ochrona powinna wynikać ze względów na ich własne dobra a nie dla dobra ludzi⁹. W literaturze etycznej znane są opinie P. Singera nie tylko promujące ideę praw zwierząt, ale także krytykujące ludzki rasizm gatunkowy, niesprawiedliwie uprzywilejowujący nasz gatunek. Ze schroniska nie bierze się zwierzęcia pod opiekę, nie obejmuje się nad nim pieczy, lecz podpisuje się

⁷ I. Lazari-Pawłowska, *Zwierzę nie jest rzeczą*, w: I. Lazari-Pawłowska, *Etyka. Pisma wybrane*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1992, s. 33.

⁸ Zob. M. Mauss, *Socjologia i antropologia*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2001, s. 380.

⁹ Por. Jan Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Wydawnictwo TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2005.

ze schroniskiem „umowę o adopcji”. Dotychczas adopcja była rozumiana jako przyjęcia osoby obcej do rodziny i wykreowanie stosunku zbliżonego do pokrewieństwa. Język prawa i język prawniczy zaczynają jednak wyraźnie zmieniać znaczenie pojęć dotychczas zastrzeżonych do relacji między ludźmi. Wskazuje to na wyraźne dążenie do nadania zwierzętom tej cechy osobowości.

3. ZNACZENIE PRAWA KARNEGO

Prawo karne widziane w perspektywie antropologicznej to reguły stosowania przymusu. Gdy inne sposoby regulowania zachowań nie zdają egzaminu, gdy niewystarczające są łagodniejsze formy sankcji, jak wstyd czy nawet obawa przed wstydem (sankcja rozsiana) przywódca może sięgnąć po przymus¹⁰. Reguły jego stosowania w społeczeństwie obywatelskim bywają ograniczane. Uznaje się, że przymus musi być racjonalizowany, możliwy do obiektywnej weryfikacji. Przyczyny kryminalizacji muszą także zostać poddane procesowi racjonalizacji. Podjąć zatem należy próbę jaki jest sens wprowadzania przymusu w regulacjach dotyczących zwierząt.

Od razu zarzucić można refleksję nad regulacjami dotyczącymi odpowiedzialności karnej za posłużenie się zwierzęciem do dokonania czynu zabronionego przeciwko innemu dobru prawnie chronionemu. Chodzi tu o takie czyny, w których sprawcy posługują się zwierzętami tak jak pistoletem, kijem czy wytrychem. Sprawy te wywołują niekiedy pytania dotyczące terminu „przedmiot” jakim posługuje się ustawodawca. Przypomnieć można, że dyskusja dotyczy głównie użycia zwierząt do popełnienia czynów przeciw osobie (jej życiu i zdrowiu), przeciw mieniu oraz przeciw wolności seksualnej i obyczajności. Czyny te należą do rdzenia prawa karnego i wszelkie pytania dotyczące zarówno podstaw odpowiedzialności karnej jak i potrzeby ukarania sprawców takich czynów nie budzą wątpliwości.

Inaczej jest z problemem odpowiedzialności sprawcy za czyn popełniony przez zaniechanie prawidłowego nadzoru nad zwierzęciem. Analizując przypadki pogryzienia, które pojawiają się w orzecznictwie, stwierdzić można, że istnieje w tym zakresie aksjologiczna luka. Jedyną reakcją przewidzianą w takiej sytuacji w stosunku do zwierzęcia jest podjęcie czyn-

¹⁰ J. D. Eller, *Antropologia kulturowa. Globalne siły, lokalne światy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 298.

ności zabezpieczających przed wścieklizną na podstawie ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi¹¹. Przepisy tej ustawy mają jednak charakter wyłącznie prewencyjny. Bardzo często osoby pogryzione konstatują ze zdziwieniem, że zwierzę, które niekiedy spowodowało bardzo znaczne obrażenia nie jest poddawane kwarantannie ani nie jest izolowane. Ewentualna odpowiedzialność karna dotyczy wyłącznie właściciela zwierzęcia. Tu dochodzimy do paradoksu obecnych regulacji. Zwierzęta zostały uznane za istoty zdolne do odczuwania cierpienia, co jest pewną nowością w prawie, z drugiej strony nie uznano ich za istoty zdolne do poniesienia odpowiedzialności. Dziecko pogryzione przez psa przed swoim domem po długim czasie leczenia ze zniekształconą twarzą i niesprawną ręką wraca do miejsca, w którym w dalszym ciągu przebywa bezpośredni sprawca jego cierpienia. Zwierzę nie jest bowiem zdolne do poniesienia odpowiedzialności. I dzieje się to w tym samym czasie i w tym samym systemie prawnym, w którym dąży się do zapewnienia maksymalnej ochrony cierpiącym istotom. Paradoksem jest to, że można w Polsce orzec środek w postaci przepadku zwierzęcia lub zakazu posiadania zwierząt wyłącznie wobec sprawców, którzy popełnili czyn przeciwko zwierzęciu. Zwierzę może być przekazane przez organizację społeczną, której statutowym celem jest ochrona zwierząt nieodpłatnie: 1) schronisku dla zwierząt, jeżeli jest to zwierzę domowe, lub 2) gospodarstwu rolnemu wskazanemu przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta), jeżeli jest to zwierzę gospodarskie, lub 3) ogrodowi zoologicznemu lub schronisku dla zwierząt, jeżeli jest to zwierzę laboratoryjne lub zwierzę wykorzystywane do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych lub utrzymywane w ogrodach zoologicznych. Przepisy kodeksu karnego milczą w sprawie przepadku zwierzęcia, które było użyte do popełnienia przestępstwa. W ograniczonym stopniu uznaje się jedynie możliwość przepadku zwierzęcia, które służyło lub było przeznaczone do popełnienia przestępstwa. Tym samym jest to wykluczone w przypadku czynów polegających na zachowaniu nieumyślnym, wyczerpujących się w niezachowaniu reguł bezpieczeństwa.

Zarysowany wyżej problem dotyczy pewnych wizji antropologii śmierci i antropologii zła. Pierwsze zagadnienie wywołuje pytanie o wartość śmierci zwierzęcia i śmierci człowieka, czy też porównywalności tych

¹¹ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. Dz. U. 2008 nr 234 poz. 1570 ze zm.

dóbr, które w obu przypadkach określać będziemy przez wartość życia¹². Z rozwiązaniem tego dylematu otrzymamy odpowiedź dotyczącą postrzegania zła. W wartościowaniu życia człowieka i zwierzęcia przytacza się we współczesnej filozofii szereg argumentów. J. McMahan wskazuje, że zwierzę umierając traci nie tylko dobra niższej wartości, ale jest ich także mniej, co wiąże się z krótszym niż ludzki średnim czasem życia zdecydowanej większości gatunków zwierząt. Popularnym argumentem jest także twierdzenie, że cierpienie zwierząt jest tak samo istotne, jak cierpienie ludzi. Na ogół zwolennicy tego poglądu uważają także, że śmierć (eutanazja) jest lepszym rozwiązaniem dla samego zwierzęcia niż nawet niewielka ilość cierpienia. Zabijanie zwierząt jest zatem akceptowane, o ile nie zadaje im się przy tym cierpienia. Jeśli zatem zabicie zwierzęcia w celach spożywczych jest dopuszczalne, to z pewnością powinniśmy dopuścić zabicie zwierzęcia po to, aby zapobiec ludzkiemu cierpieniu. Cierpienie zwierząt, fizyczny ból, zbliża je z kolei do odczuć ludzkiej niedoli, można chyba powiedzieć, że do ludzkiego odczucia zła. Zwierzęta nie będą raczej sięgać do wyżyn ludzkiej etyki i poczucia dobra, jednak odczuwanie zła jest tym co może jednoczyć pewne doświadczenia i czynić je ponadgatunkowo wspólnymi¹³. Z tego stanowiska wynika już jasno specyfika postrzegania zła, które koncentruje się w cierpieniu, w negatywnym doświadczeniu emocjonalnym, w nieprzyjemnych doznaniach ciała. Zadawanie zwierzętom niepotrzebnych cierpień lub ich niepotrzebne zabijanie uznawane jest w Katechizmie Kościoła Katolickiego za sprzeczne z ludzką godnością¹⁴. Nie sposób negować tych uczuć. Są one powszechne i przejmujące. Jednak oparcie zakazów i nakazów prawa karnego na emocji, a nie na racji, osłabiać musi pewność prawa.

Odmiernym zagadnieniem jest karnoprawna ochrona zwierząt przed działalnością człowieka. Ochrona środowiska, ochrona gatunków jest zabiegiem perspektywnym, nakierowanym na przyszłe pokolenia. Jasnym celem szeregu przepisów chroniących zwierzęta przy użyciu przymusu

¹² B. Wrona, *Pomiędzy racjonalizmem a sentymentalizmem. Rozważania dotyczące norm etycznych odnośnie zwierząt*, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego – Nauki Humanistyczne, nr 2 (1/2011), s. 77 i nast.

¹³ J. McMahan, *Etyka zabijania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 256-266; F. Fukuyama, *Koniec człowieka*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004, s. 31.

¹⁴ Encyklika *Laudato Si'* Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom, p. 130.

państwowego jest zachowanie przynajmniej pewnego stanu przyrody dla tych, którzy nadejdą w przyszłości. Na czoło wysuwa się jednak u.o.z., penalizująca w szczególności zabijanie i znęcanie się nad zwierzętami. Wspomnieć należy, że przepisy te wyraźnie kształtują nową wrażliwość społeczną, w tym także wrażliwość organów ścigania. Dowodzi tego blisko 100-procentowy wzrost liczby wszczętych postępowań karnych w sprawach z u.o.z., który miał miejsce w okresie spadku ogólnej liczby przestępstw. W roku 2004 wszczęto 1283 postępowania, a w 2014 r. było ich już 2214¹⁵. W mediach nie sposób odróżnić informacji o czynach skierowanych przeciw ludziom od tych skierowanych przeciw zwierzętom. Operują one tym samym emocjonalnym słownictwem, w którym okrucieństwo spotyka się z bestialstwem, bezduszością i zwyrodnieniem. Zwierzę już nie zdycha, lecz umiera, a sprawcy ukrywają jego ciało.

4. *WNIOSKI*

Antropologia w swoich fundamentach zwraca się ku zasadzie wzajemności. To wzajemność jest tą cechą ludzkiej natury, która umożliwia człowiekowi tak szeroką socjalizację¹⁶. Różne formy wzajemności obserwować można w zachowaniu licznych gatunków zwierząt, co wskazywać może na biologiczne, genetyczne uwarunkowanie tej zasady. Idea praw zwierząt, jak twierdzi F. Fukuyama, mimo pewnego rysu szlachetności i niewątpliwie słusznej chęci obrony ich przed cierpieniem, operując pojęciami etycznymi właściwymi ludziom bardzo szybko przyczynia się jednak do podważenia przekonań o wyjątkowości i szczególnej pozycji ludzkiego gatunku. Szczególnie istotne jest to dla niszczenia przekonań religijnych o ludzkiej godności¹⁷. Naturalne wydaje się jednak to, że nie ma szansy na tożsamość praw człowieka i praw zwierząt. Nie można osiągnąć wspólnoty komunikacyjnej i wspólnoty potrzeb na tym samym poziomie. Kryterium zdolności cierpienia prowadzić może jedynie do opacznych wniosków. Ci sami, którzy opierają na nim koncepcję nadawania praw, dążą do zmniejszenia praw dzieci i osób starszych, gdyż brakuje im pewnych cech związanych ze świadomością cierpienia. Nie ma jednak przeszkód, aby prawo gwarantowało odpowiedni poziom wzajemności w relacjach między zwierzętami a ludźmi.

¹⁵ Dane Komendy Głównej Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/znecanie-sie-nad-zwier/50889,Znecanie-sie-nad-zwierzetami.html>.

¹⁶ J. M. Donovan, H. E. Anderson, III, *Anthropology...*, s. 3 i nast.

¹⁷ F. Fukuyama, *Koniec ...*, s. 151, s. 180.

One zapewniają nam szereg rozlicznych dóbr od utylitarnych po trwałość naszego habitatu, w zamian my zapewniamy im optymalne bezpieczeństwo, w szczególności ochronę przed pochodzącym od ludzi cierpieniem. W tym kontekście wydaje się, że prawo karne odegrać może szczególną rolę, o ile zostanie utrzymane w pewnych granicach, jako narzędzie ważenia interesu ludzi, którym szczególna przyrodzona godność zakazuje pewnych form okrucieństwa i równocześnie nakazuje troskę o jednostki słabsze i o przyszłe pokolenia.

WYKAZ LITERATURY:

1. P. Bielarczyk, *Antropologia prawa Bronisława Malinowskiego*, Studia Iuridica XLI/2003.
2. Jan Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Wydawnictwo TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2005.
3. J. M. Donovan, H. E. Anderson, III, *Anthropology & Law*, Berghahn Books, New York, Oxford 2006.
4. J. D. Eller, *Antropologia kulturowa. Globalne siły, lokalne światy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
5. F. Fukuyama, *Koniec człowieka*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004.
6. C. Hann, *Antropologia społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
7. I. Lazari-Pawłowska, *Zwierzę nie jest rzeczą*, (w:) I. Lazari-Pawłowska, *Etyka. Pisma wybrane*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1992.
8. B. Malinowski, *Zwyczaj i zbrodnia w społeczności dzikich*, *Dziela*, t. 2, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980.
9. M. Mauss, *Socjologia i antropologia*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2001.
10. J. McMahan, *Etyka zabijania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
11. M. Peter, M. Wolniewicz (red.), *Pismo Święte. Stary i Nowy Testament w przekładzie z języków oryginalnych*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.
12. J. Piskorski, *Zwierzęta i prawo karne. Próba systematyzacji problemu*, (w:) K. Ilski (red.), *Człowiek w świecie zwierząt – zwierzęta w świecie człowieka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
13. B. Wrona, *Pomiędzy racjonalizmem a sentymentalizmem. Rozważania dotyczące norm etycznych odnośnie zwierząt*, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego – Nauki Humanistyczne, nr 2 (1/2011).

ABSTRACT:

Justyn PISKORSKI

ANIMALS AND CRIMINAL LAW – ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE

Keywords: animal rights, ethics, human dignity, criminal law, criminalization, balanced reciprocity

The author presents anthropological evaluation of criminal laws regarding animals. He evaluates the protection of people against a threat coming from animals, protection of animals against the treat from people's acts and protection of animals from threat of other animals. He criticizes some regulations that introduce broader protection for animals than for people. He indicates the human dignity as the key to resolve some ethical stress accompanying legal regulations and assigns the criminal law the role of an instrument that should balance of protection between people and animals.

Aleksandr SKRYPNIUK
Vladyslav FEDORENKO

PROBLEMS WITH THE STATEMENT ON PROVIDING SOCIAL RIGHTS AND FREEDOMS OF THE PERSON IN UKRAINE

Keywords: constitutional rights and freedoms, social rights and citizen, human right to work and rest, social protection of citizens, strike

As Ukraine develops as a democratic, social welfare and law-governed state, the need for improving national and international legal mechanisms for establishing and ensuring constitutional human rights and freedoms, grows. It is not unexpected that just human rights and freedoms, their guarantees and protection mechanisms determine now the humanistic dimension of development of the Ukrainian state and civil society. Real prospects for their further development towards establishment of democracy and the rule of law on the road.

What is more, establishment and protection of constitutional human rights and freedoms in Ukraine is at present of utterly pragmatic importance. Improvement in human rights and freedoms in Ukraine will become one of the most significant indicators of our state's exit from the military-political, socioeconomic, and humanitarian crisis.

Constitutional human rights and freedoms should be understood as a measure of possible conduct or activity of an individual (a group of individuals) established by the Constitution and laws of Ukraine and guaranteed by the Ukrainian state aimed at satisfying his/their legitimate

needs and interests in the political, economic, social, cultural (spiritual), environmental, information and other spheres of social and public life.

Diversity of constitutional human rights and freedoms is one of their key features. In fact, the Constitution of Ukraine points to the inexhaustibility of constitutional human rights and freedoms in art. 22¹.

To date, constitutional human rights and freedoms are notable for their diversity, and the issues of their classification and systematization have become traditional for legal science and practice. Usually, official and doctrinal classifications of human rights are distinguished. Existing international treaties provide for the former, while scholars apply the latter. At that, specific names of groups of human rights are palpably different, which adds further credence to the thesis about the plurality of contemporary human rights.

Human rights and freedoms can be classified: 1) by essence or by origin – intrinsic human rights and freedoms expressly standardized by the state; 2) by their subject or content, constitutional rights and freedoms of man and citizen are broken down into political, economic, social, cultural (spiritual), information, and environmental; 3) by entities – these are individual and collective rights; rights and freedoms of the Ukrainian citizens and rights and freedoms of foreigners and stateless persons, refugees, individuals needing additional and temporary legal protection; 4) by age – rights of the child; rights of youth; rights of the elderly;² 5) by sexual identity – the Constitution of Ukraine distinguishes only women's rights, although establishment and protection of personal rights of homosexuals, transgenders etc. become now relevant in many democratic states of the world.

The classification of constitutional rights and freedoms of man and citizen by their content has come into most widespread acceptance in theory and practice of public administration, as well as in lawmaking and law-enforcement activities. At the same time, social rights are given priority within the system of human rights and freedoms.

¹ The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.

² Pohorilko V. F., Fedorenko V. L., *Constitutional Law of Ukraine: A Textbook.* / Under the general editorship of prof. V. L. Fedorenko. – 4th ed., revised and modified. – Kyiv: „Lira-K” Publishing House, 2012. – pp. 244–245.

As a social state (art. 1 of the Constitution), Ukraine carries out a number of functions that reveal the content of its social purpose. This is about constitutional guarantees for ensuring basic constitutional rights and freedoms; development of a mixed economy, securing general employment of population; access to education; government support for disadvantaged population; and availability of an effective system of health care and social protection³. All of these functions and characteristics of a social welfare state correlate to establishing and guaranteeing social rights and freedoms of man and citizen.

It is common knowledge that social rights and freedoms of man and citizen, which enable citizens to pursue their legitimate interests in the social sphere, fulfill themselves in society have priority within the system of basic constitutional rights and freedoms of man and citizen. Their exercise facilitates formation of a social welfare state, stabilizes societal life, and is a guarantee for the existence of an effective civil society. At the same time, social rights and freedoms remain unfortunately the least guaranteed group of constitutional rights and freedoms, and not only in Ukraine.

Consequently, social rights and freedoms of man and citizen represent a measure of possible conduct or activity of an individual in the social sphere established by the Constitution and laws of Ukraine.

The essence of social rights and freedoms of man and citizen in Ukraine consists in freedom of expressing will, interests, possibility of certain conduct, activities, and certain actions in the social sphere. Their content lies in labor, housing, medical and other benefits, rights to these benefits, rights to their receipt, protection, preservation, possession, use, and disposal⁴.

As is known, labor is the source of legal material and social values, that is why art. 43 of the Constitution of Ukraine defines the right to labor as the

³ Skrypniuk O. V., *A Social, Law-Governed State in Ukraine: Problems of Theory and Practice. To the 10th Anniversary of Independence of Ukraine: A Monograph.* / O. V. Skrypniuk. – Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, 2000. – p. 210.

⁴ Pustovit Zh. M., *Basic Social Rights and Freedoms of Man and Citizen in Ukraine: An Abstract of a Law Ph.D. thesis.* – Kyiv, 2001. – p. 11.

original social right of man and citizen, which includes the possibility of earning living by dint of work that everyone is free to choose or accept⁵.

The state undertakes to create conditions for full citizens' enjoyment of the right to labor, guarantee equal opportunities in choice of occupation and form of labor activity, implement personnel vocational education, training and retraining programs according to social needs, as well as provide safe and healthy labor conditions and guarantee the right to timely payment of full compensation at least equal to that fixed by law (subsistence level).

The Constitution of Ukraine prohibits the use of forced labor, women's and juvenile labor in work dangerous to their health and illegal dismissal of employees. The Labor Code (LC) and other acts of existing legislation minutely regulate social relations associated with exercising the right to labor.

At the same time, the current LC adopted as far back as in the former USSR era is obsolete and does not take into account many military and social realities of the present time. In particular, the issues of mobilization for participation in the anti-terrorist operation (ATO), job placement of internally displaced persons, ATO participants and so on. As a result, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted in the first reading a new Labor Code of Ukraine on November 5, 2015 (Reg. No. 1658). Its provisions suggest defining the basic principles for legal regulation of labor relations; specify characteristics of working conditions, in particular, harmful and dangerous working conditions, specific character of labor, light labor of minor, mobile character of labor, field-working conditions. The new Labor Code of Ukraine also provides for a procedure for promulgating labor legislation provisions by public authorities, as well as updates the provisions that were selectively amended in 2014–2015 (guarantees for those mobilized, leaves for mothers of disabled children belonging to A I subgroup and so forth).

Everyone who works has the right to strike (art. 44), that is, the right to collectively and publicly maintain their economic and social rights in forms not prohibited by current legislation. Political rights may not be maintained or asserted by dint of strikes but in practice strikes evolve

⁵ The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.

quite often into such political forms of direct democracy as meetings, marches, and demonstrations.

Therefore, *strike* is temporary or indefinite collective voluntary stoppage of work by employees in such forms as absence from work or failure to perform their employment duties at an enterprise, institution, or organization irrespective of their form of ownership in order to settle a collective labor dispute and satisfy urgent socioeconomic needs of strikers.

Employees also have the right to rest (art. 45), which provides for granting them weekly days of rest, as well as a paid annual leave, establishing shortened working days for particular occupations and plants, reducing working hours at nighttime. Red-letter (public secular holidays) and nonworking days (the biggest Eastern Orthodox holidays Easter Day, Whit Sunday, and Christmas Day) also belong to rest time.

The Labor code should consider the right to rest, just as the right to labor, to the fullest extent possible, but it is now out of date and needs to be improved. Subject to adoption of a new Labor Code of Ukraine (Reg. No. 1658), an employee's birthday might be established by the collective agreement or labor contract or at his/her request. This practice is common in many EU member-states.

The right to social protection (art. 46) is an important social right, especially amid the large-scale socioeconomic crisis of 2014–2016 in Ukraine. Its content stipulates for citizens a possibility of receiving pensions, social benefits and allowances, which are the major source of livelihood and provide the minimum subsistence level in case of total, partial or temporary disability; loss of breadwinner; unemployment for reasons beyond an individual's control; old age and other cases provided for by existing legislation.

Under Article 17, part 5, of the Constitution of Ukraine, servicemen of the Armed Forces of Ukraine and of other military formations and members of their families have the right to social protection. The scope, form of and procedure for providing social protection to these categories of citizens by the State are specified by the Law of Ukraine „On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of their Families” of December 20, 1991 and other laws. In the context of maintaining the ATO, such social protection for servicemen participating in hostilities and for members of their families seems to be especially important, including morally.

Exercise of the citizens' right to a pension is an important kind of their social security. However, the issue of citizens' fair pension provision has remained in reality relevant throughout the years of Ukrainian independence.

As is known, due to chronic underfunding of the Pension Fund of Ukraine and defrayal of its expenses by means of external borrowings of Ukraine, as well as because of a substantial decrease in Ukrainian working population with respect to pensioners, the first step of pension reform was carried out in 2011 in Ukraine, which resulted, in particular, in raising the pensionable age from 55 to 60 years for women and from 60 to 62 years for male civil servants, increasing the minimum length of service for pension accounting, and modification of retirement conditions for servicemen and so on.

Pension reform in Ukraine has not been completed and become the focus of attention of the Ukrainian government and international financial donor institutions in 2014–2016, against the backdrop of the socioeconomic crisis, mounting unemployment and intensified internal migration of citizens from southeastern Ukraine. Indeed, the funds allocated under the Law of Ukraine „On the State Budget for 2016” to the Pension Fund of Ukraine come to UAH144,888,609.4 thousand out of UAH595,163,135.3 thousand constituting the revenue side of the State budget of Ukraine for the current year⁶, which turns Ukraine into a „State of pensioners”. It is obvious that the right of citizens to a pension should receive as soon as possible new and more effective implementation mechanisms.

Art. 47 of the Constitution of Ukraine enshrines the right to housing, which provides for the State's creating conditions under which every citizen of Ukraine will be able to build an abode, acquire ownership of it or rent it⁷.

The category of citizens who, as combatants, have the right to free housing and improved living conditions keeps steadily growing. At the same time, there are a substantial proportion of citizens in Ukraine who own a home of their own unlike the case of the EU member-states, USA, Japan, and other countries of the world. Instead, there is still no social housing

⁶ On the State Budget for 2016: The Law of Ukraine of December 25, 2015 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2016. — № 5. – p. 54.

⁷ The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.

project, when the State forms a dwelling stock that is at an affordable price rented out to citizens in need of improved living conditions.

The problem of self-organized management of apartment houses also remains open in Ukraine. Condominium associations provided for by current legislation encompass 15–20% of the entire such dwelling stock in Ukraine at most, while successful condominium associations do far less by virtue of imperfection of current legislation and bureaucratic hurdles, as well as mental rejection of such associations by many citizens.

To date, development of a new draft Housing Code of Ukraine is being completed its purpose being to ensure exercise of the constitutional right to housing enshrined in the Constitution of Ukraine.

The right to an adequate standard of living for oneself and one's family (art. 48 of the Constitution of Ukraine) is an important social right that is integrating with respect to other social rights and freedoms. Exercise of this right provides that any working individual have a real opportunity to provide himself and members of his family with adequate food, clothing and housing. The state is bound to satisfy appropriate subsistence needs of nonworking people or those unable to work.

Pay, pension, grant, social benefits, fees, other monetary payments not prohibited by law represent the legislatively specified sources of subsistence for the citizens of Ukraine. However, legislation has not explained what may be considered as „adequate food, clothing and housing”. In order to avoid a variety of interpretations of this constitutional right it will make most sense to obtain an official interpretation of the meaning of art. 48 by the Constitutional Court of Ukraine.

At the same time, current legislation sets certain indicators of Ukrainian citizens' welfare. On a submission from the Ministry of Finance, the Law on the State Budget of Ukraine establishes a minimum subsistence level for every month of a current year. The Law of Ukraine „On the State Budget for 2016” provided for an increase in the minimum subsistence level per person from UAH 1,378 in January 2016 up to UAH 1,496 in December 2016.

The so-called „consumer basket” established by the government for citizens for the current year conforms rather roughly to the vision of an adequate standard of human living established in Ukrainian society. In particular, experts and the public strongly criticized in mass media the attempts made by the government of Ukraine in March of the current year to approve the „Consumer basket – 2016”. After all, the state can

now enable each citizen to purchase 1 wardrobe (service life – 25 years), 1 chair (15 years), 1 bed (25 years), 1 writing-table (25 years), 1 kitchen unit (25 years), 1 bathroom mirror (20 years), 1 telephone set (25 years), 2 plates (3 years), 1 knife (10 years), 2 forks (10 years), 2 spoons (10 years), 1 fridge (15 years), 1 washing machine (14 years), 1 chandelier (25 years), 1 radio set (20 years) and so on.

Full exercise of the right to an adequate standard of living for oneself and one's family is a highly remote prospect for most of the Ukrainian population. According to experts, about 80% of the population lives below the poverty line. The fact that most working citizens in Ukraine can spend on themselves no more than UAH50 per day (equivalent to USD2) is one of the indicators thereof. Even though today there is no unity of views among scholars, experts and practitioners on assessment of „an adequate standard of living” and even of „a minimum subsistence level” it is evident that poverty alleviation, as well as ensuring a decent life for citizens remains one of the key objectives of the Ukrainian state.

The right to health care, medical aid and health insurance (art. 49 of the Constitution) is a social right. The Constitution of Ukraine also obliges the state to create conditions for effective medical services accessible to all citizens and further development of medical treatment facilities of all forms of ownership, as well as establishes that the government-owned and municipal health institutions provide free medical aid.

In conformity with part 4 of art. 49 of the Basic Law, the state is also obliged to look to development of physical fitness and sports, ensure sanitary and epidemiological welfare⁸.

Particular provisions of art. 49 of the Basic Law received their official interpretation in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine of 1998–2002. Thus, in the case upon a constitutional submission of 66 national deputies of Ukraine concerning conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine „On Approval of a List of Paid Services Rendered at the Government-owned Health Institutions and Higher Educational Medical Institutions” (the case of paid medical services), the Constitutional Court of Ukraine ruled unconstitutional in

⁸ The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.

its decision of November 25, 1998 № 15-пн a number of provisions of the said Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which in fact narrowed the content of the constitutional right to health care, medical aid and health insurance. The Constitutional Court of Ukraine thereby legally set a sort of limits, „framework” of the right to health care and medical aid that may not be narrowed through illegitimate „commercialization” of medical services.

The operative part of the Decision of the Constitutional Court of Ukraine as of May 29, 2002 № 10-пн (the case of free medical aid) found that „the provision of part three article 49 of the Constitution of Ukraine stating that »the government-owned and municipal health institutions provide free medical aid« should be understood to mean that the government-owned and municipal health institutions provide medical aid to all citizens regardless of its extent and without their preliminary.

Medical aid, conditions for introducing medical insurance, in particular national one, formation and use of voluntary medical funds, as well as the procedure for delivering medical services falling beyond the scope of medical aid on a paid basis at the government-owned and municipal health institutions and a list of such services should be defined by law”⁹.

The constitutional right to health care, medical aid and health insurance was further developed within the current legislation system and other regulatory legal acts of Ukraine, namely laws of Ukraine „Fundamentals of Health Legislation of Ukraine” (art. 6); „On Donation of Blood and Its Components”; „On Prevention of the Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS) Disease and Social Protection of the Population”; „On TB-Illness Control”; „On Medicinal Products”; „On Basics of the Social Security System for the Disabled in Ukraine”; „On Ratification of the Convention on Vocational Rehabilitation and Employment of Disabled Persons № 159”; „On Prohibition of Human Reproductive Cloning”; „On Transplantation of Organs and Other Human Anatomic Materials”; „On Ensuring Sanitary and Epidemiological Welfare of the Population”, „On Physical Fitness and Sports” and others.

A comprehensive targeted approach to solving health care problems in Ukraine and guaranteeing the corresponding constitutional right is ensured

⁹ Decision of the Constitutional Court of Ukraine as of May 29, 2002 № 10-пн (the case of free medical aid) // Official Gazette of Ukraine. – 2002. – № 23 (21.06.2002). – p. 1132.

by appropriate government-funded socioeconomic, medico-sanitary and health improvement and preventive programs. The Cabinet of Ministers of Ukraine develops and implements such nationwide programs, while the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and local self-government authorities forms local programs that reflect specific problems related to protecting health of the population residing in appropriate territories.

In the context of standardization of the legal mechanisms for exercising the right to health care, medical aid and health insurance, attention should also be paid to decisions of regular courts that are gradually establishing themselves as modern sources of constitutional law of Ukraine, as well as to generalization by these courts of practical application of current legislation. Thus, the Superior Administrative Court of Ukraine generalized practical application by administrative courts of articles 19 and 20 of the Law of Ukraine „On Basics of the Social Security System for the Disabled in Ukraine” (information on the results of studying and generalizing judicial practice in applying articles 19, 20 of the Law of Ukraine „On Basics of the Social Security System for the Disabled in Ukraine” of 23.08.2007).

What is important, the legislator provided, like: infection with venereal disease (art. 133 of the Criminal Code); illegal performance of abortion (art. 134 of the CC); improper performance of duties to protect children’s life and health (art. 137 of the CC); illegal performance of experiments on humans (art. 142 of the CC); infringement of the statutory procedure for transplanting human organs or tissues (art. 143 of the CC); forcible donation (art. 144 of the CC) etc.

On the one hand, executing the anti-terrorist operation in southeastern Ukraine in 2014–2016, has aided rapid development of military field medicine in our state. It also has raised the issue of forming an extensive network of medical facilities.

From the above analysis, social rights and freedoms of man and citizen in Ukraine and mechanisms for their exercise keep developing and improving, although the challenges and threats that Ukraine has faced in 2014–2016 call forth a rethink of theory and practice of exercising these human rights and freedoms.

REFERENCES:

1. The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – № 30. – Art. 141.
2. Pohorilko V. F., Fedorenko V. L., *Constitutional Law of Ukraine: A Textbook*. / Under the general editorship of prof. V. L. Fedorenko. – 4th ed., revised and modified. – Kyiv: „Lira-K” Publishing House, 2012. – pp. 244–245.
3. Skrypniuk O. V., *A Social, Law-Governed State in Ukraine: Problems of Theory and Practice. To the 10th Anniversary of Independence of Ukraine: A Monograph*. / O. V. Skrypniuk. – Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, 2000. – p. 210.
4. Pustovit Zh. M., *Basic Social Rights and Freedoms of Man and Citizen in Ukraine: An Abstract of a Law Ph.D. thesis*. – Kyiv, 2001. – p. 11.
5. On the State Budget for 2016: The Law of Ukraine of December 25, 2015 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2016. – № 5. – p. 54.
6. Decision of the Constitutional Court of Ukraine as of May 29, 2002 № 10-пп (the case of free medical aid) // Official Gazette of Ukraine. – 2002. – № 23 (21.06.2002). – p. 1132.

STRESZCZENIE

Aleksandr SKRYPNIUK
Vladyslav FEDORENKO

ZAPEWNIENIE PRAW SOCJALNYCH I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA NA UKRAINIE – PROBLEM I DOŚWIADCZENIA W TYM ZAKRESIE

Słowa kluczowe: konstytucyjne prawa i wolności, prawa społeczne i obywatelskie, prawo człowieka do pracy i odpoczynku, ochrony socjalnej, prawo do strajku

Sukces dalszego rozwoju Ukrainy jako suwerennego i niezależnego, społecznego i konstytucyjnego państwa zależy od wielu czynników geopolitycznych. Co istotne, czynniki wewnętrzne w zakresie budowy danego państwa również odgrywają istotną rolę. W związku z tym w artykule jest mowa o zapewnieniu pracy i odpoczynku, ochrony praw socjalnych i ekonomicznych, ochrony socjalnej, prawa do odpowiedniego standardu życia, odpowiedniej opieki medycznej.

Magdalena SOBAS

STAN PODWYŻSZONEJ GOTOWOŚCI PODMIOTÓW LECZNICZYCH W PRZYPADKU KATASTROFY W ODNIESIENIU DO PRAWA CZŁOWIEKA DO ŻYCIA

Słowa kluczowe: prawo człowieka do życia i zdrowia, stan podwyższonej gotowości, ratownictwo medyczne, podmioty wykonujące działalność leczniczą, lekarz koordynator, stan nagłego zagrożenia zdrowotnego znacznej liczby osób

1. WSTĘP

Nadrzędne i podstawowe prawo każdej istoty ludzkiej – prawo do życia – zostało określone w wielu aktach normatywnych, zarówno na gruncie prawa międzynarodowego jak i krajowego poszczególnych państw. Prawo to stanowi warunek *sine qua non* wszystkich pozostałych, wynikających z niego praw człowieka i jest niezbędne do realizacji przysługujących mu uprawnień¹. Ponadto, jak wskazuje B. Latos, prawo to stanowi „część rdzenia wszystkich praw człowieka”². W związku

¹ Gliszczyńska-Grabias A., *Komentarz do zał. art. 6 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, (w:) Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz, pod red. R. Wieruszewskiego, LEX 2012, nr 135308.

² Cyt. za Latos B., *Klauzula derogacyjna i limitacyjna w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Warszawa 2008, s. 103.

z powyższym, aby w jak najszerszym aspekcie zagwarantować ochronę życia oraz zdrowia każdego człowieka, niezależnie od jego statusu społecznego, płci, wyznania, wiary czy jakichkolwiek innych przymiotów identyfikujących go jako część społeczeństwa ustawodawca wychodząc naprzeciw wymogowi ochrony praw człowieka w zamiarze urzeczywistnienia niesienia pomocy każdemu, kto ze względu na swój stan zdrowia wymaga interwencji medycznej, w szczególności w przypadkach nagłych na mocy ustawy z dnia 25 lipca 2001 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym³ stworzył formację, której celem i głównym założeniem było ratowanie ludzkiego życia – system Państwowe Ratownictwo Medyczne.

Regulacja ta wprowadziła do polskiego systemu prawnego rozwiązania systemowe i organizacyjne zmierzające do rozwoju i udoskonalenia jakości ratownictwa medycznego⁴. Impulsem do powołania systemu były tworzone na świecie od kilkudziesięciu lat podobne formacje, jednak w Polsce procedura ta okazała się być działaniem długotrwałym, niejednokrotnie skomplikowanym, wymagającym dużego nakładu pracy, a przede wszystkim współpracy wielu środowisk i instytucji⁵.

Obecnie na gruncie wyżej wymienionej ustawy, którą następnie ustawodawca wielokrotnie nowelizował, pojawia się wiele wątpliwości natury interpretacyjnej, a nierzadko problemy o charakterze kolizyjnym w odniesieniu do innych aktów prawnych. Jedną z trudności, jaka pojawia się nie tylko na płaszczyźnie teoretyczno-prawnej, ale również praktycznej, jest postawienie w stan podwyższonej gotowości wszystkich lub niektórych podmiotów wykonujących działalność leczniczą, działających na obszarze danego województwa w sytuacji, gdy dochodzi do zdarzenia, którego skutkiem jest stan nagłego zagrożenia zdrowotnego znacznej liczby osób.

³ Ustawa z dnia 25 lipca 2001 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U.113, nr 113, poz. 1207).

⁴ Gałązkowski Z., *Ratownictwo Medyczne w Polsce. Komentarz do ustawy z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, Warszawa 2007, s. 8.

⁵ J. Kosydar-Bochenek, D. Ozga, J. Szymańska, B. Lewandowski, *Systemy ratownictwa medycznego na świecie a system polski*, „Zdr. Publ.” 2012, 122 (1): 70–74, s. 70.

2. PRAWO DO ŻYCIA I OCHRONY ZDROWIA W UJĘCIU MIĘDZYNARODOWYM I KRAJOWYM

Jak wspomniano powyżej prawo każdego człowieka do życia stanowi genezę wszystkich innych przysługujących człowiekowi praw, w szczególności tych, które ściśle korespondują z jego ochroną czy zapewnieniem odpowiedniego stanu zdrowia.

Międzynarodowe akty prawne, w których zawarto prawną ochronę życia, to między innymi Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku⁶, która w art. 3 przyznaje każdemu człowiekowi prawo do życia, czy chociażby Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku⁷ zawierająca w art. 2 gwarancję prawnej ochrony życia. Analiza powyższych aktów prawnych skłania ku stwierdzeniu, iż działania państwa w zakresie istnienia ludzkiego to nie tylko czynności *sensu stricto* zmierzające do powstrzymywania się przed umyślnym pozbawieniem człowieka życia, ale również *sensu largo*, mające na celu ustanawianie reguł i zmierzające do zabezpieczenia życia i innych uprawnień przysługujących człowiekowi podczas całego okresu jego egzystencji⁸.

Podobne założenie legislacyjne zostało zawarte w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku⁹ (dalej Pakt, MPPOiP), który w art. 6 zagwarantował każdej jednostce ludzkiej przyrodzone prawo do życia, które powinno być chronione przez ustawę. Jak jednak podkreślano już na etapie tworzenia wymienionego wyżej aktu prawnego przeważało przekonanie, iż wszelkie przyrzeczenia i zapewnienia ze strony państw przystępujących do Paktu nie mogą mieć jedynie skutku w postaci literalnego rozumienia normy wynikającej z art. 6, ale powinny mieć również wydźwięk w wymiarze horyzontalnym, a także jak wskazuje A. Gliszczyńska-Grabias powinno ono wywierać skutek po-

⁶ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 roku.

⁷ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).

⁸ Nowicki M.A., *Komentarz do art. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, (w:) Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Wyd. VII, pod red. Nowickiego M.A., LEX/el. 2015, nr 487380.

⁹ Międzynarodowy pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167 zal.).

wszechny¹⁰, obejmujący swym zakresem zarówno działania umyślne jak i działania pośrednie zmierzające do ochrony życia ludzkiego¹¹. Zatem na każdym z państw ciąży nie tylko obowiązek powstrzymywania się od jakichkolwiek działań mających na celu pozbawienie człowieka życia, ale również powinność inicjowania przedsięwzięć zmierzających do zmniejszenia umieralności obywateli, zwiększenia średniej długości życia czy nawet wykorzystania środków przeciwdziałających rozprzestrzenianiu się chorób, epidemii czy niedożywienia. W związku z tak rozumianym prawem do życia z art. 6 MPPOiP można uznać, iż prawo to implikuje szereg innych uprawnień, których adresatem są obywatele poszczególnych państw-stron, ale również wiele powinności w stosunku do obywatela ze strony państw przystępujących do Paktu, a uzasadnieniem tego poglądu może być art. 2 ust. 1 MPPOiP, który wprowadza zasadę realizacji zagwarantowanych w Pakcie uprawnień¹².

Ponadto, jak wskazuje J. Brzezińska, „współcześnie respektowanie prawa do życia w sensie funkcjonalnym nie ogranicza się wyłącznie do zakazu zabicia człowieka (...), lecz wiąże się z koniecznością zapewnienia niezbędnych środków, umożliwiających przeżycie jednostki”¹³.

W polskim systemie prawnym prawo każdego człowieka do życia zostało zagwarantowane w art. 38 Konstytucji RP¹⁴. Ustawa zasadnicza, podobnie jak akty międzynarodowe, przyjmuje nie tylko ochronę prawa do życia, ale również prawo do prawnej ochrony życia, które znajduje wyraz w zredukowaniu bądź całkowitym usunięciu zagrożeń względem życia ludzkiego¹⁵.

Z ludzkim życiem, będącym nadrzędną wartością niemożliwą do odtworzenia w jakikolwiek sposób¹⁶, nierozzerwalnie związane jest zdrowie człowieka, które raz utracone może już nigdy nie powrócić do poprzedniego stanu, dlatego też prawo człowieka do życia implikuje szereg innych prerogatyw, w szczególności prawo do ochrony zdrowia.

¹⁰ Ang. *all-around effect*.

¹¹ Gliszczyńska-Grabias A., *Komentarz...*

¹² Ibidem.

¹³ Cyt. za. Brzezińska J., *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, LEX 2013, nr 169290.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

¹⁵ Sarnecki P., *Wolności i prawa osobiste*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. III, pod red. Garlickiego L., Warszawa 2003, s. 3.

¹⁶ Kuczma P., *Prawa człowieka w zarysie*, Polkowice 2012, s. 73.

Ustawa zasadnicza w art. 68 zawiera konstytucyjną gwarancję prawa do ochrony zdrowia. Zasada ta odnosi się do każdego człowieka i polega na równym dostępie do opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych¹⁷. Ponadto jak wynika z art. 68 ust. 2 Konstytucji RP, obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych, przy czym istotne jest, aby dostępność ta była realna i faktyczna¹⁸.

W związku z powyższym w celu realizacji zasad wynikających z aktów prawa międzynarodowego, ale i konstytucyjnej zasady, a przede wszystkim w zamiarze urzeczywistnienia niesienia pomocy każdemu, kto ze względu na swój stan zdrowia wymaga interwencji medycznej, w szczególności w przypadkach nagłych ustawodawca powołał do życia wspomniany już System Państwowe Ratownictwo Medyczne, którego swoistą rolę jest udzielanie świadczeń medycznych osobom poszkodowanym, w szczególności w dosyć rzadkich sytuacjach wystąpienia katastrof naturalnych, awarii technicznych czy innych nagłych, nieprzewidzianych i nietypowych zdarzeń, w których standardowe wykonywania na co dzień czynności przez jednostki systemu mogą okazać się działaniami niewystarczającymi¹⁹.

3. STAN PODWYŻSZONEJ GOTOWOŚCI PODMIOTÓW WYKONUJĄCYCH DZIAŁALNOŚĆ LECZNICZĄ

Ustawodawca w art. 30 ustawy z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (dalej u.p.r.m.)²⁰ zawarł regulację, zgodnie z którą w przypadku wystąpienia zdarzeń nagłych i niecodziennych, takich jak katastrofy naturalne czy awarie techniczne, bądź gdy w ocenie lekarza koordynatora ratownictwa medycznego skutki zdarzenia mogą implikować stan nagłego zagrożenia zdrowotnego znacznej liczby osób

¹⁷ Skrzydło W., *Komentarz do art. 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. Skrzydło W., Wyd. VII, LEX 2013, nr 428321.

¹⁸ Sroka T., *Odpowiedzialność karna za niewłaściwe leczenie. Problematyka obiektywnego przypisania skutku*, LEX 2013, nr 170297.

¹⁹ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz do art. 30 ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Poździocha S., LEX 2013, nr 157737.

²⁰ Ustawa z dnia 25 lipca 2001 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U.113, nr 113, poz. 1207).

– wojewoda po otrzymaniu niezwłocznego zawiadomienia od wymienionego lekarza może postawić w stan podwyższonej gotowości wszystkie lub niektóre podmioty wykonujące działalność leczniczą, działające na obszarze województwa, w którym zdarzenie miało miejsce.

Przesłankami umożliwiającymi wprowadzenie stanu podwyższonej gotowości jest wystąpienie katastrofy naturalnej, którą ustawodawca, zgodnie z art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 roku o stanie klęski żywiołowej (dalej u.s.k.z.) określa jako zdarzenie związane z działaniem sił natury (w szczególności wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, opady atmosferyczne, pożary, susze etc.)²¹, a poprzez zastosowanie wyliczenia przykładowego pozostawia niejako możliwość zakwalifikowania jako takie zdarzenie również innych sytuacji, a także pojawienie się awarii technicznej określonej jako gwałtowne, nieprzewidziane uszkodzenie lub zniszczenie obiektu budowlanego, urządzenia technicznego lub systemu urządzeń technicznych, powodujące przerwę w ich używaniu lub utratę ich właściwości (art. 3 pkt 3 u.s.k.z.)²². W art. 30 u.p.r.m. poprzez zastosowanie zwrotu nieostrego w postaci możliwości dokonania oceny przez lekarza koordynatora skutków zdarzenia ustawodawca zawarł możliwość wprowadzenia stanu podwyższonej gotowości również w innych przypadkach, gdy istnieje możliwość nagłego zagrożenia zdrowotnego znacznej liczby osób²³.

Wątpliwości interpretacyjne nasuwają się przy dokonywaniu wykładni zwrotu „znacznej liczby osób”. Jak wskazują T. Filarski, E. Fryźlewicz-Chrapisińska oraz M. Waszkiewicz, zwrot ten należy rozumieć jako liczbę dość dużą, znaczącą, wyróżniającą się, w szczególności jako większą niż zwykle liczbę osób czy też liczbę osób przekraczającą przeciętną ilość²⁴.

3.1. Lekarz koordynator ratownictwa medycznego

Niezwykle istotną rolę w przypadku wyżej wymienionych zdarzeń pełni tzw. lekarz koordynator, którego główne zadania określone zostały w art. 29 u.p.r.m., a szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków ustalony został w Rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 24 lutego 2009 roku w sprawie szczegółowego zakresu uprawnień i obowiązków lekarza koordyna-

²¹ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 roku o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2014.333. j.t.).

²² Ibidem.

²³ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz...*

²⁴ Ibidem.

tora ratownictwa medycznego²⁵, który działa w centrum powiadamiania ratunkowego albo w wojewódzkim centrum zarządzania kryzysowego.

Praca lekarza koordynatora realizowana jest głównie w dwóch płaszczyznach – po pierwsze polega ona na wykonywaniu codziennych obowiązków w sytuacjach typowych poprzez utrzymywanie stałej współpracy z lekarzami Szpitalnych Oddziałów Ratunkowych, czyli komórek organizacyjnych szpitali będących jednostkami systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne (art. 32 ust. 1 pkt 1 u.p.r.m.), których fundamentalna rola polega na zapewnieniu świadczeń opieki zdrowotnej osobom znajdującym się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego (art. 3 pkt 9 u.p.r.m.) oraz centrami urazowymi stanowiącymi wydzieloną funkcjonalnie część szpitala (...), w której specjalistyczne oddziały są powiązane ze sobą nie tylko organizacyjnie, ale również zakresem działań, w taki sposób, który pozwala na szybkie diagnozowanie i leczenie pacjenta urazowego (art. 3 pkt 11 i 12 u.p.r.m.)²⁶.

Po drugie lekarz koordynator staje się jednym z ważniejszych ogniw w sytuacjach nadzwyczajnych, określonych w art. 30 u.p.r.m. tj. w przypadku katastrofy naturalnej bądź awarii technicznej²⁷. W przypadku wystąpienia wyżej wymienionego zdarzenia, to na lekarzu koordynatorze ciąży obowiązek dokonania oceny jego potencjalnych skutków, określenia liczby ewentualnych ofiar oraz ich stanu zdrowia, w szczególności, czy sytuacja, w jakiej się znaleźli, może spowodować u nich stan nagłego zagrożenia zdrowotnego, którego definicję legalną ustawodawca zawarł w art. 3 pkt 8 ustawy jako stan polegający na nagłym lub przewidywanym w krótkim czasie pojawieniu się objawów pogarszania zdrowia, którego bezpośrednim następstwem może być poważne uszkodzenie funkcji organizmu lub uszkodzenie ciała lub utrata życia, wymagający podjęcia natychmiastowych medycznych czynności ratunkowych i leczenia²⁸. Lista

²⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 lutego 2009 roku w sprawie szczegółowego zakresu uprawnień i obowiązków lekarza koordynatora ratownictwa medycznego (Dz.U. 2009, nr 39, poz. 322).

²⁶ Celem funkcjonowania centrów urazowych jest przyjmowanie oraz gruntowna diagnostyka, a następnie leczenie pacjenta (Kijonka Cz., Nowicka M., Kidzińska M., *Centrum urazowe – planowanie, organizacja i funkcjonowanie*, „Ogólnopolski Przegląd Medyczny” 1–2 2015 (<http://opm.elamed.pl/uploads/opm/articles/23142/13-21.pdf>)).

²⁷ Waszkiewicz M., *Komentarz...*

²⁸ Na gruncie ustawy z 2001 roku funkcjonowało pojęcie „stanu nagłego” określanego jako stan, w którym odroczenie w czasie pomocy medycznej może skutkować utratą

zadań przypisana lekarzom koordynatorom ma charakter otwarty, a m.in. poprzez nadzór merytoryczny nad pracą dyspozytorów medycznych posiadają oni możliwość realnego wpływania i decydowania o działaniach podejmowanych przez dyspozytorów, co M. Waszkiewicz określa jako swoistą formę władztwa administracyjnego²⁹.

Zatem jak wynika z powyższych rozważań funkcja lekarza koordynatora w całej sekwencji udzielania pomocy osobom poszkodowanym w wyniku zdarzeń niecodziennych, których skutkiem jest ich znaczna ilość, jest kluczowa nie tylko dla oceny ewentualnych skutków zdarzenia, ale również koordynacji wszystkich podejmowanych przez pozostałe jednostki systemu działań mających na celu ratowanie życia i zdrowia ludzkiego i to on jest podmiotem, który ma prawny obowiązek zawiadomienia wojewody województwa, na terenie którego doszło do zdarzenia, wypełniającego powyższe przesłanki o zaistnieniu potrzeby wprowadzenia stanu podwyższonej gotowości.

3.2. Stan podwyższonej gotowości

Jak wynika z treści art. 30 ust. 1 i 2 u.p.r.m. w przypadku, gdy lekarz koordynator ratownictwa medycznego uzna za uzasadnione wprowadzenie stanu podwyższonej gotowości, zawiadamia o tym właściwego wojewodę. Jak podkreśla P. Guła, nie jest koniecznym, aby zagrożenie zdrowotne znacznej liczby osób rzeczywiście wystąpiło, gdyż ustawodawca przewiduje jedynie ocenę lekarza, a nie wymaga, aby miał on pewność, co do jej faktycznego wystąpienia³⁰.

Ustawodawca w ustawie o Państwowym Ratownictwie Medycznym nie zawarł definicji legalnej ani też jakiegokolwiek wskazówki interpretacyjnej dotyczącej tegoż stanu gotowości. Jak wskazują T. Filarski, E. Fryźlewicz-Chrapisińska oraz M. Waszkiewicz, sugestii odnoszących się do sposobu rozumienia stanu podwyższonej gotowości można poszukiwać w innych aktach prawnych, które co prawda nie posługują się tym samym pojęciem, ale zawierają zbieżne zwroty z pewnymi modyfikacjami³¹. Ustawodawca

zdrowia albo utratą życia.

²⁹ Waszkiewicz M., *Komentarz do art. 29 ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Poździocha S., LEX 2013, nr 157736.

³⁰ Guła P., *Ustawa o państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Guły P., Poździocha S., ABC 2008, nr 7854.

³¹ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz...*

w ustawie z dnia 24 sierpnia 1991 roku o Państwowej Straży Pożarnej³² w art. 10 ust. 1 pkt 12 posługuje się pojęciem „podwyższonej gotowości operacyjnej” w sytuacji zwiększonego prawdopodobieństwa katastrofy naturalnej lub awarii technicznej, których skutki mogą zagrozić życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach lub środowisku na znacznych obszarach, lub w przypadku wystąpienia i utrzymywania się wzmożonego zagrożenia pożarowego, z kolei w Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego³³, stan podwyższonej gotowości operacyjnej został określony dokładnie tak samo jak w ustawie o Państwowej Straży Pożarnej. W związku z brakiem konkretyzacji treści przepisu dotyczącego stanu podwyższonej gotowości na gruncie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym w dalszym ciągu pojawia się szereg wątpliwości, co do sposobu rozumienia i stosowania w praktyce wymogów ustawodawcy³⁴. Jednym z pojawiających się problemów jest jednoznaczne i precyzyjne ustalenie, do podjęcia jakich zadań zobowiązane są placówki medyczne postawione w stan podwyższonej gotowości. W praktyce dylematem stają się dysproporcje w stanowisku poszczególnych kierowników jednostek oraz personelu odnośnie do spojrzenia i rozumienia zadań oraz działań, jakie powinni podejmować w takich sytuacjach. W literaturze podkreśla się, że jednym z możliwych do przyjęcia rozwiązań wymienionego wyżej problemu wydaje się określenie w decyzji administracyjnej wydawanej przez właściwego wojewodę szczegółowych wytycznych odnoszących się zarówno do procedury postępowania jak i podejmowanych jednostkowych działań³⁵. W związku z tym niezwykle istotnym elementem jest opracowanie przez województwa planów i programów, w których zostałyby szczegółowo określone procedury postępowania na wypadek zarządzenia przez wojewodę stanu podwyższonej gotowości, a następnie przećwiczenie ustalonych zasad w praktyce.

³² Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 roku o Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U. 2013.1340 j.t.).

³³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (Dz.U. 2011, nr 46, poz. 239).

³⁴ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz...*

³⁵ Tamże.

3.3. Rola wojewody

W przypadku zaistnienia przesłanek do wprowadzenia stanu podwyższonej gotowości po poinformowaniu przez lekarza koordynatora ratownictwa medycznego, uaktywnia się przysługujące wojewodzie uprawnienie nałożenia na wszystkie lub niektóre podmioty wykonujące działalność leczniczą obowiązku pozostawania w stanie podwyższonej gotowości w celu przyjęcia osób znajdujących się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego.

Uprawnienie to wojewoda realizuje w formie jednostronnej czynności prawnej organu administracji publicznej³⁶, jaką jest decyzja administracyjna wydana na podstawie art. 30 u.p.r.m. w związku z art. 104 § 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (dalej k.p.a.)³⁷. Ponadto akt wydawany przez wojewodę powinien spełniać ustawowe przesłanki wynikające z art. 107 k.p.a., dotyczącego elementów koniecznych decyzji administracyjnej, a także te, które wynikają z przepisów szczególnych³⁸. Na podstawie przepisu szczególnego rangi ustawowej art. 30 ust. 2 u.p.r.m. decyzja wydana przez wojewodę w przedmiocie stanu podwyższonej gotowości opatrzona jest rygorem natychmiastowej wykonalności *ex lege*, który wraz z jej doręczeniem (w wymienionym przypadku ogłoszeniem) implikuje skutek w postaci jej natychmiastowego wykonania i wdrożenia jej postanowień w życie³⁹.

Zatem, wojewoda w przypadku stanu z art. 30 u.p.r.m. posługuje się władczym aktem administracyjnym, określając tym samym sytuację prawną adresatów⁴⁰ – podmiotów wykonujących działalność leczniczą.

³⁶ Wróbel A., *Komentarz aktualizowany do art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz.U.00.98.1071), pod red. Jaśkowskiej M., Wróbla A., LEX/el. 2015, nr 481640.

³⁷ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2016.23 j.t.).

³⁸ Wróbel A., *Komentarz aktualizowany do art. 107 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz.U.00.98.1071), pod red. Jaśkowskiej M., Wróbla A., LEX/el. 2015, nr 481643.

³⁹ Łaszczyca G., *Komentarz do art. 130 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 104–269*, pod red. Łaszczyca G., Martysza Cz., Matana A., LEX 2010, nr 85068.

⁴⁰ Martysz Cz., *Komentarz do art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 104–269*, pod red. Łaszczyca G., Martysza Cz., Matana A., LEX 2010, nr 85040.

Z kolei ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej (dalej u.d.z.l.)⁴¹ w art. 3 zawiera definicję legalną pojęcia działalności leczniczej, która wskazuje jakim rodzajem działalności powinny zajmować się m.in. podmioty lecznicze⁴². Ustawodawca poprzez działalność leczniczą określa udzielanie świadczeń zdrowotnych, które w art. 2 ust. 1 pkt 10 u.d.z.l. zdefiniowane zostały jako działania służące zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu lub poprawie zdrowia oraz inne działania medyczne wynikające z procesu leczenia lub przepisów odrębnych regulujących zasady ich wykonywania.

Ponadto organ administracji rządowej na podstawie przepisu art. 30 ust. 4 u.p.r.m. może również upoważnić lekarza koordynatora ratownictwa medycznego do wydania decyzji objętej zakresem kompetencyjnym wojewody.

4. FINANSOWANIE ŚWIADCZEŃ UDZIELANYCH POTRZEBUJĄCYM W PRZYPADKU DECYZJI WOJEWODY O POSTAWIENIU W STAN PODWYŻSZONEJ GOTOWOŚCI PODMIOTÓW WYKONUJĄCYCH DZIAŁALNOŚĆ LECZNICZĄ

Kwestią niezwykle ważną i związaną z tzw. stanem podwyższonej gotowości podmiotów wykonujących działalność leczniczą jest sposób finansowania udzielanych przez nie świadczeń osobom poszkodowanym.

W przypadku wprowadzenia przez wojewodę stanu podwyższonej gotowości w odniesieniu do podmiotów wykonujących działalność leczniczą oczywistym jest, iż świadczenia, które udzielane są poszkodowanemu w wyniku katastrofy naturalnej, awarii technicznej bądź też osobom, które w skutek zdarzenia mogą znaleźć się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego, powinny cechować się swego rodzaju błyskawicznością, bezzwłocznością⁴³, co zostało potwierdzone przez ustawodawcę w art. 30 ust. 5 u.p.r.m. w związku z art. 19 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (dalej u.ś.o.z.)⁴⁴. Regulacja ta, jak wskazuje A. Pietraszewska-Macheta, stanowi rezultat zmiany systemu w zakresie świadczeń opieki

⁴¹ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej (Dz.U. 2015.618 j.t.).

⁴² Dercz M., *Komentarz do art. 3 ustawy o działalności leczniczej*, (w:) *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, pod red. Dercza M., Rek T., LEX 2014, nr 464413.

⁴³ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz...*

⁴⁴ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. 2015.581 j.t.).

zdrowotnej, a także poglądów wyrażanych przez przedstawicieli doktryny i linię orzeczniczą w zakresie finansowania świadczeń ponadlimitowych, co zintegrowało i dostosowało postanowienia u.ś.o.z. z innymi ustawami, których przedmiotem jest ochrona życia i zdrowia człowieka⁴⁵.

Wyrazem wspomnianej już konstytucyjnej gwarancji ochrony życia i zdrowia człowieka jest zasada równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Konsekwencją tejże zasady stanowi obowiązek świadczenia opieki zdrowotnej na rzecz osób jej potrzebujących w warunkach tzw. przymusu ustawowego⁴⁶. W związku z powyższym świadczenia te w relacji do art. 68 Konstytucji RP przysługują nie tylko beneficjentom, ale każdemu człowiekowi wymagającemu pomocy medycznej, co przysparza trudności w zakresie finansowania i ponoszenia kosztów przez podmioty udzielające świadczeń⁴⁷.

Przepis art. 19 w ust. 1 u.ś.o.z. jasno określa, iż świadczenia względem osób znajdujących się w stanie nagłym udzielane są świadczeniobiorcy niezwłocznie, przy czym niezwłoczność należy rozumieć jako niemożność odroczenia pomocy lekarskiej, ze względu na ewentualny skutek w postaci wystąpienia negatywnych dla zdrowia pacjenta skutków czy nawet jego śmierci⁴⁸. Podobne regulacje ustawodawca zawarł w przepisie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta⁴⁹, gdzie zagwarantowane zostało prawo pacjenta do natychmiastowego udzielenia świadczeń zdrowotnych ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia, a także w art. 15 wspomnianej już ustawy o działalności leczniczej⁵⁰, zgodnie z którym podmiot leczniczy nie może odmówić udzielenia świadczenia zdrowotnego osobie, która potrzebuje natychmiastowego udzielenia takiego świadczenia ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia.

⁴⁵ Pietraszewska-Macheta A., *Komentarz do art.19 ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych*, (w:) *Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Komentarz*, pod red. Pietraszewskiej-Machety A., LEX 2015, nr 438417.

⁴⁶ Lach D.E., *Zasada równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej*, LEX 2011, nr 128089.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Pietraszewska-Macheta A., *Komentarz...*

⁴⁹ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2016.186 j.t.).

⁵⁰ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej (Dz.U. 2015.618 j.t.).

Przesłanką konieczną do uzyskania wynagrodzenia ze środków publicznych za udzieloną pomoc w tym przypadku jest ustalenie, czy konkretny, indywidualny pacjent znajdował się w stanie nagłym wymagającym niezwłocznej, natychmiastowej i bezpośredniej pomocy⁵¹.

Sytuacje niesienia pomocy osobom potrzebującym często charakteryzują się niemożnością ustalenia, czy konkretna osoba jest świadczeniobiorcą, ponadto jak podkreśla D.E. Lach w sytuacji, gdy zachodzi obligatoryjna potrzeba natychmiastowego niesienia pomocy, osoba względem której jest ona udzielana, jest traktowana priorytetowo i nie obowiązuje jej jakakolwiek kolejność oczekiwania na otrzymanie świadczenia (związane z tzw. limitami oraz poza limitami)⁵².

W związku z powyższym osoba, której udzielenie świadczenia jest niezbędne, nie musi posiadać jakiegokolwiek skierowania zezwalającego na otrzymanie takiego świadczenia⁵³, co w sytuacjach nagłych byłoby oczywiście rozwiązaniem kuriozalnym. Dodatkowo nie jest wymagane, aby pacjenci ci legitymowali się dokumentem uprawniającym do otrzymywania świadczeń ze strony podmiotu, brak jest również jakichkolwiek ograniczeń w liczbie udzielanych świadczeń wynikających z umowy zawartej pomiędzy podmiotem wykonującym działalność leczniczą a Narodowym Funduszem Zdrowia – osobie takiej udziela się świadczeń niezależnie od treści i zakresu przedmiotowego oraz podmiotowego zawartego zobowiązania⁵⁴. Ponadto jak podkreśla T. Sroka, na Narodowym Funduszu Zdrowia ciąży obowiązek zapłaty za każde świadczenie ratujące zdrowie bądź życie pacjenta w stanach nagłych, nawet jeżeli pomiędzy świadczeniodawcą a Funduszem nie została zawarta jakakolwiek umowa opiewająca na wymienione świadczenia, z tym jednak zastrzeżeniem, iż są to świadczenia objęte niezbędnym zakresem (art. 19 ust. 2 i 4 u.ś.o.z.)⁵⁵.

W związku z powyższym w sytuacji określonej w art. 30 u.p.r.m. świadczeń może udzielić również podmiot wykonujący działalność leczniczą, który nie zawarł umowy z Narodowym Funduszem Zdrowia o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej, pod warunkiem jednak, że podmiot ten został objęty zakresem decyzji administracyjnej wydawanej przez woje-

⁵¹ Ibidem.

⁵² Lach D.E., *Zasada...*

⁵³ Sroka T., *Odpowiedzialność karna za niewłaściwe leczenie. Problematyka obiektywnego przypisania skutku*, LEX 2013, nr 170297.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

wodę⁵⁶. Podmioty te zostały *expresis verbis* określone w art. 4 u.d.z.l., są to m.in. samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej czy instytuty badawcze, z tym jednak zastrzeżeniem, iż muszą one wykonywać działalność leczniczą⁵⁷. Jak wskazuje M. Dercz, ustawa o działalności leczniczej wyczerpuje zakres przedmiotowy placówek uznanych za podmioty lecznicze i ma zastosowanie jedynie do tych jednostek⁵⁸. Jednocześnie niezwykle istotnym elementem funkcjonowania jednostek określonych w art. 4 u.d.z.l., będących świadczeniodawcami, jest zagwarantowanie odpowiedniej kadry pracowniczej, w tym wykwalifikowanych lekarzy, personelu medycznego, a także innych pracowników, którzy w przypadkach nietypowych związanych z dużą ilością osób poszkodowanych będą w stanie udzielić im profesjonalnej i rzetelnej pomocy⁵⁹.

W sytuacji objęcia określonego podmiotu decyzją administracyjną wojewody o postawieniu w stan podwyższonej gotowości podmiotu leczniczego, który nie zawarł umowy z Funduszem bądź wykonał świadczenia ponadlimitowe, świadczeniodawca może zwrócić się z wnioskiem do podmiotu zobowiązanego do finansowania świadczeń opieki zdrowotnej – Narodowego Funduszu Zdrowia o wynagrodzenie jednak wyłącznie do wysokości uzasadnionych kosztów udzielenia świadczeń⁶⁰. Należy jednak pamiętać, iż koszt wykonania usługi – świadczenia obejmuje swym zakresem wiele elementów, takich jak na przykład praca wykonana przez lekarza czy ratownika medycznego, leki oraz inne produkty medyczne czy nawet amortyzację sprzętu używanego podczas udzielania świadczenia⁶¹. W związku z powyższym świadczeniodawca zgodnie z normą zawartą w art. 19 ust. 5 u.s.o.z. wraz z wnioskiem powinien przedstawić także rachunek, wykaz udzielonych świadczeń opieki zdrowotnej i ich kosztów oraz pisemne przedstawienie okoliczności udzielenia świadczeń uzasadniających ich sfinansowanie ze środków publicznych.

⁵⁶ Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz...*

⁵⁷ Dercz M., *Komentarz do art. 4 ustawy o działalności leczniczej*, (w:) *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, pod red. Dercza M., Rek T., LEX 2014, nr 464414.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Łukasik B., Nowak-Kubiak J., *Komentarz do art. 19 ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych*, (w:) *Ustawa o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych. Komentarz*, pod red. Łukasik B., Nowak-Kubiak J., ABC 2006, nr 27530.

⁶¹ Ibidem.

Judykatura odnosząc się do kwestii finansowania wymienionych wyżej świadczeń początkowo prezentowała rozbieżne poglądy⁶². Obecnie utrwaliło się stanowisko, zgodnie z którym Narodowy Fundusz Zdrowia jako podmiot zarządzający środkami publicznymi ma obowiązek kosztów świadczeń udzielanych w ramach tzw. przymusu ustawowego (jakim niewątpliwie jest m.in. stan podwyższonej gotowości określony w art. 30 u.p.r.m.) do zakresu umowy łączącej świadczeniodawcę z Funduszem⁶³. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 sierpnia 2015 roku stwierdził m.in., że udzielanie świadczeń w stanach nagłych jest ustawowym obowiązkiem świadczeniodawcy o charakterze bezwzględny i koszt wykonania świadczenia, którego umowa nie przewidywała ze względu na jego rodzaj lub wyczerpanie limitu, nie może obciążać ani świadczeniodawcy, ani świadczeniobiorcy⁶⁴. Podobne stanowisko wyraził Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 6 maja 2015 roku, w którym stwierdził, iż podmiotowi udzielającemu świadczeń zdrowotnych przysługuje roszczenie o zapłatę w przypadku ich udzielenia (...) niezależnie od tego, czy zostały one objęte umową zawartą z Narodowym Funduszem Zdrowia czy też nie, a także bez względu na określone limity⁶⁵. Ponadto Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z dnia 16 kwietnia 2013 roku podkreślił konieczność przestrzegania ustawowych przesłanek otrzymania finansowania za świadczenia udzielone pacjentom w stanach nagłych wynikających z art. 19 u.ś.o.z. poprzez konieczność wykazania, iż były to świadczenia ratujące zdrowie lub życie w wypadkach nagłych⁶⁶.

5. ZAKOŃCZENIE

W związku z powyższym należy stwierdzić, iż przepis art. 30 u.p.r.m. stanowi bardzo ważny element całego Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne, którego zadaniem jest zapewnienie pomocy medycznej każdemu, kto jej wymaga. Przepis ten odnosi się do sytuacji nad-

⁶² Lach D.E., *Problem odpłatności za ponadlimitowe świadczenia zdrowotne*, *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 2, s. 211–217.

⁶³ Lach D.E., *Zasada...*

⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2015 roku, III CKS 455/14, LEX nr 1800063.

⁶⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 maja 2015 roku, I ACa 435/15, LEX nr 1746832.

⁶⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 16 kwietnia 2013 roku, V ACa 99/13, LEX nr 1353718.

zwyczajnych, nie występujących często w codziennym życiu, jednak jest swego rodzaju sposobem określenia funkcjonowania podmiotów wykonujących działalność leczniczą w sytuacjach zagrożenia zdrowia bądź życia większej liczby osób, które stają się poszkodowanymi pacjentami oczekującymi na udzielenie im pomocy ze strony odpowiednich służb.

Regulacja ta przysparza wiele problemów interpretacyjnych zarówno teoretycznych jak i pojawiających się w praktyce. W szczególności wskazuje się na brak jakichkolwiek przepisów wykonawczych, które rzeczowo i dokładnie określałyby sposób postępowania podmiotów wykonujących działalność leczniczą w sytuacji wydania przez wojewodę decyzji administracyjnej, której przedmiotem byłoby postawienie tychże podmiotów w stan podwyższonej gotowości. W związku z brakiem rozporządzenia regulującego tę kwestię podnoszone są argumenty, iż ze stanem podwyższonej gotowości wiążą się m.in. takie kwestie jak na przykład zaalarmowanie personelu medycznego, wstrzymanie planowanych przyjęć pacjentów, przygotowanie dodatkowych łóżek, zabezpieczenie w odpowiednie medykamenty oraz materiały opatrunkowe, a przede wszystkim zapewnienie odpowiedniej ilości krwi czy innych niezbędnych dla ratowania życia i zdrowia elementów. Lekarze oraz osoby zarządzające placówkami wykonującymi działalność leczniczą wskazują również na konieczność odpowiedniego wzmocnienia zasobami kadrowymi i wyposażeniem m.in. szpitalnych oddziałów ratunkowych, gotowych przyjąć odpowiednią ilość poszkodowanych w sytuacjach określonych w art. 30 u.p.r.m., a także zagwarantowanie sprawnego systemu łączności oraz jego ewentualnej kontroli.

W tymże świetle należałoby się zastanowić nad relacją przepisu art. 30 u.p.r.m. i jego faktycznej realizacji w odniesieniu do zapewnienia człowiekowi – pacjentowi – prawa do życia i zdrowia w każdej sytuacji, nawet nadzwyczajnej, kiedy w danej placówce medycznej nagle znajduje się duża liczba osób poszkodowanych. Jak wynika z praktyki, szpitale niejednokrotnie są zupełnie nieprzygotowane pod względem logistycznym do przyjęcia w krótkim czasie ponadstandardowej ilości pacjentów znajdujących się w stanie zagrożenia zdrowotnego. Często również czas wezwania dodatkowego personelu medycznego do placówki wydłuża się, co bezpośrednio wpływa na realizację prawa człowieka do zagwarantowania mu ochrony życia i zdrowia. Istotną kwestią wydaje się być również zapewnienie odpowiedniej opieki

psychologicznej w placówce zarówno dla pacjentów jak i rodzin osób poszkodowanych, ewentualne wezwanie tłumacza dla obcokrajowców czy odpowiedni przekaz informacji na temat stanu zdrowia osób poszkodowanych. Nie bez znaczenia jest również zapewnienie pacjentom atmosfery intymności i poszanowanie ich godności jako jednego z praw podstawowych. Pojawia się również pytanie o możliwości wystąpienia z roszczeniami w sytuacji, gdy w wyniku przesuniętego, planowanego zabiegu ze względu na zaistnienie przesłanek i wprowadzenie stanu podwyższonej gotowości osoba taka doznaje uszczerbku na zdrowiu czy nawet umiera. Niejednokrotnie są to również dylematy lekarzy czy personelu medycznego, który musi podejmować decyzje dotyczące ludzkiego życia w zderzeniu z brakami środków ze strony państwa czy systemu. Wszystkie te elementy składają się na jak najpełniejszą realizację konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia oraz zapewnienia prawa do życia.

W związku z powyższym województwa oraz szpitale opracowują plany działania na wypadek decyzji wojewody o postawieniu w stan podwyższonej gotowości z art. 30 u.p.r.m., w których starają się określać procedury i sposoby działania na wypadek takiego zdarzenia.

Niejednokrotnie podnoszoną kwestią przysparzającą problemów, mimo potencjalnie stabilnego zarówno stanu prawnego jak i orzecznictwa jest zagadnienie finansowania świadczeń udzielanych przez podmioty w sytuacji wystąpienia stanu podwyższonej gotowości, o czym mowa powyżej. Praktycy wskazują, iż finansowanie odbywa się w ramach tzw. ryczału dobowego – zatem koszt udzielonych świadczeń pokrywany jest przez Narodowy Fundusz Zdrowia bez względu na ilość przyjętych pacjentów wymagających udzielenia takiego świadczenia. Wobec tego Narodowy Fundusz Zdrowia finansuje jedynie świadczenia już zrealizowane, a nie gotowość placówki do przyjęcia pacjentów w przypadku zaistnienia przesłanek określonych w art. 30 u.p.r.m.

Jak wynika z powyższych rozważań powołany w 2001 roku pierwotny System Ratownictwa Medycznego w Polsce, mimo wielokrotnych modyfikacji, nowelizacji i wydawałoby się nieustannie podejmowanych działań mających na celu usprawnienie jego funkcjonowania, wciąż nie spełnia wszystkich oczekiwań, jakie przed nim stawiano. System Państwowe Ratownictwo Medyczne powinien być i z założenia jest nastawiony na ratowanie życia i zdrowia każdego człowieka, który potrzebuje pomocy, ze względu na stan w jakim się znalazł – „stan nagłego

zagrożenia zdrowotnego”. Ustawowe rozwiązania systemowe i organizacyjne Systemu powinny jednak gwarantować również faktyczne warunki realizacji tychże założeń legislacyjnych, by podejmowane działania ratownicze były szybkie, niejednokrotnie nawet natychmiastowe, racjonalne, a przede wszystkim efektywne, co w szczególności wymaga doprecyzowania poszczególnych regulacji zawartych w ustawie o Państwowym Ratownictwie Medycznym.

BIBLIOGRAFIA:

Literatura

1. Brzezińska J., *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, LEX 2013, nr 169290.
2. Dercz M., *Komentarz do art. 3 ustawy o działalności leczniczej*, (w:) *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, pod red. Dercza M., Rek T., LEX 2014, nr 464413.
3. Dercz M., *Komentarz do art. 4 ustawy o działalności leczniczej*, (w:) *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*, pod red. Dercza M., Rek T., LEX 2014, nr 464414.
4. Filarski T., Fryźlewicz-Chrapisińska E., Waszkiewicz M., *Komentarz do art. 30 ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Poździocha S., LEX 2013, nr 157737.
5. Gałązkowski Z., *Ratownictwo Medyczne w Polsce. Komentarz do ustawy z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, Warszawa 2007.
6. Gliszczyńska-Grabias A., *Komentarz do zał. art. 6 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, (w:) *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*, pod red. Wieruszewskiego R., LEX 2012, nr 135308.
7. Guła P., *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Guły P., Poździocha S., ABC 2008, nr 7854.
8. Kosydar-Bochenek J., Ozga D., Szymańska J., Lewandowski B., *Systemy ratownictwa medycznego na świecie a system polski*, „Zdr. Publ.” 2012, 122 (1): 70–74.
9. Kijonka Cz., Nowicka M., Kidzińska M., *Centrum urazowe – planowanie, organizacja i funkcjonowanie*, „Ogólnopolski Przegląd Medyczny” 1–2 2015, (<http://opm.elamed.pl/uploads/opm/articles/23142/13-21.pdf>), [dostęp: 16.09.2015 r.].

10. Kuczma P., *Prawa człowieka w zarysie*, Polkowice 2012.
11. Lach D.E., *Problem odpłatności za ponadlimitowe świadczenia zdrowotne. Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 2.
12. Lach D.E., *Zasada równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej*, LEX 2011, nr 128089.
13. Latos B., *Klauzula derogacyjna i limitacyjna w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Warszawa 2008.
14. Łaszczyca G., *Komentarz do art. 130 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 104–269*, pod red. Łaszczyca G., Martysza Cz., Matana A., LEX 2010, nr 85068.
15. Łukasik B., Nowak-Kubiak J., *Komentarz do art. 19 ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych*, (w:) *Ustawa o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych. Komentarz*, pod red. Łukasik B., Nowak-Kubiak J., ABC 2006, nr 27530.
16. Martysz Cz., *Komentarz do art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 104–269*, pod red. Łaszczyca G., Martysza Cz., Matana A., LEX 2010, nr 85040.
17. Nowicki M.A., *Komentarz do art. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, (w:) *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wyd. VII, pod red. Nowickiego M.A., LEX/el. 2015, nr 487380.
18. Pietraszewska-Macheta A., *Komentarz do art. 19 ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych*, (w:) *Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Komentarz*, pod red. Pietraszewskiej-Machety A., LEX 2015, nr 438417.
19. Sarnecki P., *Wolności i prawa osobiste*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. III, pod red. Garlickiego L., Warszawa 2003.
20. Skrzydło W., *Komentarz do art. 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. Skrzydło W., Wyd. VII, LEX 2013, nr 428321.
21. Sroka T., *Odpowiedzialność karna za niewłaściwe leczenie. Problematyka obiektywnego przypisania skutku*, LEX 2013, nr 170297.
22. Waszkiewicz M., *Komentarz do art. 29 ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, (w:) *Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Komentarz*, pod red. Poździocha S., LEX 2013, nr 157736.

23. Wróbel A., *Komentarz aktualizowany do art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz.U.00.98.1071), pod red. Jaśkowskiej M., Wróbla A., LEX/el. 2015, nr 481640.
24. Wróbel A., *Komentarz aktualizowany do art. 107 Kodeksu postępowania administracyjnego*, (w:) *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz.U.00.98.1071), pod red. Jaśkowskiej M., Wróbla A., LEX/el. 2015, nr 481643.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
2. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).
3. Międzynarodowy pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167 zal.).
4. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 roku.
5. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (Dz.U. 2011, nr 46, poz. 239).
6. Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 roku o działalności leczniczej (Dz.U. 2015.618 j.t.).
7. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2016.23 j.t.).
8. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 roku o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2014.333. j.t.).
9. Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 roku o Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U. 2013.1340 j.t.).
10. Ustawa z dnia 25 lipca 2001 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U.113, nr 113, poz. 1207).
11. Ustawa z dnia 25 lipca 2001 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U.113, nr 113, poz. 1207).
12. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. 2015.581 j.t.).
13. Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. 2016.186 j.t.).

Orzeczenia

1. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 16 kwietnia 2013 roku, V ACa 99/13, LEX nr 1353718.
2. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 maja 2015 roku, I ACa 435/15, LEX nr 1746832.
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2015 roku, III CKS 455/14, LEX nr 1800063.

SUMMARY

Magdalena SOBAS

THE STATE OF HIGH ALERT OF ENTITIES CARRYING OUT MEDICAL ACTIVITIES IN CASE OF DISASTER IN RESPECT TO THE RIGHT OF THE HUMAN LIFE

Keywords: The human right to life and health, heightened alert / emergency state, emergency medical services, entities carrying out medical services, physician coordinator, a health hazard of significant number of people

In the above text were discussed issues related to the human right to life and health in relation to the „state of high alert of entities carrying out medical activities” which, according to art. 30 of the Act of 8 September 2006 on Emergency Medical Services is introduced by the governor when to the province comes a natural disaster, technical failure or when the coordinator of emergency medical finds that the effects of events can threaten the health or life of a large number of people. In addition, these are the main problems of the system and organizational of the Emergency Medical Service System, to emphasize the need to guarantee the conditions for achieving the objectives of the legislative, so that actions taken to rescue were quick, immediate, rational and effective, which requires a clarification of individual regulations contained in the Act on Emergency Medical Services.

Damian SUCHOLEWSKI

PRAWO DO ODSZKODOWANIA ZA BEZPRAWNE POZBAWIENIE WOLNOŚCI WEDŁUG NORM MIĘDZYNARODOWYCH

Słowa kluczowe: prawa człowieka, prawo do wolności i bezpieczeństwa, pozbawienie wolności, areszt, zatrzymanie, odszkodowanie

Wolność jest jedną z najważniejszych, jeżeli nie najważniejszą wartością dla każdego człowieka. Od wieków ludzie upominali się o ochronę tego dobra i żądali uregulowania ochrony przed jego naruszeniem ze strony władców, państwa czy jakichkolwiek innych podmiotów.

W dziejach europejskiego ustawodawstwa mamy kilka przykładów norm gwarantujących nienaruszalność wolności bez jakichkolwiek podstaw. Pierwszym z nich była Wielka Karta Swobód¹, wydana przez króla Anglii Jana bez Ziemi w 1215 roku, która w art. 39 gwarantowała wolność osobistą. Król nie mógł aresztować poddanego bez wyroku sądowego ani odebrać mu majątku. Natomiast w art. 52 zagwarantowano zwolnienie osoby, która została pozbawiona wolności, w przypadku nieuzyskania zezwolenia sądu na pozbawienie wolności.

Ważne miejsce zajmuje również inny angielski akt – ustawa z 1679 roku Habeas Corpus Acts of England². Zgodnie z tą regulacją organy

¹ P. Janowski, *Magna Charta, Magna Charta Libertatum, Wielka Karta Wolności z 15 czerwca 1215 roku*, (w:) Encyklopedia Katolicka, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2006, t. XI, s. 804–805.

² M. Kinstler, M. J. Ptak, *Powszechna historia państwa i prawa: wybór tekstów źródłowych*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1996, s. 535–543.

państwa nie mogły aresztować obywatela bez zgody sądu. Do uwięzienia niezbędny był wyrok sądowy. Inne sytuacje pozbawienia wolności były niedopuszczalne. Co ciekawe, zasada Habeas Corpus obowiązuje do dzisiaj w Wielkiej Brytanii i jest częścią Konstytucji. Na Habeas Corpus wzorowano rozwiązania obowiązujące w Konstytucji Stanów Zjednoczonych, w szczególności w IV poprawce, a także w innych przepisach krajów należących do systemu prawa anglosaskiego.

Jednak aktem, który miał największy wpływ na ukształtowanie obecnego systemu ochrony prawa do wolności, była Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela uchwalona w czasie rewolucji francuskiej w 1789 roku. Wolność człowieka została przedstawiona dosyć szeroko, jeżeli chodzi o zakres podmiotowy oraz samo jej rozumienie. Był to pierwszy akt prawny, który tworzył nie tylko koncepcję praw negatywnych chroniących obywatela przed działaniami władzy, ale także praw pozytywnych, zobowiązujących władzę do realizacji tych praw poprzez swoje działania³. Zgodnie z art. 7 Deklaracji, żaden człowiek nie może być oskarżony, aresztowany i więziony, jak tylko w wypadkach określonych przez ustawę i z zachowaniem form przez nią przepisanych⁴.

Obecnie prawo do wolności korzysta z szerokiej ochrony norm międzynarodowych. Istnieje wiele aktów prawnych o charakterze międzynarodowym i lokalnym związanych z ochroną praw człowieka, w tym także wolności. Nie sposób omówić wszystkich tych regulacji. Przedstawione zostaną te, które mają zasadnicze znaczenie dla europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Kwestię tę regulują m.in. art. 5 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁵, art. 9 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁶ czy art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁷. Wymienione traktaty mię-

³ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 23.

⁴ B. Lesiński, A. Gulczyński, J. Walanowicz, J. Wiewiorowski, *Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Wydawnictwo Ars boni et aequi, Poznań 2004, s. 194.

⁵ Sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 roku, ratyfikowana przez Polskę w dniu 19 stycznia 1993 roku (Dz.U. 2003, nr 61, poz. 284).

⁶ Przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 roku.

⁷ Otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r., podpisany przez Polskę w dniu 3 marca 1977 roku (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).

dzynarodowe mają największe znaczenie dla ochrony wolności, dlatego omówione zostaną zasady jej ochrony wynikające z tych przepisów.

Wolność człowieka posiada wiele znaczeń. Pojęcie to jest różnie rozumiane i definiowane, dlatego najlepszym rozwiązaniem będzie odniesienie znaczenia tego terminu do konkretnych przepisów chroniących tę wartość.

Pierwszym chronologicznie aktem prawnym, w którym znalazły się normy odnoszące się do wolności, była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Co prawda, akt ten nie jest prawem *sensu stricto*, jednak ma ogromne znaczenie dla rozwoju systemu ochrony praw człowieka. Postanowienia Deklaracji miały wpływ na kształt tworzonych w późniejszym okresie traktatów międzynarodowych. Powszechna Deklaracja podawana jest również bezpośrednio i pośrednio jako wzór dla wielu krajowych konstytucji, ustaw, rozporządzeń i polityki, które chronią podstawowe prawa człowieka⁸. Sama Deklaracja zaczęła być uważana za zwyczaj międzynarodowy⁹.

Według art. 9 Deklaracji, nikt nie może być poddany arbitralnemu zatrzymaniu i aresztowaniu lub wygnaniu z kraju. Brak jest przy tym wyraźnych wytycznych co do zakresu ochrony i możliwych naruszeń. Wskazanie w przepisie zakazu arbitralnego pozbawiania wolności nasuwa myśl, że chodzi o czynności władzy wykraczające poza ramy prawne. Deklaracja nie zawiera także postanowień odnoszących się do rekompensaty za tego typu działania.

Istotne znaczenie dla ochrony praw człowieka na świecie ma Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. W art. 9 stwierdza się, że każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę.

Przepis Paktu wprowadza zasadę ochrony przed arbitralnym pozbawieniem wolności. Wolność w rozumieniu art. 9 ust. 1 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych jest, podobnie jak wolność określona w art. 5 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka, wolnością od osadzenia

⁸ H. Hannum, *The UDHR in National and International Law*, „Georgia Journal of International and Comparative Law”, 1996, nr 1, s. 145.

⁹ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 270–271.

w miejscu izolacji¹⁰. Takie rozumienie pojęcia wolności uzasadnione jest treścią art. 2 protokołu nr 4¹¹, gwarantującego prawo do swobodnego poruszania się i swobodnego wyboru miejsca zamieszkania na terytorium, na którym dana osoba przebywa legalnie.

Przepis art. 9 Paktu wymienia aresztowanie i zatrzymanie jako działania, którymi można naruszyć prawa. Brak jest natomiast w przepisach Paktu definicji obu tych czynności. Nie ulega jednak wątpliwości, że przepis ten dotyczy wszystkich możliwych form pozbawienia wolności.

Pojęcie arbitralności powinno odnosić się nie tylko do stosowania procedur, ale również do treści tego prawa¹². Arbitralne może być aresztowanie, które początkowo było zgodne z prawem, lecz uległo nadmiernemu wydłużeniu lub nie sprawdzano zasadności jego dalszego stosowania¹³. Długotrwałe aresztowanie musi mieć uzasadnienie, by można je uznać za zgodne z prawem¹⁴. Arbitralne pozbawienie wolności, stanowiące naruszenie dyspozycji art. 9 ust. 1 Paktu, zachodzi także wtedy, gdy odmawia się osobie pozbawionej wolności możliwości wykorzystania środków, o których mowa w art. 9 ust. 4 MPPOiP, w szczególności chodzi tu o możliwość skorzystania z prawa do odwołania. Działania zmierzające do ograniczenia bądź całkowitego wyłączenia możliwości posłużenia się środkiem odwoławczym stanowiąc będą naruszenie dyspozycji wyrażonej w ust. 1 tego przepisu¹⁵.

Przepis ust. 5 zawiera gwarancje wynagrodzenia szkód powstałych w związku z bezprawnym pozbawieniem wolności. Na tej podstawie każdy, kto został bezprawnie aresztowany lub zatrzymany, ma prawo do odszkodowania, którego może dochodzić na drodze sądowej.

Roszczenie jest uzasadnione, jeżeli pozbawienie wolności okaże się sprzeczne z jednym z przepisów art. 9 ust. 1–4 Międzynarodowego Paktu

¹⁰ W. Sobczak, *Komentarz do art. 9*, (w:) R. Wieruszewski (red.), *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych*. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 216.

¹¹ Dz.U. 1995, nr 36, poz. 175.

¹² C. Macken, *Preventive detention and the right of personal liberty and security under the International Covenant on Civil and Political Rights*, „Adelaide Law Review” 2005, nr 1, s. 6.

¹³ Decyzja Komitetu Praw Człowieka w Genewie z dnia 23 lipca 1990 roku w sprawie van Alphen przeciwko Holandii, skarga nr 305/1988.

¹⁴ Decyzja Komitetu Praw Człowieka w Genewie z dnia 7 kwietnia 1988 roku w sprawie Bolaños przeciwko Ekwadorowi, skarga nr 238/1987.

¹⁵ Decyzja Komitetu Praw Człowieka w Genewie z dnia 25 października 2010 roku w sprawie 1751/2008 Aboussedra p. Libii.

Praw Obywatelskich i Politycznych lub przepisami prawa krajowego¹⁶. W większości przypadków wystarczające dla przyznania odszkodowania będzie uznanie naruszenia prawa krajowego¹⁷. Normy wynikającej z tego przepisu nie stosuje się do wszelkich zgodnych z prawem działań państwa, niezależnie od tego, jak uciążliwe byłyby te działania, jeśli są całkowicie zgodne z prawem krajowym¹⁸. Odszkodowanie będzie należne w przypadku, gdy jest zgodne z prawem krajowym, lecz narusza postanowienia Paktu¹⁹.

Przepisy Paktu nie zawierają zaleceń co do formy i sposobu dochodzenia roszczeń związanych z bezprawnym pozbawieniem wolności. Nie ulega jednak wątpliwości, że roszczenia te powinny zostać skierowane do państwa, które stosowało nielegalne środki wobec osoby pokrzywdzonej.

Najbardziej szczegółową regulację dotyczącą ochrony wolności oraz możliwości jej naruszenia zawiera Konwencja o ochronie praw człowieka. Z wyjątkiem przypadków wskazanych w Konwencji, pozbawianie człowieka wolności jest zakazane w państwach członkowskich Rady Europy²⁰. Przepis art. 5 zawiera gwarancje bezpieczeństwa i rygory związane z naruszeniem tego prawa. Konwencja najpełniej reguluje ochronę wolności ludzkiej oraz możliwości ingerowania w nią. Natomiast Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu stanowi realną ochronę tych wartości.

W rozumieniu Konwencji wolność definiowana jest w odniesieniu do fizycznej wolności człowieka²¹. Wolność według tego przepisu należy wiązać ze swobodą przemieszczenia się i rozumiana jest jako wolność od

¹⁶ W. Sobczak, *Komentarz do art. 9*, (w:) R. Wieruszewski (red.), *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 219.

¹⁷ Decyzja Komitetu Praw Człowieka w Genewie z dnia 5 listopada 1987 roku w sprawie Ramon B. Portorreal vs. Dominican Republic, skarga nr 188/1984.

¹⁸ L. Marcoux, *Protection from Arbitrary Arrest and Detention Under International Law*, Boston College International and Comparative Law Review, 1982, nr 2, s. 350.

¹⁹ Decyzja Komitetu Praw Człowieka w Genewie z dnia 30 kwietnia 1997 roku w sprawie A vs. Australia, skarga nr 560/1993.

²⁰ O. Cabaj, O. Łachacz, *Strasburski standard prawa człowieka do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Implikacje w sferze prawa polskiego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2012, nr 3, s. 17.

²¹ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 210.

osadzenia w miejscu izolacji²². W celu ustalenia, czy mamy do czynienia z pozbawieniem danej osoby wolności, należy stwierdzić, czy doszło do „uniemożliwienia poruszania się poza ograniczonym miejscem przez okres dłuższy niż nieznaczny” oraz czy dana osoba „w sposób ważny zgodziła się” na to²³. Dla uznania, że doszło do pozbawienia wolności nie ma znaczenia krótkotrwały czas jego trwania²⁴.

Konwencja pozwala państwom samodzielnie kształtować normy prawne służące ochronie obywateli. Musi ono spełniać standardy ustanowione przez Konwencję. Prawo krajowe może nakładać większe ograniczenia dla władzy przy stosowaniu pozbawienia obywateli wolności. Wymogi tego prawa nie mogą być jednak nigdy mniejsze niż wynikające z prawa międzynarodowego. Niezależnie jednak od wymogów stawianych prawu krajowemu Trybunał uznaje, że nie jest związany rozstrzygnięciami władz krajowych odnośnie do stwierdzenia, czy doszło do pozbawienia wolności i przeprowadza autonomiczną ocenę sytuacji²⁵. Pozbawienie wolności należy uznać za arbitralne w przypadku, gdy niezależnie od jego zgodności z prawem do jego zastosowania doszło na skutek złej wiary lub podstępów władz²⁶.

Konwencja wskazuje na różne formy pozbawienia wolności, którymi mogą być skazanie, zatrzymanie, aresztowanie i aresztowanie prewencyjne. Wszystkie z tych kategorii pozbawienia wolności są niezależne od siebie. Konwencja oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu przewidują możliwość ingerencji w prawo do wolności. Jest to jednak możliwe wedle precyzyjnie ustalonych zasad.

²² L. Garlicki, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I, Komentarz do artykułów 1–18*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 158; K. Fuks, *Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Standardy międzynarodowe i ich realizacja w Polsce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, s. 9.

²³ Wyrok ETPC z dnia 16 czerwca 2005 roku w sprawie Storck przeciwko Niemcom, skarga nr 61603/00.

²⁴ Wyrok ETPC z dnia 23 września 2010 roku w sprawie Iskandarov przeciwko Rosji, skarga nr 17185/05.

²⁵ Wyrok ETPC z dnia 5 października 2004 roku w sprawie H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 90, skarga nr 45508/99; wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie H.M. przeciwko Szwajcarii, §§ 30 i 48, skarga nr 39187/98; wyrok ETPC z dnia 23 lutego 2012 roku w sprawie Creangă przeciwko Rumunii [WI], § 92, skarga nr 29226/03.

²⁶ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 210.

Wszelkie ingerencje wychodzące poza określone Konwencją ramy będą oznaczać niedozwoloną ingerencję w prawo do wolności.

Konwencja nakazuje istnienie norm krajowych wskazujących na możliwości pozbawienia wolności oraz kontroli takich działań. Pozbawienie wolności musi odbywać się w trybie ustalonym przez prawo, to jest, musi być zgodne z materialnymi i proceduralnymi zasadami prawa krajowego²⁷. Możliwości pozbawienia wolności nie mogą jednak wykraczać poza zamknięty katalog wymieniony przez art. 5 Konwencji²⁸.

Konwencja nakazuje by prawo krajowe przewidywało możliwość ubiegania się o zadośćuczynienie w przypadku niesłusznego zatrzymania. Wymóg ten wynika z art. 5 ust. 5 Konwencji²⁹.

W przypadku uznania pozbawienia wolności za naruszające prawo, osobie pokrzywdzonej przysługuje odszkodowanie. Odszkodowanie to jest rozumiane szeroko, gdyż obejmuje ono zarówno wyrównanie szkód materialnych jak i niematerialnych. Przepis Konwencji umożliwia uzależnienie przyznania odszkodowania od wykazania przez osobę pozbawioną wolności istnienia rzeczywistej szkody. Osoba zainteresowana nie otrzyma odszkodowania, jeżeli nie doszło do powstania szkody o charakterze pieniężnym lub niepieniężnym. Wysokość odszkodowania uzależniona jest od wysokości szkody materialnej i niematerialnej poniesionej przez osobę poszkodowaną oraz od sposobu i stopnia naruszenia gwarancji konwencyjnych³⁰. Jednak nie wszystkie działania niezgodne z prawem powinny skutkować przyznaniem odszkodowania. Tak może być w przypadkach drobnych naruszeń nie wpływających na sytuację osoby pozbawionej wolności³¹.

Możliwe jest również uznanie, że osobie, która padła ofiarą niezgodnego z prawem pozbawienia wolności, nie przysługuje odszkodowanie

²⁷ Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2010 roku w sprawie Medvedyev i Inni przeciwko Francji, skarga nr 3394/03.

²⁸ Wyrok ETPC z dnia 24 października 1979 roku w sprawie Winterwerp przeciwko Holandii, skarga nr 6301/73.

²⁹ Wyrok ETPC z dnia 18 grudnia 2002 roku w sprawie N.C. przeciwko Włochom, skarga nr 24952/94.

³⁰ Wyrok ETPC z dnia 10 lipca 2007 roku w sprawie Paladi przeciwko Moldawi, skarga nr 39806/05.

³¹ L. Garlicki, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 241.

w przypadku niewystąpienia szkody majątkowej czy niemajątkowej³². Nie należy jednak stosować zbytniego formalizmu w przypadku próby wykazania istnienia szkody niepieniężnej³³. W niektórych przypadkach zdaniem Trybunału wystarczające jest samo uznanie naruszenia prawa jako słuszne zadośćuczynienie³⁴.

Konwencja nie narzuca sztywnych ram przyznawania odszkodowań w przypadkach niesłusznego pozbawienia wolności. Nie ma realnych możliwości ustalenia norm, które będą odnosić się do różnych zdarzeń. Każdy z przypadków powinien być traktowany indywidualnie i w oparciu o pełne wyjaśnienie wszelkich okoliczności danej sprawy.

Należy również wspomnieć o zasadach wynikających z Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej³⁵, która jest częścią porządku prawnego Wspólnoty. W art. 6 stwierdza się, że każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Przepis ten jest dosyć ogólny. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w Luksemburgu oraz działalność instytucji wspólnotowych czerpie z dorobku Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka. Sama Karta nie stanowi nowości w dziedzinie ochrony praw człowieka, co zresztą stwierdza art. 51.2. Karta miała na celu stworzenie jednolitego systemu ochrony praw człowieka w Unii Europejskiej³⁶. Wcześniej system ochrony praw podstawowych był rozproszony w różnego rodzaju aktach wspólnotowych. Stworzenie Karty Praw Podstawowych stanowiło realizację oczekiwań stworzenia jednego odrębnego systemu³⁷.

Przepisy prawa międzynarodowego wyznaczają standardy, z którymi muszą być zgodne przepisy prawa krajowego. Zgodność ta gwarantuje

³² Wyrok ETPC z dnia 27 września 1990 roku w sprawie Wassink przeciwko Holandii, § 38, skarga nr 12535/86.

³³ Wyrok ETPC z dnia 2 września 2010 roku w sprawie Danev przeciwko Bułgarii, skarga nr 9411/06.

³⁴ Wyrok ETPC z dnia 25 czerwca 2002 roku w sprawie Migoń przeciwko Polsce, sprawa nr 24244/94; wyrok ETPC z dnia 19 września 2000 roku w sprawie Włoch przeciwko Polsce, skarga nr 27785/95; wyrok ETPC z dnia 9 stycznia 2001 roku w sprawie Kawka przeciwko Polsce, skarga nr 25874.

³⁵ Dz.U. UE.C.2007.303.1.

³⁶ A. Jackiewicz, *Problematyka praw człowieka w świetle Karty Praw Podstawowych w aspekcie integracji Polski z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 2003, nr 2, s. 55.

³⁷ A. Banaszkiewicz, *Karta Praw Podstawowych jako uwieńczenie unijnego systemu ochrony praw człowieka*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2010, z. 4, s. 181.

obywatelom bezpieczeństwo oraz pewność, że nie zostaną pozbawieni wolności w sposób naruszający te standardy. Prawo międzynarodowe ma zastosowanie tam, gdzie prawo krajowe nie reguluje kwestii związanych z ochroną praw człowieka lub jest ustanowione w taki sposób, że ingeruje w te prawa. Osoby, które zostały pozbawione wolności, mają prawo do szybkiego procesu lub zwolnienia, a w przypadku arbitralnych zatrzymań, mają prawo do odszkodowania.

SUMMARY

Damian SUCHOLEWSKI

RIGHT TO COMPENSATION FOR UNLAWFUL DEPRIVATION OF PERSONAL LIBERTY

Keywords: human rights, right to liberty and security of person, deprivation of liberty, arrest, detention, compensation

The subject of the article is human freedom and its protection from unlawful infringement. Ensure protection of freedom of international law. The rules define international standards for national laws. Deprivation of liberty may be illegal even if it is in accordance with national law and in violation of the provisions of international law. Particularly noteworthy are the provisions of the Convention on Human Rights, guaranteeing the broadest protection of the right to freedom.

Emilia Magdalena TRUSKOLASKA
Ewelina WOJEWODA

USZKODZENIA PRENATALNE – WYBRANE ASPEKTY PRAWNOKARNE I KRYMINOLOGICZNE

Słowa kluczowe: uszkodzenia prenatalne, prawnokarna ochrona nasciturusa, prawnokarna ochrona w fazie prenatalnej

Regulacja kryminalizująca umyślne uszkodzenie ciała dziecka poczętego bądź spowodowanie rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu widniała już w uprzednio obowiązującym Kodeksie karnym z 1969 r.¹, zawierał ją art. 156a. Została ona wprowadzona do Kodeksu przez ustawę z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży². Przepis ten został następnie uchylony przez ustawę z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw³. Na mocy orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r.⁴ przepis, na podstawie którego dokonano skreślenia tej regulacji, został uznany

¹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1969, nr 13, poz. 94 ze zm.

² Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. nr 17, poz. 78 ze zm.

³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 139, poz. 646 ze zm.

⁴ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19, Dz.U. nr 157, poz. 1040.

za sprzeczny z Konstytucją. W uzasadnieniu przedmiotowego orzeczenia podkreślono, że obowiązek ochrony zdrowia ludzkiego już w fazie prenatalnej wynika z Konwencji o Prawach Dziecka⁵, a RP jako sygnatariusz Konwencji zobowiązana jest do przestrzegania jej założeń. W wyniku orzeczenia TK przepis art. 156a k.k. powrócił do Kodeksu karnego z 1969 r. Należy podkreślić, że ów czyn przestępny zagrożony był w uprzednio obowiązującej regulacji karnej odmienną, mniej dolegliwą sankcją niż obecnie, a mianowicie karą do 2 lat ograniczenia wolności. W obowiązującej ustawie karnej ochronę zdrowia i życia dziecka w fazie prenatalnej zapewnia artykuł 157a⁶, który został dodany do obowiązującego Kodeksu karnego⁷ ustawą z dnia 8 lipca 1999 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o zawodzie lekarza⁸.

Ochrona dziecka w fazie prenatalnej nie stanowi *novum* na gruncie rodzimego porządku prawnego. Jest ona powszechna w większości krajów na świecie. Opiera się ona bowiem na aktach prawa międzynarodowego takich jak: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka⁹, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych¹⁰, Konwencja o Prawach Dziecka¹¹, które zostały wypracowane w ramach działalności uniwersalnych organizacji międzynarodowych. Poza tym kwestie te regulowane są także poprzez standardy stworzone przez międzynarodo-

⁵ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991, nr 120, poz. 526 ze zm.

⁶ Art. 157a. § 1. Kto powoduje uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Nie popełnia przestępstwa lekarz, jeżeli uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia dziecka poczętego są następstwem działań leczniczych, koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego.

§ 3. Nie podlega karze matka dziecka poczętego, która dopuszcza się czynu określonego w § 1.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997, nr 88, poz. 553 ze zm.

⁸ Ustawa z dnia 8 lipca 1999 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o zawodzie lekarza, Dz.U. z 1999 r., nr 64, poz. 729.

⁹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona w Paryżu dnia 10 grudnia 1948 r.

¹⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik).

¹¹ Konwencja o Prawach Dziecka (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 z późn. zm.).

we organizacje o charakterze regionalnym. Na kontynencie europejskim zaliczyć można do nich w szczególności dokumenty Rady Europy takie jak: Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹², Konwencja Rady Europy o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej wobec zastosowań biologii i medycyny: konwencja o prawach człowieka i biomedycynie¹³ oraz poprzez zalecenia i uchwały Zgromadzenia Parlamentarnego lub Komitetu Ministrów Rady Europy. Państwa należące do Unii Europejskiej dodatkowo zobowiązane są przestrzegać regulacji wynikających z Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁴, rezolucji Parlamentu Europejskiego oraz orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości.

Ponadto ochrona dziecka w fazie prenatalnej, w poszczególnych państwach, uwarunkowana jest także różnicami światopoglądowymi, politycznymi, kulturalnymi oraz religijnymi. W państwach takich jak Irlandia, Malta, Watykan, Liechtenstein, podobnie jak w Polsce, dosyć rygorystycznie podchodzi się do ochrony płodu. Z kolei w Niemczech, Hiszpanii, Włoszech, Austrii, Portugalii, ochrona ta jest bardziej liberalna.

Podmiotem czynu przestępnego z art. 157a § 1 k.k. może być każdy człowiek zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej, czyli taki, który osiągnął określony w ustawie karnej wiek i nie zachodzi u niego niepoczytalność ani anormalna sytuacja motywacyjna. Jest to zatem przestępstwo powszechne. Omawiany czyn zabroniony nie został wymieniony w katalogu z art. 10 §2 k.k. W związku z powyższym regulacja ta nie znajdzie zastosowania do nieletnich, którzy ukończyli lat 15, a nie ukończyli 17. roku życia w czasie popełnienia przestępstwa. Do takich osób należy więc stosować ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁵.

Odmienne stanowisko w tej kwestii prezentuje A. Zoll. Autor ten twierdzi, że w przypadku popełnienia owego czynu zabronionego z zanie-

¹² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).

¹³ Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w kontekście zastosowań biologii i medycyny: konwencja o prawach człowieka i biomedycynie (Europejska Konwencja Bioetyczna), sporządzona w Oviedo 4 kwietnia 1997 r.

¹⁴ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej /C 326/02.

¹⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 1982 r., nr 35, poz. 228 ze zm.

chania, będziemy mieli do czynienia z przestępstwem indywidualnym¹⁶, ponieważ jego podmiotem będzie osoba, na której spoczywał prawny szczególny obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Taka osoba określana jest w dogmatyce prawa karnego mianem gwaranta.

Przedmiotem ochrony przepisu jest niewątpliwie zdrowie i życie dziecka poczętego. W doktrynie spotkać się można również z podejściem, że przedmiotem pośrednio chronionym przez tę regulację jest także prawo rodziców do prawidłowego rozwoju dziecka¹⁷. Owa regulacja chroni także prawidłowy przebieg ciąży¹⁸. W związku z prężnym rozwojem nauk medycznych i spopularyzowaniem sztucznej prokreacji, problematyczne w dogmatyce prawa karnego stało się jednoznaczne określenie, czy art. 157a k.k. chroni również dzieci poczęte metodą *in vitro*. K. Wiak twierdzi, że regulacja ta obejmuje swoją ochroną także dzieci poczęte tą metodą¹⁹, co jest niewątpliwie słuszne. Szeroko problematykę tę analizuje M. Filar, który rozpatruje ten przepis pod kątem odpowiedzialności lekarza, dokonującego sztucznego zapłodnienia, za spowodowanie obumarcia nadliczbowych bądź niewprowadzonych do organizmu kobiety embriónów. Po dokonaniu głębszych refleksji Autor zaznacza, że skoro art. 157a k.k. chroni niezakłócony przebieg ciąży, to nie można rozszerzać jego ochrony na embriony powstałe w wyniku metody *in vitro*, które nie zostały wprowadzone do organizmu kobiety, ponieważ embrión znajdujący się poza jej organizmem nie jest przecież ciążą²⁰. W literaturze spotkać się można również z odmiennym podejściem do tej problematyki²¹. O. Nawrot postuluje objęcie ochroną tego przepisu także embriónów poczętych, które nie zostały jeszcze umieszczone w macicy²² – co wydaje się być zbyt daleko idące. Przyjęcie takiego stanowiska stawia bowiem pod znakiem zapytania legalność sztucznej prokreacji.

¹⁶ A. Zoll, *Komentarz do art. 157a k.k.*, (w:) A. Zoll (red.) *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 384.

¹⁷ R. Krajewski, *Przestępstwo uszkodzenia ciała lub rozstroju dziecka poczętego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 6, s. 13.

¹⁸ M. Filar, *Lekarskie prawo karne*, Kraków 2000, s. 231–232.

¹⁹ K. Wiak, *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Lublin 2001, s. 252.

²⁰ M. Filar, *Lekarskie...*, op. cit., s. 231–232.

²¹ A. Zoll, *Komentarz do art. 157a k.k.*, (w:) A. Zoll (red.), op. cit., s. 385.

²² O. Nawrot, *Antropologia rozdziału XIX Kodeksu karnego*, „Prawo i Medycyna” 2009, nr 4, s. 13.

Jeżeli chodzi o stronę przedmiotową czynu zabronionego z art. 157a k.k., to czynnością sprawczą będzie tutaj powodowanie uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu. Sformułowanie to przesądza o tym, że ochrona zdrowia dziecka w fazie prenatalnej jest niepełna, poza zakresem kryminalizacji znalazło się bowiem spowodowanie rozstroju zdrowia niezagrażającego egzystencji płodu. Wskazuje to na występowanie w ustawie karnej swoistej luki prawnej. Ustawodawca nie objął ochroną przypadków uszkodzeń niezagrażających życiu dziecka poczętego.

Niewątpliwie termin „powodowanie” rozumiany jest bardzo szeroko, jego użycie przez ustawodawcę wydaje się być zabiegiem celowym podjętym w intencji zapewnienia jak najszerzej ochrony dziecku poczętemu. Bardziej precyzyjne określenie znamienia czasownikowego mogłoby w praktyce powodować bowiem powstawanie luk prawnych. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 1 grudnia 2000 r. stwierdził, że termin „powodowanie” oznacza dopuszczanie się wszelkich zachowań, chodzi tu zarówno o działanie jak i zaniechanie, naruszających wyznaczone przez wiedzę i doświadczenie życiowe zasady postępowania ze zdrowiem dziecka poczętego, które stwarzają albo zwiększają zagrożenie dla chronionego dobra prawnego²³.

Czyn przestępny, o którym traktuje art. 157a k.k., jest przestępstwem materialnym. Wystąpienie skutku, w postaci uszkodzenia ciała dziecka poczętego albo wywołania rozstroju zdrowia, jest konieczne do realizacji znamion owego występk i pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności na podstawie niniejszego przepisu. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 26 października 2006 r. zaznaczył, że przedmiotem czynności wykonawczej jest dziecko w fazie prenatalnej życia, czyli od poczęcia do rozpoczęcia akcji porodowej bądź zaistnienia na podstawie przesłanek medycznych konieczności wywołania porodu lub zabiegu cesarskiego cięcia²⁴. Warto w tym miejscu powtórzyć także za M. Królikowskim, że z uwagi na fakt, iż takie dziecko nie może wyrazić rzecz jasna zgody, to „(...) nie ma możliwości ograniczenia zakresu zakazu w związku z warunkami

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2001 r., IV KKN 509/98, OSNKW 2001, nr 5–6, poz. 45.

²⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2006 r., I KZP 18/06, OSNK 2006, nr 11, poz. 97.

przeprowadzenia zabiegu medycznego za zgodą²⁵. Konieczne jest zachowanie odpowiednich reguł sztuki medycznej w sytuacji przeprowadzenia zabiegu koniecznego dla ratowania życia”, o czym traktuje art. 26 ust. 3 ustawy o zawodzie lekarza²⁶. Regulacja ta jednoznacznie wskazuje, że dzieci poczęte nie mogą uczestniczyć w eksperymentach medycznych.

Pod pojęciem „uszkodzenie ciała” należy rozumieć naruszenie ciągłości tkanek, czego następstwem jest wystąpienie uszkodzeń anatomicznych, zarówno tych o charakterze wewnętrznym jak i zewnętrznym. Chodzi tu o wszystkie uszkodzenia ciała, niezależnie od ich rodzaju i stopnia, jak też potencjalnego zagrożenia dla życia takiego dziecka²⁷. Rozstrojem zdrowia jest spowodowanie zmian czynnościowych zagrażających życiu dziecka poczętego²⁸.

Jeżeli chodzi o formy stadialne popełnienia analizowanego czynu zabronionego, to przede wszystkim w ustawie karnej nie przewidziano karalności przygotowania do popełnienia tego przestępstwa. Usiłowanie popełnienia tego występku jest natomiast możliwe, jednakże jak wskazuje R. Krajewski, udowodnienie wypełnienia jego znamion jest w praktyce bardzo problematyczne. Mimo iż osiągnięcia medycyny pozwalają na stwierdzenie istnienia u dziecka uszkodzeń prenatalnych, a nawet określenie ich rozmiarów, to wykazanie między nimi a określonym zachowaniem istnienia związku przyczynowego może powodować ogromne trudności. Stwarza to bowiem konieczność bezspornego udowodnienia, że przedmiotowe uszkodzenie nie istniało przed podjęciem określonego działania lub zaniechania przez sprawcę, co może być prawie niemożliwe, na przykład w sytuacji braku wcześniejszych badań prenatalnych²⁹.

Przestępstwo spenalizowane w §1 art. 157a k.k. może być popełnione tylko umyślnie, w grę wchodzi tu zarówno zamiar bezpośredni (*dolus directus*), jak i zamiar ewentualny (*dolus eventualis*). W przypadku zamiaru bezpośredniego sprawca obejmuje swoją świadomością znamiona czynu zabronionego (element kognitywny) i chce jego popełnienia (element wo-

²⁵ M. Królikowski, *Komentarz do art. 157a k.k.*, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222–316*, Warszawa 2013, s. 278.

²⁶ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry, Dz.U. z 2011 r., nr 277, poz. 1634 ze zm.

²⁷ R. Kokot, *Komentarz do art. 157a*, (w:) R. A. Stefański red., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 915.

²⁸ Ibidem, s. 915.

²⁹ R. Krajewski, op. cit., s. 15–16.

licjonalny). Jeżeli chodzi natomiast o dopuszczenie się czynu przestępnego w zamiarze ewentualnym, to sprawca przewidując możliwość popełnienia przestępstwa godzi się na to. Niesłuszne wydaje się pozostawienie poza zakresem penalizacji czynów nieumyślnych.

W doktrynie³⁰ można spotkać się z postulatem dokonania stosownych zmian w treści niniejszej regulacji i objęcia kryminalizacją zachowań nieumyślnych. Stanowisko to również popierają autorki niniejszego opracowania, z uwagi na fakt, iż do wywołania wyżej wymienionych skutków dochodzi najczęściej w wyniku naruszenia reguł ostrożności. Spowodowanie uszkodzenia ciała dziecka poczętego bądź rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu jest najczęściej bowiem następstwem zachowania będącego wynikiem lekkomyślności i niedbalstwa. Trudna do zrozumienia byłaby sytuacja, w której lekarz dopuściłby się uszkodzenia płodu w zamiarze bezpośrednim, ponieważ stanowiłoby to wystąpienie przeciwko podstawowym obowiązkom stanowiącym fundamenty pracy lekarza, ciążyącym na nim z mocy ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentysty³¹. Popełnienie omawianego czynu przestępnego w zamiarze bezpośrednim mogłoby w następstwie prowadzić do wypełnienia znamion innych przestępstw, np. przerwania ciąży wbrew woli kobiety ciężarnej, tzw. aborcji. W przypadku osób wykonujących ten zawód, popełnienie omawianego czynu przestępnego z winy umyślnej mogłoby sprowadzać się w praktyce tylko do zamiaru ewentualnego. Warto wspomnieć o tym, że prezydencki projekt nowelizacji kodeksu karnego zakładał dodanie do omawianego przepisu § 1a, który przewidywał dokonanie penalizacji zachowań nieumyślnych – co nie zostało uwzględnione³².

Przestępstwo stypizowane w art. 157a §1 k.k. zagrożone jest alternatywnie grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Na podstawie art. 41 §1 k.k. sąd ma możliwość orzeczenia w stosunku do sprawcy tego czynu (w przypadku, gdy będzie nim np. lekarz czy pielęgniarka), środka karnego w postaci zakazu wykonywania zawodu. Możliwość orzeczenia tego środka karnego uzależniona będzie od ustalenia, że sprawca przy popełnieniu przestępstwa nadużył wykonywanego zawodu bądź okazał, że jego dalsze wykonywanie zagrażałoby

³⁰ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 389.

³¹ Dz.U. z 2011 r., nr 277, poz.1634 ze zm.

³² A. Marek, op. cit., s. 389.

istotnym dobrom chronionym prawem. Art. 46 §1 k.k. stanowi, że sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub osoby uprawnionej orzeka obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości lub w części bądź nawiązkę. W paragrafie drugim tej regulacji ustawodawca wskazuje, że zamiast wyżej wspomnianego obowiązku sąd ma możliwość orzeczenia nawiązki. Art. 47 §1 k.k. daje natomiast możliwość orzeczenia takiej nawiązki na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym lub Pomocy Postpenitencjarnej.

Z uwagi na fakt, iż owo przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności, możliwe będzie zastosowanie regulacji z art. 59 k.k., dotyczącej fakultatywnego odstąpienia od wymierzenia kary, pod warunkiem że społeczna szkodliwość czynu nie będzie znaczna (art. 59 k.k.). Przy spełnieniu przesłanek z art. 66 k.k. będzie w tym wypadku możliwe także skorzystanie z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary. Występek spowodowania uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia dziecka poczętego zagrażającego jego życiu należy do grupy przestępstw publicznoskargowych, ściganych z urzędu.

W art. 157a §2 k.k. wyłączono przestępczość czynu popełnionego przez lekarza, jeżeli wystąpienie skutku jest następstwem działań leczniczych, koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego. By móc skorzystać z tej regulacji należy ustalić istnienie następujących przesłanek. Po pierwsze chodzi tu o wystąpienie kolizji dóbr wskazanych w tym przepisie. Ponadto wyłączenie przestępczości odnosi się tylko do lekarza, nie dotyczy żadnego innego podmiotu, np. położnej. Niepodjęcie takiego zachowania mogłoby powodować naruszenie dóbr prawnych wskazanych w treści przepisu, tzn. że bierność stanowiłaby zagrożenie dla zdrowia lub życia kobiety ciężarnej bądź dziecka poczętego. Przedmiotowe zachowanie musi się także mieścić w pojęciu działań leczniczych i zostać podjęte w celu ochrony tych dóbr prawnych. W końcu wymagana jest także zgoda ciężarnej na podjęcie tychże działań³³.

W paragrafie trzecim omawianej regulacji ustawodawca przewidział klauzulę niekaralności, a mianowicie wyłączył karalność czynu wypełniającego znamiona przestępstwa z §1 w stosunku do matki dziecka poczętego. Należy pamiętać, iż uchylenie karalności nie jest równoznaczne

³³ R. Kokot, op. cit., s. 915–916.

z uchyleniem przestępności czynu matki, tak jak w przypadku lekarza i nie wpływa na jego negatywne postrzeganie. Zamieszczenie takiego rozwiązania w ustawie karnej spowodowane jest niewątpliwie niekaralnością przerwania ciąży przez samą ciężarną³⁴. Taka regulacja powoduje różnicowanie chronionego dobra z uwagi na podmiot dopuszczający się na nie zamachu. Uchylenie karalności zachowania matki, wypełniającego znamiona czynu zabronionego, jak wskazuje M. Safjan, prowadzi do drastycznego ograniczenia ochrony dziecka w fazie prenatalnej i nie jest niczym usprawiedliwione. Autor podkreśla także, że nierzadko będzie ono zachowaniem bardzo okrutnym i niehumanitarnym³⁵. Regulacja z §3 art. 157 a k.k. jest nieuzasadniona i nie znajduje oparcia w normach ustawy zasadniczej oraz źródłach prawa międzynarodowego. Umyślne powodowanie uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu przez matkę powinny być zagrożone sankcją karną. Zachowanie takie jest niezgodne z powszechnie akceptowanymi normami moralnymi i nie można go usprawiedliwiać wolnością kobiety do dysponowania własnym ciałem.

Przechodząc do skali zjawiska penalizowanego w §1 art. 157a k.k., należy krótko przedstawić problematykę pojęcia samej przestępczości. Jak słusznie wskazuje B. Hołyst, przestępczość stanowi zbiór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, popełnionych w określonym czasie na obszarze określonej jednostki terytorialnej. Próbuując właściwie przedstawić problematykę określonej kategorii przestępczości, nie można nie odnieść się właśnie do jej rozmiarów, określanych mianem udziału zachowań przestępnych w całokształcie zachowań członków społeczeństwa³⁶. Na rozmiary przestępczości, w ujęciu kryminologicznym, składa się: przestępczość rzeczywista, ujawniona, stwierdzona i osądzona.

Pod pojęciem przestępczości rzeczywistej mieści się ogół czynów przestępnych popełnionych na danym obszarze w danym czasie. Rozmiary tej kategorii przestępczości nigdy nie są znane, z uwagi na istnienie „ciemnej liczby” przestępstw, czyli czynów zabronionych, o których informacje nie dotarły do organów ścigania, a zatem nigdy nie zostały one ujawnione. Na przestępczość ujawnioną składają się natomiast czyny, o których in-

³⁴ A. Marek, op. cit., s. 389.

³⁵ L. Bosek, *Status dziecka poczętego*, (w:) M. Safjan (red.), *Prawo wobec medycyny i biotechnologii. Zbiór orzeczeń z komentarzami*, Warszawa 2011, s. 41.

³⁶ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1994, s. 54.

formacje pozyskane zostały przez organy ścigania, czego następstwem było wszczęcie postępowania przygotowawczego. Kolejnym rodzajem przestępczości jest przestępczość stwierdzona. Pod tym terminem mieści się ogół zachowań, których przestępny charakter potwierdzony został w postępowaniu przygotowawczym. Przestępczość osądzona natomiast stanowi zbiór czynów, których przestępny charakter potwierdzono w postępowaniu sądowym przez wydanie wyroku skazującego³⁷.

Poniższe statystyki dotyczące czynu z art. 157a k.k. zostały opracowane na podstawie danych uzyskanych przez Autorki z Komendy Głównej Policji oraz danych prezentowanych na oficjalnej stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości. Jako pierwsze zaprezentowane zostaną dane dotyczące liczby postępowań wszczętych i liczby przestępstw stwierdzonych. Dane te mieszczą się w obszarze przestępczości ujawnionej. Statystyki policyjne odznaczają się dosyć szerokim zakresem rejestracji, niestety często są też niezbyt dokładne, ponieważ niektóre z zarejestrowanych czynów pozbawione są znamion przestępstwa. Na marginesie warto także zasygnalizować, że od 2013 r. zmienił się system gromadzenia danych statystycznych przez Policję. Do końca roku 2012 prezentowane dane zawierały informacje o postępowaniach przygotowawczych prowadzonych nie tylko przez Policję, ale również prowadzonych we własnym zakresie przez Prokuraturę. Od początku 2013 r. zestawiane są tylko informacje o postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez Policję.

Poniżej zaprezentowane zostaną tylko dane dotyczące przestępstw stwierdzonych i postępowań wszczętych w 2013 i 2014 r., z uwagi na fakt, że z KGP przesłane zostały tylko dane z tych dwóch lat. Na oficjalnej stronie Policji dane dotyczące przestępstwa z art. 157a k.k. zostały niestety zbiorczo zestawiane z danymi dotyczącymi czynu z art. 157 k.k. i obejmują swoim zakresem większą liczbę lat, co uniemożliwia ich naukową analizę. Statystyka policyjna operuje dwiema jednostkami: liczbą postępowań wszczętych i liczbą przestępstw stwierdzonych.

Tabela nr 1. Postępowania wszczęte na podstawie art. 157a k.k. w latach 2013–2014

Rok	Postępowania wszczęte
2013	18
2014	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z KGP

³⁷ Ibidem, s. 54.

Poniższa tabela zawiera liczbę przestępstw stwierdzonych, czyli takich, których charakter przestępny potwierdziło postępowanie przygotowawcze.

Tabela nr 2. Przestępstwa stwierdzone na podstawie art. 157a k.k. w latach 2013–2014

Rok	Przestępstwa stwierdzone
2013	6
2014	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z KGP

Patrząc na prezentowane dane, od razu można zaobserwować, że w 2014 r. wszczęto dwa razy więcej postępowań o czyn z art. 157a k.k. niż w roku poprzednim. W 2013 r. wszczęto 18 postępowań, natomiast w 2014 r. – 32. Może być to spowodowane faktem, iż w ostatnim czasie przypadki uszkodzenia ciała dziecka w fazie prenatalnej lub spowodowania rozstroju jego zdrowia są bardzo nagłaśniane w mediach, podawane są też bardzo wysokie sumy odszkodowań, które mogą uzyskać potencjalne ofiary takiego czynu. Analizując policyjne dane dotyczące liczby wszczętych postępowań, nie można pomijać faktu, że w przypadku takiego postępowania możemy w ogóle nie mieć podejrzanych albo mieć ich kilku. Zestawiając natomiast dane dotyczące postępowań wszczętych i przestępstw stwierdzonych, należy zwrócić uwagę, że tylko w niewielkiej części przypadków, w wyniku przeprowadzonego postępowania, potwierdzono przestępny charakter czynów. W 2013 r. stwierdzono 6 przestępstw, natomiast w 2014 r. – 5 czynów przestępnych.

Dane zaprezentowane w tabeli nr 3 pochodzą natomiast z oficjalnej strony Ministerstwa Sprawiedliwości. Nadsyłane są one przez sądy i obrazują przestępczość stwierdzoną. Zaletą sądowych zestawień jest szeroki zakres informacji nie tylko o przestępstwie, ale też jego sprawcy. Statystyka sądowa obejmuje zazwyczaj mniejszą liczbę przypadków skazań niż zarejestrowanych przestępstw w statystyce policyjnej³⁸. Operatywem stosowanym w tych statystykach jest prawomocne skazanie osób dorosłych w świetle prawa karnego, czyli osób, które ukończyły wiek odpowiedzialności karnej, a zatem lat 17.

³⁸ B. Hołyst, *Kryminologia...*, op. cit., s. 55, 60.

Tabela nr 3. Prawomocnie skazani dorośli na podstawie art. 157a k.k. w latach 2001–2014

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Liczba	–	–	–	–	–	–	–	3	2	2	2	3	–	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości, pod adresem: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp z dnia 21 października 2015 r.

Analizując powyższe dane liczbowe, od razu można spostrzec, że bardzo rzadko art. 157a k.k. stanowił podstawę prawomocnego skazania. Na przestrzeni lat 2001–2014 r. zapadło w sumie tylko 15 wyroków skazujących za umyślne spowodowanie uszkodzenia ciała dziecka poczętego. Najwięcej wyroków skazujących za ten czyn wydano w 2008 i 2012 r. – 3. W 2009, 2010 oraz 2011 r. prawomocnie skazano po 2 osoby. W ostatnim roku objętym statystyką tylko jedna osoba została prawomocnie skazana za czyn przestępny z art. 157a §1 k.k. W pozostałych latach prezentowanych w statystykach sądowych nie wydano ani jednego prawomocnego wyroku za dopuszczenie się analizowanego przestępstwa.

Problematyka związana z prawnokarnymi i kryminologicznymi aspektami uszkodzeń prenatalnych jest niezwykle złożona i skomplikowana, tak jak większość zagadnień usytuowanych na pograniczu prawa i medycyny. Ze stosowaniem regulacji art. 157 a k.k. wiąże się bowiem szereg kontrowersji, nie tylko tych o charakterze prawnym czy medycznym, ale także tych budzących nierzadko najwięcej dyskusji i sporów – ideologicznych. Przy analizie tejże regulacji, już na samym początku pojawia się bowiem pytanie o fundamentalną kwestię, a mianowicie ustalenie od kiedy mamy do czynienia z dzieckiem poczętym, kto jest podmiotem chronionym przez ten przepis. Mimo iż regulacja chroniąca zdrowie i życie dziecka poczętego ma dosyć długą historię w naszym prawodawstwie, stale jej interpretacja jest przedmiotem dyskusji przedstawicieli dogmatyki, nowe problemy pojawiają się także wraz z permanentnym rozwojem nauki, w szczególności osiągnięciami medycyny i biotechnologii, np. rozszerzaniem pól sztucznej prokreacji.

Zapewnienie przez ustawodawcę ochrony dziecka w fazie prenatalnej z całą pewnością należy ocenić pozytywnie. Jednakże, jak podkreślono już w opracowaniu, krytyce należy poddać dokonanie przez prawodawcę pominięcia kryminalizacji zachowań popełnionych nieumyślnie. Taki zabieg ustawodawczy jest całkowicie nieuzasadniony, albowiem do uszkodzenia ciała dziecka poczętego bądź spowodowania rozstroju zdrowia zagrażające-

go jego egzystencji dochodzi przede wszystkim w następstwie zachowania noszącego znamiona lekkomyślności lub niedbalstwa. Nieusprawiedliwione jest także wprowadzenie niekaralności czynu, wypełniającego znamiona przestępstwa, w razie dopuszczenia się go przez matkę dziecka poczętego. Warto byłoby także zamieścić w ustawie karnej legalną definicję terminu „dziecko poczęte”, co rozwiąłoby szereg mających zasadnicze znaczenie wątpliwości i znacznie ułatwiłoby praktyczne stosowanie ochrony zapewnianej przez art. 157a k.k. Jak wielokrotnie podkreślano w tekście, ochrona dziecka w fazie prenatalnej jest konieczna, jednakże nie należy wyolbrzymiać problemów związanych z tym zagadnieniem. Jest ono w dużej mierze zagadnieniem teoretycznym, o czym świadczy niewielka skala występowania zjawiska, co obrazują dane zaczerpnięte ze statystyki sądowej i policyjnej. Nie należy zapominać jednak o tym, że statystyki te nie odzwierciedlają w pełni obrazu przestępczości, albowiem jak wspomniano w opracowaniu, niemal w każdym przypadku mamy do czynienia z tzw. ciemną liczbą.

Kończąc niniejsze rozważania, warto wspomnieć, iż w ostatnim czasie w Polsce toczy się bardzo ożywiona dyskusja dotycząca obywatelskiego projektu zmian tzw. przepisów antyaborcyjnych. Zdaniem Auterek przyjęcie proponowanej nowelizacji wpłynie także w zasadniczy sposób na kształt, a nawet obowiązywanie regulacji art. 157a k.k. Można przypuszczać, że penalizacja przerwania ciąży przez kobietę ciężarną będzie skutkowałą także wprowadzeniem karalności spowodowania przez nią uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu. Przede wszystkim przedmiotowa nowelizacja może jednak budzić wątpliwości w kontekście zasadności dalszego obowiązywania regulacji art. 157a k.k. Skoro ochrona prawna dzieci poczętych zostanie zrównana z ochroną zapewnianą człowiekowi, to ich zdrowie i egzystencja będą chronione zatem przez te same przepisy prawnokarne, czyli wszystkie umiejscowione w rozdz. XIX Kodeksu karnego, który nosi tytuł „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”. W związku z powyższym istnienie szczegółowej regulacji odnoszącej się do spowodowania uszkodzeń w fazie prenatalnej stanie się niecelowe i zasadnym będzie uchylenie mocy obowiązującej omawianego przepisu.

SUMMARY

Emilia Magdalena TRUSKOLASKA
Ewelina WOJEWODA

PRENATAL DAMAGES – CHOSEN LEGAL ASPECTS

Keywords: prenatal damages, legal protection of nasciturus, legal protection at the prenatal stage

In polish legislation behavior that damages or injury the fetus or cause health disorder threatening his life is criminalized through the amendment to the criminal code and the law the professions of doctor and dentist of 8 July 1999. The new solution is nothing new for the Polish legal system. Legal regulation with the same content also existed in previous criminal law. This regulation is very important because human health in the prenatal stage is the interest protected by the provision of article 157a of the Penal Code. Article guarantees the protection of the child from conception until birth. This crime is punishable: by a fine, by the penalty of restriction of liberty or by imprisonment up to 2 years.

The problem of this crime is not just a interest of dogmatic criminal law. In a fact the offense is committed much more often than we might suppose. The aim of this article is to point out some legal aspects of this criminal act by presenting the constituent elements and aspects of this criminological phenomena. The authors indicated the frequency of this problem by presenting statistical data on the number of recorded crimes and legitimate convictions which took place on the basis of article 157a of the Penal Code.

PRAWNE I FAKTYCZNE ASPEKTY RODZINNEJ I INSTYTUCJONALNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ¹

Słowa kluczowe: dziecko, opieka zastępcza, rodzina, instytucje, prawo

Dla dziecka nie jest obojętne, gdzie się wychowuje. Najlepszym środowiskiem dla niego jest dom rodzinny i opieka biologicznych rodziców². Jednakże współcześnie coraz więcej dzieci zostaje umieszczonych w różnych formach pieczy zastępczej. Opieka zastępcza dla takich dzieci jest jedyną szansą zapewnienia im nie tylko symbolicznego dachu nad głową, lecz także opieki, godziwych warunków życia i możliwości rozwojowych³.

Instytucjonalną pieczę zastępczą podejmuje się przede wszystkim z dwóch powodów:

- a) w celu zapewnienia prawidłowych warunków, które przyczynią się do prawidłowego rozwoju dziecka i młodzieży,
- b) w celu zlikwidowania sytuacji zagrażających życiu dzieci i młodzieży.

Kiedy rodzina nie spełnia swoich podstawowych funkcji, nie zapewnia dziecku należytej opieki i wychowania – mamy do czynienia z rodziną dysfunkcyjną (nie spełnia należycie swoich funkcji) bądź patologiczną,

¹ W niniejszym artykule wykorzystano materiały z pracy magisterskiej napisanej pod moim kierunkiem przez panią Martę Gajdę. Artykuł ten stanowi wprowadzenie do opracowywanego do kolejnego numeru Humanistycznych Zeszytów Naukowych tekstu nt. przystosowania do życia pełnoletnich wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej po jej opuszczeniu.

² A. Kwak, *Z opieki zastępczej w dorosłe życie, założenia a rzeczywistość*, Warszawa 2006, str. 7.

³ Tamże, str. 7.

która przestała spełniać wszystkie funkcje rodziny. Sytuacja taka wymaga interwencji i ochrony dziecka przed złymi zjawiskami występującymi w rodzinie i umieszczenia w środowisku zastępczym⁴.

Współczesna rodzina polska podlega wielu przeobrażeniom, które wynikają ze zmian zachodzących w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym. Widoczne jest ubożenie części społeczeństwa, a to ujemnie wpływa na wiele rodzin i pełnione przez nie funkcje. Pogarszają się relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi. Ubóstwo sprawia, że załamują się wszelkie konstelacje wychowawcze oraz rodzinna wspólnota wartości. Oprócz zaburzenia społeczeństwa, wpływ na dysfunkcję wielu rodzin mają takie zjawiska jak:

- bezrobocie,
- bezdomność,
- osłabienie kontroli społecznej,
- anonimowość życia.

Innymi czynnikami, które tkwią w samej rodzinie, również przyczyniającymi się do kryzysu współczesnej rodziny są:

- alkoholizm i narkomania,
- przewlekłe choroby,
- brak opieki nad dzieckiem,
- niezaspokojenie potrzeb dziecka w sferze emocjonalnej i materialnej.

Te i inne zaburzenia występujące w rodzinach prowadzą do ich dezorganizacji jako środowiska opiekuńczo-wychowawczego. Wtedy staje się konieczna interwencja w imię ochrony dziecka, mająca go ostrzec przed negatywnymi zjawiskami zachodzącymi w rodzinie. Często zatem jedynym rozwiązaniem jest umieszczenie dziecka w środowisku zastępczym i zapewnienie mu opieki kompensacyjnej⁵.

Kilkadziesiąt lat istnienia systemu opieki zastępczej w Polsce po II wojnie światowej to priorytet modelu interwencji w rodzinę z przewagą form opieki instytucjonalnej – domy dziecka, pogotowia opiekuńcze⁶.

W warstwie aksjologicznej to dominacja modelu wychowania kolektywistycznego, z koncentracją na pracy z dzieckiem, z nastawieniem się na

⁴ Z. Węsierski, *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka*. Toruń 2006, str. 7.

⁵ Tamże, str. 29.

⁶ E. Kozdrowicz, *System opieki nad dzieckiem opuszczonym (1945–1988)*, (w:) M. Kolkankiewicz (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, Warszawa 1988, passim.

długotrwałą opiekę, często do pełnoletniości wychowanka. Jednocześnie model ten charakteryzowało niedostrzeganie potrzeby pracy z rodziną i na rzecz powrotu dziecka do rodziny. Utwierdzał go rozbudowany system rodzin zastępczych spokrewnionych – pozbawionych merytorycznego wsparcia.

Słabością poprzedniego systemu opieki był brak współpracy pomiędzy poszczególnymi instytucjami działającymi na mocy odrębnych uregulowań prawnych⁷.

INSTYTUCJONALNE FORMY OPIEKI ZASTĘPCZEJ

Instytucjonalną opiekę zastępczą reguluje ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku. Zgodnie z art. 93 instytucjonalna piecza zastępcza jest sprawowana w formie:

- a) placówki opiekuńczo-wychowawczej,
- b) regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej,
- c) interwencyjnego ośrodka preadaptacyjnego.

Dom dziecka ciągle jeszcze stanowi w naszym kraju podstawową formę całodobowej opieki zastępczej. Nowe przepisy prawne nie odnoszą się jednak bezpośrednio do tej placówki, ale do całej grupy placówek opiekuńczo-wychowawczych. Ustawodawca bowiem zrezygnował z wprowadzania ramowych statutów określonego rodzaju placówek na korzyść stworzenia regulacji dotyczących typów placówek, a tym samym określenia szerokich ram dla danego typu placówki⁸. Dom dziecka można zaliczyć jako placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu socjalizacyjnego, a ta z kolei zapewnia całodobową opiekę i wychowanie dzieciom całkowicie lub częściowo pozbawionym opieki rodzicielskiej, dla których nie znaleziono innej opieki zastępczej. W placówce tej zaspokaja się wszelkie potrzeby dziecka⁹. Obowiązkiem placówki opiekuńczo-wychowawczej jest współpraca z organizatorem pieczy zastępczej, tj. z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej oraz z rodzicami biologicznymi dziecka, co ma się przyczynić do powrotu dziecka do domu rodzinnego, jeśli nie jest to możliwe, to znalezienie rodziny przysposabiającej dziecko. Ponadto pobyt w domu dziecka ma być przejściowy. Jednakże

⁷ A. Kwak, *Z opieki zastępczej w dorosłe życie, założenia a rzeczywistość*, Warszawa 2006, str. 15.

⁸ J. Brągiel, S. Badora, *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Opole 2005, str. 331.

⁹ Tamże, s. 331.

polskie realia pokazują, iż coraz więcej dzieci przebywa w placówkach opiekuńczo-wychowawczych do uzyskania pełnoletności lub też jeśli kontynuuje naukę i nie sprawia większych problemów wychowawczych do ukończenia szkoły i zdobycia wykształcenia.

Do placówki socjalizacyjnej, jaką jest dom dziecka, kieruje powiat, w którym zamieszkuje dziecko, na podstawie orzeczenia sądu. W uzasadnionych przypadkach pobyt dziecka bez skierowania może nastąpić na wniosek dziecka, rodziców lub opiekuna prawnego. Ten tryb umieszczania dziecka jest stosowany dość rzadko (około 1,5% przypadków) i uzależniony jest od zgody dyrektora. Gdy zachodzi taka okoliczność dyrektor obowiązany jest powiadomić Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, a to z kolei ma obowiązek powiadomić sąd i szkołę do której dziecko uczęszczało. Umieszczenie w domu dziecka może też nastąpić bez skierowania oraz zgody rodziców lub opiekunów dziecka, a także bez orzeczenia sądu. Placówka ma obowiązek przyjąć dziecko poniżej 13 lat, jeżeli zaistnieje taka konieczność np. gdy znalazło się tam na polecenie sędziego (bez ingerencji we władzę rodzicielską), zostało doprowadzone przez policję lub osoby, które stwierdziły porzucenie dziecka albo sytuację zagrożenia jego życia lub zdrowia¹⁰.

Wielofunkcyjna placówka ma za zadanie łączenie dziennych oraz całodobowych reakcji interwencyjnych, socjalizacyjnych jak i terapeutycznych przeznaczonych dla dziecka oraz jego rodziny. Głównymi zadaniami placówki wielofunkcyjnej jest zaspokojenie jego podstawowych potrzeb poprzez m.in. zapewnienie odpowiednich warunków do nauki, zabawy oraz wypoczynku. Ponadto placówka ma za zadanie również podjęcie pracy z rodzicami biologicznymi dziecka umieszczonego w placówce.

Odpowiednia opieka zapewniana jest również dzieciom niepełnosprawnym. Placówki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej są przeznaczone dla tych dzieci i młodzieży, które nie są w stanie samodzielnie egzystować.

Współcześnie, kiedy nie ma już wątpliwości co do tego, że ludzie niepełnosprawni fizycznie lub umysłowo mają równe prawa do życia i rozwoju, podkreśla się, że każda jednostka „z racji swego upośledzenia wymaga specjalnej opieki i pomocy oraz specjalnych metod kształcenia

¹⁰ J. Brągiel, S. Badora, *Formy opieki...*, str. 332.

i wychowania, zmierzających do zapewnienia najpełniejszego rozwoju czyli rewalidacji¹¹.

Kolejną formą opieki instytucjonalnej są Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze. Są to placówki resocjalizacyjne przeznaczone dla młodzieży niedostosowanej społecznie, działające cały rok i zapewniające wychowankom opiekę ciągłą, całodobową¹². Istnieją dwa rodzaje młodzieżowych ośrodków wychowawczych:

- resocjalizacyjne – dla młodzieży intelektualnie niedostosowanej społecznie,
- resocjalizacyjno-rewalidacyjne – dla młodzieży intelektualnie niedostosowanej społecznie, która jest upośledzona umysłowo w stopniu lekkim¹³.

Można również wyodrębnić zakłady poprawcze – podstawę umieszczenia nieletniego w takim zakładzie stanowi art. 10 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Sąd rodzinny może orzec o umieszczeniu w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego (tylko przestępstwa a nie wykroczenia), jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego. Przesłanką do umieszczenia w zakładzie poprawczym jest nieskuteczność dotychczas stosowanych środków wychowawczych i ujemna prognoza dotycząca skuteczności ewentualnego stosowania wobec nieletniego środków o charakterze wychowawczym¹⁴.

FORMY RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

Następną formą pomocy dziecku jest rodzina zastępcza. W najszerszym znaczeniu może oznaczać wszelkie formy wychowania w rodzinie dziecka przybranego¹⁵. Rodzina przejmuje całkowitą opiekę nad dzieckiem, odpowiada za rozwój intelektualny i fizyczny, a także dba o odpowiednią opiekę zdrowotną, wykształcenie i ubiór. Rodzina zastępcza, mogąc na gruncie polskiego prawa pełnić funkcje opiekuna dla umieszczonego

¹¹ Tamże, str. 381.

¹² Tamże, str. 437.

¹³ Tamże, str. 442.

¹⁴ Tamże, str. 471.

¹⁵ Z. Węgiński, *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka*. Toruń 2006, str. 7.

w niej dziecka, nigdy nie może sprawować nad nim władzy rodzicielskiej. Dogląda postępów w nauce, w miarę możliwości pomaga w realizacji zainteresowań, organizuje wypoczynek letni i zimowy. Pokazuje jak tworzyć więzi, dbać o siebie i innych. Model wychowania w takiej rodzinie sprowadza się do zapewnienia dziecku warunków życia i rozwoju podobnych do warunków panujących w należycie funkcjonującej rodzinie naturalnej. Chodzi o zapewnienie dziecku przebywania w takiej rodzinie i jednocześnie zagwarantowanie mu podtrzymania więzi emocjonalnych i prawnych z rodziną biologiczną¹⁶.

Rodzinę zastępczą może utworzyć zarówno małżeństwo, jak i osoba niepozostająca w związku małżeńskim. Pierwszeństwo utworzenia rodziny zastępczej dla danego dziecka mają krewni i powinowaci albo osoby wskazane przez rodziców. W wielu krajach Unii Europejskiej oraz w USA rodziny zastępcze spokrewnione są priorytetowym rozwiązaniem w sytuacji, gdy dziecko trzeba odseparować od rodziców. Traktowane są jednak, jak rodziny naturalne dziecka, którym udzielana jest pomoc w wychowaniu w sytuacji czasowego kryzysu rodziców. W Polsce istnieje kilka podstawowych wymogów dla kandydatów i kandydatek na rodziny zastępcze. Mają oni dawać rękojmię należytego wykonywania powierzonych im zadań (czyli potrafić zaspokajać potrzeby fizyczne i psychiczne dzieci), powinni oni również mieć odpowiednie warunki mieszkaniowe oraz źródło utrzymania. Szczegółowe wymagania określa Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, która w art. 42 mówi o tym, iż aby piastować funkcję rodziny zastępczej, a także móc prowadzić rodzinny dom dziecka, należy tę funkcję powierzyć osobom, które:

- 1) dają rękojmię należytego sprawowania pieczy zastępczej;
- 2) nie są i nie byli pozbawieni władzy rodzicielskiej oraz władza rodzicielska nie jest im ograniczona ani zawieszona;
- 3) wypełniają obowiązek alimentacyjny w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do nich wynika z tytułu egzekucyjnego;
- 4) nie są im ograniczone zdolności do czynności prawnych;
- 5) są zdolne do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone zaświadczeniami o braku przeciwwskazań zdrowotnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka, wystawionymi przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej;
- 6) przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

¹⁶ M. Andrzejewska, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa 2006, str. 155.

7) Zapewniają odpowiednie warunki bytowe i mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym:

- a) rozwoju emocjonalnego, fizycznego i społecznego,
- b) właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
- c) wypoczynku i organizacji czasu wolnego¹⁷.

W przypadku gdy rodzina zastępcza wykazuje brak pokrewieństwa z dzieckiem rodzin zastępczych (a więc rodzin zastępczych niezawodowych, zawodowych oraz prowadzących rodzinne domy dziecka) kandydaci/kandydatki nie mogą wcześniej być karani wyrokiem prawomocnym za przestępstwo umyślne. Najczęściej weryfikuje się to poprzez przedłożenie zaświadczenia o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego. Kandydatki/kandydaci na rodziny niezawodowe muszą również posiadać stałe źródło dochodów – w przypadku małżeństwa, przynajmniej jeden z małżonków powinien spełniać ten wymóg¹⁸.

Formami rodzinnej pieczy zastępczej według Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej są rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka i rodziny pomocowe.

Wśród rodziny zastępczych wskazać należy:

- *rodziny zastępcze spokrewnione* – są to rodziny zastępcze, które tworzą małżonkowie lub osoby, które nie pozostają w związku małżeńskim, tj. konkubinacie, będące wstępnymi lub też rodzeństwem dziecka, które rodzina zastępcza bierze pod swoją opiekę;
- *rodziny zastępcze niezawodowe* – są to rodziny zastępcze, które tworzą małżonkowie lub osoby, które nie pozostają w związku małżeńskim, tj. konkubinacie, niebędące spokrewnione z dzieckiem, które rodzina niezawodowa bierze pod swoją opiekę. Rodzina niezawodowa musi ukończyć szkolenie dające kwalifikacje do pełnienia funkcji niezawodowej rodziny zastępczej;
- *rodziny zastępcze zawodowe* – są to rodziny zastępcze, które tworzą małżonkowie lub osoby, które nie pozostają w związku małżeńskim, tj. konkubinacie, niebędące spokrewnione z dzieckiem, które rodzina niezawodowa bierze pod swoją opiekę, a jedna z tych osób pobiera z tego tytułu wynagrodzenie za pełnioną przez siebie rolę. Ponadto rodziny

¹⁷ Ustawa z dnia 11 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.), art. 42.

¹⁸ Podręcznik PRIDE, Towarzystwo Nasz Dom, Warszawa 2014, str. 9.

zastępcze zawodowe muszą ukończyć dodatkowe szkolenie dla rodzin zastępczych zawodowych;

- *rodziny zastępcze zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego* – rodzina zastępcza posiada umowę o pracę zawartą ze starostą. Warunkiem umowy jest bycie w gotowości do przyjęcia dziecka w trybie interwencyjnym. Jednakże dziecko w pogotowiu rodzinnym nie może przebywać przez okres wyższy niż 4 miesiące – w usprawiedliwionych przypadkach czas ten może zostać wydłużony do 8 miesięcy;
- *rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne* – rodzina zastępcza posiada umowę o pracę zawartą ze starostą. Pod opieką rodziny zastępczej są dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności.

Z kolei *rodzinny dom dziecka* zapewnia opiekę zastępczą nie więcej niż ośmiorgu dzieciom (w uzasadnionych przypadkach np.: liczego rodzeństwa, liczba ta może zostać zwiększona). Akt będący podstawą utworzenia rodzinnego domu dziecka podpisany jest wraz z zawarciem stosunku pracy pomiędzy organem prowadzącym a osobą zakwalifikowaną do kierowania tą placówką. Rodzinne domy dziecka są szczególnie potrzebne do zapewnienia pieczy licznemu rodzeństwu, dla których trudno znaleźć rodzinę zastępczą. Rodzinne domy dziecka są organizowane w mieszkaniach będących własnością powiatu lub w prywatnych mieszkaniach prowadzących dom (w zależności od liczby dzieci). Rodzinne domy dziecka mogą mieć charakter placówek publicznych (prowadzonych przez powiat) lub niepublicznych – prowadzonych przez organizację pozarządową. Prowadząc rodzinny dom dziecka ma się wiele zadań do wykonania. Mając w domu ósemkę dzieci, wychowanie ich jest bardzo trudne do wykonania. Dzieci często wymagają pomocy lekarzy specjalistów, pomocy w nauce itp. W związku z powyższym, aby pomóc osobom, które prowadzą rodzinny dom dziecka, ustawodawca wprowadził rodzinę pomocową.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadziła nową formę wsparcia dla opiekunów zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka – rodzinę pomocową. Taką rodziną, zgodnie z art. 74, może być inna rodzina zastępcza (lub prowadzący rodzinny dom dziecka) bądź osoba (czy osoby) przeszkolona do bycia rodziną zastępczą (czy prowadząca rodzinny dom dziecka), która nie posiada dzieci w pieczy zastępczej. Zadaniem rodziny pomocowej jest przede wszystkim opieka nad dziećmi, gdy opiekunowie zastępczy czy prowadzący rodzinny dom dziecka udają się na przysługujący im (zgodnie z art. 69) urlop wypoczynkowy, przebywają w szpitalu, uczestniczą w szkoleniu lub przeżywają trudno-

ści w wypełnianiu swej funkcji związane z wydarzeniami losowymi, itp. Taka pomoc w opiece nad dzieckiem odbywa się na podstawie umowy ze starostą. Najczęściej rodziną pomocową dla rodzin zastępczych jest inna zaprzyjaźniona rodzina zastępcza lub krewni opiekunów, którzy przeszli odpowiednie szkolenie.

Obecnie przygotowania kandydatów na rodziców zastępczych odbywają się wg wyżej wymienionego programu PRIDE jak również wg programu szkoleniowego „Wybieram opiekę zastępczą”, popularnie nazywanego „Szansą”¹⁹.

Podstawa organizacji procesu kształcenia umiejętności jest koncepcja uczenia się przez doświadczenie D.A. Kolba. Według tej koncepcji uczenie się jest procesem cyklicznym, które przebiega przez następujące etapy:

1. Konkretnie doświadczenie, które człowiek zdobywa w nowych zdarzeniach albo przyswajając nowe informacje. Przyszły rodzic zastępczy uczestniczący w szkoleniu zyskuje świadomość, dlaczego coś jest ważne, aby się tego uczyć.
2. Obserwacja i refleksja pojawiają się w wyniku konkretnego doświadczenia i służą zrozumieniu jego znaczenia.
3. Formułowanie abstrakcyjnych pojęć i uogólnień.
4. Weryfikacja uogólnień. Wnioski i „teorie” sprawdzane są w działaniu praktycznym i w nowych sytuacjach.
5. Kształcenie umiejętności w naturalnym procesie uczenia się przez doświadczenie ma ogromną zaletę. Zapewnia indywidualizację procesu uczenia się, która jest bardzo cenna w opiece nad dzieckiem pozabawionym opieki rodziców biologicznych²⁰.

Rodziny zastępcze czy te spokrewnione, czy te niespokrewnione napotykać wiele problemów związanych m.in. z wychowywaniem dziecka czy też jego opieką. W momencie przyjęcia dziecka pod swój dach zmienia się życie nie tylko dziecka ale i osób wspólnie z nim zamieszkujących. Głównym problemem w wychowywaniu dziecka przyjętego do rodziny zastępczej są jego przyzwyczajenia z domu rodzinnego oraz doświadczenia, jakie nabył podczas zamieszkiwania z rodzicami.

¹⁹ A. Król, *Pomoc Ośrodka Adopcyjno-Opiekuńczego rodzinom zastępczym*, (w:) „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2003, nr 4, s. 23.

²⁰ A. Łabądz, *Katalog umiejętności rodziców zastępczych*, (w:) „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2002, nr 8, s. 24–26.

Ponadto jeśli rodzice zastępczy posiadają własne dzieci, aklimatyzacja w nowym domu może być trudniejsza. Dzieci rodziców zastępczych często nie są przygotowane na przyjęcie nowego członka rodziny, w związku z tym stają się zazdrosne, czego skutkiem są częste kłótnie.

Należy również wspomnieć o najistotniejszym problemie, z jakim borykają się rodzice zastępczy, tzn. z rodzicami biologicznymi dziecka przyjętego do rodziny zastępczej. Rodzice naturalni bardzo często to właśnie rodziców zastępczych obwiniają za całe zło, jakie ich spotkało, nie widząc w tym swojej winy. Wykazują się agresją i są roszczeniowi w stosunku do rodziców zastępczych, podczas spotkań z dzieckiem bardzo często próbują manipulować dzieckiem tak, aby dziecko źle się zachowywało w nowym domu i sprawiało jak najwięcej problemów.

Trudne jest również to, gdy dziecko będąc kilka lat w rodzinie zastępczej pragnie wrócić do domu rodzinnego – nie jest w tym momencie ważne, jakie warunki do rozwoju ma w rodzinie zastępczej ani też to jak wygląda w domu rodzinnym, czy rodzice nadużywają alkoholu, są agresywni, nie pracują, nie mają pieniędzy na jedzenie. Dla rodzica zastępczego, który wychowuje od dłuższego czasu dziecko w rodzinie zastępczej, jest to bardzo trudne, wręcz niezrozumiałe, bardzo często porównują to uczucie do „rozdzierania im serca”.

ADOPCJA – PRZYSPOSOBIENIE

Papież Jan Paweł II opublikował niegdyś przesłanie skierowane specjalnie do tych, którzy nie mogą mieć dzieci: „kiedy zrodzenie potomstwa nie jest możliwe, życie małżeńskie nie traci z tego powodu swojej wartości. Niepłodność fizyczna może bowiem dostarczyć małżonkom sposobności do innej, ważnej służby na rzecz życia osoby ludzkiej, jak na przykład adopcja, różne formy pracy wychowawczej, niesienie pomocy innym rodzinom czy dzieciom ubogim lub upośledzonym”²¹.

Ostatnią możliwością opieki nad dzieckiem jest adopcja. Adopcja (z łacińskiego *adoptio* – usynowienie; *adoptare* – przybrać, przyjąć do rodziny) oznacza przysposobienie prawne cudzego dziecka i uznanie go za własne. Między dzieckiem a rodziną przysposabiającą powstają relacje prawne ta-

²¹ Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio” do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Wrocław 2000, str. 26.

kie, jak w rodzinie naturalnej. W polskim systemie prawnym wyróżnia się trzy rodzaje adopcji: przysposobienie pełne, niepełne i całkowite.

Przysposobienie pełne polega na zerwaniu więzi dziecka z jego biologiczną rodziną na rzecz całkowitego włączenia go do rodziny adopcyjnej. Ustają wszelkie prawa obowiązki w stosunku do rodziców i krewnych, a powstają relacje rodzinne z nowymi rodzicami i ich krewnymi. Taka forma przysposobienia była do tej pory regułą w polskim systemie prawnym, chociaż w prawodawstwie europejskim ulega ostatnio znacznemu ograniczeniu na rzecz rozwiązań, w których dziecko ma prawo utrzymywać kontakty z rodziną naturalną. Przysposobienie pełne zwane jest również przysposobieniem całkowitym. Ogromna siła przysposobienia całkowitego polega właśnie na tym, że odbywa się ono w sposób jak najbardziej zbliżony do naturalnego. Początkowo kandydaci na rodziców jeżdżą praktycznie każdego dnia do „swojego” dziecka przebywającego w szpitalu, rodzinie zastępczej, pogotowiu rodzinnym czy też domu małego dziecka – po to, by choć na parę godzin się nim nacieszyć²².

Natomiast przysposobienie niepełne oznacza taką formę adopcji, która polega na przyjęciu dziecka przez nowych opiekunów bez zerwania więzi prawnych z rodziną biologiczną. Przysposabiający stają się rodzicami ale dalszych krewnych – babcie, dziadków, cioce, wujków – dziecko ma nadal w swojej rodzinie biologicznej. Rozwiązanie to stosuje się np. w sytuacji śmierci rodziców naturalnych lub innych szczególnych okoliczności, gdy wymaga tego dobro dziecka.

Z kolei przysposobienie całkowite (zwane inaczej anonimowym) najbardziej wiąże dziecko z nową rodziną. Mamy z nim do czynienia wtedy, gdy rodzina biologiczna wyraża zgodę na anonimowe powierzenie dziecka nowej rodzinie. Zgodę, tak zwaną blankietową, wyrażają rodzice dziecka przed sądem opiekuńczym sześć tygodni po jego narodzinach. Rodzice tracą prawa do dziecka na zawsze, przysposobienie całkowite jest bowiem nierozwiązywalne.

Proces adopcji regulują przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 114 – 127). W myśl tych przepisów adopcja:

- to jeden z kierunków pomocy dla dzieci, które wymagają opieki poza domem;

²² A. Wąsiński, *Dziecko, Rodzice, Adopcja. Ontologiczne i psychospołeczne aspekty rodzinnych form opieki zastępczej*, Kraków 2006, s. 44–45.

- daje możliwość pomocy przez rodziny po akceptacji przez ośrodek adopcyjny udokumentowanej odpowiednim zaświadczeniem;
- reguluje sprawy prawne między rodzicami niebiologicznymi a dziećmi oraz daje im możliwości te same, jakie mają rodzice biologiczni;
- pomaga dzieciom pozbawionym funkcjonowania w rodzinie odnaleźć opiekunów, którzy dają opiekę a także możliwość wszechstronnego rozwoju;
- daje pomoc rodzicom, którzy z różnych względów nie mogą zapewnić dostatecznie dobrych warunków wychowawczych swoim dzieciom i przede wszystkim daje tym dzieciom możliwość rozwoju w innej rodzinie;
- w procesie tym biorą udział kandydaci na rodziny adopcyjne, pracownicy ośrodka, pracownicy socjalni, przedstawiciele sądu, nauczyciele, (o ile jest to możliwe) rodzice dzieci, które potrzebują adopcji²³.

Poza warunkami dotyczącymi samych kandydatów oraz różnicy wieku między nimi a dzieckiem, które przedstawiono powyżej, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt: przysposabiany, czyli dziecko, musi być małoletnie w dniu złożenia wniosku przez ewentualnych nowych rodziców. Jeżeli dziecko ma ukończone 13 lat, powinno wyrazić zgodę na adopcję (art. 118 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego)²⁴.

Z punktu widzenia psychologii adopcja nie jest jednorazowym aktem, lecz jest dynamicznym procesem, w który zaangażowani są przede wszystkim rodzice adopcyjni i dziecko adoptowane, ale także rodzice biologiczni dziecka oraz organizacje pośredniczące, czyli ośrodki adopcyjno-opiekuńcze. Proces adopcyjny rozpoczyna się w czasie, gdy małżonkowie zmagający się z niepłodnością w małżeństwie podejmują decyzję przysposobienia osieroconego dziecka. Trudno natomiast określić, kiedy się ów proces kończy. Można zaryzykować stwierdzenie, że zamyka się on w momencie, gdy następuje koniec cyklu życia rodziców adopcyjnych, rodziców biologicznych i dzieci adoptowanych²⁵.

Adopcja jest szczególnym wydarzeniem w życiu człowieka zarówno w ujęciu jednostkowym, jak i społecznym. Symbolizuje ona zderzenie przeciwstawnie wartościowanych odniesień do samego siebie, swojej

²³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2082 z późn. zm.), art. 114–127.

²⁴ Podręcznik PRIDE, Towarzystwo Nasz Dom, Warszawa 2014, str. 23.

²⁵ J. Brągiel, S. Badora, *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Opole 2005, str. 269.

sytuacji życiowej i dziecka, źródła problemów. Ujawnia się bowiem przepaść pomiędzy dwoma światami, które nie przystają do siebie i wydawałoby się, są nie do pogodzenia. Jest to z jednej strony świat rodziców biologicznych, dla których swoistym dramatem życiowym jest ciąża i dziecko, a z drugiej strony przepełniona goryczą rzeczywistość małżeństw niepłodnych, dla których z kolei dramatem życiowym jest brak ciąży i dziecka biologicznego²⁶.

Wiele rodzin przeżywa różnego rodzaju kryzysy. Kryzys w rodzinie pochodzenia dziecka może wynikać z różnych powodów, zazwyczaj jest to splot wielu okoliczności, rezultatem których jest separacja dzieci od najbliższych. Może być to brak: odpowiednich wzorców wyniesionych z domu rodziców, umiejętności wychowawczych, warunków materialnych, mieszkaniowych, bezrobocie. W niektórych przypadkach splot wielu niesprzyjających czynników sprawia, że rodzina traci jakąkolwiek nadzieję na poprawę sytuacji i pojawiają się uzależnienia lub choroby. Może być to również choroba psychiczna jednego z rodziców. Czasami rodzice są na tyle źle przygotowani do pełnienia swojej funkcji, że dochodzi do przypadków zaniedbywania dziecka lub nawet maltretowania. Nadto niektórzy rodzice nie są w stanie lub nie są gotowi do wychowywania swoich dzieci i czasem postanawiają przekazać swoje prawa rodzicielskie.

Jeśli ktoś widzi, że dziecku dzieje się krzywda, jest zobowiązany ten fakt zgłosić. Zgłoszenie o tym mogą wykonać osoby, które pracują w szkołach, szpitalach, poradniach rodzinnych, sąsiedzi, policja oraz każdy kto widzi krzywdę dziecka, jak również same dziecko doświadczające krzywdy. W Polsce większość dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych mieszkała wcześniej w domu dziecka. Niezbyt często zdarza się, by dzieci trafiły do rodziny zastępczej bezpośrednio ze swojej rodziny. W procesie dopasowania rodziny zastępczej i dziecka wielką rolę odgrywa ośrodek, w którym rodzina przechodzi szkolenie.

Jeśli dziecko, przebywające w rodzinie zastępczej lub w domu dziecka, ma unormowaną sytuację prawną – rodzice zrzekną się lub zostaną pozbawieni władzy rodzicielskiej – dzieci takie są od razu zgłaszane do ośrodka adopcyjnego, który po zbadaniu sytuacji dziecka rozpoczyna poszukiwania rodziców adopcyjnych. Obowiązek zgłaszania dzieci mają zarówno dyrektorzy domów dziecka, jak i koordynatorzy czy organizatorzy pieczy zastępczej. Pierwszeństwo przy adopcji dziecka mają

²⁶ Tamże, str. 109.

dotychczasowi opiekunowie zastępczy, jeśli wyrażą taką wolę. Priorytetem jest jednak dobro dziecka i umieszczenie go, jak najszybciej, w stabilnym, stałym i bezpiecznym środowisku rodzinnym, czyli znalezienie dla dziecka kochającej rodziny, która będzie się nim opiekować „na dobre i na złe”²⁷.

Zauważyć jednak należy, że wszelkie wyżej opisane działania winny prowadzić do usamodzielnienia osób nad którymi sprawowana jest piecza. Ramy prawne usamodzielnienia w okresie prowadzenia badania określały art. 88–90 ustawy o pomocy społecznej oraz Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie udzielenia pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie. Aby usamodzielniający się wychowanek otrzymał wsparcie (w tym finansowe), musi wybrać opiekuna usamodzielnienia (najpóźniej na dwa miesiące przed ukończeniem 18. roku życia). Kandydatura ta musi być zatwierdzona przez kierownika Ośrodka Pomocy Społecznej (dalej: OPS) lub Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie (dalej: PCPR). W kolejnym kroku wychowanek wspólnie ze swoim opiekunem opracowują indywidualny program usamodzielnienia. Program ten winien być zatwierdzony przez kierownika OPS-u lub PCPR-u. Program określa cele, które stawia przed sobą wychowanek m.in. w zakresie edukacji, kariery zawodowej, uzyskania odpowiednich warunków mieszkaniowych. Dzięki przystąpieniu do indywidualnego programu usamodzielnienia, wychowanek może ubiegać się o przyznanie mu następującej pomocy:

- pieniężnej w celu kontynuacji nauki;
- pieniężnej w celu usamodzielnienia;
- w formie rzeczowej – na zagospodarowanie;
- w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych;
- w uzyskaniu zatrudnienia²⁸.

Szerzej jednak na ten temat w już sygnalizowanym jako przygotowywany do publikacji w kolejnym numerze „Humanistycznych Zeszytów Naukowych Prawa Człowieka” tekście nt. przystosowania do życia pełnoletnich wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej po jej opuszczeniu.

²⁷ Tamże, str. 10–12.

²⁸ A. Sołtys, B. Kulig, *Usamodzielnienie oczami młodzieży. Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce*, Warszawa 2012, s. 4.

BIBLIOGRAFIA

1. Andrzejewska M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa 2006.
2. Brągiel J., Badora S., *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Opole 2005.
3. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio” do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Wrocław 2000.
4. Kolankiewicz M. (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, Warszawa 1988.
5. Król A., *Pomoc Ośrodka Adopcyjno-Opiekuńczego rodzinom zastępczym*, (w:) „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2003, nr 4.
6. Kwak A., *Z opieki zastępczej w dorosłe życie, założenia a rzeczywistość*, Warszawa 2006.
7. Łabędź A., *Katalog umiejętności rodziców zastępczych*, (w:) „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze” 2002, nr 8.
8. Podręcznik PRIDE, Towarzystwo Nasz Dom, Warszawa 2014.
9. Sołtys A., Kulig B., *Usamodzielnienie oczami młodzieży*. Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa 2012.
10. Ustawa z dnia 11 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2082 z późn. zm.).
12. Wąsiński A., *Dziecko, Rodzice, Adopcja. Ontologiczne i psychospołeczne aspekty rodzinnych form opieki zastępczej*, Kraków 2006.
13. Węgierski Z., *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka*. Toruń 2006.

SUMMARY

Leszek WIECZOREK

LEGAL AND FACTUAL ASPECTS OF FAMILY AND INSTITUTIONAL FOSTER CARE

Keywords: child, foster care, family, institutions, law

This article deals with the types of foster family care in Poland.

It outlines the institutional forms of care and foster family care centres. The author describes among other things: the legal bases for the institution providing therapeutic and educational care (Children's Home, Youth Care Center, correctional facilities).

This article also covers different types of Foster Family Care, like: kinship foster families, professional surrogate parents, family emergency, Foster Family House.

What is important, this article makes an important contribution to the next number (19/2015) of Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights.

Let us hope that the number 16 (2013) of Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights will receive a great interest and impulse to further considerations.

***RECENZJE
I NOTY BIBLIOGRAFICZNE***

***REVIEWS
AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES***

Grzegorz KRAWIEC

**KRYSTYNA CELAREK: PRAWNE
I PRAKTYCZNE ASPEKTY KONTROLI
I NADZORU NAD DZIAŁALNOŚCIĄ
SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO
WARSZAWA 2015**

Problem kontroli i nadzoru nad samorządem terytorialnym był już przedmiotem zainteresowania wielu autorów. Stanowi on element podręczników do samorządu terytorialnego oraz do prawa administracyjnego. Dostępne są także monografie na ten temat¹.

Sięgając do recenzowanej pracy, czytelnik rozpoczyna lekturę książki opracowanej przez doktora nauk prawnych, wieloletnią nauczycielkę akademicką (adiunkta) oraz praktyka administracyjnego, Autorkę wielu opracowań z zakresu prawa administracyjnego. Praca składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale I Autorka przedstawiła ogólną charakterystykę administracji samorządowej na tle instytucji samorządu terytorialnego; przedstawiła także koncepcje funkcjonowania samorządu terytorialnego, omawiając gminę, problem relacji między samorządem powiatowym a samorządem gminnym oraz wybrane zagadnienia samorządu województwa. Rozdział II poświęcony jest zdefiniowaniu podstawowych pojęć – kontroli i nadzoru oraz ich zakresu, a także kryteriów i funkcji kontroli oraz zakresu i kryterium nadzoru w samorządzie terytorialnym. W rozdziale III przedstawiono organy sprawujące kontrolę zewnętrzną nad samorządem

¹ Jak choćby D. Wacinkiewicz, *Kontrola i nadzór w prawie komunalnym*, Warszawa 2007.

terytorialnym, rozpoczynając rozważania – i słusznie – od problematyki sądownictwa w procesie kontroli samorządu terytorialnego. Natomiast kontrola wewnętrzna w samorządzie terytorialnym jest przedmiotem analiz dokonanych w rozdziale IV. Tutaj na uwagę zasługuje przedstawienie problematyki kontroli zarządczej. Natomiast w rozdziale V omówiono problematykę nadzoru nad samorządem terytorialnym, wskazując na kwestie ogólne oraz na organy sprawujące taki nadzór.

Recenzowana praca jest zatem swoistą kompilacją, zawierającą niektóre (niestety nie wszystkie) pozycje literatury, dotyczące problematyki kontroli i nadzoru, a także orzecznictwo sądowe; Autorka odwołuje się także do innych aktów i czynności organów kontrolnych. Brakuje natomiast literatury obcojęzycznej, co wydaje się być tym bardziej widoczne, zważywszy, że problem nadzoru i kontroli jest analizowany choćby w literaturze niemieckiej.

Jeżeli natomiast chodzi o uzasadnienie wyboru przedmiotu i tematu recenzowanej pracy, to jak już wyżej zaznaczono, w literaturze nie brakuje pozycji na temat kontroli i nadzoru nad administracją samorządową. Zaznaczyć jednak należy, że system prawa nieustannie się zmienia, co oznacza, że zmieniają się również przepisy regulujące nadzór i kontrolę działalności samorządu terytorialnego. Dlatego Autorka we *Wprowadzeniu* wskazuje, że celem opracowania jest zwrócenie uwagi na ewolucję nadzoru i kontroli działalności samorządu terytorialnego; w ciągu 25 lat funkcjonowania samorządu udało się ugruntować jako kryterium nadzoru – legalność, w miarę nakładanych na samorząd obowiązków. Podkreśla tam również, że w związku z odpowiedzialnością majątkową za rażące naruszenie prawa funkcjonariuszy publicznych (w tym pracowników samorządowych), rozszerzono funkcję kontrolną prokuratury. Wskazując na zmiany dotyczące postępowania przed sądami administracyjnymi w zakresie kontroli administracji poprzez merytoryczne orzekanie sądów administracyjnych, wprowadzenie kontroli zarządczej, Autorka zgadza się z tezą o ewolucji instytucji kontroli i nadzoru nad samorządem terytorialnym.

Odnosząc się do tej kwestii, stwierdzić można, iż rzeczywiście: nastąpiły zmiany dotyczące postępowania przed sądami administracyjnymi. Zgodnie z § 1 zawartym w art. 145a p.p.s.a.² „w przypadku, o którym

² Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn. Dz.U. 2012 r., poz. 270 ze zm.). Art. 145a p.p.s.a. dodany przez

mowa w art. 145 § 1 pkt 1 lit. a lub pkt 2, jeżeli jest to uzasadnione okolicznościami sprawy, sąd zobowiązuje organ do wydania w określonym terminie decyzji lub postanowienia, wskazując sposób załatwienia sprawy lub jej rozstrzygnięcie, chyba że rozstrzygnięcie pozostawiono uznaniu organu”. Natomiast § 3 tego przepisu przewiduje, że w przypadku niewydania decyzji lub postanowienia, o których mowa w § 1, w określonym przez sąd terminie, strona może wnieść skargę, żądając wydania orzeczenia stwierdzającego istnienie albo nieistnienie uprawnienia lub obowiązku. Sąd wyda orzeczenie w tym przedmiocie, jeżeli pozwalają na to okoliczności sprawy. Zaznaczyć jednak należy, że jest to spełnienie postulatów częściowo merytorycznego orzekania (na zasadzie wyjątku)³. Ze względu na krótki okres czasu, jaki upłynął od wejścia w życie tego przepisu, dopiero przyszłość pokaże, w jakim zakresie i jak często przepis ten będzie stosowany przez sądy administracyjne.

Niewątpliwie natomiast stwierdzić można, że niewielkie (o ile jakiegokolwiek) znaczenie praktyczne ma ustawa o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa⁴. Zgodzić należy się z tym, że ustawa ta rozszerzyła funkcję kontrolną prokuratury. Autorka (w rozdziale III § 3 pkt 2) w pełni akceptuje przyjęte przez prawodawcę ostateczne rozwiązanie, zgodnie z którym to prokuraturze powierzono prowadzenie postępowań wyjaśniających w trybie tej ustawy. Ma to – jak wskazuje – zapewnić profesjonalizm i obiektywizm prowadzenia postępowania wyjaśniającego. Zauważyć należy, że również w literaturze podkreśla się, że podmiot prowadzący takie postępowanie jest „zewnętrzny” wobec jednostki organizacyjnej i nie jest z nią powiązany. Unicestwia to obawy, że kierownicy poszczególnych jednostek organizacyjnych mogliby być zainteresowani w opieszałym i mało efektywnym prowadzeniu postępowania, zwłaszcza w sytuacji, gdyby sami mogli w jego rezultacie podlegać odpowiedzialności⁵. Tylko na marginesie wskazać można

art. 1 pkt 38 ustawy z dnia 9 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U.2015.658), wszedł w życie 15 sierpnia 2015 r.

³ A.J. Mudrecki, *Rzetelny proces podatkowy*, LEX Omega 2015 (rozdział: *Rozstrzygnięcia wojewódzkiego sądu administracyjnego*).

⁴ Ustawa z dnia 20 stycznia 2011 r. o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa (Dz.U. nr 34, poz. 173 ze zm.).

⁵ A. Bielska-Brodziak, S. Tkacz (w:) A. Bielska-Brodziak (red.), *Odpowiedzialność majątkowa funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 338–339.

na motywy, jakimi kierował się ustawodawca, powierzając prokuraturze prowadzenie takiego postępowania. Ustawa ta – w zamierzeniu jej twórców – miała być mianowicie „batem na urzędników”, a przyznanie odpowiednich kompetencji prokuraturze (jako tej, która oprócz tego prowadzi również postępowania karne), miało oddziaływać psychologiczne na urzędników.

Autorka analizę ustawy o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa umieściła w części dotyczącej działań prokuratury w procesie kontroli samorządu terytorialnego. Wynika to z faktu, iż to prokuraturze powierzono prowadzenie postępowania wyjaśniającego. Pamiętać należy, że ustawa ta odnosi się do sfery odpowiedzialności urzędnika; odpowiedzialność uregulowana w tej ustawie jest zaledwie jedną z kilku alternatywnych możliwości w zakresie odpowiedzialności majątkowej. Odpowiedzialność majątkową administracji publicznej można zaś traktować jako jeden ze środków kontroli administracji publicznej⁶.

Jednak dosyć istotne zmiany dotyczące kontroli i nadzoru, które potwierdzają fakt ewolucji instytucji kontroli i nadzoru nad samorządem terytorialnym, pojawiły się w związku z wejściem w życie (w dniu 1 stycznia 2011 r.) ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania⁷.

Ustawa ta odnosi się do dyskryminacji w różnych obszarach życia publicznego; szczególne znaczenie ma również w prawie administracyjnym. Wyróżnia ona dwa pojęcia: dyskryminacji bezpośredniej i dyskryminacji pośredniej. Przez dyskryminację bezpośrednią rozumie się sytuację, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji (art. 3 pkt 1 ustawy wdrożeniowej). Z kolei dyskryminacja pośrednia to sytuacja, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium

⁶ A. Bielska-Brodziak, G. Krawiec, S. Tobor, (w:) A. Bielska-Brodziak (red.), *Odpowiedzialność majątkowa...*, s. 96.

⁷ Dz.U. nr 254, poz. 1700 ze zm.

lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne (art. 3 pkt 2 ustawy wdrożeniowej).

Głównym celem ustawy (określonym w uzasadnieniu jej projektu) była implementacja przepisów przyjętych przez Unię Europejską w postaci dyrektyw, dzięki czemu Rzeczpospolita Polska wypełni swoje zobowiązania prawnomiędzynarodowe, a ponadto wzmocni przestrzeganie zasad równego traktowania w poszczególnych aspektach życia społecznego przewidzianych. W zamierzeniu jej twórców ustawa ma systematyzować działania instytucji zajmujących się ww. tematyką oraz wpływać na ich wzajemne uzupełnianie się w wykonywaniu zadań zmierzających do wyrównywania szans podmiotów dyskryminowanych. Wyznacza on również ogólne ramy mające na celu walkę z dyskryminacją ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, wyznanie, religię, światopogląd, niepełnosprawność, wiek oraz orientację seksualną. Katalog przesłanek dla zakazu nierównego traktowania ma charakter zamknięty. Takie rozwiązanie w pełni implementuje rozwiązania zawarte w dyrektywach, które nie zawierają otwartego katalogu przesłanek nierównego traktowania.

Jednym z organów, którym ustawa ta powierzyła wykonywanie zadań dotyczących realizacji zasady równego traktowania, jest Rzecznik Praw Obywatelskich. Zaznaczyć należy, że również organy samorządu terytorialnego objęte są zakresem tej ustawy: działania kontrolne prowadzone przez Rzecznika Praw Obywatelskich odnosić się mogą do naruszenia zasady równego traktowania przez te organy. Rzecznik, realizując tę zasadę, ma nie tylko tzw. miękkie kompetencje (wynikające z art. 17b ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich⁸, czyli m.in. analizowanie, monitorowanie i wspieranie równego traktowania wszystkich osób, prowadzenie badań i opracowywanie sprawozdań oraz wydawanie zaleceń odnośnie do problemów związanych z dyskryminacją); w zakresie równego traktowania może korzystać ze swoich „ogólnych” kompetencji, jakie przysługują mu w każdej sprawie (art. 13 u.r.p.o.).

⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1648 ze zm., dalej jako: u.r.p.o.

Zasada równości (w tym szczególnie równości kobiet i mężczyzn) zdaje się być obecnie jedną z zasad o znaczeniu podstawowym, mającą w porównaniu do innych zasad szczególne znaczenie, o czym świadczy⁹:

- 1/ po pierwsze powołanie organów właściwych w sprawach równego traktowania;
- 2/ totalny – z przedmiotowego punktu widzenia – charakter zasady równości (w tym kobiet i mężczyzn) – odnosi się do praktycznie każdej sfery życia;
- 3/ w aktach normatywnych rangi międzynarodowej szczególną uwagę zwraca się na edukację związaną z zasadą równości (tzw. edukacja równościowa), która w dużym stopniu dotyczy zasady równości ze względu na płeć i ma się przyczynić do jej realizacji;
- 4/ procesy globalizacji i europeizacji spowodowały, że w procesie administrowania coraz istotniejsza staje się rola podmiotów ponadkrajowych, w tym organizacji międzynarodowych, a szczególnie międzynarodowych organizacji pozarządowych. Ich działalność jest coraz bardziej widoczna w zakresie promowania zasady równości, w tym w szczególności równości płciowej;
- 5/ przewidziane są również procesowe konsekwencje naruszenia zasady równości – art. 145b k.p.a., który przewiduje możliwość wznowienia postępowania administracyjnego po zaistnieniu określonych w nim warunków.

Szkoda zatem, że Autorka – omawiając problematykę Rzecznika Praw Obywatelskich – nie uwzględniła kwestii tzw. równego traktowania w sferze samorządu terytorialnego. Jest to bowiem problem istotny nie tylko z punktu widzenia administracji rządowej, ale także samorządowej. Pojawia się tutaj kilka istotnych problemów – także w aspekcie praktycznym (a przecież praca dotyczy właśnie także aspektów praktycznych), „wychwytywanych” m.in. w procesie monitorowania działalności organów administracji publicznej przez organizacje pozarządowe. Analiza raportów z takich monitoringów (zamieszczanych na stronach internetowych tych organizacji) dałaby niezwykle ciekawy obraz działalności organów samorządu. Zresztą, kontroli nad samorządem, sprawowanej przez organizacje pozarządowe, poświęcić można było znacznie więcej uwagi. Autorka jedynie w rozdziale dotyczącym kontroli społecznej (rozdział III § 7 pracy)

⁹ Por. G. Krawiec, *Koncepcje płci człowieka a prawo administracyjne*, Warszawa 2015, s. 164.

ograniczyła się do stwierdzenia, że „formą kontroli społecznej jest również udział organizacji społecznych w postępowaniu administracyjnym lub sądowno-administracyjnym. Organizacja społeczna, gdy jest to uzasadnione jej celami statutowymi i gdy przemawia za tym interes społeczny, może żądać wszczęcia postępowania administracyjnego lub dopuszczenia jej do udziału w tym postępowaniu na prawach strony”. Jednak kontrola sprawowana przez organizacje społeczne/pozarządowe wykracza znacznie poza postępowanie administracyjne i sądowno-administracyjne. Rola tych organizacji w administrowaniu oraz w sprawowaniu kontroli nad administracją jest coraz większa. Zwiększa się także ich znaczenie w budowie społeczeństwa obywatelskiego. Wszystko to jest argumentem przemawiającym za szerszym potraktowaniem problematyki kontroli administracji publicznej sprawowanej przez organizacje pozarządowe.

Jeżeli chodzi o inne uwagi szczegółowe, to wskazać można na część dotyczącą „Samorządowych Kolegiów Odwoławczych” (rozdział III § 11 pracy); „Samorządowe Kolegium Odwoławcze” (pisane dużą literą) odnosi się do konkretnego organu, zlokalizowanego w danym mieście (np. Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Częstochowie, Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Warszawie). Pisząc ogólnie o kolegiach, w ich nazwie należy używać małej litery.

Zwrócić również należy uwagę na powszechny w pracach naukowych błąd dotyczący posługiwania się słowem „zapis” na określenie przepisu prawnego. Autorka nie uniknęła jego popełnienia („zarówno zasada samorządu lokalnego, jak i podstawowe kompetencje władz lokalnych powinny zostać zapisane w Konstytucji lub ustalone w drodze ustawowej” w rozdziale I § 1 pracy; „umieszczenie tego zapisu w art. 163” w tym samym rozdziale i paragrafie; „w związku z tym nie znajduje umocowania prawnego zapis statutu zobowiązujący kierowników jednostek do zawiadomienia komisji o realizacji uwag i wniosków zawartych w wystąpieniu” w rozdziale IV § 2). W literaturze podkreśla się, że być może z języka prawniczego, a może nawet i prawnego wyparte zostanie niedługo pojęcie „przepis prawa”, które zastąpi bardzo często obecnie używany nowy twór językowy w postaci „zapisu” prawnego czy „zapisu ustawowego”; podkreśla się, że słowo „zapis” jest znanym pojęciem ustawowym o ugruntowanej wykładni w Kodeksie cywilnym, może być też zapis na akcje, zapis w dzienniku budowy czy zapis elek-

troniczny¹⁰. Wskazuje się również, że „zapis może być na sąd polubowny albo w testamencie, natomiast jednostka redakcyjna tekstu prawnego nazywa się «przepisem»”¹¹.

Ponadto, w licznych miejscach Autorka nie podała wielu pozycji literatury – i to istotnej z punktu widzenia omawianej problematyki. I tak przykładowo, omawiając kwestię konstytucjonalizacji samorządowych kolegiów odwoławczych, nie przedstawiła efektów ciekawych dyskusji, jakie od lat prowadzone są w literaturze na temat kolegiów, a dotyczących także problemu ich likwidacji oraz ogólnie koncepcji instancji administracyjnej¹². Szkoda zatem, że Autorka nie uwzględniła tych problemów, które z punktu widzenia kontroli i nadzoru byłyby szczególnie istotne – likwidacja samorządowych kolegiów odwoławczych spowodowałaby zupełnie nową sytuację prawną dla organów rozpatrujących sprawę indywidualną w trybie kodeksu postępowania administracyjnego.

¹⁰ Cz. Martysz, *Pojęcie urzędu w prawie i postępowaniu administracyjnym*, w: *Studia z wykładni prawa*, Bydgoszcz – Katowice 2008, s. 43–44.

¹¹ Por. W. Czapliński, rec.: M. Perkowski, *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym*, Białystok 2008 (w:) „EPS” grudzień 2009, s. 60. Krytycznie o słowie „zapis” wyraża się również R. Małajny, rec.: P.A. Leszczyński: *Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, Gorzów Wielkopolski 2012, PiP, z. 2/2014, s. 117.

¹² Por. np. W. Chróścielewski, *Kasacyjny czy reformacyjny model administracyjnego postępowania odwoławczego?*, PiP, z. 1/2015, s. 3 i nast.; tegoż, *Niezależny organ kontroli w postępowaniu administracyjnym*, „Samorząd Terytorialny” nr 11/2005, s. 5 i nast.; Z. Kmiecik, *Idea procedur administracyjnych trzeciej generacji (na przykładzie postępowania w sprawach dofinansowania projektów w ramach programów operacyjnych)*, PiP, z. 5/2015, s. 3 i nast.; tegoż, *W poszukiwaniu modelu postępowania odpowiadającego naturze administracji publicznej*, PiP, z. 11/2015, s. 3 i nast.; tegoż, *Samorządowe kolegia odwoławcze a formuła instancyjności postępowania administracyjnego (na tle prawnoporównawczym)*, „Samorząd Terytorialny” nr 6/2015, s. 57 i nast.; tegoż, *Samorządowe kolegia odwoławcze w układzie administracyjnego toku instancji*, PiP, z. 3/2013, s. 6 i nast.; tegoż, *O potrzebie nowelizacji przepisów kodeksu postępowania administracyjnego regulujących postępowanie odwoławcze*, „Europejski Przegląd Sądowy” nr 12/2012, s. 4 i nast.; tegoż, *Instancyjność postępowania administracyjnego w świetle Konstytucji RP*, PiP, z. 5/2012, s. 3 i nast.; tegoż, *Koncepcja zintegrowanego systemu odwoławczego w sprawach administracyjnych*, PiP, z. 1/2010, s. 25 i nast.; tegoż, *Dwuinstancyjne postępowanie sądowo-administracyjne a europejskie standardy sądowej kontroli aktów administracyjnych*, „Samorząd Terytorialny” z. 5/2005, s. 5 i nast. Można wskazać również na: W. Chróścielewski, Z. Kmiecik, *Niezależny organ kontroli w postępowaniu administracyjnym*, „Samorząd Terytorialny” z. 11/2005, s. 5 i nast.; W. Chróścielewski, J.P. Tarno, *Trójszczeblowy model sądownictwa administracyjnego a jednoinstancyjne postępowanie administracyjne*, PiP, z. 5/1999, s. 20 i nast.

go, tym bardziej że w literaturze pojawiają się głosy, zgodnie z którymi pod znakiem zapytania stawia się potrzebę dalszego utrzymywania dotychczasowego, dwuinstancyjnego modelu postępowania administracyjnego, a do refleksji na ten temat skłaniają również względy natury konstytucyjnej – wbrew temu, co się niemal powszechnie sądzi, przepis art. 78 Konstytucji nie przesądza o istnieniu dwu- lub wieloszczeblowego układu jurysdykcji administracyjnej, gwarantując jedynie prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji¹³. Gdyby Autorka w części dotyczącej samorządowych kolegiów odwoławczych umieściła rozważania na ten temat, przyczyniłoby się to w niemałym stopniu do uznania recenzowanej książki za monografię. W obecnym zaś stanie, książka ta jest doskonałym podręcznikiem – kompilacją poglądów autorów piszących o różnych aspektach kontroli i nadzoru nad administracją publiczną. I w tym zakresie może być polecana¹⁴ jako lektura dla studentów – m.in. na kierunku administracja czy też bezpieczeństwo wewnętrzne, gdzie przedmioty dotyczące kontroli i nadzoru są realizowane w toku studiów. I ta uwaga, wskazująca na charakter recenzowanej pracy, może być odpowiednią konkluzją, kończącą recenzję pracy pani doktor K. Celarek.

¹³ A. Krawczyk, *Reforma sądownictwa administracyjnego w Austrii*, PiP, z. 4/2013, s. 45.

¹⁴ Co piszący te słowa czyni.

Katarzyna PŁONKA-BIELENIN

**WITOLD SKOMRA: ZARZĄDZANIE
KRYZYSOWE – PRAKTYCZNY
PRZEWODNIK
PO NOWELIZACJI USTAWY
WROCŁAW 2010**

Recenzowana pozycja *Zarządzanie kryzysowe – przewodnik po nowelizacji ustawy* autorstwa Witolda Skomry¹ stanowi analizę przepisów ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym², uwzględniając jednocześnie zmiany dokonane nowelizacją z dnia 17 lipca 2009 r.³. Publikacja stanowi cenne źródło analizy i interpretacji przepisów prawnych

¹ Witold Skomra (ur. 27 lutego 1963 r. w Łańcucie) – polski strażak, starszy brygadier, komendant główny Państwowej Straży Pożarnej (2007 r.). Ukończył w 1987 r. Szkołę Główną Służby Pożarniczej, uzyskując tytuł magistra inżyniera pożarnictwa. Odbił następnie studia podyplomowe z inżynierii oprogramowania na Politechnice Rzeszowskiej (1993 r.). Stopień doktora nauk wojskowych uzyskał w 2005 r. na Akademii Obrony Narodowej; jego dysertacja doktorska dotyczyła funkcjonowania organów administracji publicznej w czasie klęsk żywiołowych. Od sierpnia 2002 r. zatrudniony był w SGSP jako doradca komendanta, prowadził nadto wykłady z zakresu postępowania administracyjnego. Pracę w straży pożarnej rozpoczął w 1987 r. w Komendzie Rejonowej w Rzeszowie, później przeszedł do Komendy Wojewódzkiej w tym mieście. Od 1998 r. zatrudniony był w Komendzie Głównej Państwowej Straży Pożarnej na stanowisku dyrektora biura operacyjnego. W grudniu 2005 r. został podkarpackim komendantem wojewódzkim PSP. W dniu 12 stycznia 2007 r. został powołany na stanowisko komendanta głównego Państwowej Straży Pożarnej, a następnie został odwołany z tej funkcji 26 kwietnia tego samego roku.

² Dz.U. z 2007 r., nr 89, poz. 590.

³ Dz.U. z 2009 r., nr 131, poz. 1076.

dotyczących zarządzania kryzysowego w Polsce. Pozycja została wydana przez wydawnictwo PRESSCOM Sp. z o.o. we Wrocławiu w 2010 r.

Pozycja obejmuje przede wszystkim szczegółową analizę przepisów ustawy o zarządzaniu kryzysowym. Autor podkreśla, że ustawa o zarządzaniu kryzysowym wypełnia lukę w przepisach dotyczących obowiązków administracji publicznej na rzecz ochrony obywateli, mienia oraz środowiska. Przed nowelizacją ustawy o zarządzaniu kryzysowym zadania te spoczywały na poszczególnych organach zgodnie z ich właściwością miejscową i rzeczową. Jak wskazuje autor w znowelizowanej ustawie udzielono odpowiedzi na pytanie, co się stanie, jeżeli możliwości działania tych organów zostaną zakłócone ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków w stosunku do zagrożenia. Ponadto poprzez wprowadzenie faz zarządzania kryzysowego, wskazano na konieczność podejmowania działań, które pozwalają uniknąć sytuacji kryzysowej bądź znacznie złagodzić jej skutki.

Publikacja została przeznaczona głównie dla praktyków, jednak ze względu na kompleksowy sposób ujęcia problematyki zarządzania kryzysowego posiada również walor naukowy. Przedstawione rozważania doktrynalne stanowią istotny wkład w rozwój nauki, zwłaszcza prawa administracyjnego⁴. Pozycja jest skierowana przede wszystkim do pracowników administracji publicznej, głównie pracowników samorządowych, wyspecjalizowanych służb związanych z zarządzaniem w sytuacjach zagrożenia (na przykład: do Policji, Państwowego Ratownictwa Medycznego itd.), jak również może być przydatna dla studentów kierunków: prawo, administracja czy zarządzanie.

Pozycja składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów oraz zakończenia. Poszczególne rozdziały zostały usystematyzowane w następujący sposób:

⁴ Zarządzanie kryzysowe realizowane jest przez organy administracji publicznej, szerzej: K. Sienkiewicz-Małyjurek, F. R. Krynojewski, *Zarządzanie kryzysowe w administracji publicznej. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wyd. Difin, Warszawa 2010 r., s. 11 i nast.; (red.) A. Kurkiewicz, *Zarządzanie kryzysowe w samorządzie. Podstawy organizacyjno-prawne*, Warszawa 2008 r., s. 11 i nast.; K. Płonka-Bielenin, *Aspekt administracyjno-prawny zarządzania kryzysowego na stopniu województwa w sytuacjach zagrożenia (Administrative – legal aspect of crisis management at the province level in emergency situations)*, (w:) (red.) Z. Ratajczak, *Przedsiębiorczość czyli pochwała kryzysu*, Wyd. GWSH, Katowice 2014 r., s. 332–348; K. Płonka-Bielenin, *Zarys problematyki zarządzania kryzysowego w samorządzie gminnym*, (w:) (red.) A. Bisztyga, T. Moll, *Wybrane problemy prawa administracyjnego i prawa gospodarczego*, Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania GWSH, nr 3, Katowice 2013 r., s. 98–120.

„Fazy i poziomy w zarządzaniu kryzysowym”, „Planowanie cywilne”, „Fazy zarządzania kryzysowego”, „Raport o zagrożeniach dla bezpieczeństwa narodowego”, „Plany zarządzania kryzysowego”, „Infrastruktura krytyczna”, „Rola i zadania ABW w zarządzaniu kryzysowym i ochronie infrastruktury krytycznej”, „Organy zarządzania kryzysowego”, „Rola i zadania Rządowego Centrum Bezpieczeństwa”, „System i narzędzia zarządzania kryzysowego”, „Realizacja zobowiązań sojusznicznych w ramach zadań zarządzania kryzysowego” oraz „Finansowanie zarządzania kryzysowego”.

Rozważania niniejszej publikacji otwiera wstęp napisany przez Antoniego Podolskiego, pełnomocnika do spraw utworzenia, a następnie dyrektora Rządowego Centrum Bezpieczeństwa, podsekretarza stanu w MSWiA w latach 1999–2001 oraz 2008–2009.

W części wstępnej została przybliżona ewolucja procesu uchwalenia ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, a następnie nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 17 lipca 2009 r. o zmianie ustawy o zarządzaniu kryzysowym. Autor podkreśla, iż wprowadzona nowelizacja stanowi optymalne rozwiązania prawno-organizacyjne problematyki zarządzania kryzysowego, ochrony infrastruktury krytycznej, a także całej problematyki bezpieczeństwa narodowego. Znowelizowana ustawa o zarządzaniu kryzysowym, oczywiście jak podkreśla Autor, nie jest tworem zamkniętym. Ze względu na zmieniające się warunki oraz pojawiające zagrożenia istnieje potrzeba stałego monitorowania potrzeb w zakresie optymalizacji systemu ochrony bezpieczeństwa narodowego, a także dokonywania niezbędnych zmian w tym zakresie.

Rozdział I zatytułowany „Fazy i poziomy w zarządzaniu kryzysowym” poświęcony został wyjaśnieniu pojęć sytuacji kryzysowej i definicji pokrewnych (zagrożenie wymagające doraźnej reakcji, sytuacja nadzwyczajnego zagrożenia, sytuacja kryzysowa, stan nadzwyczajny). Autor na wstępie przytacza definicję legalną sytuacji kryzysowej zawartej w art. 3 ust. 1 ustawy o zarządzaniu kryzysowym, a następnie dokonuje szczegółowej interpretacji tego przepisu. Podkreśla także, że pierwotna definicja „sytuacji kryzysowej” została zaskarżona do Trybunału Konstytucyjnego, który orzekł, iż art. 3 pkt 1 ustawy z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym jest niezgodny z art. 2 oraz z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁵.

⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2009-04-21, K 50/07, opubl.: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Seria A rok 2009, nr 4, poz. 51; TK przyjął w uzasadnie-

Konsekwencją wskazanego wyroku TK było przyjęcie nowej definicji „sytuacji kryzysowej”, co w rezultacie spowodowało przywrócenie właściwej pozycji służb, inspekcji oraz straży, które na podstawie własnych ustaw są zobowiązane do zwalczania zagrożeń, a za skuteczność podjętych działań ponoszą całkowitą odpowiedzialność.

Rozdział II pod tytułem „Planowanie cywilne” analizuje przepisy ustawy o zarządzaniu kryzysowym związane bezpośrednio z planowaniem cywilnym. Wyjaśnia pojęcie planowania cywilnego, interpretuje zadania z zakresu planowania cywilnego wymienione w art. 4 ust. 1 ustawy o zarządzaniu kryzysowym, jak również analizuje aspekty, które należy uwzględnić przy realizacji zadań z zakresu planowania cywilnego. Podkreśla, iż istotnym i niezbędnym elementem w zakresie zarządzania kryzysowego jest stworzenie właściwych warunków organizacyjnych oraz technicznych. Autor wskazuje także, że nowym zadaniem dla administra-

niu wyroku, iż „Konstytucja wyznacza granice pomiędzy stanami nadzwyczajnymi (art. 228 Konstytucji) a »normalnym« funkcjonowaniem państwa. »Sytuacja kryzysowa« jest czymś rodzajowo odmiennym od konstytucyjnych stanów nadzwyczajnych. W związku z tym powinna zostać zaliczona do »normalnego« funkcjonowania państwa. Najogólniej rzecz ujmując, »zarządzanie kryzysowe«, będące elementem zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, polega na opracowywaniu planów i programów opisujących metody działań w zakresie zapobiegania sytuacjom kryzysowym, a w ich trakcie na przygotowaniu do »przejmowania kontroli« nad sytuacjami kryzysowymi. Zarządzanie kryzysowe polega także na odpowiednim reagowaniu na sytuacje kryzysowe oraz na »odtworzeniu infrastruktury« i zapewnieniu jej prawidłowego funkcjonowania. Zarządzanie kryzysowe obejmuje działania odpowiednie do rozwoju sytuacji, będącej następstwem zagrożenia, mające zarówno charakter prewencyjny, jak i organizatorski czy porządkowy. W literaturze wskazuje się, że ustawa o zarządzaniu kryzysowym to »recepta na obejście rozmaitych warunków ustanowionych przez Konstytucję dla stanów nadzwyczajnych, pozwalająca władzy publicznej na postępowanie analogiczne do działań dopuszczalnych w takich stanach – ale bez spełnienia konstytucyjnych wymogów przewidzianych dla stanów nadzwyczajnych« (por. W. Sadurski, *Porządek konstytucyjny*, (w:) *Demokracja w Polsce 2005–2007*, Warszawa 2007, s. 51). Konstytucja rozróżnia wyłącznie zagrożenie zwykłe i zagrożenie szczególne dla państwa i jego obywateli. Nie zawiera natomiast przepisów zezwalających na wyróżnienie specyficznego stanu narastania zagrożeń (»sytuacji kryzysowej«), usytuowanego pomiędzy zwykłymi zagrożeniami bezpieczeństwa państwa i obywateli (dla likwidacji bądź ograniczenia których wystarczają zwykłe środki konstytucyjne) a zagrożeniami szczególnymi, uzasadniającymi wprowadzenie jednego ze stanów nadzwyczajnych. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym nie zawiera również przepisu materialnego, który wskazywałby, na jakim etapie rozwoju sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa mamy już do czynienia z sytuacją kryzysową, a także czy grożąca lub zaistniała sytuacja ma być ograniczona w czasie, czy też może trwać permanentnie”.

cji publicznej jest obowiązek ciągłego monitorowania zagrożeń, ponieważ wcześniej obowiązkiem tym objęto jedynie monitorowanie skażeń, co nie jest wystarczające. Poza systemem wykrywania skażeń istnieją również branżowe systemy monitorowania zagrożeń na przykład: system meteorologicznej osłony kraju i inne.

Przedmiotem rozdziału III zatytułowanego „Fazy zarządzania kryzysowego” jest analiza pojęcia zarządzania kryzysowego oraz wskazanie zadań w tym zakresie poszczególnych organów wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty oraz wojewody. W. Skomra przedstawia poszczególne fazy zarządzania kryzysowego. Pierwsza z nich to faza zapobiegania. Według Autora podstawową metodą zapobiegania przyszłym niekorzystnym zdarzeniom jest eliminowanie źródła zagrożenia. Faza druga obejmuje przygotowanie zarówno materiałowe, techniczne oraz organizacyjne, aby można było zapanować nad niekorzystnym rozwojem sytuacji. Trzecia faza – reagowanie, jak wskazuje Autor, utożsamiana jest często błędnie z całością zarządzania kryzysowego. Efektem takiego podejścia jest przekonanie, iż realizacja zarządzania kryzysowego następuje dopiero po zaistnieniu zdarzenia nadzwyczajnego i powoduje uruchomienie nowych procedur, które są odmienne od stosowanych przy rutynowym reagowaniu. W związku z tym u osób pełniących funkcje organu administracji ogólnej pojawiają się najczęściej dwie postawy: bierności lub nadmiernej aktywności, co w rezultacie może prowadzić do postawienia takim osobom zarzutów niedopełnienia swoich obowiązków lub przekroczenia uprawnień. Autor podkreśla więc, że priorytetowe znaczenie w tym zakresie ma wyjaśnienie, na czym polega kierowanie reagowaniem. Jak słusznie wyjaśnia, aby ustalić czym jest kierowanie reagowaniem, należy opisać zasady nabywania uprawnień przez poszczególne organy administracji publicznej. Autor dokonuje analizy uprawnień poszczególnych organów w zakresie zarządzania kryzysowego w oparciu o poszczególne regulacje prawa administracyjnego przedmiotowego (ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawa o Policji, ustawa o zapobieganiu oraz zwalczaniu zagrożeń i chorób zakaźnych u ludzi, ustawa o ochronie roślin, ustawa Prawo atomowe, ustawa Prawo o ochronie środowiska itd.). Czwarta faza zarządzania kryzysowego – odbudowa polega generalnie na usuwaniu skutków sytuacji kryzysowej oraz odtworzeniu zasobów i infrastruktury krytycznej. Autor wskazuje, że zadania te mają szczególne znaczenie, ponieważ dążą do przywrócenia stanu istniejącego przed wystąpieniem

sytuacji kryzysowej. Ponadto w opracowaniu zostały przedstawione także przewidywane warianty działań w sytuacjach kryzysowych.

Kolejny IV rozdział pod tytułem „Raport o zagrożeniach dla bezpieczeństwa narodowego” dotyczy Krajowego Planu Zarządzania Kryzysowego zwanego „Raportem”. Autor dokonuje analizy przepisów dotyczących koordynacji prac nad raportem o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego. Szczegółowej analizie poddana jest treść art. 5a ustawy o zarządzaniu kryzysowym. Omówione zostały także zakres i sposób prezentacji zagrożeń, zasady eliminacji zagrożeń oraz zasady reagowania na zagrożenia. Słusznie zostało podkreślone, że wskazane przez ustawodawcę elementy muszą być ujęte w wymiarze analitycznym, możliwie konkluzywnym i zwięzłym, a nie rozbudowanym planistycznym, dublującym właściwe plany zarządzania kryzysowego.

Rozdział V zatytułowany „Plany zarządzania kryzysowego” obejmuje problematykę planowania, cyklu planowania oraz planów zarządzania kryzysowego na poszczególnych szczeblach administracji publicznej. Jak słusznie podkreśla Autor plany powinny być ze sobą spójne, aby działania były efektywne. Wyjaśnione zostały kwestie opracowywania, zatwierdzania i wdrażania Krajowego Planu Zarządzania Kryzysowego, Wojewódzkiego Planu Zarządzania Kryzysowego, Powiatowego Planu Zarządzania Kryzysowego oraz Gminnego Planu Zarządzania Kryzysowego. Autor dokonuje analizy kompetencji poszczególnych organów administracji publicznej w tym zakresie. Przedstawia także szczegółowo podstawową siatkę bezpieczeństwa dla szczebla centralnego i wojewódzkiego.

Następny VI rozdział zatytułowany „Infrastruktura krytyczna” dotyczy wyjaśnienia pojęcia infrastruktury krytycznej oraz jej ochrony. Dla właściwego funkcjonowania gospodarki nowoczesnych społeczeństw niezbędne jest niezakłócone działanie różnych jej elementów, czyli na przykład: zaopatrzenia w wodę, żywność, energię elektryczną, sprawnie działający transport itd. Zabezpieczenie obiektów, instalacji oraz usług służących zaspokajaniu tych najbardziej podstawowych potrzeb społeczeństwa, w oparciu o systemy określone jako infrastruktura krytyczna, ma, jak podkreśla Autor, istotne znaczenie dla kształtowania odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa obywateli. Przedstawione zostały również określone zadania w tym zakresie poszczególnych organów administracji publicznej, a także właścicieli oraz posiadaczy samoistnych i zależnych obiektów, instalacji lub urządzeń infrastruktury krytycznej. Analizie zo-

stał poddany także art. 5b ustawy o zarządzaniu kryzysowym dotyczący Narodowego Programu Ochrony Infrastruktury Krytycznej.

Rozdział VII pod tytułem „Rola i zadania ABW w zarządzaniu kryzysowym i ochronie infrastruktury krytycznej” dotyczy roli organów zarządzania kryzysowego w przeciwdziałaniu zagrożeniom terrorystycznym i minimalizowaniu ich skutków. Autor podkreśla, że sytuacje kryzysowe spowodowane działaniem o charakterze terrorystycznym należą do szczególnego rodzaju zagrożeń, które bezpośrednio godzą w najistotniejsze interesy bezpieczeństwa narodowego, i dlatego wymagają w polskiej sytuacji natychmiastowego włączenia się w system zarządzania kryzysowego najważniejszych szczebli decyzyjnych. Autor analizuje zasady współpracy ABW z Rządowym Centrum Bezpieczeństwa i administracją centralną. Omawia również współpracę ABW z terenowymi organami zarządzania kryzysowego.

Przedmiotem analizy rozdziału VIII, zatytułowanego „Organy zarządzania kryzysowego”, są szczegółowe rozważania dotyczące całej struktury zarządzania kryzysowego w Polsce, poczynając od szczebla centralnego, po szczebel wojewódzki, powiatowy i gminny. Autor dokonuje wnikliwej analizy zadań organów właściwych w sprawach zarządzania kryzysowego, czyli adekwatnie Rady Ministrów, wojewody, starosty oraz wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Z kolei rozdział IX pod tytułem „Rola i zadania Rządowego Centrum Bezpieczeństwa” określa miejsce i rolę RCB w administracji publicznej. Omawia proces tworzenia RCB, zadania dyrektora RCB oraz ustawowe zadania RCB. Jak słusznie podkreśla Autor, RCB i jego pozycja jest definiowana i warunkowana zadaniami, jakie wyznacza przede wszystkim ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Rolą tego organu jest zapewnienie obsługi RM, prezesa RM, Rządowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego oraz ministra właściwego do spraw wewnętrznych w sprawach zarządzania kryzysowego. Ponadto pełni on również funkcję krajowego centrum zarządzania kryzysowego.

Rozdział X zatytułowany „System i narzędzia zarządzania kryzysowego” omawia kluczową kwestię, a mianowicie system obiegu informacji w płaszczyźnie zarządzania kryzysowego. Jak słusznie wskazuje Autor, w każdym systemie decyzyjnym kluczowe znaczenie ma organizacja systemu obiegu informacji, obiegu wielokierunkowego. Zwłaszcza w zarządzaniu kryzysowym chodzi nie tylko o proste relacje między podmiotami nadrzędnymi i podległymi, ale także o relacje poziome, czyli pomiędzy

podmiotami tego samego szczebla organizacyjnego czy decyzyjnego. Ważne jest w tym systemie, aby relacje były wyważone, by z jednej strony uniknąć nadmiernej formalizacji, a z drugiej, żeby uniknąć chaosu i niedoinformowania na wszystkich szczeblach organizacyjnych i decyzyjnych. Poddano analizie rolę organów w sprawach zarządzania kryzysowego na poszczególnych szczeblach, a także organów opiniodawczo-doradczych, czyli Rządowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego, Wojewódzkiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego, Powiatowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego oraz Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego. Przybliżono zadania i rolę centrów zarządzania kryzysowego na stopniu centralnym, wojewódzkim, powiatowym oraz gminnym, które zapewniają m.in. przepływ informacji na potrzeby zarządzania kryzysowego.

Rozdział XI zatytułowany „Realizacja zobowiązań sojusznicznych w ramach zadań zarządzania kryzysowego” obejmuje analizę Systemu Reagowania Kryzysowego NATO (*Crisis Response System*), a także proces wprowadzania przedsięwzięć NCRS w ramach NATO. Analizuje proces zarządzania kryzysowego NATO. Wyjaśnia i omawia stopnie alarmowe, które mogą być wykorzystywane przez poszczególne kraje do ochrony obiektów i infrastruktury także przed innymi zagrożeniami niż militarne.

Ostatni XII rozdział pod tytułem „Finansowanie zarządzania kryzysowego” omawia kwestie finansowe zarządzania kryzysowego. Istotne znaczenie, jak podkreśla Autor, ma obowiązek utworzenia w budżecie każdej jednostki samorządu terytorialnego celowej rezerwy na realizację zadań własnych z zakresu zarządzania kryzysowego w wysokości nie mniejszej niż 0,5% wydatków budżetu jednostki samorządu terytorialnego pomniejszonych o wydatki inwestycyjne, wydatki na wynagrodzenie i pochodne oraz wydatki na obsługę długu. Takie rozwiązanie należy ocenić pozytywnie w przeciwieństwie do stanu prawnego sprzed nowelizacji, który wskazywał kwotę wielkości do 1%, co sugerowało, iż kwota ta mogła być zerowa.

W recenzowanej publikacji Autor przedstawia przegląd przepisów regulujących okoliczności, w których konieczne jest reagowanie kryzysowe oraz wskazuje służby i podmioty, którym organy zarządzania kryzysowego powinny udzielać pomocy. Również opisuje procedurę działania w sytuacjach kryzysowych, takich jak: katastrofy naturalne (anomalie pogodowe, powódzie czy epidemie), katastrofy techniczne (katastrofy komunikacyjne i budowlane, awarie urządzeń infrastruktury technicznej, a także pożary) oraz akty terroru i inne zagrożenia.

Teza końcowa Autora brzmi, że mimo iż ustawa o zarządzaniu kryzysowym wypełnia lukę w przepisach dotyczących obowiązków administracji publicznej na rzecz ochrony obywateli, mienia oraz środowiska, to jednak nie można uznać procesu przygotowania administracji i społeczeństwa na sytuacje kryzysowe za zakończony.

Należy dodać, że recenzowana pozycja ma niewątpliwie wymiar zarówno naukowy, jak i praktyczny, dlatego może być przydatna i użyteczna nie tylko dla pracowników naukowych, ale także dla praktyków, czyli pracowników administracji publicznej, głównie pracowników samorządowych oraz wyspecjalizowanych służb realizujących zadania związane z zarządzaniem w sytuacjach zagrożenia.

SPRAWOZDANIA

REPORTS

Andrzej BISZTYGA
Justyna WĘGRZYN

***AKTUALNE ZAGADNIENIA POLSKIEGO
PRAWA WYBORCZEGO –
57. ZJAZD KATEDR PRAWA
KONSTYTUCYJNEGO
17–19 WRZEŚNIA 2015 R.,
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI,
UNIwersytet ZIELONOGÓRSKI***

I. W dniach 17–19 września 2015 r. w Zielonej Górze odbył się 57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego. Na poprzednim Zjeździe, odbytym w Lublinie, środowisko polskich konstytucjonalistów powierzyło organizację Zjazdu w roku 2015 Wydziałowi Prawa i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego (WPiA UZ). Decyzja ta była wyrazem uznania dla środowiska badaczy prawa konstytucyjnego, skupionego na WPiA UZ, zważywszy, że wydział ten jest wydziałem młodym, dopiero niedawno, bo w 2014 roku powołanym do życia. Dodajmy, że środowisko konstytucjonalistów jest tym środowiskiem prawników – akademików, które w gronie innych prawniczych środowisk akademickich spotyka się najdłużej, bo już 57 lat. I czyni to w sposób nieprzerwany, regularnie, rokrocznie. Współprzewodniczącymi Komitetu Naukowego 57. Zjazdu Katedr Prawa Konstytucyjnego zostali kierownik Katedry Prawa Konstytucyjnego prof. dr hab. Bogusław Banaszak oraz kierownik Katedry Systemów Konstytucyjnych i Praw Człowieka prof. nadzw. dr hab. Andrzej Bisztyga.

II. Przedmiotem Zjazdu była pogłębiona naukowa refleksja środowiska nad bieżącymi zagadnieniami polskiego prawa wyborczego. Już w założeniu refleksji tej miało towarzyszyć komparatystyczne tło, co skutkowało umiędzynarodowieniem zespołu uczestników Zjazdu. Za wyborem takiego przedmiotu Zjazdu przemówiły zasadniczo dwa powody, przy czym pierwszemu możemy przypisać walor pewnej doraźności, natomiast drugiemu możemy przypisać walory stabilności i trwałości.

Pierwszym powodem był swoisty „elektoralny klimat”, który wytworzył się w Polsce pod koniec 2014 oraz w 2015 roku. Był to bowiem czas kumulacji różnego rodzaju wyborów oraz głosowań referendalnych w naszym kraju. W listopadzie 2014 roku odbyły się wybory do organów samorządu terytorialnego, które dostarczyły wielu kontrowersji i w konsekwencji pytań o optymalność regulacji z zakresu prawa wyborczego. Z kolei rok 2015 przyniósł wybory na urząd Prezydenta RP, dwa inicjowane przez kolejnych prezydentów referenda, jak również wybory parlamentarne. Ta kumulacja skutkowała wzmożonym upolitycznieniem polskiego życia publicznego w tym okresie. Używając pewnego uproszczenia, można powiedzieć, że był to czas permanentnej kampanii wyborczej.

Drugi powód to uznanie prawa wyborczego za znaczący segment prawa konstytucyjnego. Polskie prawo wyborcze posiada mocne, konstytucyjne zakotwiczenie, stanowi ono tę część norm prawa konstytucyjnego, które służą wyłonieniu reprezentacji, sprawującej władzę w imieniu suwerena – Narodu. Nie bez powodu zasadę suwerenności określamy w gronie zasad naczelnych Konstytucji jako „zasadę zasad”. Ponadto, prawna reglamentacja wyborów w Polsce została na tyle pogłębiona i rozszerzona, że ten segment prawa konstytucyjnego został skodyfikowany, stąd od 2011 roku w Polsce obowiązuje ustawa Kodeks wyborczy.

III. Zaproszenie na Zjazd spotkało się z rekordowym odzewem ze strony przedstawicieli teorii i praktyki polskiego prawa konstytucyjnego. W Zjeździe wzięło udział ponad 170 uczestników reprezentujących wszystkie polskie ośrodki akademickie, jak również reprezentujących organy z obszaru praktyki konstytucyjnej, w tym między innymi Trybunał Konstytucyjny, Sąd Najwyższy i Państwową Komisję Wyborczą. Cechą wyróżniającą Zjazd w Zielonej Górze była liczna reprezentacja zagranicznych ośrodków akademickich, by przykładowo wskazać na udział w Zjeździe takich konstytucjonalistów z Europy, jak: prof. Rainer Arnold (Uniwersytet w Regensburgu), prof. Eugen Chelaru (Uniwersytet w Pitești), prof. Gaetano Dammacco (Uniwersytet w Bari), prof. Cristina Her-

mida del Llano (Uniwersytet Rey Juan Carlos de Madrid), prof. Miruna Tudorascu (Uniwersytet w Alba Julii) czy prof. Berndt Wieser (Uniwersytet w Graz).

Organizacją i przebiegiem Zjazdu żywo zainteresowane były władze organów konstytucyjnych, sądowych, samorządowych, jak również korporacji prawniczych. Patronat nad tym wydarzeniem objęli: JM Rektor Uniwersytetu Zielonogórskiego prof. dr hab. inż. Tadeusz Kuczyński, prezes Trybunału Konstytucyjnego prof. dr hab. Andrzej Rzepliński, pierwsza prezes Sądu Najwyższego prof. dr hab. Małgorzata Gersdorf, prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego prof. dr hab. Roman Hauser, przewodniczący Państwowej Komisji Wyborczej sędzia Wojciech Hermeliński, prezes Krajowej Rady Notarialnej Mariusz Białecki, marszałek województwa lubuskiego Elżbieta Polak, prezydent Zielonej Góry Janusz Kubicki, Krajowa Rada Komornicza.

Z uwagi na bardzo duże zainteresowanie problematyką wyborczą, w ramach Zjazdu zorganizowano czternaście paneli dyskusyjnych, w tym dwa anglojęzyczne i dwa edukacyjne oraz pięć sesji plenarnych.

IV. Uroczystego otwarcia Zjazdu dokonał prof. dr hab. Bogusław Banaszak – dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego, który przywitał przybyłych uczestników. Następnie głos zabrał JM Rektor prof. dr hab. inż. Tadeusz Kuczyński, Janusz Kubicki prezydent miasta Zielona Góra, Elżbieta Polak – marszałek województwa lubuskiego, Witold Pahl – poseł na Sejm, prof. dr hab. Andrzej Rzepliński – prezes Trybunału Konstytucyjnego, prof. dr hab. Małgorzata Gersdorf – pierwsza prezes Sądu Najwyższego, prof. Rainer Arnold.

Pierwszej sesji plenarnej przewodniczyła prof. dr hab. Małgorzata Gersdorf. W sesji tej wzięło udział czterech prelegentów. Prof. dr hab. Andrzej Rzepliński przedstawił zagadnienie związane z – *Wolnymi wyborami*. Prof. dr hab. Jacek Sobczak zwrócił uwagę na – *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach protestów wyborczych*. Z kolei prof. nadzw. dr hab. Małgorzata Masternak-Kubiak i dr Agata Hauser odniosły się do – *Dostępu do sądu w świetle Kodeksu wyborczego*.

Drugiej sesji plenarnej przewodniczył prof. dr hab. Janusz Trzcíński. W tej części zjazdu przeprowadzono dyskusję na temat aktualnych problemów prawa wyborczego. Trzeciej sesji plenarnej przewodniczyła prof. dr hab. Ewa Gdulewicz. W sesji tej jako pierwszy zabrał głos prof. nadzw. dr hab. Andrzej Bisztyga, który wypowiedział się na temat – *Zakresu kontroli Najwyższej Izby Kontroli wobec organów wyborczych oraz Krajowe-*

go *Biura Wyborczego*. Inspiracją dla wystąpienia prof. Andrzeja Bisztygi były kontrowersje wokół wykonania procedury wyborczej podczas wyborów samorządowych w 2014 roku. Kolejny prelegent prof. dr hab. Jerzy Jaskiernia zwrócił uwagę na – *Kierunki pożądanых zmian polskiego prawa wyborczego w świetle raportów misji obserwacyjnych Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*. Natomiast prof. nadzw. dr hab. Wojciech Orłowski odniósł się do – *Administracji wyborczej w Polsce – stan obecny i propozycje zmian*.

Kolejnej sesji plenarnej przewodniczył prof. dr hab. Kazimierz Działocha. Obrady rozpoczął prof. dr hab. Mariusz Jabłoński, który wypowiedział się nt. *Realizacji praw wyborczych przez osoby niepełnosprawne*. Zagadnienie związane z czasem trwania kampanii wyborczej, a także ciszy wyborczej, zostało poruszone w wystąpieniu dr Anny Rakowskiej-Treli, która przedstawiła referat pt. *Długość kampanii wyborczej – znaczenie, obowiązująca regulacja, propozycje de lege ferenda*. Ostatni z prelegentów prof. nadzw. dr hab. Piotr Uziębło wygłosił referat pt. *Prawne gwarancje zasady powszechności wyborów a wyzwania współczesności*. Ostatniej, piątej sesji plenarnej przewodniczył prof. dr hab. Marian Grzybowski. Sesja ta poświęcona została dyskusji generalnej, w której wzięło udział wielu uczestników Zjazdu. Zasadniczo, sesjom plenarnym towarzyszyła ożywiona, długotrwała dyskusja.

V. Organizacja Zjazdu była również okazją dla przeprowadzenia posiedzeń kolegiów redakcyjnych wiodących periodyków naukowych, poświęconych prawu konstytucyjnemu i prawu parlamentarnemu, a to *Przeglądu Prawa Konstytucyjnego* oraz *Przeglądu Sejmowego*. Posiedzeniu kolegium redakcyjnego *Przeglądu Prawa i Administracji* przewodniczyli prof. nadzw. dr hab. Sabina Grabowska i prof. nadzw. dr hab. Andrzej Bisztyga, a posiedzeniu kolegium redakcyjnego *Przeglądu Sejmowego* przewodniczył prof. dr hab. Andrzej Szmyt. Podczas Zjazdu odbyło się również zebranie Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego oraz zebranie kierowników Katedr Prawa Konstytucyjnego.

VI. Co się tyczy paneli dyskusyjnych, to pierwsza sesja panelowo-dyskusyjna była zatytułowana: *Centra Studiów Wyborczych – szanse i wyzwania*. Przewodniczącym tej sesji był dr Jarosław Zbieranek, który wraz z prof. dr hab. Krzysztofem Skotnickim, prof. nadzw. dr hab. Piotrem Uziębło, dr Anną Rakowską-Trelą i dr Anną Frydrych-Depką dyskutowali nad problematyką prawa wyborczego.

Drugiemu panelowi poświęconemu *Państwowej Komisji Wyborczej* przewodniczył prof. dr hab. Krzysztof Skotnicki. Dr Andrzej Poglódek i dr Bogusław Przywora w swoim wystąpieniu pt. *Państwowa Komisja Wyborcza – w poszukiwaniu modelu ustrojowego* odnieśli się do występujących modeli organów wyborczych (tj. modelu przewidującego utworzenie niezależnego organu, modelu powołania Trybunałów Wyborczych, modelu mieszanego), statusu prawnego Państwowej Komisji Wyborczej, a także dokonali oceny obowiązujących regulacji. Na temat *Kompetencji Państwowej Komisji Wyborczej w zakresie nadzoru i kontroli nad finansowaniem partii politycznych* wypowiedział się dr Mariusz Bidziński. Prelegent, odnosząc się do tej problematyki, wskazał na podstawy prawne kompetencji kontrolno-nadzorczych PKW zarówno w bieżącej, jak i wyborczej działalności partii politycznych.

Trzeciemu panelowi zatytułowanemu *Wybrane zagadnienia realizacji czynnego prawa wyborczego* przewodniczyła dr hab. Monika Florczak-Wątor. Panel ten rozpoczął się od wystąpienia prof. dr hab. Bronisława Sitka, który odniósł się do *Zasady tajności głosowania. Dyskurs pomiędzy historią a ciekawością*. Podczas wystąpienia prelegent wyjaśnił znaczenie zasady tajności głosowania, pojęcia ciekawości, w tym także ciekawości publicznej. Ponadto prelegent poruszył takie zagadnienia jak zasada tajności głosowania a ciekawość publiczna, zasada tajności głosowania w antycznym Rzymie, a także podmioty, które wiąże zasada tajności głosowania. Kwestię głosowania przez pełnomocnika w polskim porządku prawnym poruszył dr Krzysztof Kozłowski, który przedstawił referat pt. *Instytucja głosowania przez pełnomocnika a konstytucyjna zasada bezpośredniości wyborów – problem, który wciąż nie został rozwiązany*. Kolejny z prelegentów dr Robert Kropiwnicki podczas wystąpienia, które poświęcone było *Głosowaniu korespondencyjnemu w Kodeksie wyborczym*, zwrócił uwagę, że dużo więcej wyborców korzysta z tej formy głosowania w obwodach zagranicznych. Pomimo że sposób ten jest dobrze oceniany, prelegent uważa, że w przyszłości warto dokonać kilku zmian, które pozwolą jeszcze bardziej usprawnić głosowanie. Dr Michał Zieliński odniósł się do *Racji bytu głosowania elektronicznego*. Zdaniem prelegenta głosowanie elektroniczne jest nowatorską alternatywą dla wyborcy, która ma jednak swoje zalety, jak i wady. Podczas wystąpienia prelegent odniósł się także do pożądanego modelu głosowania, który wymaga podjęcia wielu przedsięwzięć, m.in. natury organizacyjnej przy uwzględnieniu doświadczeń państw, w których *e-voting* został wprowadzony.

Czwarty panel miał charakter edukacyjny. Jego przewodniczącym był prof. dr hab. Stanisław Stadniczeńko. W panelu tym głos zabrało czterech prelegentów, a mianowicie: prof. nadzw. dr hab. Pasquale Policastro nt. *Rekursywne, indukcyjne, derywacyjne, intuicyjne, empatyczne myślenie a istota prawnego rozumowania: podstawy i cele edukacji prawniczej w społeczeństwie europejskim i globalnym*, mgr Ewa Milczarek nt. *Implementacji Systemu Bolońskiego dla studiów prawniczych w Polsce: perspektywa studentów i młodych pracowników naukowych*, mgr Ewa Michałkiewicz nt. *Urzeczywistnienia Europejskich Ram Kwalifikacji dla edukacji prawniczej w Polsce a optymalizacja procesu nauczania: przygotowanie studentów prawa do zawodu poprzez streszczenie wyroków*, mgr Anna Myłokosta nt. *Urzeczywistnienia Europejskich Ram Kwalifikacji dla edukacji prawniczej w Polsce a optymalizacja procesu nauczania: przygotowanie studentów prawa do wykonywania zawodu poprzez streszczenie aktów prawnych*.

Kolejny panel, tj. piąty, poświęcony był problematyce prawa wyborczego w doktrynie państw obcych (Włoch, Rumunii i Hiszpanii). Przewodniczącym tego panelu był prof. Rainer Arnold. W tej części zjazdu, referaty uczestników zaprezentowane zostały w języku angielskim w następującej kolejności: prof. Gaetano Dammacco – *The right of minorities and democratic participation in the electoral law*, prof. Eugen Chelaru, dr Andra Puran – *Romanian electoral system. Present and perspectives*, prof. Cristina Hermida del Llano – *Reflections on the Spanish electoral system*, prof. Raffaele Guido Rodio – *The fundamental principles of the Italian electoral system in the Constitutional Court judgment n. 1/2014*.

Wybrane zagadnienia realizacji czynnego prawa wyborczego II to temat panelu szóstego, któremu przewodniczył prof. nadzw. dr hab. Piotr Tuleja. Jako pierwszy wystąpił prof. dr hab. Marek Chmaj, który wygłosił referat pt. *Kwoty wyborcze i problem parytetu płci w Kodeksie wyborczym*. Podczas wystąpienia prelegent zwrócił uwagę m.in. na kwestię dotyczącą parytetów płci w powiązaniu z konstytucyjną zasadą równości i zasadą zakazu dyskryminacji. Kolejny uczestnik dr Paweł Kuczma zaprezentował zagadnienie przymusu wyborczego. Prelegent przedstawił m.in. w jaki sposób przymus wyborczy regulowany jest w państwach, w których został on przyjęty i jakie sankcje nakładane są na wyborców, którzy nie wypełniają obowiązku wyborczego. Zagadnienie przymusu wyborczego podjęte zostało także przez dr Monikę Giżyńską, która przedstawiła referat pt. *Niska frekwencja wyborcza a przymus wy-*

borczy. Skuteczność i adekwatność. Prelegentka odniosła się do problemu absencji wyborczej wskazując, że najlepszym rozwiązaniem na podwyższenie frekwencji wyborczej jest wprowadzenie przymusu wyborczego, co potwierdzają doświadczenia państw, w których instytucja ta ma swoje odzwierciedlenie. Ostatni referat pt. *Uprawnienia wyborcze obywateli Unii Europejskiej niebędących obywatelami polskimi w Rzeczypospolitej Polskiej* wygłosiła dr Anna Feja-Paszkiewicz. Prelegentka dokonała porównania regulacji unijnych, tj. dyrektywy 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 r., ustanawiającej szczegółowe warunki wykonywania prawa głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w państwie członkowskim, którego nie są obywatelami oraz dyrektywy 93/109/WE z dnia 6 grudnia 1993 r., ustanawiającej szczegółowe warunki wykonywania prawa do głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego przez obywateli Unii mających miejsce zamieszkania w państwie członkowskim, którego nie są obywatelami, z regulacjami krajowymi, tj. z ustawą z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy.

Kolejny panel poświęcony został zasadom ustroju i prawu wyborczemu. Przewodniczącym tego panelu był prof. dr hab. Andrzej Szmyt. Jako pierwszy wystąpił mgr Maciej Pach, który przygotował referat – *O zasadzie podziału władzy w kontekście terminu zarządzenia przez Prezydenta RP wyborów do Sejmu i Senatu (kilka uwag na marginesie wyroku K 9/11)*. Drugi z prelegentów dr Krzysztof Urbaniak przedstawił referat pt. *Okręg wyborczy a realizacja zasady proporcjonalności i równości wyborów*. W swoim wystąpieniu prelegent wskazał w jaki sposób tworzy się okręgi wyborcze, a także zwrócił uwagę na zagadnienie: okręg wyborczy a realizacja zasady proporcjonalności oraz okręg wyborczy a realizacja zasady równości. Dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz w wystąpieniu *Granice swobody wyrażania opinii w czasie kampanii wyborczej* odniosła się do metod prowadzenia kampanii wyborczej, zwracając szczególną uwagę na zakres dopuszczalności prowadzenia kampanii negatywnej. *Zasada wolnych wyborów* to temat wystąpienia dr. hab. Artura Ławniczaka. Prelegent podczas przemówienia odniósł się do zasad prawa wyborczego, zwracając szczególną uwagę na zasadę wolnych wyborów.

Panel ósmy dotyczył *Powszechności wyborów i ekonomicznych aspektów wyborów*. Prowadzącym tej części Zjazdu był prof. nadzw. dr hab. Dariusz Dudek. Panel rozpoczął się od wystąpienia dr. Jacka Mazura, który przedstawił referat pt. *Publiczne szacowanie skutków makroekono-*

micznych programów wyborczych w niektórych krajach. Prelegent odniósł się do czterech modeli oceny skutków programów wyborczych partii politycznych, tj. holenderskiego, brytyjskiego, australijskiego, belgijskiego. Jako druga wystąpiła dr Joanna Juchniewicz, która w referacie *Struktura wydatków komitetów wyborczych w wyborach parlamentarnych* dokonała analizy wydatków, jakie zostały poniesione przez komitety wyborcze w kampanii parlamentarnej w 2011 roku. Kolejny głos zabrała dr Ewa Tura-Schwierskott, która przygotowała referat pt. *System wyborczy do Bundestagu w Republice Federalnej Niemiec. Połączenie systemu wyborów jednomandatowych z systemem wyborów proporcjonalnych.* Prelegentka podczas wystąpienia odniosła się m.in. do regulacji prawa wyborczego w systemie Niemiec; czynnego i biernego prawa wyborczego; tajności, równości i wolności wyborów; a także procedury przebiegu wyborów oraz ustalania wyników głosowania. Wystąpienie prof. dr. hab. Bogusława Banaszaka pt. *Perspektywy wprowadzenia jednomandatowych okręgów wyborczych (JOW) w Polsce,* zamknęło panel ósmy.

Panel dziewiąty, któremu przewodniczył prof. nadzw. dr hab. Pasquale Policastro, miał charakter edukacyjny. Udział w tym panelu wzięło pięciu uczestników, tj. dr Izabela Gawłowicz, która przedstawiła referat pt. *Analiza rozsądnej ekwiwalencji treści programów studiów prawniczych w różnych krajach europejskich a European Credit Transfer System,* dr Sławomir Maciejewski, który udzielił odpowiedzi na pytanie postawione w tytule referatu, a mianowicie: *Czy metoda rekursywnego myślenia jest nadal optymalna dla tworzenia prac dyplomowych i naukowych w dziedzinie prawniczej?*, dr Joanna Osiejewicz, która przedstawiła referat pt. *Kształcenie tłumacza a dostęp do sądu w perspektywie europejskiej,* mgr Wojciech Bałaban, który zaprezentował referat pt. *Uczenie się przez całe życie wobec umiędzynarodowienia zawodu prawnego: metody szybkiego i rzetelnego rozwiązywania problemów w różnych językach,* mgr Małgorzata Frymus, która wygłosiła referat pt. *Tworzenie materiałów audiowizualnych a prawo: problematyki konstytucyjnoprawne podczas wywiadów dla filmu dokumentalnego na przykładzie filmu Wielka Zielona Ściana: Afryka Afryce.*

Panelowi dziesiątemu, który poświęcony został *Zagadnieniom prawa wyborczego,* przewodniczył prof. dr hab. Dariusz Górecki. Dr Michał Bartoszewicz w referacie *Kilka uwag o ciszy wyborczej* wyjaśnił, co należy rozumieć pod pojęciem „cisza wyborcza”, a także odniósł się do aktu prawnego regulującego tę instytucję. Ponadto prelegent poruszył

m.in. kwestię związaną z naruszaniem ciszy wyborczej, np. na portalach społecznościowych oraz wyraził swoje stanowisko na temat omawianej instytucji. Do alternatywnych procedur głosowania w polskim porządku prawnym, tj. do głosowania korespondencyjnego oraz głosowania przez pełnomocnika, odniósł się kolejny uczestnik dr Jarosław Zbieranek. W referacie *Alternatywne procedury głosowania w polskim prawie wyborczym – gwarancja zasady powszechności wyborów czy mechanizm zwiększania frekwencji wyborczej?*, za wyjątkiem wskazanych wyżej możliwości, prelegent zwrócił uwagę także na głosowanie elektroniczne, które jak dotąd nie zostało urzeczywistnione w praktyce. Dr Maciej Borski zaprezentował referat pt. *Granice agitacji wyborczej w Kodeksie wyborczym – wybrane zagadnienia*. Prelegent odniósł się do pojęcia agitacji wyborczej, podmiotów uprawnionych do jej prowadzenia, miejsc, w których zakazane jest prowadzenie agitacji, a także instytucji ciszy wyborczej.

Panelowi jedenastemu, zatytułowanemu *Wybory samorządowe*, przewodniczył prezes Samorządowego Kolegium Odwoławczego w Zielonej Górze Robert Gwidon Makarowicz.

Jako pierwszy referat pt. *Utrata prawa wybieralności lub brak tego prawa w dniu wyborów jako przesłanka wygaśnięcia mandatu radnego jednostki samorządu terytorialnego oraz wójta* przedstawił mgr Jacek Ronowicz. Prelegent w swoim wystąpieniu odniósł się do zmian, jakie zostały wprowadzone do Kodeksu wyborczego w kluczowej dla tych rozważań materii. Dr Nina Leśniak-Niedbalec zwróciła uwagę na *Problemy prawa wyborczego przy zmianach granic gmin*. Prelegentka, prezentując swój temat, odniosła się do skutków prawnych pojawiających się przy zmianach granic gmin. Kolejni uczestnicy zjazdu dr Anna Frydrych-Depka i dr Maciej Serowaniec przedstawili referat pt. *Wybory niesporne w polskim samorządowym prawie wyborczym*. Podczas swojego wystąpienia prelegenci zwrócili m.in. uwagę na zarys historyczny wyborów niespornych, a także na ich urzeczywistnienie w praktyce. W ostatnim wystąpieniu przewidzianym w tym panelu dr Zbigniew Woźniak wygłosił referat nt. *Roli sądownictwa powszechnego w procesie wyborczym*.

Panel dwunasty był panelem edukacyjnym, który został poprowadzony w języku angielskim przez prof. Gaetano Dammacco. W panelu tym udział wzięło trzech prelegentów, tj. prof. Teresa Freixes, która przedstawiła referat pt. *The European of Legal Education: The Project of a Common Semester in Public Law for all European Countries*, dr Francesco Dammacco, który zabrał głos nt. *Summing up and Reviewing Books and*

Articles for the Needs of Legal Research and of Legal Profession, dr Vey-sel Dinler, który zaprezentował referat nt. *The Preparation of the Law Students to Study Abroad: The Example of Turkey*.

Kolejny panel, tj. trzynasty, któremu przewodniczył prof. Ioan Ganfalean odbył się również w języku angielskim. Referaty w tej części Zjazdu przedstawili: prof. Miruna Tudorascu i prof. Ioan Ganfalean nt. *New electoral code Project in Romania. Will it become a law?*, prof. Berndt Wieser nt. *Political Elections in Austria* oraz dr Anna Rytel-Warzocha nt. *Polish Electoral Law in the Jurisprudence of the Constitutional Tribunal*.

VII. Zjazd trwał trzy dni. Pod koniec trzeciego dnia obrad, dyskusję podsumował i Zjazd uroczyście zamknął prof. dr hab. Bogusław Banaszak, który podziękował wszystkim uczestnikom za przybycie, wygłoszone referaty i przeprowadzone dyskusje, a komitetowi organizacyjnemu za sprawne zorganizowanie 57. Zjazdu Katedr Prawa Konstytucyjnego. Zjazd był w pierwszej kolejności znaczącym wydarzeniem naukowym, ale miał on znaczenie także doniosłe dla Uniwersytetu Zielonogórskiego, w ramach którego funkcjonuje nowo utworzony Wydział Prawa i Administracji, jak i dla miasta Zielona Góra. Lokalne media informowały o przebiegu Zjazdu¹. Należy także podkreślić, że publikacja zawierająca zjazdowe materiały została przygotowana już na sam Zjazd². Stanowiąc zatem jego pokłosie, wydana z wyprzedzeniem umożliwia uczestnikom Zjazdu wcześniejsze zapoznanie się z treściami wystąpień.

¹ <http://www.wpa.uz.zgora.pl/>.

² B. Banaszak, A. Bisztyga, A. Feja-Paszkiewicz (red.), *Aktualne problemy prawa wyborczego*, Acta Iuridica Lebusana, Vol. 1, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2015, s. 484.

Justyna WĘGRZYN

***SPRAWOZDANIE Z 13. OBJAZDOWEGO
FESTIWALU FILMOWEGO WATCH DOCS
– PRAWA CZŁOWIEKA
W FILMIE, ZIELONA GÓRA,
29–30 PAŹDZIERNIKA 2015 R.***

W dniach 29–30 października 2015 r. na Uniwersytecie Zielonogórskim odbył się 13. Objazdowy Festiwal Filmowy WATCH DOCS – Prawa Człowieka w Filmie. Festiwal ten organizowany jest corocznie w Warszawie przez Helsińską Fundację Praw Człowieka oraz Społeczny Instytut Filmowy. W celu dotarcia do jak największej liczby widzów, przygotowuje się także ogólnopolski Objazdowy Festiwal Filmowy WATCH DOCS, podczas którego wyświetlane są filmy o tematyce prawnoczułowieczej.

W tym roku objazdową formę festiwalu zorganizowało Zielonogórskie Towarzystwo Edukacyjne „Civilitas” wraz z Katedrą Systemów Ustrojowych i Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego. W wydarzeniu tym udział wzięło także Koło Naukowe Praw Człowieka działające przy tej Katedrze, które było głównym partnerem tego przedsięwzięcia.

Do udziału w Festiwalu Filmowym WATCH DOCS zaproszono wielu gości, m.in. byli to pracownicy naukowcy Wydziału Prawa i Administracji, tj. prof. dr hab. Bogusław Banaszak (dziekan Wydziału Prawa i Administracji UZ); prof. dr hab. Andrzej Bisztyga (kierownik Katedry Systemów Ustrojowych i Praw Człowieka); dr Justyna Węgrzyn (adiunkt w Katedrze Systemów Ustrojowych i Praw Człowieka); dr Joanna Markiewicz-Stanny (adiunkt w Katedrze Teorii Prawa); dr Robert Wysocki (prodzie-

kan ds. studenckich Wydziału Prawa i Administracji UZ); dr Piotr Mysiak (prodziekan ds. Kształcenia Wydziału Prawa i Administracji UZ), a także i inne osoby, tj. mgr Małgorzata Walkowska (wicedyrektor Departamentu Infrastruktury Społecznej Urzędu Marszałkowskiego); mgr Grażyna Dobroczyńska (kierownik Wydziału Edukacji w Urzędzie Marszałkowskim); mgr Bożena Mania (prezes Okręgu Lubuskiego ZNP); mgr Sławomir Głowacki (dyrektor Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Zielonej Górze); dr Artur Doliński (komendant Chorągwi ZHP); mgr Leszek Kornosz (przewodniczący Kręgu „Czerwona Szpilka” ZHP); mgr Sebastian Cycuła (prezes Stowarzyszenia „Dalej Razem”).

Podczas trwania dwudniowego Objazdowego Festiwalu Filmowego, widzowie mieli okazję obejrzeć filmy, w których pokazano m.in. sytuacje łamania praw człowieka w danym państwie, np. na Ukrainie, w Etiopii czy w Syrii. Ponadto w trakcie trwania festiwalu uczestnicy wysłuchali krótkich wykładów na temat praw człowieka, które zostały wygłoszone przez dr Justynę Węgrzyn i dr Joannę Markiewicz-Stanny.

W pierwszym dniu festiwalu wyświetlono filmy o następujących tytułach: *Wyspa Krym*, *Esencja strachu*, *Południowa granica*, *Alleppo. Notatki z ciemności*, *Był bunt*. Ponadto w tym dniu dr Justyna Węgrzyn wygłosiła referat pt. *Międzynarodowe standardy wolności przemieszczania się*.

W drugim dniu dr Joanna Markiewicz-Stanny przedstawiła referat pt. *Między przekazem medialnym a rzeczywistością – o istocie praw człowieka*. Następnie wyświetlono film pt. *Czarna księga Majdanu* oraz *Dzieci dzwonią*. Po prezentacji wymienionych filmów dr Justyna Węgrzyn wypowiedziała się nt. *Konstytucyjnych i międzynarodowych aspektów zakazu dyskryminacji*. Po wygłoszeniu referatu, dokonano prezentacji filmów w ramach *Młodzieżowego Konkursu Filmów o Prawach Człowieka*, ogłoszono wyniki i wręczono nagrody.

Następnie zaprezentowano kolejne filmy, tj. *Łowcy zbrodniarzy*, *Ucieczka*, *Rodzina Państwa Kłodko*. Po ich wyświetleniu pan Dobiesław Barczyński (prezes Zielonogórskiego Towarzystwa Edukacyjnego „Civilitas”) dokonał podsumowania 13. Objazdowego Festiwalu Filmowego WATCH DOCS – Prawa Człowieka w Filmie, podziękował wszystkim gościom i innym uczestnikom za przybycie, a także zachęcił do wzięcia udziału w festiwalu za rok.

Objazdowy Festiwal Filmowy to pierwsze tego typu przedsięwzięcie, które zostało zorganizowane na Uniwersytecie Zielonogórskim. Z pewnością jest to cenna inicjatywa, jaka została podjęta przez studentów

Koła Naukowego Praw Człowieka w celu upowszechnienia idei praw człowieka.

Festiwal filmowy adresowany był przede wszystkim do młodych ludzi, tj. uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych, a także studentów wszystkich wydziałów Uniwersytetu Zielonogórskiego. Jego założeniem miało być uwrażliwienie odbiorcy na problem, jakim jest łamanie praw człowieka we współczesnym świecie. Wyświetlone filmy, przedstawiające różny obraz niweczenia fundamentalnych wolności i praw człowieka, trudne sytuacje, w jakich znajdują się przede wszystkim dzieci, miały przyczynić się do osiągnięcia wskazanego wyżej celu, co wydaje się zostało spełnione.

Podsumowując, podjęte przedsięwzięcie przez Zielonogórskie Towarzystwo Edukacyjne „Civilitas” wraz z Katedrą Systemów Ustrojowych i Praw Człowieka oraz Kołem Naukowym Praw Człowieka bez wątpienia zasługuje na uznanie. Przyczyniło się ono do pogłębienia wiedzy uczestników festiwalu na temat praw człowieka i skłonienia ich do refleksji, a także i do promocji Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego. Wyrażamy przekonanie, że festiwal ten oznaczać będzie początek solidnej współpracy Koła Naukowego Praw Człowieka działającego przy Katedrze Systemów Ustrojowych i Praw Człowieka UZ z Zielonogórskim Towarzystwem Edukacyjnym „Civilitas”.

Emil W. PŁYWACZEWSKI

71. DOROCZNA KONFERENCJA AMERYKAŃSKIEGO STOWARZYSZENIA KRYMINOLOGII WASHINGTON, DC 18–21 XI 2015 R.¹

Kolejna doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii (ASC)² w Waszyngtonie zgromadziła **4015** (zarejestrowanych) uczestników. Ten kolejny rekord zarówno w historii dotychczasowych konferencji ASC, jak i konferencji kryminologicznych w wymiarze międzynarodowym, tym razem ma charakter szczególny. Po raz pierwszy bowiem przekroczony został próg 4000 uczestników.

Obrady 71. Konferencji ASC toczyły się w salach konferencyjnych Hotelu Washington Hilton w ramach około 1048. sesji (łącznie z różnego rodzaju spotkaniami towarzyszącymi konferencji), obejmujących szerokie spektrum problemów związanych z przestępstwem i przestępczością.

¹ The American Society of Criminology, 71st Annual Meeting: The Politics of Crime and Justice, November 18–21, 2015, Washington, DC. Według danych za rok 2015 organizacja ta, powołana do życia w 1941 r. w Berkeley, liczy **3481** członków. Z wyliczeń statystycznych wynika, że 28% tej liczby, tj. 971 osób, stanowią studenci i doktoranci, zaś 13,4% (467) stanowią osoby spoza USA. Aktualnie w ASC reprezentowane są 62 kraje. W ramach ASC funkcjonuje obecnie 10 sekcji (divisions): Correction and Sentencing, Critical Criminology, Developmental/Life Course, Experimental Criminology, International Criminology, Victimology, People of Colour and Crime, Women and Crime, Policing oraz Terrorism and Bias Crimes.

² Autor, będący od 1997 r. członkiem ASC, prezentował referaty na 19. kolejnych konferencjach tego Stowarzyszenia w San Diego, Waszyngtonie (trzykrotnie), Toronto (dwukrotnie), San Francisco (trzykrotnie), Chicago (dwukrotnie), Denver, Atlancie (trzykrotnie), Los Angeles, St. Louis i Filadelfii.

Jak sygnalizowano w poprzednich sprawozdaniach³, organizatorzy tradycyjnie już dokonali podziału programu Konferencji⁴ na 48 (poprzednio było ich 50), głównie merytorycznych, kategorii tematycznych. W tym zakresie hasłowo wyróżniono między innymi: teorie kryminologiczne, faktory biospołeczne (genetyczne), instytucje społeczne a przestępczość, kobiety, kryminologię międzynarodową i porównawczą, przemoc, przemoc domową (klasyfikowaną łącznie z przemocą wśród więźniów w zakładach karnych), nadużywanie narkotyków i substancji psychotropowych, przestępstwa z nienawiści, problemy dyskryminacji rasowej i etnicznej, przestępczość zorganizowaną, gangi, broń, karę śmierci, więziennictwo, przestępczość nieletnich i sądownictwo w sprawach nieletnich, zapobieganie przestępczości, przestępczość „białych kołnierzyków” (korporacyjną), przestępczość związaną z zatrudnieniem, religię, rodziny, ekonomię, wiktyimizację, politykę karną oraz kształcenie i szkolenie w sprawach karnych.

Na poprzednich konferencjach ASC, problematyka teorii kryminologicznych w szerokim tego słowa znaczeniu podejmowana była na co

³ E.W. Pływaczewski, *Sprawozdanie z 50. Dorocznej Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*, „Przegląd Policyjny” 1999, nr 3; tenże, *Sprawozdanie z 53. Dorocznej Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*, Atlanta, Georgia, 7–10 XI 2001 r., „Przegląd Policyjny” 2002, nr 3–4; tenże, *Sprawozdanie z 52. Dorocznej Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii nt. Przestępczość a kryminologia w roku 2000*, San Francisco, 15–18 XI 2000, „Państwo i Prawo” 2001, nr 7; tenże, *Wyzwanie praktyki – korzyści z teorii*, 55. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Denver, 19–22 XI 2003 r., „Państwo i Prawo” 2004, nr 4; tenże, *Sprawozdanie z 57. Dorocznej Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii*, Toronto, 15–19 XI 2005 r., „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6; tenże, *Sprawozdanie z 58. Dorocznej Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii nt. Demokracja, przestępczość i sprawiedliwość*, Los Angeles, 1–4 XII 2006 r., „Państwo i Prawo” 2007, nr 7; K. Krajewski, E.W. Pływaczewski, *Sprawozdanie z 59. Konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii nt. Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w skali lokalnej i globalnej*, Atlanta, 14–17 XI 2007 r., „Państwo i Prawo” 2008, nr 6; E.W. Pływaczewski, 62. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, San Francisco, 17–20 XI 2010, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8; tenże, 63. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Washington D.C., 16–19 XI 2012 r., „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7–8; tenże, 68. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Chicago, 14–17 XI 2012 r., „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 6; tenże, 69. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Georgia, Atlanta, 20–23 XI 2013 r., „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 6; tenże, 70. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, San Francisco, 19–22 XI 2015 r., „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 9.

⁴ Został on opublikowany w formacie książkowym o objętości 404 stron.

najmniej ponad jednej trzeciej wszystkich sesji. Na ubiegłorocznej konferencji w Waszyngtonie po raz pierwszy nie odnotowano kolejnego wzrostu zainteresowania tą problematyką. Do tej kategorii tematycznej w aspekcie ogólnym zakwalifikowano bowiem 180 sesji, tj. o ponad 20 mniej niż na ostatniej konferencji. W odniesieniu do klasyfikowanych odrębnie niektórych kierunków czy teorii kryminologicznych należy jednak odnotować postępujący wzrost zainteresowania kierunkiem „krytycznej” (radykałnej) kryminologii, której poświęcono aż 149 sesji⁵. Wyraźny spadek odnotowały natomiast sesje poświęcone teorii racjonalnego wyboru⁶. Utrzymała się natomiast tendencja wzrostowa w odniesieniu do teorii feministycznych (odbyły się 64 sesje w porównaniu z 55 w roku poprzednim)⁷. Podobną tendencję odnotowały analizujące kariery przestępcze teorie drogi życiowej, do których referenci nawiązywali na 78 sesjach (70 w roku poprzednim).

Na poprzedniej konferencji ASC w 2014 r. zdecydowanie największą tendencję wzrostową odnotował obszar polityki wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, który był przedmiotem wystąpień aż na 291 sesjach⁸. Tym razem problematyka ta była obecna na 265 sesjach. Wielokrotnie przypomniano, że rozsądna, racjonalna polityka karna powinna polegać na umiejętnym łączeniu filozofii represji z odpowiednimi programami resocjalizacyjnymi.

Do poziomu 130 sesji spadło również zainteresowanie problematyką zapobiegania przestępczości (poprzednio 148 sesji)⁹. Mniej miejsca niż poprzednio zajmowały też problemy dotyczące przestępczości nieletnich (122 sesje w porównaniu do 144 poprzednio)¹⁰. Nie utrzymał się także trend wzrostowy w odniesieniu do problematyki nadużywania narkotyków i substancji psychotropowych (94 sesje w porównaniu do 98 poprzednio)¹¹. Nawiązywano tu m.in. do postępującego trendu legalizacji marihuany, będącego odejściem od typowego dla USA prohibicyjnego

⁵ Na poprzedniej konferencji tych sesji było o 26 mniej.

⁶ 23 sesje w porównaniu do 33 w roku poprzednim. Przypomnijmy jednak, że w roku 2010 sesji o tej tematyce było zaledwie 11.

⁷ Poprzednio 44 sesje, 46 sesji w 2012 r., 42 sesje w 2011 r. i 48 w roku 2010.

⁸ W poprzednich latach liczba tych sesji wynosiła: 2013 – 198, 2012 – 218 i 2011 – 195. Zob. E.W. Pływaczewski, 70. *Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii...*, s. 187.

⁹ Poprzednio 113 sesji, w 2012 r. – 132 sesje i 96 w roku 2011.

¹⁰ Poprzednio 125 sesji, wcześniej w roku 2012 – 121 oraz 63 sesje w 2011 r.

¹¹ W porównaniu do 90 sesji poprzednio, 87 sesji w Chicago i 76 w roku 2011.

podejścia do problemu narkotyków i narkomanii, będącego konsekwencją krytycznie ocenianej przez kryminologów strategii „war on drugs”. Wprawdzie zgodnie z prawem federalnym marihuana jest wciąż uważana za niebezpieczny narkotyk, lecz w sierpniu 2013 r. rząd federalny oświadczył, że nie będzie ingerował w decyzje poszczególnych stanów, gdzie można nabywać konopie (*cannabis*) w celach leczniczych¹², pod warunkiem, że prawo lokalne będzie spełniało określone standardy. Natomiast pierwszymi stanami, które dla osób dorosłych wprowadziły, po przeprowadzeniu referendum, sprzedaż rekreacyjną („wolną”) marihuany były stany Kolorado i Waszyngton¹³. W ślad za tym rozwiązaniem poszły już kolejne stany: Oregon i Alaska, a przygotowują się do wprowadzenia tego rozwiązania Nevada i Kalifornia. To „alternatywne” rozwiązanie zyskuje w USA coraz więcej zwolenników.

Na konferencji w Waszyngtonie utrzymany został podobny poziom zainteresowania zagadnieniami sądownictwa w sprawach nieletnich (75 sesji), problematyką przemocy (166 sesji) oraz wiktymizacji (150 sesji). W zakresie tej ostatniej tematyki prezentowane były m.in. dane wiktymizacyjne, z których wynika, że w okresie od 2013 do 2014 r. w USA nie odnotowano znaczących zmian w odniesieniu do przestępczości z użyciem przemocy (2013 r. – 23,2%, 2014 – 20,1% – na 1000 mieszkańców) przy jednoczesnym spadku liczby przestępstw przeciwko mieniu (2013 r. – 131,4%, 2014 – 118,1% – na 1000 gospodarstw domowych)¹⁴.

Widoczny wzrost odnotowała problematyka dotycząca aspektów międzynarodowych i porównawczych, którą prezentowano na 141 sesjach¹⁵. Tylko o 5 mniej sesji, tj. 150, dotyczyło problematyki związanej z przynależnością rasową (*race*) i etniczną (*ethnicity*), która najwyższy poziom zainteresowania osiągnęła na konferencji w San Francisco¹⁶. Nadal żywo dyskutowanym tematem były kwestie migracyjne, zwłaszcza sytuacja prawna tych nielegalnych imigrantów (ich liczbę szacuje się na około 5 milionów), którzy w USA przebywają co najmniej 5 lat i mają dziecko

¹² Legalizacja marihuany w postaci medycznej nastąpiła już w 19 stanach.

¹³ Zob. E.W. Pływaczewski, 70. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii..., s. 187.

¹⁴ Szerzej zob. *Criminal Victimization*, 2014, NCJ 248973, sierpień 2015, www.bjs.gov.

¹⁵ Po widocznym spadku w 2013 r.: 116 sesji w porównaniu do 133 sesji poprzednio i 131 w 2011 r.

¹⁶ W Atlancie w 2013 r. problematyka była obecna tylko na 115 sesjach.

będące amerykańskim obywatelem (tj. urodzone na terenie tego kraju). Ogólną liczbę nielegalnych imigrantów w USA szacuje się natomiast na około 12 milionów.

Po ponownym znaczącym wzroście zainteresowania różnymi aspektami związanymi z funkcjonowaniem więziennictwa, który miał miejsce na konferencji ASC w 2014 r., czego wyrazem były wówczas 182 sesje, liczba sesji tej kategorii spadła tym razem do poziomu 169¹⁷. Utrzymała się natomiast tendencja wzrostowa sesji dotyczących problemów związanych z metodologią badań kryminologicznych (146 sesji w porównaniu ze 132 na poprzedniej konferencji)¹⁸ oraz poświęconych problematyce przemocy domowej (81 sesji w porównaniu z liczbą 78 na poprzedniej konferencji), klasyfikowanej łącznie z przemocą wśród więźniów w zakładach karnych¹⁹. O wzroście zainteresowania można też mówić w odniesieniu do problematyki sprawiedliwości naprawczej, która w Waszyngtonie była przedmiotem referatów i dyskusji na 35 sesjach (w porównaniu do 30 sesji poprzednio)²⁰.

W odniesieniu do tematyki terroryzmu odnotowano najwyższą dotąd liczbę sesji, tj 55²¹. Niewątpliwie wpływ na to miała inauguracja nowej, dziesiątej już sekcji ASC – „*Division on Terrorism and Bias Crimes*”, która zainaugurowała swoją działalność w dniu 18 listopada 2015 r. Jednym z głównych wątków podnoszonych w ramach tych sesji były obserwowane współcześnie zmiany strukturalne współczesnego terroryzmu i związany z tym wzrost zagrożenia ze strony terrorystów o poglądach skrajnie ekstremistycznych czy nacjonalistycznych, którzy nie są związani z działalnością konkretnych ugrupowań terrorystycznych. Nadal silnie eksponowany jest pogląd, iż u źródeł terroryzmu leży nie religia, lecz brak oczekiwanych przez społeczności islamskie zmian w zakresie kulturowym, politycznym czy ekonomicznym. Wskazuje się także, że problemem są nie tyle mankamenty koncepcji integracji (asymilacji), ile coraz bardziej widoczny podział świata na „bogaty” i „biedny”. Ten punkt widzenia zdaje się potwierdzać przyjęta w ubiegłym roku przez Zgromadzenie Ogólne

¹⁷ Jest to i tak znacząco więcej niż na poprzednich konferencjach; 144 sesje (2013 r.), 146 (2012), i 151 w roku 2011.

¹⁸ Poprzednio 119 sesji, wcześniej 115 sesji i 128 w roku 2011.

¹⁹ W porównaniu do 65 sesji poprzednio, 64 w 2012 r., 69 w 2011 i 56 w 2010 r.

²⁰ W 2010 r. liczba sesji poświęconej tej tematyce wynosiła zaledwie 19.

²¹ W 2012 i 2014 r. odnotowano 44 sesje, w porównaniu do 36 w roku 2013, 35 w roku 2011 i 32 w 2010 roku.

ONZ Deklaracja o Celach Zrównoważonego Rozwoju (2016–2030). Dużym zainteresowaniem cieszyły się sesje dotyczące zjawiska terroryzmu na kontynencie afrykańskim (m.in. dyskusja okrągłego stołu nt. wpływu organizacji Boko Haram w północnej Nigerii na zachowania nieletnich).

W odniesieniu do obszaru Unii Europejskiej i narastającej fali nielegalnej migracji dokonywano zwłaszcza krytycznej oceny dotychczasowej polityki migracyjnej, szczególnie w kwestii braku w tym zakresie instrumentów kontrolnych. Bezpośrednim efektem związanych z tym zagrożeń są m.in. postulaty ugrupowań prawicowych propagujące politykę „zamkniętych drzwi dla imigrantów”. Nawiazywano m.in. do zmian w prawodawstwie brytyjskim, mających na celu skuteczne „odstraszanie” nielegalnych imigrantów.

Utrzymywała się nadal niewielka tendencja wzrostowa w odniesieniu do korespondującego z terroryzmem problemu przestępstw z nienawiści. Tematyka ta podejmowana była na 24 sesjach w porównaniu do 21 poprzednio i 17 sesji w 2013 r.²² Identycznie jak poprzednio, tj. na 23 sesjach (w porównaniu do 21 w roku 2013 i 29 w roku 2012) prezentowane były wystąpienia mające związek z kontekstem „religii” i m.in. jej ewentualnym wpływem na przemiany duchowe osób dotkniętych różnego rodzaju patologiami, np. nałogiem narkotykowym.

Niewielką tendencję wzrostową²³ odnotowano również w stosunku do problematyki kary śmierci. Spory spadek nastąpił w odniesieniu do problematyki związanej z posiadaniem i użyciem broni (*guns*), której poświęcono 30 sesji. Warto przypomnieć, że w 2014 r. wyniki badań związanych z posiadaniem i użyciem broni prezentowano aż na 43 sesjach²⁴. Wskazywano m.in. na relacje pomiędzy dostępnością do broni palnej a poziomem przestępczości, zwłaszcza że wzrost liczby posiadaczy broni przekłada się zarówno na dynamikę przestępczości związanej z użyciem przemocy jak i zwiększa jej ciężar gatunkowy (od 2005 r. liczba ofiar użycia broni palnej w USA wynosi około 120 tysięcy). Jak wiadomo, zgłaszane od dawna, nie tylko przez kryminologów, postulaty ograniczenia dostępu do broni palnej (Amerykanie posiadają w sumie około 350 mln sztuk broni)

²² W roku 2012 odbyło się zaledwie 10 tego rodzaju sesji. W 2010 i w 2011 roku zaś odnotowywano po 13 sesji tej kategorii.

²³ Problematykę tę prezentowano na 19 sesjach, w porównaniu z 17 poprzednio, 20 sesji w 2013 r. oraz 16 w 2012 r. i 18 w roku 2011.

²⁴ W Atlancie (2013 r.) i w Chicago (2012 r.), problematyka ta była prezentowana tylko na 14 sesjach.

są trudne do realizacji zarówno w kontekście drugiej poprawki do konstytucji, która gwarantuje obywatelom amerykańskim prawo do noszenia broni²⁵, jak i silnej opozycji ze strony Narodowego Stowarzyszenia Strzeleckiego (NRA) – silnej organizacji broniącej interesów sprzedawców i posiadaczy broni. Praktycznie każdy może dokonać zakupu karabinu półautomatycznego na 30 nabojów. Warto nadmienić, że od kilku już lat czeka na realizację, przygotowany z inicjatywy prezydenta Obamy, projekt ustawy zawierający zapis o powszechnej kontroli wszystkich kupujących broń. Kontroli FBI podlegają bowiem jedynie klienci sklepów. To oznacza, że kontrola nie obejmuje kupujących broń od osób prywatnych oraz tych, którzy takich zakupów dokonują na targach broni. Podnoszono też m.in., że zakazem sprzedaży broni nie są objęte osoby znajdujące się na liście podejrzanych o terroryzm.

Zdecydowanie wyższe niż na poprzedniej konferencji było zainteresowanie problematyką przestępczości zorganizowanej, którą prezentowano na 55 (poprzednio na 34) sesjach²⁶. Odrębnie klasyfikowano problem gangów, który był zaś przedmiotem 45 (poprzednio 44) sesji²⁷. Jak już sygnalizowano w poprzednim sprawozdaniu, tematyka ta była szeroko dyskutowana na XVII Światowym Kongresie Kryminologii w Monterrey²⁸, głównie w kontekście zatrważających rozmiarów bezprawia w Meksyku i innych krajach Ameryki Łacińskiej.

Na poprzedniej konferencji ASC miało miejsce rekordowe wręcz zainteresowanie w odniesieniu do problematyki określanej jako *policing*, obejmującej w szczególności nowe możliwości rozwiązywania problemów w relacji policja–społeczeństwo i inne instytucje. Tematyce tej poświęcono wówczas 181 sesji w porównaniu z liczbą 136 w roku 2013²⁹. Tak znaczące zainteresowanie tą tematyką znalazło swoje „formalne” przełożenie w postaci utworzenia nowej sekcji ASC, o nazwie „*Policing*”, która na omawianej konferencji zainaugurowała swoją działalność z udziałem 116 członków. Tym razem omawiana problematyka odnotowała lekki spadek

²⁵ Zgodnie z jej brzmieniem: „Nie wolno ograniczać praw ludu do posiadania i noszenia broni, gdyż bezpieczeństwo wolnego stanu wymaga dobrze wyszkolonej milicji”.

²⁶ W porównaniu do 30 sesji w 2013 r., 39 w roku 2012, i również 30 w roku 2011.

²⁷ W porównaniu do 37 sesji w 2013 r. i 36 w roku 2012.

²⁸ XVII World Congress of Criminology on „Gangs, Trafficking and Insecurity: Empowering the Community”, Monterrey, Nuevo Leon, Mexico (10–14 August 2014). Zob. Sprawozdanie z tego Kongresu, autorstwa piszącego te słowa opublikowane na łamach „Prokuratury i Prawa”, nr 7–8 z 2015 r.

²⁹ 131 sesji w roku 2012 i 134 w 2011.

na poziomie 174 sesji. Niemniej jednak o jej znaczeniu niech świadczy fakt, iż organizatorzy konferencji jedną z tzw. sesji prezydenckich poświęcili zagadnieniu zapobiegania przestępczości w obszarach miejskich. Asumptem tej decyzji było szereg dramatycznych protestów i demonstracji przeciwko policyjnej przemocy i brutalności, które przetoczyły się przez wiele metropolii amerykańskich. W kontekście zasady „zero tolerancji” podnoszono, że podejmowane nawet w najlepszej intencji działania prewencyjne policji, jeśli nie będą ukierunkowane na rozwiązanie konfliktu, mogą stanowić naruszenia praw człowieka. Wskazywano też, że w ciągu 11 miesięcy 2015 r. policjanci zastrzelili w czasie interwencji ponad 900 osób, z czego około 100 było całkowicie nieuzbrojonych. We wspomnianej sesji wzięli udział zarówno urzędujący, jak i emerytowani szefowie policji.

Dalszą wyraźną tendencję wzrostową odnotowała też związana z *community policing* problematyka społeczności (*communities*), której poświęcono 155 sesji, tj. o 16 więcej niż poprzednio³⁰. Wyraźna tendencja spadkowa wystąpiła natomiast w odniesieniu do działalności sądów w kontekście związanych z tym aspektów prawnych (11 sesji w porównaniu z liczbą 125 sesji poprzednio)³¹.

Spośród licznych sesji, które cieszyły się dużym zainteresowaniem uczestników konferencji warto odnotować sesję nr 360 pod hasłem „*Government and State-Organized Crime: International and Critical Perspective*”, poświęconą problematyce „zbrodni państwowych” – przestępstw popełnianych przez struktury rządowe bądź ich agendy. Szczególną uwagę słuchaczy wzbudziły referaty kierującego sesją prof. Obi N.I. Ebbe (pt. „*State Crimes of Government*”)³² oraz referat Jany Arsowskiej – „*Behind Closes Doors – State Crime, Corruption, and The Macedonian Wire Tapping Scandal*”, nawiązujący do szokujących rozmiarów korupcji

³⁰ W 2013 r. 119, 116 sesji w 2012 r. i 136 w roku 2011.

³¹ 103 w roku 2013, 91 sesji w roku 2012 i 96 w roku 2011.

³² Warto nadmienić, że w czasie konferencji na specjalnej wystawie oficyn wydawniczych miała miejsce promocja pierwszej na świecie monografii poświęconej tej problematyce autorstwa profesora Obi N.I. Ebbe: *State Crimes Around the World. A Treatise in the Sociology of State Deviance*, Kendall Hunt publishing company, Westmark Drive 2016 (ss. 330). Autor tej monografii wystąpił także jako *key-speaker* na Międzynarodowym Seminarium poświęconym „*State Crimes from Historical and Current Perspective*”, które w dniu 16 marca odbyło się na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

w sferach rządowych Macedonii, które ujrzały „światło dzienne” w wyniku tzw. afery podsłuchowej.

W ostatnim dniu konferencji warto było uczestniczyć w obradach sesji nr 1006 (*Thinking Outsider the Traditional Criminological „Box”*), w której na szczególną uwagę zasługiwały referaty profesorów Minoru Yokoyama z Kokugakuin University (*Recent Juvenile Delinquency in Japanese Aged Society*) oraz kierującego tą sesją Scotta Bonna z Drew University (*Suicide is the New Murder: The Suicide-Mass Murder Connection*). S. Bonn wykazał związek pomiędzy samobójstwami a masowymi zabójstwami (masakrami) przy użyciu broni, dokonywanymi przez szaleńców, którzy bezpośrednio po tym popełniają samobójstwo (dotyczy to ponad 50% tej kategorii sprawców, którzy dokonują tego rodzaju aktu „własnoręcznie” bądź – jak to określił referent – „rękami” policjanta („*suicide by cop*”). Zdarzenia te w ciągu ostatnich 10 lat wykazują tendencję wzrostową, co bezpośrednio „przekłada się” na wzrost liczby samobójstw. Wbrew obiegowym opiniom tego rodzaju zbrodnicze działania są wcześniej planowane, a ich sprawcy działają z premedytacją. Referent zwrócił też uwagę na znaczne podniesienie granicy wieku samobójców w USA (aktualnie na poziomie 47 lat), czego efektem jest w szczególności kryzys gospodarczy dotyczący „bezpieczne” dotąd średnie pokolenie Amerykanów oraz zasygnalizował zdecydowanie szybciej rosnący wskaźnik samobójstw kobiet w porównaniu do mężczyzn, którzy w ogólnej statystyce tej patologii nadal przewodzą. Statystycznie na każde zabójstwo przypadają trzy samobójstwa: rocznie odnotowuje się w USA około 14 tysięcy zabójstw i 38 tysięcy samobójstw. Samobójstwo w tym kraju staje się tematem politycznie niewygodnym, wstydliwym. Wydawnictwa wyjątkowo niechętnie reagują na tego rodzaju oferty wydawnicze kryminologów, sugerując – według doświadczeń własnych referenta – podjęcie bardziej „atrakcyjnego” dla szerokiego grona czytelników tematu, tj. zabójstw seryjnych. Z kolei M. Yokoyama we wspomnianym wyżej referacie przedstawił przestępczość nieletnich w Japonii z perspektywy historycznej, sygnalizując m.in. tendencję spadkową w latach 2003–2013, z 41,3% do 25,3%. Przestępczość tej kategorii sprawców stanowi mniej problem społeczny niż w poprzednim okresie. Nawiązując do pięciu sposobów adaptacji społecznej wypracowanych przez Roberta Mertona, referent stwierdził, iż większość nieletnich preferuje konformizm (działanie ukierunkowane na kulturowo określone cele za pomocą legalnych środków) oraz rytualizm (postępowanie zgodnie z obowiązującymi nor-

mami, lecz przy obniżonych aspiracjach i rezygnacji z celów, których realizacja stała się nieosiągalna legalną drogą). Krytycznie też odniósł się do forsowanej przez japońskie ministerstwo sprawiedliwości, a popieranej przez 90% społeczeństwa, koncepcji obniżenia granicy wieku odpowiedzialności karnej, akcentując jednocześnie potrzebę rozwijania oddziaływań prewencyjnych. Referent, który w tym zakresie prowadzi ożywioną kampanię, także medialną, podnosił, że zrealizowanie konserwatywnego postulatu ministerstwa sprawiedliwości spowoduje, że około 40% nieletnich sprawców przestępstw, drogą „uzyskania” statusu sprawcy „dorosłego”, straci tym samym szansę zdobycia zawodu w specjalnych ośrodkach izolacyjnych (*Juvenile Training Schools*), po odbyciu zaś kary osoby takie będą podlegać, jako ex-więźniowie, procesowi społecznej dyskryminacji³³.

W ramach tzw. *poster sessions* (sesje plakatowe), oznaczonych numerem 623 i 627, zaprezentowanych zostało – indywidualnie lub zespołowo – aż 427 (o 101 więcej niż poprzednio) różnych tematów³⁴. Każdy z nich był zilustrowany na wymiarowej przestrzeni plakatowej wykresami, zdjęciami bądź inną formą ilustracji graficznej, łącznie z syntetycznym opisem metodologii przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników. „Dysponenci” poszczególnych tematów w czasie 2 godzin trwania sesji pozostawali do dyspozycji osób zainteresowanych prezentowaną tematyką.

Szczególne miejsce miała uroczysta sesja (*ASC Award Plenary*), na której tradycyjnie wręczane były doroczne nagrody Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii w dziesięciu kategoriach. Główną z nich – *Edwin H. Sutherland Award* otrzymał – z rąk prezydenta ASC prof. Candace Kruttschnitt (The Ohio State University) – prof. Robert Agnew (Emory University, USA). Tradycyjnie towarzyszący tej ceremonii uroczysty wykład Laureat zatytułował „*A Theory of Crime Resistance and Susceptibility*”. Laureatem drugiej bardzo prestiżowej nagrody, przyznawanej kryminologom spoza obszaru północnoamerykańskiego, tj. *Thorsten Sellin and Sheldon and Eleanor Glueck Award*, został prof. Tapio Lappi-Seppälä z Uniwersytetu w Helsinkach.

³³ Zob. M. Yokoyama, *Change in Educative Treatment in Japanese Juvenile Training School*, Kokugakuin, „Journal of Law and Politics” 2016, No. 53(4), s. 31 i nast.

³⁴ 269 sesji w 2012 r. i 250 w roku 2011.

Dla kryminologów spoza USA tradycyjnie istotnym wydarzeniem było doroczne zebranie Sekcji Kryminologii Międzynarodowej³⁵, pod przewodnictwem S. Kethineni, na którym wręczone zostały statutowe nagrody DIC. Główną z nich – *2015 Freda Adler Distinguished Scholar Award* – za znaczące osiągnięcia w zakresie kryminologii międzynarodowej otrzymał amerykański kryminolog prof. William Pridemore – dziekan School of Criminal Justice na Uniwersytecie w Albany (State University of New York). Natomiast laureatką nagrody za publikację poświęconą zagadnieniom związanym z międzynarodowymi lub porównawczymi aspektami przestępczości i wymiaru sprawiedliwości została Jana Arsovska za książkę pt. „*Decoding Albanian Organized Crime*” (University of California Press, 2015), reprezentująca John Jay College of Criminal Justice (City University of New York).

Ze strony polskiej w charakterze referenta na omawianej konferencji wystąpił piszący te słowa, który przedstawił dwa referaty. Pierwszy z nich³⁶ E.W. Pływaczewski zaprezentował w sesji tematycznej nr 166, zatytułowanej „*Woman and Children as Offenders and Victims Learned for Succeeding Generations*”, którą kierował dr hab. Sławomir Redo (Academic Council on the United Nations System). Udziałem przewodniczącego sesji był jego interesujący referat pt. „*Gender Neutral or Sensitive Anti-Corruption Education Across the World?: The United Nations Road Ahead*”. Drugi referat³⁷ piszący te słowa wygłosił w sesji nr 774 pod hasłem „*Organized Crime Around the World*”, którą kierował Rajeev Gurdur (Cardiff University). Jednym z problemów, do których nawiązywano w części dyskusyjnej tej sesji, był problem handlu ludźmi, eksponowany zarówno w referacie piszącego te słowa, jak i w prezentacji dr Chiomy Daisy Onyige (University of Port Harcourt) z Nigerii, pt. „*The Role of Law Enforcement Agents on the Dynamisc of Trafficking in Nigeria*”. Referentka wskazywała m.in. na wiodącą rolę Nigerii na kontynencie afrykańskim w handlu ludźmi zarówno w wymiarze krajowym, jak i transgranicznym. Znaczący udział w tym procederze mają funkcjonariusze organów ścigania i służb migracyjnych, co ma związek z wszechobecną w tym kraju korupcją (zajmuje on niechlubną 114 pozycję w rankingu *Transparen-*

³⁵ Division of International Criminology (DIC). Zob. www.internationalcriminology.com.

³⁶ Pod tytułem „Post-2015 United Nations Criminal Justice Education Agenda: What Western Criminology May Contribute”.

³⁷ Pod tytułem „*The Nature and Scope of Organized Crime in Central Europe*”.

cy *International* na 177 klasyfikowanych krajów). Nigeria funkcjonuje zarówno jako kraj, z którego pochodzą ofiary zmuszane do prostytucji w krajach Europy Zachodniej, jak i kraj tranzytowy oraz docelowy, do którego „importowane” są w tym celu oraz do pracy przymusowej kobiety i dzieci. W Nigerii obowiązuje wprawdzie odpowiednie instumentarium prawne ukierunkowane na zwalczanie tego procederu (łącznie z ratyfikowanymi aktami międzynarodowego prawa karnego), lecz jego egzekwowanie ma charakter czysto iluzoryczny. W dyskusji prowadzonej na omawianej sesji nawiązywano również do tez referatu pt. „*African Maritime Piracy. Fifteen Year Comparative Study*”, który wygłosił Matthew M. Sweeney (School of Criminology and Justice Studies, University of Massachusetts Lowell), zawierającego wyniki piętnastoletnich badań nad piractwem morskim po obu stronach kontynentu afrykańskiego, tj. Zatoki Adeńskiej oraz Zatoki Gwinejskiej. Referent przeanalizował dane *IMO's Global Integrated Shipping Information System* (GISIS), które zawierają stany faktyczne kwalifikowane jako piractwo lub rozbój z użyciem broni. Badania te obejmowały 1886 aktów tego procederu. Z danych wynika, że najwięcej aktów piractwa morskiego (ponad 200 rocznie) miało miejsce w rejonie Afryki Wschodniej, tj. Zatoki Adeńskiej w latach 2008–2012.

Miejscem kolejnej, 72. dorocznej konferencji ASC w 2016 r., pod hasłem „*The Many Colors of Crime&Justice*”, będzie Nowy Orlean (LA).

SKOROWIDZ ALFABETYCZNY

ALPHABETICAL INDEX

Materiał został ułożony według następujących działów / Material has been placed according to the following parts:

- I. Słowa wstępne / Forewords,
- II. Artykuły / Articles,
- III. Publikacje studenckie / Student's publications,
- IV. Opinie prawne / Komunikaty / Legal opinions / Announcements,
- V. Glosy / Glosses,
- VI. Recenzje i noty bibliograficzne / Reviews and Bibliographical Notes,
- VII. Sprawozdania / Reports.

I. SŁOWA WSTĘPNE / FOREWORDS

1. BAŁABAN ANDRZEJ. Nr 8
2. BANASZAK BOGUSŁAW. Nr 4
3. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 9
4. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 10
5. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 13
6. GDULEWICZ EWA. Nr 11
7. GRZYBOWSKI MARIAN. Nr 7
8. HOC STANISŁAW. Nr 12
9. IWANEK JAN. Nr 2
10. ŁABNO ANNA. Nr 10
11. MAŁAJNY RYSZARD M. Nr 3
12. MICHALSKA ANNA. Nr 6
13. MŁYNARSKA-SOBACZEWSKA ANNA. Nr 14
14. SKOTNICKI KRZYSZTOF. Nr 10
15. SKRZYDŁO WIESŁAW. Nr 5
16. SZMULIK BOGUMIŁ. Nr 13
17. WIECZOREK LESZEK. Nr 12
18. WIECZOREK LESZEK. Nr 13
19. WIECZOREK LESZEK. Nr 14
20. WIECZOREK LESZEK. Nr 15
21. WIECZOREK LESZEK. Nr 16

- 22. WIECZOREK LESZEK. Nr 17
- 23. WIECZOREK LESZEK. Nr 18
- 24. WITKOWSKI ZBIGNIEW. Nr 9
- 25. ZWIERZCHOWSKI EUGENIUSZ. Nr 1

II. ARTYKUŁY / ARTICLES

- 26. ABO SAEID TAREK. Autonomia palestyńska a prawo narodów do samostanowienia. Nr 4
- 27. ADAMCZEWSKI ROBERT. Ochrona konsumentów w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 10
- 28. ALVAREZ SILVINA M. Polish Nationalism During the Communist Period (the Role of the Catholic Church). Nr 3
- 29. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BARTOSZ. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty *de lege lata i de lege ferenda*. Nr 16
- 30. BACHERT PATRIC. The Legal Status of the Immigrants in Germany. Nr 1
- 31. BAJANIK STANISLAV. Slovakia without Slovak Schools. Nr 2
- 32. BALOG BORIS. The Right to Vote of People in Imprisonment in Slovakia. Nr 14
- 33. BAŁDYS ROBERT. Prawa człowieka a prowadzenie działalności wykrywczej przez Policję Województwa Śląskiego. Nr 7
- 34. BANASZAK BOGUSŁAW. O konieczności zmiany Konstytucji RP w związku z ratyfikacją Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Nr 9
- 35. BANERGEE VIKRAMJIT. Religion, Tolerance and Individual Rights: In the Age of Civilisations. Nr 8
- 36. BANERGEE VIKRAMJIT. Religia, obyczaje i prawo rodzinne w Anglii i Walii w obliczu narastającego konfliktu kultur. Nr 9
- 37. BÁRD PETRA. Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. Nr 12
- 38. BERLIBA VIOREL, COJHOCARU RADION. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12
- 39. BERLIBA VIOREL, SOBIETSKY ROSTISLAV. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
- 40. BIŁGORAJSKI ARTUR. Zasady z Yogyakarta dotyczące stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w odniesieniu do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej. Nr 11
- 41. BIŁGORAJSKI ARTUR. Kilka uwag nt. Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych. Nr 12

42. BIŁGORAJSKI ARTUR. Prawda jako granica wolności wypowiedzi na gruncie polskiego systemu prawa. Wybrane zagadnienia. Nr 13
43. BISZTYGA ANDRZEJ. Geneza Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 1
44. BISZTYGA ANDRZEJ. Droga do reformy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 2
45. BISZTYGA ANDRZEJ. Reforma Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – Protokół nr 11 do Konwencji Europejskiej. Nr 3
46. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona informatorów – nowa rola nebraskańskiego ombudsmana (na podstawie ustawy o skuteczności działania administracji stanu Nebraska). Nr 4
47. BISZTYGA ANDRZEJ. Wspomnienie o profesor Annie Michalskiej. Nr 8
48. BISZTYGA ANDRZEJ. Problem ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie (artykuł recenzyjny). Nr 13
49. BISZTYGA ANDRZEJ, JACHIMOWICZ ALEKSANDER. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
50. BORSKI MACIEJ. Skarga konstytucyjna w systemie prawnym Republiki Czeskiej. Nr 11
51. BORSKI MACIEJ. Karta Podstawowych Praw i Wolności jako element porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej. Nr 13
52. CERNOMORETS SERJ, SPATARI VITALYE. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
53. CHOLEWINSKI RYSZARD. Prawo do integracji w integrującej się Europie. Najnowsze zmiany w statusie prawnym obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej. Nr 5
54. CHOLEWINSKI RYSZARD. A Constitutional Innovation in the United Kingdom: The Human Rights Act 1998. Nr 6
55. CHORAŻEWSKA ANNA. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
56. CHRONOWSKI NORA, DRINOCZI TIMEA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
57. CHRUŚCIAK RYSZARD. Ogólna klauzula ograniczeń wolności i praw jednostki – prace konstytucyjne nad art. 31 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. Nr 12
58. CHRZCZONOWICZ PIOTR. Przestępczość związana z działalnością tzw. sekt destrukcyjnych w Polsce – charakterystyka zagadnienia. Nr 12
59. CIAPAŁA JERZY. Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP. Nr 7

60. CIAPAŁA JERZY, MIJAŁ PRZEMYSŁAW. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególnie środek ochrony praw jednostki. Nr 9
61. CIAPAŁA JERZY. Wybrane konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe zagadnienia regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkających w Republice Federalnej Niemiec. Nr 14
62. COALE SAMUEL. The Design of Conspiracy: Human Rites (Rights) of Fantasy and Fiction. Nr 4
63. CONBOY MARTIN. Public Sphere or Public Spectacle? The British Press and Human Rights. Nr 4
64. CUSHNIR VALERIU, PALADII ANDRIAN. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
65. CZARNY PIOTR. Położenie i ochrona praw Łużyczan w zjednoczonych Niemczech. Nr 6
66. CZEREPANIAK-WALCZAK MARIA. Szkoła niepaństwowa w kontekście praw człowieka. Nr 3
67. DAJNOWICZ DIANA. Jaka kara za uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka? – praktyka orzecznicza w świetle statystyk sądowych. Nr 18
68. DĄBEK DARIUSZ. Problem filozofii wartości w kontekście praw człowieka. Nr 2
69. DEGÓRSKA KATARZYNA. Ochrona prawa do prywatności w najnowszym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 9
70. DOLNICKI BOGDAN. Instytucja nadzoru jako instrument służący ochronie praw podmiotowych – na przykładzie samorządu terytorialnego. Nr 3
71. DOMAŃSKA ALDONA. Naruszanie praw cudzoziemców i mniejszości narodowych. Rozważania w oparciu o wybrane wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 9
72. DOROSZEWSKA KATARZYNA. Podstawowe gwarancje i zagrożenia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w kontekście zmian w kodeksie postępowania karnego. Nr 17
73. DRINOCZI TIMEA, ZELLER JUDIT. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
74. DRINOCZI TIMEA. General Characteristics of Fundamental Economic Rights. Nr 11
75. DUKIET-NAGÓRSKA TERESA. Uwagi o prawnokarnej ochronie prawa człowieka do samostanowienia w sprawie zdrowia. Nr 11
76. DURAN PALOMA. Constitutional Protection of the Guiding Principles of Social and Economic Policies of 1978 Spanish Constitution. Nr 6
77. DWORZECKI JACEK. Rola Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w walce z przestępczością handlu ludźmi w Polsce. Nr 16

78. ECKHARDT KRZYSZTOF. Prawo do ochrony zdrowia. Zagadnienia wybrane. Nr 10
79. FEDORENKO VLADYSLAV, CHERNEZHENKO OLENA. Civil (personal) rights and liberties in Ukraine: notions, system, and problems of their establishing. Nr 18
80. FEDORENKO VLADYSLAV, CHERNEZHENKO OLENA. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka współcześnie na Ukrainie: koncepcja, system, gwarancje. Nr 17
81. FERREIRA DA CUNHA PAULO. Human and Fundamental Rights and Duties in the Portuguese Constitution. Some Reflections. Nr 11
82. FILIPEK MICHAŁ JAN. Status prawny mniejszości etnicznej Samów w świetle prawa norweskiego. Nr 14
83. FILIPKOWSKI WOJCIECH. Kierunki zmian systemu pozbawiania owoców przestępstwa w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Nr 18
84. GEORGHIADES KORINNA. The Status of Rape as a Crime in International Humanitarian Law. Nr 6
85. GLUMIŃSKA JADWIGA. Prawa i obowiązki podatnika w świetle projektu ustawy „ordynacja podatkowa” (wybrane zagadnienia). Nr 4
86. GÓRALCZYK-PAPOŃ ANETA. Klauzule generalne w prawie cywilnym – zagrożenie dla porządku prawnego czy instrument dostosowawczy prawa do zmiennych warunków gospodarczych? Nr 7
87. GRABOWSKI RADOSŁAW. Prawo do życia w Polsce. Nr 7
88. GRAMAŁA ALEKSANDRA. Prawa socjalne w projektach Konstytucji III RP. Nr 7
89. GRAMATYKA MICHAŁ, LEŚNIAK MAREK. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
90. GRZYB MAGDALENA. Wymuszone zaginięcia – zmora przeszłości wiecznie żywa. O retroaktywnej sprawiedliwości w Ameryce Łacińskiej. Nr 14
91. GURDEK MAGDALENA. Wymagania kwalifikacyjne kandydatów na stanowisko kierownika urzędu stanu cywilnego lub jego zastępcy w świetle przepisów nowej ustawy z 28 listopada 2014 roku – Prawo o aktach stanu cywilnego – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*. Nr 17
92. HARASIMIĄK GRZEGORZ. Prawo do wolności religijnej a swoboda działania sekt w Polsce. Czy wszystko w sferze wyznaniowej nam wolno? Nr 16
93. HARBICH JÜRGEN. Spór o islamską chustę. Nr 10
94. HARBICH JÜRGEN. Erstmals Verwaltungsgerichte in der Mongolei. Nr 10
95. HERNAS ADAM. Prawa człowieka w świetle programu haskiego. Nr 14

96. HOC STANISŁAW. Wybrane aspekty prawne inwigilacji obywateli. Nr 13
97. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Konstytucyjnoprawne aspekty przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej (zagadnienie realizacji praw wyborczych przez obywateli Unii w wyborach do organów stanowiących samorządu terytorialnego – uwagi wstępne). Nr 5
98. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Uwagi o referendum gminnym. Nr 4
99. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta w świetle prawa europejskiego. Nr 5
100. JAGIELSKI MARIUSZ. Zasada powszechności wyborów w III RP w świetle praw człowieka. Nr 1
101. JAGIELSKI MARIUSZ. Gwarancje praw i wolności w projektach nowej polskiej Konstytucji. Nr 2
102. JAGIELSKI MARIUSZ. Prawo do sprawiedliwego sądu w USA – rzecz o ograniczeniach praw obywatelskich w przypadku konfliktu z interesami władzy. Nr 5
103. JANECEK TOMASZ. Prawo obywatela do sądu. Nr 4
104. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do informacji a prezentacja kampanii wyborczych w mediach masowych w świetle zaleceń Komitetu Rady Ministrów Rady Europy. Nr 7
105. JASKIERNIA ALICJA. Wolność słowa jako wartość w systemie aksjologicznym Rady Europy. Nr 8
106. JASKIERNIA ALICJA. Problemy wolności wypowiedzi w mediach europejskich w świetle prac Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Nr 9
107. JASKIERNIA ALICJA. Swoboda informacji a problem depenalizacji zniesławienia w pracach Rady Europy. Nr 11
108. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do wolności słowa i do wolnych wyborów a niebezpieczeństwo „sondażokracji”. Nr 13
109. JASKIERNIA JERZY. Czy Europie potrzebne jest *General Judicial Review*? Nr 7
110. JASKIERNIA JERZY. Uwarunkowania skuteczności wykonywania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 8
111. JASKIERNIA JERZY. Projekty zmian struktury i kompetencji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w celu zwiększenia efektywności systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Nr 9
112. JASKIERNIA JERZY. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy. Nr 11
113. JĘDRZEJEWSKI EDWARD. Trudne pojęcie godności człowieka. Nr 6

114. JUSZKA KAROL. Prawa człowieka w instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Nr 15
115. JUSZKA KAROL. Zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego. Nr 16
116. KACZMARCZYK HUBERT. Dlaczego prawa zwierząt? Nr 17
117. KACZMARSKI LESZEK. Miejsce polityki społecznej państwa i jej szczególnej formy nowej gospodarki społecznej w ustroju społecznej gospodarki rynkowej. Nr 11
118. KALUS STANISŁAWA. Patient Protection and Premises of Efficacy of Patient Consent for Medical Procedures. Patient Rights and their Protection in Polish Law. Nr 13
119. KANAREK BEATA, WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA. Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski. Nr 16
120. KANTYKA ZBIGNIEW. Polityka i prawa człowieka – tomistyczny punkt widzenia. Nr 1
121. KIEŁTYKA ANDRZEJ. Refleksje na temat tymczasowego aresztowania i praw człowieka w Polsce. Nr 10
122. KIJOWSKI MACIEJ. Sytuacja prawna jednostki w świetle wstępu do Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Nr 9
123. KLECHA KLAUDIA. Integralność osoby ludzkiej w ujęciu Karty Praw Podstawowych. Nr 8
124. KNOSALA ERNEST. Istota samorządu terytorialnego a prawa i interesy obywateli. Nr 2
125. KOPER RADOSŁAW. Problem horyzontalnego działania prawa do prywatności na tle Konstytucji RP oraz ustawodawstwa karnoprocesowego. Nr 11
126. KORDYS TOMASZ. Realizacja prawa do sądu a odrębne postępowanie gospodarcze. Nr 13
127. KOWALCZYK ANETA. Prawo do rokowań zbiorowych jako konsekwencja wolności zrzeszania się. Nr 17
128. KRAWIEC GRZEGORZ. Udział RPO w postępowaniu przed sądami administracyjnymi – uwagi *de lege ferenda*. Nr 13
129. KRAWIEC GRZEGORZ. Wybrane problemy prawne bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie niematerialnym. Nr 18
130. KUCHTA JOANNA, MICHAŁSKI JAKUB. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14
131. KUCZYŃSKI VLADIMIR A., KUZNIECOW OLEG. Human and Citizens Rights Protection in the Activities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8

132. KULESZA EWA. Konstytucyjne prawo do ochrony danych osobowych i jego ustawowa regulacja. Nr 7
133. KWIECIEŃ ROMAN. Między wolnością a przymusem: Immanuela Kanta idea prawa i „wiecznego pokoju”. Nr 7
134. LENGYELOVA DANIELA. The Status of Ombudsman in the Slovak Republic. Nr 13
135. LEONARD SIOBHAN, JAMES MARK. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
136. LESZCZYŃSKI MATEUSZ. Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka. Nr 16
137. LESZCZYŃSKI PAWEŁ A. Zagadnienie realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – zarys problematyki. Nr 13
138. LEŚNIAK MAREK, GRAMATYKA MICHAŁ. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
139. LETKIEWICZ KAMILA. Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie dysponowania życiem i zdrowiem. Nr 16
140. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja sądów przysięgłych w amerykańskim systemie prawa – na tle refleksji z procesu O.J. Simpsona. Nr 4
141. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja *impeachmentu* i spory wokół jej przedmiotowego zakresu w Stanach Zjednoczonych. Nr 6
142. ŁABNO-JABŁOŃSKA ANNA. Zasada socjalnego i demokratycznego państwa prawnego a koncepcja praw i wolności w Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Nr 1
143. ŁABNO ANNA. Ochrona dóbr kultury w rozwiązaniach konstytucyjnych. Rozważania na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i wybranych konstytucji państw obcych. Nr 10
144. ŁASZCZYCA GRZEGORZ. Zakaz *reformationis in peius* w kodeksie postępowania administracyjnego (ze szczególnym uwzględnieniem postępowania zażaleniowego). Nr 5
145. MAŁAJNY RYSZARD M. Konfesyjne przesłanki uchwalenia amerykańskiej Karty Praw. Nr 1
146. MAŁAJNY RYSZARD M. Amerykański rodowód instytucji *judicial review*. Nr 2
147. MAŁAJNY RYSZARD M. Constitution Making Process in Eastern European Countries. Nr 4
148. MAŁAJNY RYSZARD M. Konkordat polski z 1993 r. – *altera pars*. Nr 4
149. MAŁAJNY RYSZARD M. Kościół i Państwo w USA – model wzajemnych stosunków. Nr 5

150. MAŁAJNY RYSZARD M. The Theory of Division of Power as a Safeguard of Individual Freedoms – An Outline of Origins. Nr 6
151. MARCIN RAYMOND B. Individualism and Communitarianism in U.S. Constitutional Theory. Nr 2
152. MARTYSZ CZESŁAW. Samorządowe Kolegia Odwoławcze w systemie ochrony praw obywateli w Polsce. Nr 3
153. MAĆZYŃSKI MACIEJ. Prawo do własności intelektualnej w systemie praw jednostki. Nr 15
154. MIKOŁAJCZYK BARBARA. Znaczenie i funkcje urzędu Wysokiego Komisarza ONZ do Spraw Uchodźców. Nr 1
155. MIKOŁAJCZYK BARBARA. „Wiodące zasady wewnątrzpaństwowych przesiedleń” jako wzór dla ochrony osób przemieszczonych wewnętrznie. Nr 9
156. MIŁKOWSKI TOMASZ. Billingi w pracy służb policyjnych – kilka uwag na tle zarzutów Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego i Najwyższej Izby Kontroli. Nr 15
157. MIŁKOWSKI TOMASZ. Podstawowe podobieństwa i różnice regulacji normatywnych kształtujących instytucje i zakresy uprawnień ombudsmánów Polski i Hiszpanii. Nr 14
158. MOLL TOMASZ. Pozycja prawna Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu administracyjnym. Nr 17
159. MOLL TOMASZ, ORAZALIEVA ALYA. Ochrona prawna stosunku pracy radnego w prawie polskim. Nr 17
160. MUNA BERNARD. Can We Avoid War Crimes? – The Example of the Former Yugoslavia and Rwanda. Speech Given on the Occasion of Seminar „Can We Avoid War Crimes”, December 3, Caen-Normandy. Nr 6
161. NESTEROVYCH VOLODYMYR. EU Standards for the Regulation of Lobbying. Nr 18
162. NYGARD ANN-CHARLOTTE. Human Rights within the International Environmental Law Framework. Nr 1
163. OCIECZEK GRZEGORZ. Międzynarodowe kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową. Nr 18
164. OFIARSKI ZBIGNIEW. Ochrona praw podatnika w świetle zasady udzielania informacji prawnej. Nr 8
165. OLSZEWSKI JAN. Wzrost znaczenia prawa jako regulatora stosunków społecznych w ChRL (wybrane aspekty). Nr 3
166. ORAZALIEVA ALYA. Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis. Nr 16
167. PALIWODA PRZEMYSŁAW, HRYSZKIEWICZ DOMINIK. Dereifikacja zwierząt. Polskie doświadczenia. Nr 17

168. PETRÉTEI JÓZSEF. Prawa podstawowe w praktyce Węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 9
169. PISKORSKI JUSTYN. Internacjonalizacja przestępstw pedofilskich. Miejsce w systemie praw człowieka. Nr 12
170. PISKORSKI JUSTYN. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. Nr 12
171. PISKORSKI JUSTYN. Perspektywa kryminalizacji grup psychomanipulacyjnych (sekt) i grup religijnych o agresywnym światopoglądzie w prawie Unii Europejskiej. Nr 18
172. PISKORSKI JUSTYN. Znaczenie zarzutu *tu quoque* w postępowaniach przed międzynarodowymi trybunałami karnymi. Nr 14
173. PISKORSKI JUSTYN. Zwierzęta i prawo karne – perspektywa antropologiczna. Nr 18
174. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Instytucjonalna ochrona praw dziecka w Polsce sprawowana przez Rzecznika Praw Dziecka. Nr 17
175. PRZYBYSZ MARCIN. Zjawisko handlu ludźmi a międzynarodowe standardy ochrony człowieka i polska praktyka. Nr 14
176. RACHWAŁIK IWONA. Państwo a Kościół w II Rzeczypospolitej – model wzajemnych stosunków. Nr 4
177. RATAJCZAK MACIEJ. Czy stosowanie tortur może być „opłacalne”? Ticking time bomb scenario w świetle law&economics. Nr 15
178. RATAJCZAK MACIEJ. Ekonomiczny wymiar zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jego kryminalizacji. Nr 16
179. RÓTH ERIKA. The Rights of the Accused and Coercive Measures Restricting the Right to Liberty in Hungarian Criminal Procedure. Nr 1
180. ROTT DARIUSZ. Rzecznik Praw Ucznia – Kuratorium Oświaty w Katowicach. Nr 3
181. ROWE NICOLA J. Human Rights as Basis of Human Community, Peace and Art. 1 (2) of German Basic Law. Nr 7
182. RUPAR ŁUKASZ. Tryb wyboru posłów do Parlamentu Europejskiego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Nr 10
183. SAKOWSKA MARLENA. Prawo do ochrony danych osobowych a wolność wypowiedzi. Nr 10
184. SCHEINOST MIROSLAV. Human Rights and Crime in Times of Globalisation. Nr 12
185. SITARZ OLGA. Ochrona dziecka – ofiary handlu ludźmi w prawie polskim na tle regulacji wybranych krajów (Belgia, Niemcy, Włochy, Holandia, Kosowo, Wielka Brytania). Nr 12
186. SKRYPNIUK ALEKSANDR, FEDORENKO VLADYSLAV. Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine. Nr 18

187. SOBAS MAGDALENA. Stan podwyższonej gotowości podmiotów leczniczych w przypadku katastrofy w odniesieniu do prawa człowieka do życia. Nr 18
188. SOBIERAJ JERZY. Wolność a prawa człowieka. John Locke na gruncie amerykańskim. Nr 2
189. SOBIERAJ JERZY. Prawo do edukacji jako atrybut wolności. Z dziejów rekonstrukcji amerykańskiego Południa. Nr 3
190. SOBIERAJ JERZY. Civil Rights, Politics, and Freedmen in the Literature of Reconstruction. Nr 7
191. STANULEWICZ MAKSYMILIAN. Herezja – odstępstwo – sekta. O sporze wokół pewnych pojęć. Nr 17
192. SUCHOLEWSKI DAMIAN. Prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności według norm międzynarodowych. Nr 18
193. SZCZEPANIAK RAFAŁ. Odpowiedzialność odszkodowawcza za przestępstwa przeciwko nieletnim. Nr 12
194. SZEWCZYK HELENA. Prawo do pracy jako prawo człowieka. Nr 7
195. SZEWCZYK HELENA. Ochrona dóbr osobistych pracownika w Konstytucji RP. Nr 10
196. SZEWCZYK HELENA. Zasada równości i niedyskryminacji w zatrudnieniu w prawie wspólnotowym i polskim. Nr 11
197. SZMULIK BOGUMIŁ. Relacje pomiędzy Sądem Najwyższym a Trybunałem Konstytucyjnym w obowiązującym stanie prawnym. Nr 11
198. SZYMCZYK ANDRZEJ. Historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych. Nr 16
199. ŠTEVČEK MAREK. Right to a Fair Trial in Relation to Judiciary System of the Slovak Republic. Nr 11
200. ŠTEVČEK MAREK. Definition, Meaning and Purpose of the Execution Law in the System of Law Protection Bodies in the European Legal Context – Selected Problems. Nr 13
201. ŚWIEBODA MAŁGORZATA. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako gwarant praw obywatelskich. Nr 5
202. ŚWIRGON-SKOK RENATA. Zagadnienie obywatelstwa niewolnika ustanowionego spadkobiercą w testamencie rzymskim. Nr 17
203. THORZ MACIEJ. Rzecznik Praw Dziecka a Rzecznik Praw Obywatelskich – konkurenci czy sojusznicy? Nr 10
204. TILK PETER. Podstawowe prawo do równości w orzecznictwie węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 10
205. TKACZ SŁAWOMIR. O „istocie” wolności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11

206. TKACZ SŁAWOMIR. O kompetencjach Rzecznika Praw Obywatelskich w procesie karnym. (Problemy wykładni przepisów prawa). Nr 13
207. TOBOR ZYGMUNT. Pojęcia: „państwo prawne” i „praworządność” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 2
208. TÓTH FERENC-STEPHAN. Die Reaktion der rechtsprechenden Gewalt auf Straftaten mit rechtsextremistischem Hintergrund am Beispiel der neueren Judikatur zu §129 StGB. Nr 4
209. TRUSKOLASKA EMILIA MAGDALENA, WOJEWODA EWELINA. Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Nr 18
210. UNIEJEWSKI JAN, PAZURA ANNA. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16
211. URBANEK ŁUKASZ. Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 roku a problem definicji. Nr 7
212. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Ochrona praw strony w kodeksie postępowania administracyjnego na etapie postępowania administracyjnego. Nr 5
213. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Moc dowodowa dokumentów urzędowych a zasada prawdy obiektywnej i ochrona pozycji strony w postępowaniu administracyjnym. Nr 6
214. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA, MAREKWIA ALEKSANDER. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
215. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zarys instytucji koronera na tle polskich unormowań. Nr 15
216. WIDŁA TADEUSZ. Prawo do prywatności a prowadzenie działalności operacyjno-wykrywczej. Nr 4
217. WIECZOREK GERTRUDA. Prawa i obowiązki dzieci z wadami wzroku. Wybrane problemy w ujęciu pedagogicznym. Nr 7
218. WIECZOREK GERTRUDA. Prawo do nauki a możliwości nauczania i doksztalcania osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Nr 14
219. WIECZOREK GERTRUDA. Rola kuratora sądowego dla dorosłych w zakresie pomocy podopiecznym. Nr 15
220. WIECZOREK LESZEK. Wybrane aspekty bezpieczeństwa mieszkańców średniego miasta. Nr 12
221. WIECZOREK LESZEK. Działalność Powiatowej Komisji Bezpieczeństwa i Porządku w zakresie prawa do bezpieczeństwa. Nr 13
222. WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec. Nr 13

223. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z badań. Nr 14
224. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z kolejnej edycji badań. Nr 15
225. WIECZOREK LESZEK. (Samo)wykluczenie społeczne a sekty. Nr 17
226. WIECZOREK LESZEK. Prawne i faktyczne aspekty rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Nr 18
227. WIERUSZEWSKI ROMAN. Wspomnienie o Marku Nowickim. Nr 10
228. WITKOWSKI PAWEŁ. Samorządowe Kolegium Odwoławcze gwarantem praw jednostki. Nr 3
229. WOJCIECHOWSKI WOJCIECH. Wolności i prawa jednostki oraz akt normatywny jako elementy podstawy skargi konstytucyjnej. Nr 8
230. WYGODA KRZYSZTOF. Polska ustawa o ochronie danych osobowych jako jedna z gwarancji prawa do wolności. Nr 5
231. YARMOL LILIYA. Expression of Views by Virtue of Mass Media in Ukraine: Theoretic Legal Aspects. Nr 16
232. ZACHARKO LIDIA. Sądowa kontrola decyzji administracyjnych jako gwarancja ochrony praw i interesów obywateli. Nr 1
233. ZACHARKO LIDIA. Prawny charakter wystąpień obywatela do organów administracji publicznej. Nr 5
234. ZACHARKO LIDIA. Granice prywatyzacji zadań publicznych gminy a ochrona interesów wspólnot lokalnych. Nr 7
235. ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Prokuratura w znowelizowanej ustawie z 9 października 2009 r. Nr 14
236. ŻELAŹNICKI CEZARY. Zasada suwerenności państwa a problem interwencji humanitarnej. Nr 8

III. PUBLIKACJE STUDENCKIE / STUDENT'S PUBLICATIONS

237. BOŹEK MARTIN. Teoria podziału władzy a jednostka. John Locke. Nr 5
238. CZADERSKA EWA. Urząd norweskiego ombudsmana i jego funkcjonowanie. Nr 3
239. DUDA KAMILA. Pozycja prawna i ochrona praw mniejszości narodowych w Austrii. Nr 5
240. HLEBICKA-JÓZEFOWICZ ANNA. Pozycja ustrojowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle proponowanych zmian Konstytucji – analiza na podstawie projektów Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”, Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej z lat 2009–2010. Nr 14

- 241. MAŃKA JOANNA. Kształtowanie się ochrony praw dziecka we Francji. Nr 3
- 242. MATYSIK MICHAŁ. Wybór orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach przeciwko Polsce. Nr 8
- 243. MĘDRZAK JOANNA. Ochrona wolności osobistej a zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym. Nr 14
- 244. MYŚKO JAROSŁAW. Koncepcje praw człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konstytucji Ukrainy – analiza porównawcza wybranych zagadnień. Nr 7
- 245. ŚMIEJA AGATA. Implementacja Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Holandii. Nr 4
- 246. TUKAJ ANNA. Zasada równości płci w Polsce na tle regulacji prawnych Unii Europejskiej. Nr 9
- 247. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zasada ochrony podstawowych praw i wolności w prawie Wspólnot Europejskich. Nr 5
- 248. WITKOWSKA KATARZYNA. Rozwój praw podstawowych i konstytucjonalizmu w Unii Europejskiej. Nr 9

IV. OPINIE PRAWNE / KOMUNIKATY / LEGAL OPINIONS / ANNOUNCEMENTS

- 249. BISZTYGA ANDRZEJ. Independence of Administration of Justice. Nr 8
- 250. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o pozycji ustrojowej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Nr 9
- 251. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Nr 11
- 252. BRACIAK JOANNA. Designing Genres for New Media (Legal Regulation of Electronic Commerce). Nr 7
- 253. SOBIERAJ JERZY. Nareszcie wolni: od segregacji do desegregacji. Pięćdziesiąta rocznica rozpoczęcia procesu desegregacji w Stanach Zjednoczonych. Nr 9
- 254. WIECZOREK LESZEK. Obrona praw człowieka przez Amnesty International. Nr 7
- 255. WIERUSZEWSKI ROMAN. Rada Doradcza do Spraw Praw Człowieka przy Ministrze Spraw Zagranicznych – doświadczenia i oczekiwania. Nr 8

V. GLOSZY / GLOSSES

256. KNOSALA ERNEST. Glosa do wyroku Sądu Pracy w Katowicach [sygn. akt: XI U 1472/95] w sprawie błędu popełnionego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Nr 3
257. KRĘCISZ WOJCIECH, TARAS WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5

VI. RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE / REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

258. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BOGUSŁAWA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
259. BANASZAK BOGUSŁAW (rec.), HELIOS JOANNA (red.). Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Autonomia prawa ze stanowiska teorii i filozofii prawa, Wrocław 2003. Nr 10
260. BIAŁECKA BOGNA (rec.), MOTTA C., SÁEZ M. (red.). Gender and Sexuality in Latin America – Cases and Decisions, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, Springer, Vol. 24/2013. Nr 16
261. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN, GLISZCZYŃSKA ALEKSANDRA, SĘKOWSKA-KOZŁOWSKA KATARZYNA (red.). Komitet Praw Człowieka ONZ. Wybór orzecznictwa, Warszawa 2009. Nr 13
262. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN i WYRZYKOWSKI MIROSŁAW (red.). Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne, Warszawa 2009. Nr 13
263. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009. Nr 13
264. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych, Kraków 2004. Nr 10
265. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Prawo wyborcze obywateli. Nr 4
266. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), GRONOWSKA BOŻENA, JASUDOWICZ TADEUSZ, BALCERZAK MICHAŁ, LUBISZEWSKI MACIEJ, MIZERSKI RAFAŁ. Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji, Toruń 2005. Nr 10
267. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), HLIWA RENATA, WIERUSZEWSKI ROMAN (opracowanie redakcyjne). Komentarze Ogólne Komitetu Praw

- Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004, Poznań 2004. Nr 10
268. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), JASUDOWICZ TADEUSZ. Śladami Ludwika Ehrlicha. Do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka. Nr 4
269. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), KONDRATIEWA-BRYZIK JELENA. Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych, Warszawa 2009. Nr 13
270. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ŁAZOWSKI ADAM. Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich, Kraków 2002. Nr 9
271. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), RABINOWICZ R.M., FEDYK S.E. Osobliwości tłumaczeniowa juridykcznych norm szczydo praw ljdyni (za materiałami praktyki Ewropejskowno Sudu z Praw ljdyni), Lwiv 2004. Nr 10
272. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), Tybet. Stare Duchy, nowe duchy; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000. Nr 9
273. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WASZKIEWICZ ALEKSANDER E. Aktualnje problemy konstytucjonnowo prawa Riespubliki Biełarus i zarubieżnych stran, Mińsk 2004. Nr 10
274. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WITKOWSKI ZBIGNIEW. Ustrój konstytucyjny współczesnych Włoch w aktualnej fazie jego przemian 1989–2004, Toruń 2004. Nr 10
275. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ZAMELSKI PIOTR. Równowaga praw i obowiązków implikacją zasady dobra wspólnego. Lublin 2014. Nr 17
276. BORSKI MACIEJ (rec.), BARCIK JACEK, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony, Warszawa 2008. Nr 12
277. BOŹEK MICHAŁ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Einfuhring in das Polnische Verfassungsrecht, Wrocław 2003. Nr 9
278. BOŹEK MICHAŁ (rec.), COMPLAK KRYSZTYAN (red.). Godność człowieka jako kategoria prawa (opracowania i materiały), Wrocław 2001. Nr 8
279. BOŹEK MICHAŁ (rec.), CZARNY PIOTR, TULEJA PIOTR (red.). Konstytucja i sądowe gwarancje jej ochrony. Księga jubileuszowa Profesora Pawła Sarneckiego, Kraków 2004. Nr 10
280. BOŹEK MICHAŁ (rec.), KIJOWSKI MACIEJ. Udział Sejmu i Senatu w ratyfikacji umów międzynarodowych (1919–2003), Rzeszów 2004. Nr 10

281. BOŻEK MICHAŁ (rec.), MOTYKA KRZYSZTOF. Prawo do prywatności – aspekty prawne i psychologiczne, Lublin 2001. Nr 9
282. BOŻEK MICHAŁ (rec.), WAGNER WOLFGANG JOHANNES. Moderne Freiheit zwischen Interesse und Gefühl. Eine Untersuchung des politischen Denkens von Benjamin Constant, Aachen 2001. Nr 10
283. BOŻEK MICHAŁ (rec.), ZMIERCZAK MARIA (red.). Prawo natury w doktrynach polityczno-prawnych Europy, Poznań 2006. Nr 11
284. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), GRABOWSKA SABINA, SKŁADOWSKI KONRAD (red.). Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich, Kraków 2006. Nr 11
285. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), UZIĘBŁO PIOTR. Inicjatywa ustawodawcza obywateli w Polsce na tle rozwiązań ustrojowych państw obcych, Warszawa 2006. Nr 11
286. CIAPAŁA JERZY (rec.), HASSEL BART, HOFMANSKI PIOTR (red.). Government Policy and Rule of Law (Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands), Białystok–Utrecht 1997. Nr 8
287. CIAPAŁA JERZY (rec.), WOJTYCZEK KRZYSZTOF. Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Zakamycze, Kraków 1999. Nr 6
288. CIAPAŁA JERZY (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA, KIJOWSKI MACIEJ (red.). Zasada równości w prawie. Materiały z konferencji naukowej, Rzeszów, 16 października 2003, Rzeszów 2004. Nr 10
289. CZARNY PIOTR (rec.), LIMBACH JUTTA. Das Bundesverfassungsgericht, Munchen 2001. Nr 9
290. JAGIELSKA MONIKA (rec.), TWARDOWSKI TOMASZ, MICHAŁSKA ANNA. Dylematy współczesnej biotechnologii z perspektywy biotechnologa i prawnika, Toruń 2000. Nr 8
291. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), EIDE ASBORN, KRAUSE CATARINA, ROSAS ALLAN (reds.). Economic, Social and Cultural Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 2001. Nr 9
292. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), MEDNIS ARWID. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze Sp. z o.o., Warszawa 1999. Nr 6
293. JASKIERNIA ALICJA (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji a regulatory mediów w państwach współczesnych, Rzeszów 2007. Nr 11
294. JASKIERNIA JERZY (rec.), FLORCZAK AGNIESZKA, BOLECHÓW BARTOSZ (red.). Prawa człowieka a stosunki międzynarodowe, Toruń 2006. Nr 11
295. JASKIERNIA JERZY (rec.). Ius et Amicitia. Pierwsze Polsko-Ukraińskie Forum Prawnicze, Tarnobrzeg 2006. Nr 11

296. JASKIERNIA JERZY (rec.), MACIEJ MRÓZ, TOMASZ DĘBOWSKI (red.). Państwo – społeczeństwo – religia we współczesnej Europie, Toruń 2009. Nr 13
297. JASKIERNIA JERZY (rec.), SKRZYDŁO WIESŁAW, SZAPOWAŁ WOŁODYMYR, ECKHARDT KRZYSZTOF (red.). O potrzebie zmian Konstytucji Polski i Ukrainy, Przemyśl 2006. Nr 11
298. JASKIERNIA JERZY (rec.), TERESA GARDOCKA, JACEK SOB-
CZAK (red.). Dylematy praw człowieka, Toruń 2008. Nr 13
299. KACZMARCZYK HUBERT (rec.), BIAŁOCERKIEWICZ JAN. Status
prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt, Toruń
2005. Nr 15
300. KANTYKA ZBIGNIEW (rec.), TREADGOLD DONALD. Wolność. Za-
rys historii. Nr 5
301. KARPUSZENKO ELENA (rec.), ZIĘBA-KOŁODZIEJ BEATA (red.).
Internat i bursa. Historia i współczesność, Tarnobrzeg 2011. Nr 14
302. KIJOWSKI MACIEJ (rec.), MIKOŁAJCZYK BARBARA. Osoby ubie-
gające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania, Katowice
2004. Nr 10
303. KRAWCZYK PAWEŁ (rec.), KRIZSAN ANDREA (ed.). Etniczny moni-
toring a ochrona danych – kontekst europejski, Budapeszt 2001. Nr 10
304. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), NITECKI STANISŁAW. Prawo do po-
mocy społecznej w polskim systemie prawnym, Warszawa 2008. Nr 12
305. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), CELAREK KRYSZYNA. Prawne i prak-
tyczne aspekty kontroli i nadzoru nad działalnością samorządu terytorial-
nego. Warszawa 2015. Nr 18
306. LETKIEWICZ KAMILA (rec.), ZAWŁOCKI ROBERT (red.). Zgoda po-
krzywdzonego. Warszawa 2012. Nr 17
307. MAŁAJNY IWONA (rec.), SAGAN STANISŁAW, SERZHANOVA
VIKTORIYA (red.). Nauka o Państwie Współczesnym, Warszawa 2010.
Nr 14
308. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JAROSZ MARIA. Manowce polskiej pry-
watyzacji, Warszawa 2001. Nr 9
309. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JASKIERNIA JERZY. Zasady demokra-
tycznego państwa prawnego w sejmowym postępowaniu ustawodaw-
czym, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999. Nr 7
310. MIKOŁAJCZYK BARBARA (rec.), CHOLEWIŃSKI RYSZARD. Mi-
grant Workers in International Human Rights Law, Clarendon Press, Ox-
ford 1997. Nr 6
311. MIKOŁAJCZYK MARIAN (rec.), SOBIERAJ JERZY. Ku-Klux-Klan,
Warszawa 2004. Nr 10

312. PISKORSKI JUSTYN (rec.), GABBIDON SHAUN L., GREENE HELEN TAYLOR. *Race and Crime* (2nd ed.), Los Angeles 2009. Nr 12
313. PISKORSKI JUSTYN (rec.), WILSON RICHARD ASHBY (red.). *Writing History in International Criminal Trials*, Cambridge 2011. Nr 14
314. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA (rec.), SKOMRA WITOLD. *Zarządzanie kryzysowe – praktyczny przewodnik po nowelizacji ustawy*. Wrocław 2010. Nr 18
315. RATAJCZAK MACIEJ (rec.), SZCZEPANIEC MARIA. *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, Warszawa 2012. Nr 15
316. SARZALSKI BŁAŻEJ (rec.), CANEY SIMON, JONES PETER (eds.). *Prawa człowieka a globalne zróżnicowanie*, London-Portland, Or 2001. Nr 10
317. SOŚNIAK TADEUSZ (rec.), ŁĘTOWSKA EWA. *Po co ludziom konstytucja?* Nr 4
318. STANKOWSKI ADAM (rec.), PAULIK KAREL. *Podstawy psychologii*, Ostrawa 1999. Nr 7
319. STANKOWSKI ADAM (rec.), CERNIKOVA VRATISLAVA, MAKARIUSOVA VLASTA, SEDLACEK VOJTECH. *Opieka socjalna*, Praga 1998. Nr 7
320. SZYMANEK JAROSŁAW (rec.), COMPLAK KRYSTIAN. *Normy pierwszego rozdziału Konstytucji RP*, Wrocław 2007. Nr 11
321. TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA (rec.), BACHGOLECKA DOBROCHNA. *O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa*, Kraków 2009. Nr 12
322. WALANCIK KAROLINA (rec.), WIECZOREK LESZEK. *Diagnoza społeczna w zakresie zagrożeń patologiami na terenie miasta Dąbrowa Górnicza*, Katowice 2008. Nr 12
323. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), BARANIAK BARBARA (red. nauk.). *Człowiek w pedagogice pracy*, Warszawa 2012. Nr 15
324. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór tekstów*, Kraków 2011. Nr 14
325. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne i wychowanie młodzieży*, Kraków 2011. Nr 14
326. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży. Wybór tekstów z XVI–XX wieku*, Kraków 2011. Nr 14
327. WIECZOREK LESZEK (rec.), CHÁLKA ROBERT, HOLCR KVETON, HOLOMEK JAROSLAV. *Prognoza rozwoju przestępczości w Słowacji*, Bratislava 2000. Nr 7

- 328. WIECZOREK LESZEK (rec.), KOZŁOWSKI PAWEŁ, DOMAŃSKI HENRYK (red.). Po 20 latach. Polska transformacja z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej i prawniczej, Warszawa 2011. Nr 14
- 329. WIECZOREK LESZEK (rec.), MACHIŃSKA HANNA. 60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych, Warszawa 2009. Nr 12
- 330. WIECZOREK LESZEK (rec.), MUCHLPACHR PAVEL. Socjopatologie, Brno 2009. Nr 12
- 331. WIECZOREK LESZEK (rec.), STĘPNIAK PIOTR. Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka, Warszawa 2012. Nr 15
- 332. WOŹNIAK-KRAKOWIAN AGATA (rec.), TARNOPOLSKI ANDRZEJ (red.). Człowiek wobec niewiedzy. Niewiedza jako element ludzkiej racjonalności, Częstochowa 2010. Nr 14

VII. SPRAWOZDANIA / REPORTS

- 333. BIAŁECKA BOGNA. Konferencja „Odebrana niewinność – seksualizacja kobiet i dziewcząt w mediach i reklamie”. Nr 17
- 334. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mamy naszą Konwencję (Piekary Śląskie, 1 grudnia 2009 r.). Nr 12
- 335. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mowa nienawiści vs. wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne (Poznań, 30 listopada 2009 r.). Nr 12
- 336. BIŁGORAJSKI ARTUR. Sprawozdanie z IV. dorocznej konferencji Zakładu Praw Człowieka WPiA UW pt. Przeszłość wobec przyszłości (Warszawa, 16 stycznia 2009 r.). Nr 13
- 337. BISZTYGA ANDRZEJ. Nowa Konstytucja – spotkanie z wicemarszałkiem Sejmu RP Markiem Borowskim (Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice, 16 V 1997). Nr 4
- 338. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona danych w Polsce i w Niemczech – koncepcje, praktyka, polityka (Konferencja naukowa, Warszawa, 10–11 XI 1996). Nr 4
- 339. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka: perspektywa międzynarodowa (Seminarium Salzburskie, Salzburg – Pałac Leopoldskron, 1–8 VIII 1998). Nr 5
- 340. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka, spotkanie z prezesem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Markiem Nowickim (Klub Samorządowy, Katowice, 22 III 1997). Nr 4
- 341. BISZTYGA ANDRZEJ. Procesy integracyjne i stowarzyszeniowe w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej (Konferencja naukowa, Katowice, 11–13 IV 1996). Nr 3
- 342. BISZTYGA ANDRZEJ. Przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej a sądy (Seminarium naukowe, Warszawa, 29 czerwca 2000). Nr 7

343. BISZTYGA ANDRZEJ, WĘGRZYN JUSTYNA. Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego (57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski). Nr 18
344. BUSZYDLIK JERZY. Prawa i wolności obywatelskie w procesie transformacji ustrojowej (Międzynarodowa konferencja naukowa, Sieniawa, 22–23 IV 1996). Nr 3
345. CAŁKA-LAJNERT KARINA. Debata realizowana w ramach „Czwartków na Brukselskiej” – Znaczenie reprezentatywności związkowej dla funkcjonowania Dialogu Partnerów Społecznych, Warszawa, 3 marca 2011 r. Nr 14.
346. CHLEBOWSKA ANGELIKA. Unijna polityka karna w świetle polskiego prawa; Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 13–16 stycznia 2010 r. Nr 13
347. CUMPER PETER, TUMAY MURAT. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Stambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13
348. CZARNY PIOTR. I Europejskie Forum Prawnicze (Norymberga, 13–15 IX 2001). Nr 8
349. CZUDAKOW MICHAŁ. Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konferencja naukowa, Mińsk, 17 czerwca 2000). Nr 7
350. DUDA KAMILA. Letnia szkoła prawa międzynarodowego biznesu i handlu (Kraków, 15 VI – 25 VII 1998). Nr 5
351. GRABOWSKA SABINA. Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, Warszawa, 18–19 kwietnia 2011 r. Nr 14.
352. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta: nowa forma ochrony w prawie wspólnotowym. Konferencja o projekcie dyrektywy sprzedaży konsumentkiej i gwarancjach z nią związanych (Konferencja naukowa Trewir, 25–26 marca 1999). Nr 6
353. KIJOWSKI MACIEJ. Zasada równości w prawie (Konferencja naukowa, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 16 października 2003). Nr 10
354. KORDYS TOMASZ, TARASEK MACIEJ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13
355. KRAWIEC GRZEGORZ. Socjalne i ekonomiczne problemy rozwoju Ukrainy i jej regionów (Charków, 21–23 maja 2009 r.). Nr 12
356. KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo

- i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
357. KUCHARCZYK STANISŁAW. Jednostka – Państwo – Integracja Europejska (Konferencja naukowa, Beskidzka Wyższa Szkoła Turystyki w Żywcu, Żywiec 14 maja 2004). Nr 10
358. MARTYSZ NATALIA. Letni Kurs Prawniczy Międzynarodowego Biznesu i Handlu (Kurs prawniczy, Kraków 17 czerwca – 29 lipca 2000). Nr 7
359. MARTYSZ NATALIA. Wspólne drogi do Europy: państwa Europy Środkowej i Wschodniej na drodze do Unii Europejskiej (Studium Podyplomowe, Katedra Prawa Integracji Europejskiej i Prawa Porównawczego, Uniwersytet Techniczny w Dreźnie, Drezno, X 2000 – X 2001). Nr 8
360. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo europejskie a funkcjonowanie administracji publicznej (Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, 15 stycznia 2001). Nr 9
361. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Sprawozdanie z pierwszego wykładu z cyklu poświęconego pamięci Marka Nowickiego (Uniwersytet Warszawski, Warszawa 27 listopada 2004). Nr 10
362. MĄCZYŃSKI MACIEJ. XV Edycja Szkoły Praw Człowieka Fundacji Helsińskiej (Kurs prawniczy, Warszawa, luty–czerwiec 1999). Nr 7
363. OLSZEWSKI JAN. Perspektywy inwestycji zagranicznych w Indiach (Konferencja naukowa, New Delhi, 28–31 VIII 1996). Nr 4
364. PIOTROWSKI PAWEŁ, SORYS MAGDALENA. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
365. PŁYWACZEWSKI EMIL W. 71. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Washington, DC 18–21 XI 2015 r. Nr 18
366. POGORZAŁA EWA. Akademia Działaczy i Trenerów Antydyskryminacyjnych (druga edycja – Kampania Przeciw Homofonii, w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Inicjatyw Niezależnych, Mikuszewo, styczeń–luty 2009 r.). Nr 12
367. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK ANNA. Human Rights: Their Origins, Contemporary Stand and the Future (Scientific Conference, Catholic University of Lublin, Lublin, December 10, 1998). Nr 6
368. STEPIEŃ-ZAŁUCKA BEATA. Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1990–2010, Międzynarodowe Centrum Prawa i Zarządzania Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Legnicy we współpracy z Biurem Informacji Rady Europy w Warszawie, Fundacją Praw Podstawowych w Warszawie oraz Fundacją Promocji Prawa Europejskiego w Warszawie, Legnica, 10–11 kwietnia 2010 r. Nr 13

369. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Sesja prawna rozwijania programów nauczania poświęcona międzynarodowemu prawu handlowemu, porównawczemu prawu konstytucyjnemu oraz prawom człowieka (Sesja prawna, Budapeszt, 5–11 czerwca 2000). Nr 7
370. WĘGRZYN JUSTYNA. 13. Objazdowy Festiwal Filmowy Watch Docs – Prawa Człowieka w Filmie, Zielona Góra, 29–30 października 2015 r. Nr 18
371. WIECZOREK GERTRUDA. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Specjalne potrzeby edukacyjne” na temat: Nowe tendencje w pedagogice specjalnej – wykładnia teoretyczna i empiryczna. Ustroń, 16–18 listopada 2011 r. Nr 15
372. WIECZOREK LESZEK. 68. doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii. Chicago, 14–17 listopada 2012 r. Nr 15
373. WIECZOREK LESZEK. Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej, Zakład Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 3 grudnia 2009 r. Nr 13
374. WIECZOREK LESZEK. I Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Nauki o Bezpieczeństwie, Szczytno 15–16.06.2011 r. Nr 14.
375. WIECZOREK LESZEK. Konferencja nt. Problemy społeczne Małopolski i ich instytucjonalne wymiary. Refleksje teoretyczne i praktyczne rozwiązania, Kraków 8 grudnia 2011 r. Nr 14.
376. WIECZOREK LESZEK. Kryminologia a polityka kryminalna – wokół myśli i dokonań Profesora Jerzego Jasińskiego, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii, Warszawa, 12 maja 2009 r. Nr 13
377. WIECZOREK LESZEK. O przestępczości młodzieży, CYKL – „*Quo vadis* wychowanie” (Konferencja naukowa, Bratysława, 25–27 października 2000). Nr 7
378. WIECZOREK LESZEK. Przeszłość i przyszłość kryminologii w Polsce, Jubileusz 55-lecia Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, połączony z wręczeniem jubileuszowego wydania Archiwum Kryminologii Paniom Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec, Zofii Ostriańskiej, Dobrochnie Wójcik (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 14 stycznia 2009 r.). Nr 12
379. WIECZOREK LESZEK. Robocza Konferencja Międzyrodowiskowej Grupy Badawczej „Margines Społeczny Poznania” 2010–2012 r., Poznań, 14 kwietnia 2011 r. Nr 14.

- 380. WIECZOREK LESZEK. Seminarium poświęcone twórcy Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk – Profesorowi Stanisławowi Batawii (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 28 października 2008 r.). Nr 12
- 381. WIECZOREK MARTHA. Ambasadorzy Praw Człowieka (Program dydaktyczny o prawach człowieka szkół Istituto d'Istruzione Secondaria Superiore F. D'Ovidio di Larino i Katolickiego Niepublicznego Gimnazjum nr 5 im. Św. Jana Bosko w Sosnowcu, 2007–2009). Nr 12
- 382. ZAWIEJSKI PIOTR. Zasada proporcjonalności w prawie karnym na płaszczyźnie stanowienia i stosowania prawa (Uniwersytet Śląski, Katowice, 28–29 września 2009 r.). Nr 12
- 383. ŻOGAŁA LESZEK. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań 8–17 września 2003). Nr 10

